

บทที่ 3

ผลการศึกษา

จากการศึกษาอภิธานอุปนิษัตทั้ง 18 อุปนิษัตแล้ว สามารถเสนอผลการวิเคราะห์ความสอดคล้องกันของอุปนิษัตทั้ง 18 อุปนิษัตและส่วนที่สอดคล้องกับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ตามขอบเขตของการวิจัยที่กำหนดไว้ในประเด็นหลัก 2 หัวข้อใหญ่ ดังต่อไปนี้

- ศัพท์และความหมายของจักรวาล โลก สรรพสิ่งและชีวิต ที่สอดคล้องกันในอุปนิษัต และที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

- จักรวาล โลก สรรพสิ่งและชีวิต ตามความที่สอดคล้องกัน และที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์นั้น เพราะเหตุใดจึงมีกำเนิดและการสิ้นสุด ? มีกำเนิดและการสิ้นสุดอย่างไร ? เมื่อไร ? และที่ไหน ?

ศัพท์และความหมายของจักรวาล โลก สรรพสิ่ง และชีวิตใน อุปนิษัตและที่สอดคล้องกันและที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

แสดงผลการศึกษาและการอธิบายใน 2 หัวข้อหลักดังนี้ หัวข้อแรก คำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในอุปนิษัตที่ใช้ตรงกันเพื่อแทนคำว่าจักรวาล โลก สรรพสิ่ง และชีวิต หัวข้อที่สอง การให้ความหมายของจักรวาล โลก สรรพสิ่ง และชีวิต ที่สอดคล้องกันในอุปนิษัตและที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

คำศัพท์ภาษาสันสกฤตในอุปนิษัตที่ใช้ตรงกันเพื่อแทนคำว่า จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต

ข้อสังเกตทั่วไปเกี่ยวกับการใช้ศัพท์ภาษาสันสกฤตในคำเหล่านี้มีดังนี้

1. คำศัพท์ภาษาสันสกฤตในอุปนิษัตทั้ง 18 อุปนิษัต ที่ใช้เพื่อแทนคำว่า จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ได้แก่ อิทมฺ สรวฺม (หรือสรวฺม อิทมฺ) อิทมฺ สรวฺม วิศฺวรูปฺ พุรุหฺมณฺ ไวศฺวานร ไวศฺวานร-อาตฺมณฺ (หรืออาตฺมณฺ ไวศฺวานร) ปุรชาปติ โลก โลกเกะ ภูมิ ภูส ภูาสฺ สุาสฺ ชคตฺ อิทฺมฺ ภูต ปุรชา ปุราณ ชีว

2. ศัพท์บางคำใช้แทนคำว่า จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ที่เป็นการรวมไม่แบ่งแยก และอธิบายในเนื้อความให้เห็นถึงความหมายที่ไม่แบ่งแยกนั้น เป็นต้นว่าอิหฺมฺ สุวฺม (หรือสุวฺม อิหฺมฺ) พุรฺหมฺนฺ วิศฺวรูปฺ ขณะที่บางคำในบางแห่งแสดงความหมายรวม บางแห่งแสดงความหมายเฉพาะอย่างแคบลงมา เป็นต้นว่า คำว่า สุวฺ ใช้ในบางแห่งแสดงความหมายโดยรวมว่า จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต แต่ในบางแห่ง มีความหมายเฉพาะว่าเป็น สรรพสิ่งและชีวิต ในโลกนี้เท่านั้น

3. ศัพท์ที่ใช้ในความหมายเฉพาะ แต่กินความแคบหรือกว้างขึ้นอยู่กับรูปไวยากรณ์ และการอธิบายความในเนื้อหาแต่ละตอน เป็นต้นว่า ศัพท์คำว่า โลก ใช้ โลก (อ่านว่า โล-กะ) รูปเอกพจน์หมายถึง โลกที่เราอยู่นี้หรือโลกอื่นๆไม่เฉพาะเจาะจง แต่เมื่อใช้เป็นรูปพหูพจน์ใช้ โลกา- กินความกว้างถึงโลกหลายโลกทั้งโลกในทางปรัชญา จิตวิทยา และวิทยาศาสตร์

4. คำศัพท์คำเดียวแทนความหมายอย่างเดียวเสมอ แม้โดยรูปศัพท์จะแปลอย่างหนึ่ง แต่ในการแปลความในประโยคหรือเนื้อความนั้นจะจริงที่จะหมายถึงสิ่งนั้น ได้แก่คำว่า อิหฺ อียฺมฺ อิหฺ โดยรูปศัพท์แปลว่า ที่นี่ ให้ความหมายว่า ในโลกนี้ หรือ โลกกายวัตถุที่เราอยู่นี้

5. คำศัพท์ที่ใช้แทนกัน บ้างมีเนื้อความที่ชี้แจงว่าคำศัพท์หนึ่ง หมายถึงคำศัพท์อีกคำหนึ่ง เช่น ปุรฺชาปติ คืออิศวฺว พุรฺหมฺนฺ คืออิศวฺว ปฺราณคือพุรฺหมฺนฺ อิหฺมฺ สุวฺมคืออาตฺมฺนฺ (หรือพุรฺหมฺนฺ) หรือการใช้คำศัพท์ที่แทนจักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ตามที่ยกมาข้างต้นอย่างเชื่อมโยงกัน มีแนวโน้มที่ก่อให้เกิดความเข้าใจว่า จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต หรือทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ทั้งที่ประจักษ์และไม่ประจักษ์นั้น ในภาวะสูงสุดมีความหมายรวมกันหรือเป็นสิ่งเดียวกัน จึงต้องใช้คำศัพท์เดียวกัน โดยศัพท์ทุกศัพท์มุ่งมาสู่ศัพท์คำว่าพุรฺหมฺนฺหรืออาตฺมฺนฺเท่านั้น แต่ในภาวะที่ไม่ใช่สูงสุด การแยกรูปและนามเป็นความหลากหลายออกไป นำไปสู่การเกิดคำศัพท์ที่เป็นความหมายเฉพาะรูปและนามของแต่ละสิ่ง แต่ละอย่าง จึงมีศัพท์เฉพาะแตกต่างกันออกไป แสดงให้เห็นเป็นแผนภูมิคำศัพท์และความหมายได้ดังต่อไปนี้

พุรฺหมฺนฺ / อาตฺมฺนฺ

I

(รวม)

จักรวาล - โลก- สรรพสิ่ง- ชีวิต

- อิหฺมฺ

- อิหฺมฺ สุวฺม

- สุว

- วิศฺวรูป

วิศารูป (รูปทรงแน้นหลากหลาย)

(แยก)

จักรวาล -----	โลก -----		สรรพสิ่ง-ชีวิต
-วิศาร	-ภุส	-ชคต	สรว / มหาภุส
-ไวศวามรธาตมณ	-ภุส	-อิห	สรรพสิ่ง ชีวิต
-ไวศวามร	-สรว(สรว)	-อิม	-สรว -ภุส -ปรวณ
-ปรวาปติ	-ภุมิ	-โลก	-ชีว -ปรวา
	-สรวโลกะ		

รายละเอียดการแสดงความหมายศัพท์ตามข้อสังเกตข้างต้นพร้อมตัวอย่างที่ปรากฏ
ในอุปนิษัตที่สามารนำมาเทียบเคียงความที่ตรงกัน มีดังต่อไปนี้

พรวมณ / อาตมณ : ใช้เป็นศัพท์ในความหมายรวม ปรากฏในเนื้อความอธิบายว่า
ทุกสิ่งทุกอย่างจากสิ่งทีเล็กทีสุดจนถึงใหญ่ทีสุด ไม่ว่าจะเป็นชีวิต สรรพสิ่ง โลก จักรวาล
รูปธรรม นามธรรม ทั้งปวงล้วนเป็น พรวมณ(อาตมณ) ปรากฏตรงกันใอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่าง
เช่น จานโทคย-อุปนิษต III.14.1; III 14.4; ไมตรี-อุปนิษต IV.6; มฤคก-อุปนิษต II.2.12;
โตตติร-อุปนิษต III.10.3-III.10.4; พรวททณยก- อุปนิษต II.4.6; เสวตาตวต-อุปนิษต I.16
(Radhakrishnan 1953 : 391, 392, 812, 685, 560, 198, 718; Shastri 1996 : 50, 180,
18, 30, 97, 135,)

สรว ชลวิท พรวม ทชชลาณติ ตานต อุปาสิต I (จานโทคยฯ III.14.1)

ทุกสิ่งทุกอย่างนี้แหละคือพรวมณ คือเป็น ทชชลาณ (มาจากสิ่งนั้นแหละลายเข้าไปสู่สิ่ง
นั้นหายไ้อยู่ในสิ่งนั้น) ครั้นแล้วจงสงบ จงตั้งสมาธิถึงพรวมณ I

— พรวมณ วาไวทา อครยาต ทนวะ ปรสยามฤตสย ศรีรสย ตสไวว โลเก
ปรวติไมทตี ห โย ยสยานุชฤต อิตยว หยาท พรวม ชลวิท วาว สรวม I

(ไมตรีฯ IV.6)

เหล่านี้แหละคือรูปทรงชั้นนำของสิ่งสูงสุด เป็นอมตะและไม่มีร่างกายซึ่งคือพรวม
ณ ผู้ใดก็ตามที่มนุษย์ได้อุทิศบูชาแล้วที่นี้ ที่ในโลกของผู้นั้นซึ่งมนุษย์จะมีความสุข เขาได้กล่าวถึง
สิ่งนั้นว่า จริงแล้ว พรวมณนั้นแหละคือทุกสิ่งทุกอย่างนี้

พฺรหฺมโฆโฆมมมฤตํ ปฺรสุตตาท พฺรหฺม ปศฺจาท พฺรหฺม ทกฺขิณตฺตํ ใจฺตฺตเรณ
 อหฺมโฆรฺรํ จ ปฺรสุตฺตํ พฺรหฺมโฆวํ วิสฺวามิทํ วริชฺฐมฺ (มฺณฺฑกทกฯ ๓.2.12)
 จริงๆ แล้วพฺรหฺมณฺ คือสิ่งเป็นอมตะนี้แหละ เบื้องหน้าคือพฺรหฺมณฺ เบื้องหลังคือ
 พฺรหฺมณฺ (ไม่ว่าจะเป็น) โดยทางขวาหรือซ้าย พฺรหฺมณฺได้แผ่ออกแล้วทั้งเบื้องล่างและเบื้องบน
 จริงๆ แล้วพฺรหฺมณฺคือจักรวาล(สิ่งที่เป็นความหลากหลาย) สิ่งนี้แหละเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุด !

สฺวกรฺมา สฺวการฺมะ สฺวคฺคณฺธะ สฺวรสฺสํ สฺวามิตฺถมฺภยา ตฺโตะวาทฺถย อนาทร เอษ ม
 อาตฺมา'นตฺรหฺมยฺ เอตท พฺรหฺม—(ฉานฺโทคฺยฯ ๓.14.4)

การกระทำทั้งปวง ความปรารถนาทั้งปวง กลิ่นทั้งปวง รสทั้งปวง สิ่งแผ่ขยายครอบ
 คลุมสิ่งทั้งปวงนี้ ปราศจากคำพูด ปราศจากความอนาทร นี่แหละคืออาตมฺนของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่
 ในหัวใจ นี้คือพฺรหฺมณฺ !

ยต อิติ ปศฺสุ ชฺโชติริติ นกฺษตฺเรษุ ปฺรชาปติรฺมฤตฺมานนฺท อิตฺยุปาสฺสํ สฺวามิตฺยาภาเต
 ตตฺ ปฺรติเชฐฺตฺยุปาสิตํ ปฺรติชฺฐาวานํ ภาวติ ตนฺ มห อิตฺยุปาสิตํ มหานํ ภาวติ
 ตนฺ มน อิตฺยุปาสิตํ มานวานํ ภาวติ ॥ 3 ॥
 ตนฺ นม อิตฺยุปาสิตํ นมฺยนฺต 'สไม กามะ ตท พฺรหฺเมตฺยุปาสิตํ พฺรหฺมวาทํ ภาวติ
 ตท พฺรหฺมณฺ ปริมร อิตฺยุปาสิตํ ปฺรยณฺ มฺริยนฺต ทฺวิษนฺตํ สปฺตฺนนะ ปริ เย 'ปริยา
 ภฺวาทฺถยาสะ ส ยศฺจายํ ปฺรุษะ ยศฺจาสาวาทิตฺเย ส เอกะ ๓4๓ (โศตฺติริยฯ ๓.10.3-4)

ตั้งกิตติศัพท์ในฝูงสัตว์ ตั้งแสงสว่างในหมู่ดาว ตั้งการให้กำเนิด ความไม่ตาย ความ
 สุขสูงสุดที่อยู่ในอวัยะสืบพันธุ์ ตั้งสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในอากาศ เขาจึงมุ่งสมาธิ ถึงสิ่งนั้นว่าเป็น
 ตั้งสิ่งรองรับคำจูน เขาย่อมกลายเป็นเจ้าของสิ่งรองรับคำจูนนั้น เขาจึงมุ่งสมาธิซึ่งสิ่งนั้นว่าเป็น
 ผู้ยิ่งใหญ่ เขาย่อมกลายเป็นผู้ยิ่งใหญ่ นั้น เขาจึงมุ่งสมาธิถึงสิ่งนั้นว่าเป็นตั้งมนสฺ(ใจที่คิด)เขาย่อม
 กลายเป็นเจ้าของความนึกคิดนั้น (3)

เขาจึงมุ่งสมาธิ ถึงสิ่งนั้นว่าเป็นตั้งการน้อมการระ ความปรารถนาทั้งหลาย ย่อมน้อม
 การระต่อเขา เขาจึงมุ่งสมาธิถึงสิ่งนั้นว่าเป็นตั้งพฺรหฺมณฺ เขาย่อมกลายเป็นผู้ถึงซึ่งความเป็น
 พฺรหฺมณฺ เขาจึงมุ่งสมาธิถึงสิ่งนั้นว่าเป็นตั้งตัวกลางดำเนินการทำลายของพฺรหฺมณฺ ผู้ที่เป็นอิริทั้ง
 หลายที่เกลียดชังอยู่ ย่อมมลายไป และปราศจากศัตรูทั้งหลายที่ไม่พึงใจด้วย เขาคือผู้ที่อยู่ใน
 ปฺรหฺม และเขาคือผู้ที่อยู่ในทวงอาภิกฺคิโยไฟน์ เขาเป็นหนึ่งเดียว (4) !

พฺรหฺม ตํ ปฺราทาท โย 'นฺยตฺราตฺมโน พฺรหฺม เวท กฺษตฺริ ตํ ปฺราทาท
 โย 'นฺยตฺราตฺมเน กฺษตฺริ เวท โลกาส ตํ ปฺราทฺรฺโย 'นฺยตฺราตฺมโน โลกานํ เวท เทवास
 ตํ ปฺราทฺรฺโย 'นฺยตฺราตฺมโน เทวานํ เวท ภูตานิ ตํ ปฺราทฺรฺโย 'นฺยตฺราตฺมโน ภูตานิ
 เวท สฺรฺวํ ตํ ปฺราทาท โย 'นฺยตฺราตฺมเน สฺรฺวํ เวเททํ พฺรหฺเมทํ กฺษตฺริเม โลกํ อิม

เทวา อิมานิ ภูตานิที่ สรวํ ยथมาตมา ॥ (พฤตหารณยกฯ ॥.4.6)

พราหมณ์ย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า เขาผู้เป็นพราหมณ์เป็นอย่างอื่นต่างออกไปจาก
อาตมณฺ คณวรรณะกษัตริย์ย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า เขาผู้เป็นคณวรรณะกษัตริย์เป็นอย่างอื่น
ต่างออกไปจากอาตมณฺ โลกทั้งหลายย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า โลกทั้งหลายเป็นอย่างอื่นต่าง
ออกไปจากอาตมณฺ เทพทั้งหลายย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า เทพทั้งหลายเป็นอย่างอื่นต่างออก
ไปจากอาตมณฺ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นอย่างอื่นต่าง
ออกไปจากอาตมณฺ สิ่งทั้งปวงย่อมไม่โยคิตต่อผู้ที่เข้าใจว่า สิ่งทั้งปวงนี้เป็นอย่างอื่นต่างออกไปจาก
อาตมณฺ พราหมณ์นี้ กษัตริย์นี้ โลกทั้งหลายนี้ พระเวททั้งหลายนี้ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ ทุกสิ่งทุก
อย่างนี้ก็คืออาตมณฺ ।

สรวายาปิ นมาตมานิ ภูมิเร สรวีรารูปิตมฺ อาตมวิทฺยาตโปมฺสํ ตทฺ พฺรหฺโมปนิษตฺ ปรี
ตทฺ พฺรหฺโมปนิษตฺ ปรมิตี ॥ (เศวตาศวตฺรฯ 1.16)

อาตมณฺที่แทรกซึมสิ่งทั้งปวงประหนึ่งมันเนยที่บรรจุอยู่ในนมซึ่งเป็นที่มาแห่งความรู้
แจ้งในตนและตบะนั้นก็คือพฺรหฺมณฺ อันเป็นอุปนิษัต(คำสอนเรื่องลึกลับ)สูงสุด นั่นคือพฺรหฺมณฺอัน
เป็นอุปนิษัตสูงสุดทั้งนี้แหละ ।

อิตมฺ สรวมฺ หรือสรวมฺ อิตมฺ : โดยรูปศัพท์แปลว่า ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ หรือ สิ่งทั้ง
ปวงนี้ ใช้เป็นศัพท์ในความหมายรวมแทนจักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต หลายเนื้อความสัมพันธ์
กับอาตมณฺ / พฺรหฺมณฺ ปรากฏตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น พฤตหารณยก-อุปนิษท
I.4.10,V.6.1, II.5.14, IV.5.7; จานฺโทคฺย-อุปนิษท VI. 9.4; ไตตฺติรีย-อุปนิษท II.6.1;
เกาษีตฺกพฺรหฺมณ-อุปนิษท I.6, มุณฑก-อุปนิษท II. 2.10 -11 (Radhakrishnan 1953 : 165,
168, 294, 205, 283-284, 460, 547-548, 758-759, 684-685 ; Shastri 1996 : 88, 89,123,
99-100, 120, 69, 26, 196, 18)

—ส ตปสฺ ตปฺตฺวา อิหํ สรวมฺสฤตฺยตฺ ยทิหํ กิณฺจ —(ไตตฺติรียฯ II.6.1)

เมื่อเขาได้บำเพ็ญตบะแล้ว เขาได้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดๆก็ตาม ।

—ส เอษ สรวสฺเตตานะ สรวสฺยาธิปติะ สรวมิตํ ปฺรศาสฺติ ยทิหํ กิณฺจ ।

(พฤตหารณยกฯ V.6.1)

เขาคือผู้ปกครองของทุกสิ่งทุกอย่างนี้ เป็นเจ้าแห่งทุกสิ่งทุกอย่าง เขาครอบครองทุก
สิ่งทุกอย่างนี้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดๆก็ตาม ।

—ยศฺยาจยมาตมา เตโชมโย ‘มฤตมยะ’ ปุรุโษะ อยเมว ส โย ‘ยมาตมา อิตมฺมฤตมิตํ’

พฺรหฺม อิทํ สรวฺม । (พุทฺธพฺพการณกฺข ॥.5.14)

และบุรุษผู้ส่องสว่างและเป็นอมตะอยู่ที่อาตมณฺ (ในแต่ละคน) ก็คืออาตมณฺนี้แหละ สิ่งนี้คืออมตะ สิ่งนี้คือพฺรหฺมณฺ สิ่งนี้คือทุกสิ่งทุกอย่าง ।

----อิทํ พฺรหฺม,อิทํ กุชฺชทรมฺ, อิเม โลกาะ, อิเม เทวาะ, อิเม เวทาะ, อิมานิ ภูตานิ, อิทมฺ สรวํ, ยถฺยมาตฺมา । (พุทฺธพฺพการณกฺข ๒.5.7)

พฺรหฺมณฺนี้ กุชฺชทริยฺนี้ โลกทั้งหลายนี้นี้ เทวตาทั้งหลายนี้ พระเวททั้งหลายนี้ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ก็คือ อาตมณฺนี้แหละ ।

—ยสฺ ทฺวํ สฺ โส ‘หฺมสฺมีติ ตมาห โภ ‘หฺมสฺมีติ สตฺยมีติ พฺรหฺมณฺ กิ’ ตทฺ ยตฺ สตฺยมีติ ยถฺยทฺ เทวเวทฺ จ ปฺราณเวทฺ จ ตตฺ สทฺยทฺ เทวทฺ จ ปฺราณทฺ จ ตตฺ ทฺยมฺ । ตเตตฺยา วาจา ‘ภิกฺขุหฺริยเต สตฺยมีติ เอตาวทฺธิ สรวฺมทํ สรวฺมสฺสิ—

(เกษิฏกพฺรหฺมณฺ.6)

ท่านเป็นอะไร ข้าพเจ้าก็เป็นสิ่งนั้น เขากล่าวกับเขา ข้าพเจ้าเป็นใคร? เขาฟังกล่าวว่า (เป็น) ความจริง(สตฺย) อะไรเล่าที่เรียกว่าความจริง? สิ่งใดก็ตามที่นอกเหนือต่างออกไปจาก เทวตาทั้งหลาย(หมายถึงตา หู จมูก ลิ้น กาย) และปฺราณทั้งหลาย(ลมปฺราณ) สิ่งนั้นก็คือ สทฺทฺว่าสิ่งที่ปฺราณทั้งหลายและปฺราณทั้งหลายนั้นคือทฺยมฺ ดังนั้นจึงถูกกล่าวด้วยคำพูดว่าสตฺยมฺ ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ไม่ว่าอะไรก็ตามที่มีอยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างนี้คือท่าน ।

ส ย เอโฆ ‘ณฺนิมา โอตทาตฺมยมิทํ สรวํ ตตฺ สตฺยํ ส อาตฺมา ตตฺ ทฺวํ สฺสิ —।

(ฉานฺโทคฺย ๒.9.4)

สิ่งใดที่เล็กเป็นอนู(ณฺนิมฺ) ทุกสิ่งทุกอย่างนี้มีสิ่งนั้นเป็นอาตมณฺ สิ่งนั้นเป็นความจริง (สตฺย) สิ่งนั้นคืออาตมณฺ ท่านคือสิ่งนั้น!

หิรณฺเม ปเร โภเต วิรชํ พฺรหฺม นินฺนํ ।

ตจฺ จุภํ ฐโยติษํ ฐโยติสฺ ตทฺยทาตฺมวิโท วิทะ ।

น ตตฺร สฺฐโย ภาติ น จนฺทรตฺตารกํ, เนมา วิทฺยโต ภาติ กุโต ‘ยมฺคฺนิ ।

ตเมว ภาติตฺมณฺภาติ สรวํ ตสฺย ภาติ สรวฺมทํ วิภาติ । (มุณฺดก ๒.2.10-11)

ในฝักทองอันสูงสุดคือพฺรหฺมณฺ ที่ปราศจากมลทิน ไม่อาจแยกย่อยเป็นส่วนๆได้ สิ่งที่กระจางใส เป็นความโชติช่วงแห่งแสงสว่างทั้งหลาย สิ่งนั้นคือสิ่งที่ผู้รู้อาตมณฺรู้ ดวงอาทิตย์ไม่ได้ส่องแสงที่นั่น ทั้งดวงจันทร์และดวงดาว สายฟ้านี้ก็ไม่ส่องสว่างที่นั่น แล้วไฟนี้จะมาจากที่ไหนได้เล่า? สิ่งทั้งปวงย่อมส่องสว่างตามเมื่อสิ่งนั้นส่องสว่าง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ส่องสว่างเพราะแสงสว่างของสิ่งนั้น

---ตทิมปิ เอตฺรหิ ย เอว เวท ‘อหํ พุรุษมาสมิติ ส อิทํ สรวํ ภวติ, ตสฺย หะ
 น เทวาศฺ จนาภฺตฺยา อิตฺเต । อาตฺมา หุเษํ ส ภวติ, อถ โย ‘นฺยํ เทวตามฺปาสเต,
 อนฺโย ‘สวานฺโย ‘หฺมสมิติ น ส เวท --- । (พุทฺธทรรณฺยกฯ I.4.10)

สิ่งนี้ก็เป็นเช่นนั้นแม้ในปัจจุบัน ผู้ใดก็ตามย่อมรู้ว่าตัวฉันเองคือพुरुหมนุ ผู้นั้นย่อมเป็น
 ทุกสิ่งทุกอย่างนี้และเทวดาทันทีหลายก็ไม่สามารถปฏิเสธความเป็น(เช่นนี้)ของผู้นั้น เพราะว่าเขา
 กลายเป็นอาตมณฺของเทวดาทันทีหลายนั้น ดังนั้นผู้ใดบูชาซึ่งเทวดาอื่นโดยคิดว่า ฉันเป็นอย่าง
 หนึ่ง(จากพुरुหมนุ) เทวดาเป็นอีกอย่างหนึ่ง(จากพुरुหมนุ) เขาย่อมไม่รู้.....!

อิทฺม : ตามรูปศัพท์แปลว่า สิ่งนี้ ใช้เป็นศัพท์ในความหมายรวมแทนจักรวาล โลก
 สรรพสิ่ง ชีวิต ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัทต่างๆ ตัวอย่างเช่น พุทฺธทรรณฺยก-อุปนิษัท I.6.3,
 V.5.1; ใตฺตติรีย-อุปนิษัท II.7.1 (Radhakrishnan 1953 : 183,292-293, 548 ; Shastri 1996 :
 93,123, 27)

ตฺรยํ วา อิทํ นาม รูป; กรฺม เตષํ นามนํ วาจิตฺเตตฺเตหามฺกฺกมโต หิ
 สรวาณิ นามานฺยฺกฺติษฺฐนฺติ । --- (พุทฺธทรรณฺยกฯ I.6.3)

สิ่งนี้นั้นแหละมีสามสิ่งคือ นาม(ชื่อ) รูป การกระทำ ในบรรดาสามสิ่งนั้น คำพูดเป็นที่
 มาของนามทั้งหลาย เพราะว่า จากวาจา นาม(ชื่อ)ทั้งปวงย่อมเกิดขึ้น

อาป เอะเวทฺมคฺร อาสฺสฺตา อาปะ สตฺยมฺสฺตฺยชฺนตฺ สตฺยํ พุรฺหฺม---।

(พุทฺธทรรณฺยกฯV.5.1)

สิ่งนี้แหละก็คือน้ำที่มีอยู่แล้วในตอนแรก น้ำทั้งหลายนั้นได้สร้างความจริง(สฺตฺย)
 ความจริงคือพुरुหมนุ ।

อสฺถ วา อิทฺมคฺร อาสิตฺ ตโต ไว สทฺชายต ---। (ใตฺตติรีย ๙ II.7.1)

ตอนต้นทีเดียว อสฺต (สิ่งที่ไม่มี) มีอยู่แล้ว จากนั้นแหละ สตฺ (สิ่งที่มีอยู่)เกิดขึ้นแล้ว ।

สรว : ตามรูปศัพท์แปลว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง/สรรพสิ่งทั้งปวง ใช้ใน 2ความหมายคือ

1. ใช้เป็นศัพท์ในความหมายรวม แทนจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิต ที่หมายถึง
 พุรฺหฺมณฺหรืออาตฺมณฺ ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัทต่างๆเช่นพุทฺธทรรณฺยก-อุปนิษัท II. 2.4, II.
 4.6, IV.4.13, IV.4.23, V.3.1; ใตฺตเรย-อุปนิษัท III.1.3; มุณฺดก-อุปนิษัท 2 ;ฉานโทคฺย-อุปนิษัท
 II.21.4; เศวตาคฺวตฺร-อุปนิษัท III.17; ปฺรศฺน-อุปนิษัท IV.5 (Radhakrishnan 1953 : 192,

198, 276, 280, 291, 523, 695, 373, 729, 662 ;Shastri 1996 : 96, 97, 18, 119, 122-123, 33, 20, 45, 137, 13)

—ส วิศวกฤตฺ ส หิ สรวสฺย กรฺตา, ตสฺย โลกะ ส อฺ โลก เอว ।

(พทุทการณยกฯ IV.4.13)

เขาเป็นผู้สร้างจักรวาล ก็เพราะว่าเขาเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งที่เป็นของเขาคือ โลก นั่นละ เขานั้นเองที่เป็นโลก ।

เอษ ปฺรชาปติรฺ ยํ หฤทยเมตํ พฺรหฺม, เอตํ สรวํ ตเทตฺตฺตฺรยภฺษม ।

(พทุทการณยกฯ V.3.1)

สิ่งใดคือหัวใจ(หฤทยม)สิ่งนั้นคือ ปฺรชาปติ (ผู้สร้างสรรพสิ่งชีวิต) สิ่งนั้นคือพฺรหฺม น สิ่งนั้นคือทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งนั้นมีสามตัวอักษรดังนี้ หฤ ท ยม ।

— สรวํ ตตฺ ปฺรชฺญาณเณตฺรํ ปฺรชฺญาณเ ปฺรติษฺฐิตํ ปฺรชฺญาณเโตร โลกะ ปฺรชฺญา ปฺรติษฺฐา ปฺรชฺญาณํ พฺรหฺม । (โอตเรยฯ III.1.3)

ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ถูกปฺรชฺญา(ความรู้แจ้ง)นำทางไป ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในปฺรชฺญา โลก ถูกปฺรชฺญานำทางไป ผู้คำจุน(สิ่งทั้งปวง/โลก) คือปฺรชฺญา พฺรหฺมนคือปฺรชฺญา ।

สรวํ หฤทยํ พฺรหฺมา, อยมาตฺมา พฺรหฺม โส ‘ยมาตฺมา จตฺสฺปาต । (มาณฺฑุภย ๙ 2)

ทุกสิ่งทุกอย่างนี้แหละคือพฺรหฺม น อาตฺมนนี้คือพฺรหฺม น อาตฺมนนั้นแหละมี 4 บาท ।

ยสฺ ตํ เวท ส เวท สรวํ สรวา ทิโศ พลิมสฺไม หฺรณฺติ สรวมสฺมีตฺยปาสีต

ตํ วรตมฺ , ตํ วรตมฺ । (ฉานฺโทคฺย ๙ II.21.4)

เขาผู้ซึ่งรู้สิ่งนั้นย่อมรู้สิ่งทั้งปวง ทิศทั้งปวงย่อมนำเครื่องพลีกรรมมาสู่เขา เขาจึงควร ตั้งสมาธิค้ำนั่งว่า ข้าพเจ้าคือสิ่งทั้งปวง สิ่งนั้นคืออภฺย สิ่งนั้นคืออภฺย ।

— สรวสฺยาดฺตา ภวติ สรวมสฺยานนํ ภวติ ย เอว เวท । (พทุทการณยกฯ II.2.4)

เขาผู้ซึ่งรู้ดังนี้ ย่อมกลายเป็นผู้กินทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมกลายเป็นอาหาร ของเขา ।

— ตสฺมาเทววิตฺ, ตานฺโต ทานฺต อฺปรตฺสฺ ติติกฺษุสฺมาหิโต ภฺตุวา,

อาตฺมนยฺวาสฺมานํ ปศฺยติ สรวมาตฺมานํ ปศฺยติ । (พทุทการณยก ๙ IV.4.23)

ดังนั้นเขาผู้ซึ่งรู้ดังนี้ จึงเป็นผู้สงบ ยับยั้งรังใจ หมดัดค้นหา อตฺทณ คังใจมั่น ย่อมเห็น

อาตมโนในตัวตน(ของเขา)นั่นเอง เขาย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงในอาตมโน ।

สรวณทริยคุณภาส สรวณทริยวิวรชิตม สรวสย ปฺรภูมีสถาน

สรวสยศรณํ พุทฺหตฺ । (เศวตาตวตฺระ ฯ III.17)

(พฺรหมน)เป็นแสงสะท้อนให้เห็นคุณสมบัติของอินทรีทั้งปวง แต่เป็นสิ่งที่ปราศจากอินทรีทั้งปวง เป็นผู้ปกครอง เป็นเจ้านาย เป็นที่พึ่งอันยิ่งใหญ่ของสิ่งทั้งปวง ।

—สรวํ ตํ ปฺราทาทฺ โย ‘นยตฺราตมโน สรวํ เวท (พุทฺทการณยกฯ II.4.6)

สิ่งทั้งปวงเพิกเฉยเขาผู้ซึ่งเข้าใจว่าสิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งอื่นต่างออกไปจากอาตมโน ।

ทฤษฏี จาทฤษฏี จ สรุตฺ จาสรุตฺ จานนฺภูตฺ จานนฺภูตฺ จ สจฺจาตฺ จ สรวํ ปตฺยติ

สรวะ ปตฺยติ । (ปฺรศฺนฯ IV.5)

เขาย่อมเห็นสิ่งที่ได้ถูกมองดูและไม่ได้ถูกมองดู สิ่งที่ได้ฟังและไม่ได้ฟัง สิ่งที่ได้มีประสบการณ์และยังไม่มีประสบการณ์ สิ่งที่เป็นสฤ(มีอยู่) และอสฤ(ไม่มีอยู่) เขาซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง อย่าง เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง

2.ให้เป็นศัพท์ในความหมายแทน เฉพาะสรรพสิ่งและชีวิตในโลกนี้เท่านั้น ปฺรากฏไช้

ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น พุทฺทการณยก-อุปนิษท V.14.8; เกน-อุปนิษท III.9

(Radhakrishnan 1953 : 302, 588 ; Shastri 1996 : 126,3)

ตสฺมิํสฺ ตวํ กิํ วิรฺยมิตฺยปีทมฺ สรวมาททียํ ยทิทํ ปุทฺธิวยามิติ । (เกนฯ III.9)

พลังอำนาจอะไรเล่ามีในตัวท่าน? (วายุ)ตอบว่า ฉันสามารถจะพัดทุกสิ่งทุกอย่าง ไต่ๆ ก็ตามที่อยู่บนแผ่นดินนี้ ।

วิศวรูป: ตามรูปศัพท์แปลว่า รูปอันหลากหลายต่างๆทุกรูปทั้งปวง ใช้เป็นศัพท์ในความหมายรวม แทนจักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ปฺรากฏไช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น ปฺรศฺน-อุปนิษท I.7, I.8 ไมตรี-อุปนิษท VI. 8 (Radhakrishnan 1956 : 652, 821-822 ; Shastri 1996 : 11,183)

ส เอษ วัศวานโร วิศวรูปะ ปฺราโณ ‘คฺนินฺรฺทเยเต —। (ปฺรศฺน ฯ I.7)

เขานี้แหละคือไฟวัศวานร, คือวิศวรูป(รูปอันหลากหลาย) ปฺราณ(ชีวิต)คือไฟที่ขึ้นไป(บนท้องฟ้า) ।

—วิศรุปี หรือ ชาติเวทส์ ปราณ ุโยติเรกั ตปนตม, สหสฺรตมิระ คตธา
 วรุตมานะ ปฺราณะ ปฺรชานามุทยตเยษ สฺรยะ । (ปฺรศฺนฯ I.8 ; ไมฺตรีฯ VI.8)
 ผู้ซึ่งมีรูปหลากหลายต่างๆทุกรูปทั้งปวง เป็นทอง เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวงเป็นจุดหมาย(ของ
 สิ่งทั้งปวง) เป็นแสงสว่าง ผู้ให้พลังความร้อนหนึ่งเดียว เป็นผู้มีรัศมีนับพัน เป็นผู้อยู่ในรูปทรง
 นับร้อย เป็นลมปราณของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นดวงอาทิตย์ที่ขึ้นอยู่โพ้น ।

วิสว : ตามรูปศัพท์ แปลว่า ความมากมายหลากหลาย,ทุกๆด้าน ใช้เป็นศัพท์ใน
 ความหมายเฉพาะแทนจักรวาล ปรากฏในเนื้อความอธิบายว่า สิ่งที่เป็นความหลากหลาย คล้
 คลายมาจากความเป็นหนึ่งเดียวนั้น คือจักรวาล ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น
 ฉานโทคฺย-อุปนิษท III. 15.1; ไมฺตรี-อุปนิษท V.1, VI. 9; มุณฺดก-อุปนิษท II.1.10
 (Radhakrishnan 1953 : 392, 814, 822-823, 682;; Shastri 1996 : 51, 180, 183, 17)

อนตฺริโกโฆระ โกโศ ภูมิปุชฺโณ น ชฺริยติ ทิโศ หุยฺสย สฺรภตโย เทยารสุโยตฺตรํ พิลํ
 ส เอษ โกโศ วสุชานสฺ ตสฺมิน วิศฺวมิทํ ศฺริตม । (ฉานโทคฺยฯ III.15.1)
 โกศ(=หมายถึงพुरुหมน) มีบรรยากาศอยู่ภายใน มีพื้นโลกเป็นกันไม้เสื่อมสลาย ทิศ
 ทั้งหลายเป็นมุมของโกศ และฝาครอบของโกศคือท้องฟ้า(สวรรค์) โกศนี้คือสิ่งที่รองรับทรัพย์
 สิน เป็นที่รวมแห่งจักรวาล(ความหลากหลายทุกสิ่ง)นี้ ।

ปฺรุชฺ เอเวทํ วิศฺรํ กรม ตโป พฺรหฺม ปฺรามฤตม, เอตท โย เวท นิหิตํ ภูหายํ
 โส 'วิทฺยาครนถํ วิกิริตํ เสาเมย । (มุณฺดกฯ II.1.6)
 ปฺรุชฺนี้แหละคือจักรวาล(สิ่งทั้งปวง)นี้ คือการกระทำ คือพुरुหมน คือสิ่งที่อยู่เหนือ
 ความตาย โอ สหายเอ๋ย, ผู้ใดย่อมรู้ถึงสิ่งที่สถิตเร้นอยู่ในที่ลับ ผู้นั้นย่อมตัดขาดออกจากปม
 แห่งอวิชชา(ความไม่รู้)ในโลกนี้

อต ยถเอยํ เกาตุสยายนํ สฺตฺติชะ
 ตวํ พฺรหฺมา ตวํ จ iva วิษฺณุสฺ ตวํ รุद्रสฺ ตวํ ปฺรชปาติชะ ตวมนฺริร วรุโณ
 วายุสฺ ตวมนฺทรสฺ ตวํ นิศากระ ตวมนฺนสฺ ตวํ ยมสฺ ตวํ ปฤถिवี ตวํ วิศฺรํ ตวมถาญฺตะ
 สวารุเด สวามาวิกะ 'รุเด จ พหฺวชา สํสฺถิติสฺ ตวํ วิศฺวเวศฺวร นมสฺ ตวํ วิศฺวาตฺมา
 วิศฺวกรมฤต วิศฺวภูค วิศฺวมายุสฺ ตวํ วิศฺวกริหารติปฺรภุชะ นมะ ตานตาทมเน ตวํ
 นโม คุหฺยตมาย จ , อจินฺตยาปฺรเมยาย อนาทีนฺชนาย เจติ ॥ (ไมฺตรีฯ V.1)
 อนึ่ง และแล้ว นี่คือนบสรวรเสริญของกุตสายน - ท่านคือพुरुหมน และแน่ละท่านคือ
 วิษณุ ท่านคือรุทฺร ท่านคือปฺรชปาติ ท่านคืออคุนิ(ไฟ) ท่านคือวรุณ ท่านคือวายุ(ลม) ท่านคืออิน
 ทร ท่านคือนิศาการ(ดวงจันทร์) ท่านคืออาหาร ท่านคือยม(เทพแห่งความตาย) ท่านคือแผ่นดิน

ท่านคือจักรวาล(ทุกสรรพสิ่งอันหลากหลาย) ท่านคือสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย สิ่งทั้งหมดมารวมกัน สถิตในท่านในรูปทรงต่างๆกัน เพื่ออยู่ในจุดหมายของตนเอง หรืออยู่ในสภาวะอันเป็นที่สุดแห่งตน ข้าแต่ผู้เป็นผู้เป็นเจ้าจักรวาล การเคารพจะมีแต่ท่านผู้เป็นตนแห่งจักรวาล ผู้สร้างจักรวาล (สิ่งทั้งหลายทั้งปวง) ผู้กินจักรวาล ท่านคืออายุขัยของจักรวาล ผู้เป็นเจ้าแห่งการวิ่งเล่นและความรักที่รุ่มร่ามทั้งปวง(ของจักรวาล) การเคารพจะมีแต่ท่านผู้มีตนอันสงบ และการเคารพจะมีแต่ท่าน ผู้ที่ได้ซ่อนเร้นอยู่ลึกสุด ผู้ที่ไม่อาจคำนึงนึกได้ ผู้ที่ไม่อาจประมาณได้ และผู้ที่ปราศจากต้นและปลายดังนี้แล ।

—ส ปริ๊ตะ ปฺรณีตฺ วิศฺวํ วิศฺวํ ภู, วิศฺวํ ‘สิ ใศฺวานโร ‘สิ วิศฺวํ ตฺวยา ธารยเต
ชยมานมฺ , วิศนฺ ตฺ ความมาหุตยศฺ จ สฺรวะ ปฺรชาสฺ ตตฺร ยตฺร วิศฺวามฤโต ‘คีติ
เอวํ น วิชฺนา ขลฺวเนนาตฺตา ‘นฺนตฺตฺวํ ปฺนฺรไปติ ॥ (โมคฺรี ๙ VI.9)

ขอให้เขาผู้กินจักรวาล ผู้ยินดีแล้ว จงทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างอันหลากหลาย (จักรวาล) พึงพอใจ ท่านคือจักรวาล ท่านคือไศวานร(ไฟจักรวาล) จักรวาล(ทุกสิ่ง)ที่กำเนิดขึ้นมา ถูกค้ำจุนโดยท่าน ขอให้เครื่องบูชาจงเข้าไปสู่ท่าน ที่ใดที่ท่านผู้เป็นจักรวาลและความเป็นอมตะอยู่ ชีวิตทั้งหลายก็อยู่ที่นั่นแล ดังนั้นผู้ที่กินอาหารด้วยวิธีนี้ก็ไม่มาในสภาพของอาหาร(สำหรับผู้อื่น) อีก ॥

ไศวานร-อาตมฺน / อาตมฺน ไศวานร / ไศวานร : ใช้เป็นศัพท์ในความหมายเฉพาะแทนจักรวาล บางครั้งแปลว่าไฟจักรวาล หรือให้ความหมายว่า จักรวาลคือไฟ หากแปลตามรูปศัพท์แปลว่า ตัวตนบุคคลที่ยิ่งใหญ่หรือหลากหลาย ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น จานุโทคฺย-อุปนิษทฺ V 18.1-2; โมคฺรี-อุปนิษทฺ ॥.6; มุณฺดก-อุปนิษทฺ 3 (Radhakrishnan 1953 : 440 - 441, 803, 695 ; Shastri 1996: 64, 177, 20)

ชาคริตฺสฺถาโน พหิษฺปชฺญะ สฺปฺตางฺค เอโกณวิคฺติมฺชะ

สฺถูลภุคฺ ไศฺวานระ ปฺรกมะ ปาทะ । (มาณฺจุภุคฺ ๓)

เท้าหรือส่วนแรก(ของพुरुหมฺน)คือ ไศวานรผู้ซึ่งบริโภคนกายวัตถุ ผู้ซึ่งอยู่ในสภาพที่ตื่นอยู่ ผู้ซึ่งรับรู้สิ่งภายนอก(แวดล้อม) ผู้ซึ่งมีแขนขาเจ็ด สิบเก้าหน้า ।

ทานฺ ไหฺวจฺ เอเต ไว ขลฺ ยฺยํ ปุณฺดริเวมมาตฺมานํ ไศฺวานรํ วิศฺวํ โส ‘นฺนเมตฺย

ยสฺสเวตฺเมวํ ปฺรเทศมาตฺรมภิวีมานมาตฺมานํ ไศฺวานรฺมฺปาสฺเต ส สฺรวะ

โลเกษฺ สฺรวะ ภูเตษฺ สฺรวะวาทฺมสฺวานนเมตฺติ ॥ (จานุโทคฺย ๙ V. 18.1)

ครั้นแล้วเขา(พระราช)กล่าวกับพวกเขาทั้งหลายว่า : จริงๆแล้ว พวกท่านกินอาหาร โดยรู้เอาตมฺนจักรวาลเหมือนกับว่ามีจำนวนมาก แต่ผู้ที่เพ่งสมาธิยึดเอาไศวานรอาตมฺน(อาตมฺน

จักรวาล) ว่ามีขนาดเท่าช่วงปลายหัวแม่มือถึงปลายนิ้วก้อยหรือว่าเป็นอันเดียวกับอาตมณ ย่อมกินอาหารในโลกทั้งปวงในสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ในอาตมณทั้งปวง

---- ยथाชณฺณํ ส ปุรุโฆ ‘ถ ยะ ปุรุชะ สโต ‘คุนิรุ ไวศวานระเอนฺยตฺราปยุกตมยมคุนิรุ ไวศวานโร โย ‘ยมนตะ ปุรุเช เยเนทมณฺนํ ปจฺยเต ยทิทมทุยเต ॥ (ไมตรี ๖ ॥.6)
ความร่อนนั้นคือปุรุช และปุรุชนั้นคือไฟจักรวาล(ไฟไวศวานร) ดังกล่าวไว้ในที่อื่นว่า ไฟจักรวาลนี้อยู่ภายในปุรุช อาหารที่ถูกกินเข้าไปนี้ ถูกเผาผลาญ(ย่อย)ด้วยไฟภายในปุรุชนี

โลก / โลกา : ใช้เป็นศัพท์แทนคำและความหมายของโลก ปรากฏในเนื้อความที่ใช้ดังต่อไปนี้

1. ใช้ในรูปเอกพจน์ว่า โลก ใช้ในรูปของพหูพจน์ว่า โลกา
2. โลกที่ใช้ในรูปเอกพจน์โดดๆ (ไม่มีคำขยายหรือคุณศัพท์)ประกอบ ใช้ในความหมายของโลกกายวัตถุ หรือโลกอันเป็นดาวเคราะห์ที่เราอาศัยอยู่นี้ (physical world) บางครั้งใช้สัมพันธ์กับคำว่าปฐุถิวิ (ดิน : earth) หรือชคต หรือภูมิ (โลกที่มีชีวิต : living world) เมื่อเกี่ยวข้องกับกายภาพ-ชีวภาพหรือโลก ประสาทสัมผัสของเรา นอกจากนี้อาจใช้คำ อิห (ที่นี่) แทนคำว่าโลกกายภาพของเราด้วย
3. โลกที่ใช้ในรูปเอกพจน์มีคำขยายหรือความขยายแสดงให้เห็นว่าเป็นโลกแบบใดทำให้เกิดความหมายกว้างขวางที่อาจแปลว่า เป็นสิ่งที่มีขอบเขตหรืออาณาจักรของสิ่งนั้นๆ ให้ความหมายได้ทั้งโลกที่เป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยาและปรัชญา เป็นต้นว่า อคุนิโลก (โลกแห่งไฟ) อินฺทฺรโลก (โลกพระอินทร์) โสมโลกหรือจันทรมาสุโลก (โลกแห่งดวงจันทร์) มนุญฺยโลก (โลกมนุษย์) สวรุคโลก(โลกสวรรค์) พุรหมโลก(โลกพหุ) อนุตริภฺยโลก (โลกแห่งท้องฟ้า) อิทมฺ โลก สถานมฺ (โลกที่มีสถานะอยู่ที่นี่ = โลกต้นที่เป็นโลกกายวัตถุ) ปรโลกสถานมฺ (โลกอื่นที่ไม่อยู่ในโลกนี้) สุภุตฺโลก(โลกแห่งการกระทำกรรมดี) มรุตฺยโลก(โลกแห่งความตาย)

4. โลกา หมายถึงโลกหลายๆโลก ใช้ในรูปของพหูพจน์ ทั้งที่ใช้เป็นคำเดี่ยวโดดๆ และมีคำขยายประกอบ ให้ความหมายได้ทั้งโลกหลายๆโลกในทางวิทยาศาสตร์ ปรัชญา จิตวิทยา โลกหลายๆโลกในทางวิทยาศาสตร์กายวัตถุ ถือเป็นภุญญโลกา (โลกที่เสื่อมสลาย) ในทางปรัชญาถือว่าเป็นโลกที่ถูกสร้างขึ้น (สวรุคโลกา) แม้จะมีคำขยายให้เห็นว่ามีโลกหลายโลก แต่ในทางอภิปรัชญาอุปนิษัทมักกล่าวตรงกันถึงโลก 3 โลก (ตฺรยโลกา) แล้วแต่ว่าจะแบ่งอย่างไร อย่างหนึ่งที่นิยมแบ่งและเข้าใจง่าย คือแบ่งเป็น ภูส ภูาส สุาส ภูส หมายถึงโลกนี้ (อิห)ที่เราอยู่ อันประกอบไปด้วยปฐุถิวิ(แผ่นดิน) อนุตริภฺย(บรรยากาศ) และทฺวิ หรือเทฺยา (ท้องฟ้า,สวรรค์) ทั้งหมดถือเป็นโลกของเรา ภูาส หมายถึง โลกของอคุนิ วายุและอาทิตย

ส่วนสุวสุหรือสุวสุ หมายถึงโลกแห่งความรู้ (= พระเวททั้งหลาย) คือฤคเวท ยજุรเวท สามเวท นอกจากนี้ยังแบ่งในทางจิตวิทยา พิจารณาว่า การปรากฏขึ้นของโลก สรรพสิ่งมีชีวิตในโลก เป็นโลก 3 ระดับตามภาวะ ได้แก่ ชาครตุ หรือวิศวหรือไวศวานร(โลกต้น) สุวปฺน หรือโตชส(โลกหลับฝัน) ปฺรชฺญ(โลกหลับสนิทไม่ฝัน) พ้นจากขั้นนี้ไป เข้าสู่ตฺริย หรือเป็นสภาวะแห่งพหุพหุ ซึ่งต่างออกไปจาก 3 โลกกายวัตถุในภาวะจิตต่างๆ กล่าวคือโลกพหุพหุ เป็นโลกเพียงหนึ่งเดียว เป็นโลกที่ไม่มีโลกใดๆ(อโลก) ดังนั้นในการแบ่งโลก 3 โลก จึงถือตามระดับขั้นของสัจภาวะในทางอภิปรัชญา คือโลกนี้ (อิทฺม โลกมฺ / อิห / อยมฺ โลกมฺ) หรือโลกเฉยๆ (โลก) ; โลกอื่น (อเสา โลก,ปรโลก) ซึ่งจะเรียกเป็นเทวโลก , สวรรคโลก(โลกสวรรค์) กล่าวคือ โลกนี้และโลกอื่นเป็นโลกที่เสื่อมสลายและมีได้หลายโลก แต่โลกพหุพหุไม่เสื่อมสลายมีอยู่เพียงโลกเดียว

5. เมื่อใช้คำว่า โลก กับ พหุพหุ เป็นโลกพหุพหุ หรือพหุพหุโลก ใช้เป็นเอกพจน์เสมอ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพหุพหุโลกเป็นโลกแห่งสัจภาวะ มีเพียงหนึ่งเดียวที่เที่ยงแท้เป็นสตุยโลก (โลกที่แท้จริง) อภฺษรโลก (โลกที่ไม่เสื่อมสลาย) ถือเป็นโลกที่ไม่มีโลก(อันหลากหลาย)ใดๆ จึงเรียกว่า อโลก ด้วย

ตัวอย่างอุปนิษัตที่ใช้ศัพท์คำว่า โลก ในความหมายต่างๆที่ตรงกัน มีดังต่อไปนี้

1. โลก ใช้แทนโลกวิทยาศาสตร์กายภาพ หรือ โลกประสาทสัมผัส (Physical World / Earth) คือโลกที่เป็นดาวเคราะห์บริวารดวงอาทิตย์ในระบบสุริยจักรวาล เป็นโลกที่เราและสรรพสัตว์ในโลกอาศัยอยู่นี้เอง ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่นพฤหการณยก-อุปนิษตุ II.1.2, III.4.1, III.7.1, VI.2.11; กฐ-อุปนิษตุ I.15, I.1.25, II.2.9-11; ไตตติรีย-อุปนิษตุ I.3.1; เกน-อุปนิษตุ I.2, II.5; ไอตเรย-อุปนิษตุ I.1.2, II.1.2-3 (Radhakrishnan 1953 : 184, 219 - 220, 224 - 225, 312, 601, 605, 639, 528, 581, 587, 515, 521; Shastri 1996 : 93-94, 103, 105, 128, 5, 9, 21, 2, 31, 33)

--- ส ย เอตเมวมุปาสเต สรฺวํ ไหวาสุมิํลโลก आयुरेति नान् प्ररा

กาลान् मฤตयुराजจติ ॥ (พฤหการณยก ฯ II.1.12)

เขาผู้ทำสมาธิถึงเขานั้น (พหุพหุ) เช่นนั้น แน่ละ ย่อมเป็นผู้มี (ชีวิตอยู่ด้วย) อายุขัยในโลกนี้ทั้งหมด ความตายย่อมไม่มาถึงเขาก่อนกาล ।

---ทฺวาทริํศตํ iva เทวธานุนยนยํ โลกสฺ ตํ สมन् ตํ ปฤถिवी ทุวิสตาตฺ ปฺรयेติ

तां समन् ตํ ปฤถिवी ทุวิสตาตฺ สมุत्तरํ ปฺรयेติ ----। (พฤหการณยก ฯ III.4.1)

32วันของระยะทางของรถพระอาทิตย์ คือโลกนี้ แผ่นดินเดินทางไปรอบโลกนี้(โลกคนธรรม)สองเท่า มหาสมุทรไปรอบแผ่นดินนั้นสองเท่า ।

โลกาทิมคฺนิํ ตมุจจ ตสฺไม ยา อิชฺฏกา ยาวตีรฺ วา ยถา วา ।---- (กฐ ฯ I.1.15)

(พระยม) ได้กล่าวกับเขา (นจิกेतส) เกี่ยวกับ ไฟที่เป็นจุดเริ่มต้นของโลก อัฐแบบ ไหน ขนาดเท่าใด หรือโดยวิธีใด

อคฺณิรฺ ยโตโก ภูวนํ ปุริวัชฺชโณ รุปี รุปี ปฺรติรูโป พทฺว ।

เอกสฺ ตถา สรวภูตานุตฺราตฺมา รุปี รุปี ปฺรติรูโป พหิตฺ จ ॥ 9 ॥

วายุรฺ ยโตโก ภูวนํ ปุริวัชฺชโณ รุปี รุปี ปฺรติรูโป พทฺว ।

เอกสฺ ตถา สรวภูตานุตฺราตฺมา รุปี รุปี ปฺรติรูโป พหิตฺ จ ॥ 10 ॥

สุริโย ยถา สรวโลกสฺย จกฺขุรฺ น ลิปฺยเต จาภฺษุโฆรฺ พาทฺยโทโฆระ ।

เอกสฺ ตถา สรวภูตานุตฺราตฺมา น ลิปฺยเต โลกทฺะเชน พาทฺยะ ॥11॥ (กฐ๙.๒.9-11)

เหมือนไฟหนึ่งเดียวที่ได้เข้ามาสู่โลกแล้วกลายเป็นรูปต่างๆตามรูปที่มันเข้าไปนั้น (ปฏิรูป) ทำนองเดียวกัน อาตมณหนึ่งเดียวที่อยู่ภายในสิ่งทั้งปวง ย่อมกลายเป็นรูปที่มันเข้าไปนั้นและอยู่ภายนอกรูปนั้นๆด้วย (9)

เหมือนลมหนึ่งเดียวที่ได้เข้ามาสู่โลกแล้วกลายเป็นรูปต่างๆตามรูปที่มันเข้าไปนั้น (ปฏิรูป) ทำนองเดียวกัน อาตมณหนึ่งเดียวที่อยู่ภายในสิ่งทั้งปวง ย่อมกลายเป็นรูปที่มันเข้าไปนั้นและอยู่ภายนอกรูปนั้นๆด้วย (10)

เหมือนดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นดวงตาของโลกทั้งมวล ย่อมไม่แปรเปลี่ยนด้วย ดวงตาทั้งหลายที่เป็นโทษเนื่องจากเหตุภายนอก ทำนองเดียวกันอาตมณหนึ่งเดียวที่อยู่ภายในสิ่งทั้งปวง ย่อมไม่แปรเปลี่ยนด้วยความทุกข์ทางโลกเพราะว่าอาตมณเป็นผู้อยู่ภายนอก(โลก) (11) ।

อถาธิโลกมฺ । ปุถุถิวิ ปุรารูปมฺ । เทยารูตฺตรูปมฺ । อากาตะ สัระิ । วายะ สัธานมฺ ।

อิตฺยธิโลกมฺ ॥ (ใตฺตติริยฯ 1.3.1)

ต่อไปนี้เกี่ยวกับโลก : แผ่นดินคือรูปที่มาก่อน ท้องฟ้าคือรูปต่อมา อากาศคือตัวเชื่อม ลมคือเครื่องเชื่อม นี่คือเรื่องของโลก ।

โคตรฺตฺรสุยฺ โคตรฺตฺร มโนโส มโน ยทฺ วาโจ ห วาจํ ส อฺ ปฺราณสฺย ปฺราณะะ ।

จกฺขุชฺช จกฺขุชฺชติมุจฺย ชีระะ เปรติ, อาสุมาลฺ โลกาทมฺฤตา ภวานฺติ ॥ (เกนฯ 1.2)

เพราะว่าพหุมนั้นเป็นหูของหู ใจของใจ คำพูดของคำพูดเป็นลมปราณของลมปราณ ดวงตาของดวงตา ผู้รู้แจ้งทั้งหลาย เมื่อหลุดพ้น(ความติดทางโลก)แล้ว จากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมกลายเป็นอมตะ!

อิห เจทฺเวทิตถ สตุยฺมสฺสติ น เจทฺหาเวทินฺมทฺติ วินาษฺญิระิ ।

ภูเตษฺ ภูเตษฺ วิจิตฺย ชีระะ เปรติ อาสุมาลฺ โลกาทมฺฤตา ภวานฺติ ॥ (เกนฯ 11.5)

ถ้าว่าคุณรู้ในโลกนี้แล้ว ความจริงก็ย่อมมี ถ้าไม่รู้ในโลกนี้ ความพินาศอันใหญ่
หลวงย่อมมี เมื่อพบความจริงในสัตว์โลกทั้งหลายแล้ว ผู้รู้จึงทั้งหลายเมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว
ย่อมกลายเป็นอมตะ ।

ส อิมํลโลกาณสฤตฺต । อมฺโก มรฺรจฺจรมโป ‘โท ‘มกะ ปเรนทิวํ เทยาะ
ปรตฺติชฺฐา ‘นฺตริภมฺม รมฺริยะ । ปฏฺติวฺ มโร ยา อธฺสตาตฺ ตา อาปะ । (โศตฺเรยฯ I.1.2)
เขาได้สร้างโลกทั้งหลายเหล่านี้ น้ำ ลำแสง ความตาย น้ำทั้งหลาย น้ำนี้อยู่เหนือ
สวรรค์ ท้องฟ้าเป็นฐานรองรับ ลำแสงคือท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ความตายคือแผ่นดิน สิ่งที่อยู่ใต้
(แผ่นดิน) ก็คือน้ำทั้งหลาย ।

—เวตฺถ นฺ ทวํ กาปฺย ตตฺ สุตฺรํ เยนายํ จ โลกะ ปฺรศ จ โลกะ สรวาณิ จ ภูตานิ
สํพุทฺธชานิ ภาวนตฺติติ ॥ (พุทฺธการณฺยกฯ III.7.1)
นะท่านกาปย ! ท่านทราบไหมว่า โลกนี้ โลกอื่น และสิ่งมีชีวิตทุกอย่างมีเส้นต้าย
อะไรผูกยึดไว้ด้วยกัน

ตตฺ สุตฺริยา อาตฺมญฺญํ จจฺจติ ยถาสวามฺมํ ตตฺตา ।

ตสฺมาเทนํ น หินฺสติ สา ‘สฺสโยตฺมาตฺมานมฺตฺร ภตํ ภาวยติ ॥ 2 ॥

สา ภาวยิตฺธี ภาวยิตฺถยา ภวติ ตํ สุตฺริ คุรภ พิกฺขติ โส ‘คุร เอว คุมารํ

ชนฺมโน ‘คุเร ‘ชฺชิภาวยติ ส ยตฺคุมารํ ชนฺมโน ‘คุเร ‘ชฺชิภาวยตฺยาตฺมานเมว ตทฺ ภาวยติ,

เอษํ โลกาณํ สนฺตตฺยา เอวํ สนฺตตฺตา หิเม โลกาสฺสทสฺย ทฺวิติยํ ชนฺม ॥3॥

(โศตฺเรยฯII.1.2-3)

สิ่งนั้น(อาตมณ)ย่อมกลายเป็นตัวตนหนึ่งเดียวกับผู้หญิงนั้น เหมือนกับเป็นแขนขา
ของผู้หญิงนั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้นอาตมณนั้นจึงไม่ทำอันตรายเธอผู้หญิงนั้นก็พุ่มพักอาตมณนั้น
ซึ่งเข้ามาในตัวเธอนี้ (2)

เธอซึ่งเป็นผู้พุ่มพัก ควรได้รับการพุ่มพัก ผู้หญิงย่อมอุ้มอาตมณในฐานะเป็นครรภ์
ของตัวเอง อาตมณย่อมอุ้มชู ทารกก่อนและหลังเกิดเช่นนี้ เพราะว่าเขาพุ่มพักทารกก่อนและ
หลังเกิดนั้นเขาก็ย่อมอุ้มชูตัวเขานั้นเอง เพื่อการสืบต่อของโลกทั้งหลายเหล่านี้ เพราะว่าโลกทั้ง
หลายเหล่านี้ถูกสืบต่อแล้วอย่างนี้ (3) ।

อโย ว โสโก ‘คฺนิรุ เคาตม ทสฺย ปฏฺติวฺเยว สมฺิทคฺนิรุ ชฺฐโม ราชฺริราชฺจิตฺ จนฺทฺรมา

องฺคารา นภฺษทฺราณิ วิสฺสุลฺลฺกาสฺ ตสฺมินฺเนตฺสฺมินฺเนคฺคเนา เทวา วฏฺษฏฺฐิํ ชฺหฺวติ ตสฺยา

อาหุตฺยา อนฺนํ สํภวติ ॥ (พุทฺธการณฺยกฯ VI.2.11)

แนะนำท่านเภาตม !, โลกนี้แหละ คือไฟ ตัวแผ่นดินคือเชื้อเพลิง ไฟคือควัน กลางคืนคือเปลวไฟ ดวงจันทร์คือถ่าน ดวงดาวคือประกายไฟ เทวดาทั้งหลายสังเวศน์ในไฟนั้น อาหารจึงเกิดด้วยเครื่องบูชาขึ้น(ฝน) ।

เย เย กามา ทุรลภา มรุตยโลกะ สรวานกามำศณฺทตะ ปุรารกยสว ॥ (กรฺข 1.1.25)
ความปรารถนาใดๆก็ตามที่ได้ยากในโลกแห่งความตาย ท่านจงขอสิ่งที่น่าปรารถนาทั้งหมดตามความต้องการของท่าน ।

2. โลก ใช้แทนโลกทางอภิปรัชญา หรือ โลกตามการให้ความหมายที่อธิบายในทางอภิปรัชญา (world in metaphysical significance) จึงใช้ในรูปแบบศัพท์ทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ และมีคำขยายแสดงการจำแนกโลกที่ต่าง ๆ กันออกไป เป็นต้นว่า โลกที่มีดวงจันทร์ (จันทรมสฺม โลกมฺ) โลกนี้ (อยมฺ โลก) โลกโพ้น (อเสา โลก) โลกมนุษย์ (มนุชฺยโลก) โลกบรรพบุรุษ (ปิตฤโลก) โลกเทวดา (เทวโลก) โลกคนธรรพ์ (คนธรวโลก) โลกแห่งไสม (ไสมโลก) โลกสวรรค์ (สวรคโลก) โลกพหุมนุ (พหุมนโลก) โลกที่สิ้นสุด (อนตวนตม โลกมฺ) โลกที่ไม่สิ้นสุด (อนนตม โลกมฺ) โลกทั้งปวง (สรว โลก) โลกทั้งหลายทั้งปวง (สรว โลกาะ) ปรากฏใช้ตรงกันในพุทฺทการณฺยก-อุปนิษท 1.3.22, 1.5.13, 1.5.16, 1.5.17, III.9.11, IV.3.32, IV.4.6, IV.4.11, IV.4.23; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษท IV.11.2, IV.15.4, VIII.3.5, VIII.7.1, VIII.8.4; ไอตเรย-อุปนิษท III.1.4; ไตตติรีย-อุปนิษท 1.3.6, 1.5.1; กฐ-อุปนิษท 1.1.12, II.3.5 ; ปุรศน-อุปนิษท 1.15 ; มุณฑก-อุปนิษท 1.2.6, 1.2.10; เสวตาศวตฺร-อุปนิษท IV.13, VI.9; เกาฆีตกิปุรหฺมณ-อุปนิษท II.9, III.2; ไมตรี-อุปนิษท VI.24, VI.35 (Radhakrishnan 1953 : 161, 177, 178 -179, 237, 266, 272-273, 275, 280, 413 - 414, 416, 496, 501, 503 - 504, 524, 529, 532, 600, 643, 655, 676, 677, 735, 745, 767, 775, 834 - 835, 846 - 847; Shastri 1996 : 87, 91, 92, 108, 116, 118, 119, 57, 79, 80, 81, 33, 22, 4, 9 -10, 11-12, 16, 17, 138, 140, 119, 201, 187, 190)

---ยทา ไปษฺยณฺ มนฺยเต ‘กะ ปุตรมาห ตวํ พุรหฺม ตวํ ยชฺยสฺ ตวํ โลก อิติ
ส ปุตร ปุรตฺยาหาหํ พุรหฺมาหํ ยชฺโฏ ‘หํ โลก อิติ ---। (พุทฺทการณฺยกฯ 1.5.17)
เมื่อบุคคลคิดว่าใกล้จะจากไป ขณะนั้นเขาย่อมกล่าวกับบุตรชายดังนี้ "เธอเป็นพหุมนุ เธอเป็นการบูชา เธอเป็นโลก" บุตรชายนั้นย่อมตอบดังนี้ "ฉันเป็นพหุมนุ ฉันเป็นการบูชา ฉันเป็นโลก" ।

กาม เหา ยสุยายตณฺ หฤทยํ โลโก มโนชฺโยติรฺ โย ไว ตํ ปุรฺษํ วิทฺยาตฺ สรวสุยาตฺมณะ
ปฺรายนํ ส ไว วิเทตา สฺยาตฺ ।---(พุทฺทการณฺยกฯ III.9.11)

คนที่จะเป็นผู้รู้ก็คือผู้ที่มีความต้องการเป็นที่อยู่ คนที่มีโลกเป็นหัวใจ คนที่มีแสงสว่างเป็นใจ(มนสฺ) คนที่รู้ว่าปุรุษนั้นเป็นจุดหมายปลายทางอันสูงสุดของอาตมณทั้งปวง

น ตสฺย กณฺ จิตฺ ปติรสฺสํ โลเก น เจติตา ในว จ ตสฺย ลิงฺคณํ
ส กรณํ กรณาริพาโร น จาสฺย กตฺ จิหฺ ฆนิตา น จาธิปะ (เทวตาสูตรฯ VI.9)
เขาไม่มีนายใดๆในโลก ไม่มีผู้ปกครองใดๆทั้งไม่มีเครื่องหมายใดๆ เขาคือต้นเหตุ
เขาคือนายของนายของประสาทรับรู้ารมณภายนอก เขาไม่มีผู้ให้กำเนิดใดๆ และไม่มีเจ้านาย

—อคฺคินฺธุเอกํ มุขํ เทน มุเชนเนมฺ โลกมตฺสึ เทน มุเชน มามนฺนาทํ กุรฺ—

(เกาษิติกิพฺราหฺมณฯ II.9)

ไฟคือปากอันหนึ่งของท่าน ท่านกินโลกนี้ด้วยปากอันนั้น ท่านจงกระทำข้าพเจ้า ให้
เป็นผู้กินอาหารด้วยปากนั้น

อนนฺทา นามเต โลกา อนฺเทน ตมสา ‘วฤตะ’ ।

ทํสฺส เต เปเรติ, อภิกฺคจฺจนฺตยวิทฺวาโส ‘พุโธ ฆนาค’ । (พฺรหฺมหารณฺยก ๙ IV.4.11)

โลกทั้งหลายเหล่านั้น ถูกปกคลุมไว้ด้วยความมืดมนอนธกาล มีชื่อว่าไร้ความรื่นรมย์
ชนทั้งหลายที่ไม่รู้ ที่ยังไม่ตื่น เมื่อตายไปแล้วย่อมไปสู่โลกเหล่านั้น

เอษ อุ เอว สาม วาคุ ไว สาไมษฺ สา จามตฺสเจติ ตตฺ สามนฺนํ สามตฺวาม ।

ยทฺเวว สมะ ปฺลฺลฺษิตฺวา สโม มตฺสเกน สโม นาเคน สม เภกิสฺส ตฺริภีวฺ โลโกะ

สโม ‘เนนํ สรวณํ ตสฺมาทฺ เวว สามาตฺตุนฺเต สามนฺนํ สายุชฺชํ สโลกทํ

ย เอวเมตตฺ สามเวท । (พฺรหฺมหารณฺยก ๙ I.3.22)

อนึ่ง สิ่งนี้ ก็คือสามเวทนั่นเอง คำพูดนั้นแหละคือสามเวท นี้คือ สวา และ อม ที่สาม
นุเป็นสามนุก็เพราะว่า เขาเป็นสิ่งที่เสมอด้วยปลวก เสมอด้วยยุง เสมอด้วยช้าง เสมอด้วยโลก
ทั้งสามนี้ หรือไม่ก็เสมอด้วยสิ่งทั้งปวงนี้ เพราะฉะนั้น นั่นแหละ สิ่งนั้นคือสามเวท ผู้รู้ว่าสามเวทนี้
เป็นเช่นนี้ ย่อมบรรลุถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสามเวทนั้นหรือบรรลุถึงการอยู่ในโลกเดียวกัน
กับสามเวท

—ภฺรุตฺติ วา อโย โลกะ! ภฺว อิติ อนฺตริภุชฺม । สุวฺร อิติ อเสา โลกะ । มห อิติ อาทิตฺยาย

อาทิตฺยเณ วาว สรว โลกะ มหิยนฺเต । (ไตตฺติรียฯ I.5.1)

ภฺรุตฺก็คือโลกนี้ ภฺวสฺก็คือบรรยากาศ สุวฺส ก็คือโลกโพ้น มหสฺก็คือดวงอาทิตย์ ก็
เพราะดวงอาทิตย์นี้เอง โลกทั้งหลายทั้งปวงกลายเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ ।

อก ทรโย รว โลกา มนุษยโลกะ ปิตฤโลโก เทวโลก อิติ โส 'ยัม มนุษยโลกะ
 ปุเทรไณว ชยโย นานยน กรมณา กรมณา ปิตฤโลโก วิทฺยยา เทวโลโก ไว
 โลกาณํ เสรฐฐุส ตสฺมาทฺ วิทฺยํ ปุรสีสนติ । (พทุทการณยกฯ 1.5.16)

ครานี้ แน่ละมีโลกสามโลกดังนี้ : โลกมนุษย์ โลกบรรพบุรุษ โลกเทวดา โลกมนุษย์นี้
 จะไต่มาได้ด้วยลูกชายเท่านั้น ไม่ใช่ด้วยการกระทำอื่นใดเลย โลกบรรพบุรุษจะไต่มาได้ด้วยพิธี
 กรรมเท่านั้น โลกของเทวดา จะไต่มาด้วยความรู้ โลกเทวดาแน่ละ เป็นโลกที่ดีที่สุดในบรรดา
 โลกทั้งหลาย เพราะว่าเขาทั้งหลายสรรเสริญความรู้ !

ยถา ทฺรเศ ตถา ตฺมนิ ยถา สฺวาปฺเน ตถา ปิตฤโลเก ।

ยถา ปฺสุ ปรีว ทฺทฺเศ ตถา คณฺธรวโลเก ฉายาตปโยธุ อิว พฺรหฺมโลเก(กฐฯII.3.5)

(พฺรหฺม)จะเห็นได้ในอาตมณเหมือนกับเห็นในกระจก เห็นได้ในโลกของมนุษย์
 เหมือนในความฝัน เห็นได้ในโลกของคนธรรพ์เหมือนกับภาพที่ดูเห็นในน้ำ เห็นได้ในโลกของ
 พฺรหฺมเหมือนเงากับแสง

อิธฺฐาปุรตํ มนฺยมา นา วริชํ นานยจฺจโย เวทยนฺเต ปฺรมุณํ ।

นากสฺย ปฺฤเชฐ เต สฺกฤเต อนุทฺตเวมิ โลกํ หินฺตรํ วา วิตฺนติ ॥(มฺห.พ.ก.ฯ.2.10)

บุคคลที่หลงผิดทั้งหลายที่ถือเอาการบูชาและการกระทำบุญแต่ปางก่อนว่าเป็นสิ่งดีที่
 สุด ไม่รู้ถึงความดีอันใด เมื่อเขาทั้งหลายอยู่ในที่สูงสุดแห่งสวรรค์ที่ได้จากการทำความดีแล้ว
 เขาทั้งหลายย่อมกลับเข้าสู่โลกนี้(อีก)หรือไม่ก็สู่สิ่งที่ต่ำกว่า !

—ปฺราปฺยานตํ กรฺมณฺสฺ ตสฺย ยติกเจท กโรตฺยยมฺ ।

ตสฺมาตุ โลกาตุ ปฺนโรตฺยสฺไม โลกาย กรฺมณ —। (พทุทการณยก ฯ IV.4.6)

เมื่อสิ้นสุดผลของกรรมใดๆซึ่งเขากระทำไว้ในโลกนี้ เขาก็จะกลับมาสู่โลกนี้จากโลก
 นั้นเพื่อกระทำ(กรรม)อีก !

ส ย เอตเมวํ วิทฺวานฺปาสฺเต ปฺหเต ปาปกฺฤตฺยํ โลเก ภวติ สฺรวมายูเรติ

ชฺโยคฺชีวติ นาสฺยาวรปฺรฺษาะ กุณฺยยนฺต อฺป วยํ ตํ ภฺนุชาโม 'สฺมิ'ตุ จ ย

เอตเมวํ วิทฺวานฺปาสฺเต । (ฉานฺโทคฺย ฯ IV.11.2)

เขาผู้ซึ่งรู้อย่างนี้ กระทำสมาธิย่อมทำลายกรรมชั่ว เขาย่อมกลายเป็นเจ้าของโลก ย่อมมี
 ชีวิตอยู่ตราบอายุขัย ย่อมมีชีวิตอยู่อย่างกระฉ่างแจ้ง ลูกหลานของเขาจะไม่สูญสิ้น พวกเรา
 ย่อมปฏิบัติรับใช้คนผู้รู้อย่างนี้และทำสมาธิถึงถึงนั้น พวกเราย่อมปฏิบัติรับใช้เขาทั้งในโลกนี้และ
 โลกหน้า !

---อาตุมานเมโวห มหยมนาตมานัน ปรีจรณนุภา โลกาว่าวปโนติมี จามุ จ ।

(ฉานุโทคย ๙ VIII.8.4)

ผู้ที่นับถืออาตุมนในโลกนี้นั่นเอง ผู้ปฏิบัติรับใช้อาตุมน ย่อมได้รับซึ่งโลกทั้งสองนี้ คือ โลกนี้และโลกโน้น

---ปราณณ หุเยวามุขมิลโลก 'มฤตตวมาปโนติ । ปรัชญยา สตยัม สักลปม ।

ส โย มมายุรุมฤตมิตยูปาสเต สรวมายุรสมิล โลก เอติ । อาปโนตยมฤตตวามุขมิตี'
 สวรุเค โลก ॥ (เกาะษิตกิปุราหุณฯ III.2)

ก็เพราะว่า เนื่องด้วยปราณ (ลมปราณ) นั้นเทียว บุคคลย่อมได้รับซึ่งความเป็นอมตะในโลกนี้ (และได้รับซึ่ง) ความรอบรู้อันแท้จริงด้วยความรู้แจ้ง คนที่ตั้งสมาธิถึงฉันว่าคืออายุเป็นอมตะ เขาย่อมทำเนิ่นชีวิตไปในโลกนี้จนสิ้นอายุขัย ย่อมบรรลุถึงซึ่งความเป็นอมตะที่ไม่รู้จักเสื่อมในโลกสวรรค์ ।

ส เอเตน ปรัชญนาตมนาสมาส โลกาทุตุกรมยามุขมิมิน สวรุเค โลก

สรวาน กามานาปุตวา 'มฤตะ สมภวตุ สมภวตุ । อิตโยม ॥ (โอตเรยฯ III.1.4)

โดยอาศัยอาตุมนที่รู้แจ้งนี้ เขาเมื่อได้พุ่งขึ้นไปจากโลกนี้แล้ว และเมื่อได้รับสิ่งที่ต้องการทั้งหมดในโลกแห่งสวรรค์อันโน้น จึงกลายเป็นอมตะ จึงกลายเป็นดังนั้นแล้ว, โอม ॥

อิตีมา มหาสัหิตา । ย เอวเมตา มหาสัหิตา วุยาชยาตา เวท สัชชีเต ปรัชยา

ปศุภีะ พุทุมวราชเสนานนาทุเยน สวรุเคยณ โลกเณ ॥ (โศตติรียฯ I.3.6)

เหล่านี้คือการรวมกันอันยิ่งใหญ่ ผู้ที่รู้ซึ่งการรวมกันอันยิ่งใหญ่ซึ่งได้อธิบายแล้วนี้ ย่อมถึงพร้อมด้วยลูกหลานบริวาร, ด้วยปศุสัตว์, ด้วยความกระฉ่างแจ้งซึ่งพรมณ, ด้วยอาหารสำหรับกิน และด้วยโลกสวรรค์ ।

ทานิ หวา เอทานิ ตรีณยฤษราณิ สติยมิติ ตท ยตุ สตุตทมฤตมต ยตุติ ตน มรตุยมต

ยท ยัม เตโนภ ยจจติ ยทเนโนภ ยจจติ ตสุมาท ยมหรหุ วา เอว วิตุ สวรุคัม

โลกเมติ (ฉานุโทคย ๙ VIII.3.5)

และ เหล่านี้คืออักษร 3 ตัวนั่นคือ สต ติ ยม สิ่งที่เป็น สต นั่นก็คือความไม่ตาย (อมตะ) ส่วน ติ นั่นคือ ความตาย ยม ก็คือสิ่งที่ยึดทั้งสองสิ่งเข้าไว้ด้วยกัน เพราะว่าด้วยสิ่งนี้ บุคคลย่อมยึดเอาทั้งสองสิ่งไว้ได้ ดังนั้นมันจึงคือ ยม (ยม ชาติอุปปลวียิต) บุคคลที่รู้เช่นนี้ ย่อมไปสู่โลกแห่งสวรรค์ทุกวัน ทุกวันไป ।

สวรุเค โลกเณ น ภยัม กิจนาสติ น ตตฺร ตฺว น ชรยา พินเกติ ।

อุเบ ตีรุตวาตนายาปิปาเส โศกาคโค โมทเต สวรรคโลกเก । (กฐฯ 1.1.12)

ในโลกแห่งสวรรค์ ไม่มีความกลัวใดๆเลย ท่านไม่ได้ยืนที่นั่น ไม่มีบุคคลที่กลัวความแก่ที่นั่น ล่วงพ้นจากทั้งความหิวและความกระหาย ละทิ้งความเศร้าโศกไว้เบื้องหลัง บุคคลย่อมยินดีปรีดาในโลกแห่งสวรรค์ ।

สลิล เอโก พุรุษุภา 'ทุไวโต ภวตุเยษ พุรุษุโลกะ ---I(พุทธพารณียกฯ IV.3.32)

เขากลายเป็นผู้ใสเหมือนน้ำ เป็นหนึ่งเดียว เป็นผู้เห็นความจริง เป็นผู้ไม่มีความเป็นสอง นี่คือโลกของพุรุษุมนุ ---I

---วิปาโป วิโรโซ 'วิจิกัสโส พุรุษุโมณ ภวตุเยษ พุรุษุโลกะ---I(พุทธพารณียกฯ

IV.4.23)

ปราศจากบาป ปราศจากสิ่งแปดเปื้อน ปราศจากความสงสัย เขาย่อมกลายเป็นผู้รู้ พุรุษุมนุ นี่คือโลกของพุรุษุมนุ ।

ตทุ เย ห ไว ตทุ ปุราชาปติวรต จรณติ เต มิถุนมุตปาทยนเต । เทชาเมไวษ

พุรุษุโมโลก เยชา ตโป พุรุษุมจรัย เยษุ สตุย ปุริตญญิตม । (ปุรตฺนฯ 1.15)

ดังนั้น แ่นละ ชนเหล่าใดปฏิบัติซึ่งกฎของเจ้าแห่งการสร้าง ชนเหล่านั้นย่อมให้กำเนิดซึ่งเพศคู่(ชาย-หญิง) แ่นละโลกของพุรุษุมนุนี้จะมีแก่พวกเขาเหล่านั้นเท่านั้น ซึ่งตบะ ความบริสุทธิ์ ความสัตย์ ตั้งอยู่อย่างมั่นคงแล้วในพวกเขา ।

---ปริยา วาจนภิวทนุโย 'รยญนตย เอษ ะ ปุณฺณะ สุกฤโต พุรุษุโลกะ ।

(มฺณทกฯ 1.2.6)

ให้ความยกย่องและนอบน้อมเขาด้วยคำพูดที่น่าฟังพอใจว่า "นี่คือโลกบุญแห่งพุรุษุมนุที่ได้จากการกระทำความดี"।

---ตทุ พุรุษุ จามฤตํ สุกรํ สา คติรุ โลก เอว สะ । (ไมตรีฯ VI.24)

สิ่งนั้นคือพุรุษุมนุ ไม่ตาย สว่างใส นี่คือวิถีทาง นี่คือโลกที่แท้ ।

---ส โย โหทานนุตวต อฺปาสฺเต 'นฺตวนตํ ส โลกํ ชยตุยถ โย

โหทานนุตวนุปาสฺเต 'นฺตํ ส โลกํ ชยติ । (พฺทพทพณฺย ก 1.5.13)

แ่นละ ผู้ใดกระทำสมาธิถึงพวกเขาว่าเป็นสิ่งที่สิ้นสุด ผู้นั้นย่อมพิชิตโลกที่สิ้นสุด
แ่นละ ผู้ใดกระทำสมาธิถึงพวกเขาว่าเป็นสิ่งที่ไม่สิ้นสุด ผู้นั้นย่อมพิชิตโลกที่ไม่สิ้นสุด ।

เอษ อุ เอว ภามนีเรษหิ สรวะษุ โลเกษุ ภาทิ สรวะษุ โลเกษุ ภาทิ ย เอว เวท

(ฉานูโตคย ๙ IV.15.4)

เขาก็คือ ภามนี(ผู้มีแสงสว่าง)ตัวนั่นเองก็เพราะว่าเขาส่องสว่างในโลกทั้งหลายทั้งปวง ผู้ซึ่งรู้เช่นนี้ย่อมส่องสว่างในโลกทั้งหลายทั้งปวง ।

---โส 'นฺวษฏายะ ส วิชฺชฎาสิตายะ ส สรวํศ จ โลกานาโมติ สรวํศ จ

กามาณ ยสุ ตมาตฺมานมนุวิทฺย วิชานาติติ ห ปฺรชาปติรฺวาจ ।(ฉานูโตคย ๙ VIII.7.1)

เขาคควรได้รับการค้นหา บุคคลควรปรารถนาที่จะเข้าใจเขา(อาตมณ) บุคคลผู้ที่ได้พบและได้รู้แจ้งอาตมณแล้ว ย่อมไปถึงซึ่งโลกทั้งหลายทั้งปวง และย่อมไปถึงซึ่งสิ่งที่ต้องการทั้งหลายทั้งปวง กันี่แหละที่ปฺรชาปติได้กล่าวแล้ว ।

โย เทวานามชิโป ยสฺมิลฺ โลกา อธิสฺริทะ । ย อีเต 'สย ทุวิปทศ จตุษฺปะทะ กสฺสโม

เทวาย หวิสา วิธม । (เศวตาศวตร ๙ IV.13)

ผู้ใดที่เป็นใหญ่แห่งเทวดาทั้งหลาย โลกทั้งหลายได้อาศัยอยู่ในผู้ใด ผู้ใดเป็นใหญ่แห่งสัตว์สองเท้าและสี่เท้า เพื่อเทวดาองค์ไหนเล่าที่เราจะถวายเครื่องบูชา? ।

นโม 'คฺนิเย ปุถุถิวิภฺษิต โลกสมฺฤเต โลกมฺสุโม ยชฺมานาย เชหิ

นโม วายเว 'นฺตริภฺษเต โลกสมฺฤเต โลกมฺสุโม ยชฺมานาย เชหิ

นโม อาทิตฺตยา ย ทิวิภฺษิต โลกสมฺฤเต โลกมฺสุโม ยชฺมานาย เชหิ

นโม พุรฺหมณฺเ สรวภฺษิต สรวสมฺฤเต สรวมฺสุโม ยชฺมานาย เชหิ ।(ไมตฺริ ๙ VI.35)

ขอนอบน้อมต่อคฺนิ(ไฟ) ผู้อยู่ในแผ่นดิน ผู้ระลึกถึงซึ่งโลก ขอท่านจงให้โลกแก่ผู้กระทำการบูชานี้ ขอนอบน้อมต่อวายุ(ลม) ผู้อยู่ในท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ผู้ระลึกถึงซึ่งโลก ขอท่านจงให้โลกแก่ผู้กระทำการบูชานี้ ขอนอบน้อมต่อดวงอาทิตย์ ผู้อยู่ในท้องฟ้าเหนือชั้นบรรยากาศ(สวรรค์) ผู้ระลึกถึงซึ่งโลก ขอท่านให้โลกแก่ผู้กระทำการบูชานี้ ขอนอบน้อมต่อพุรฺหมณ ผู้อยู่ในสิ่งทั้งปวง ผู้ระลึกถึงซึ่งสิ่งทั้งปวง ขอท่านจงให้โลกแก่ผู้กระทำการบูชานี้ ।

3. โลก ใช้แทนโลกทางจิตวิทยา ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับภาวะ(state)ต่างๆของมนุษย์เป็นภาวะตื่น ภาวะหลับฝัน ภาวะหลับสนิท(ไม่ฝัน) ภาวะเหนือหลับสนิท รวมทั้งการให้ความหมายของโลกในทางความรู้สึก นึกคิด จิตใจ ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่าง เช่น พุทฺธพหฺรณฺยก-อุปนิษท IV.3.9, IV.3.20 IV.3.22 ; ฉานูโตคย-อุปนิษท VII.3.1; VII.4.2-4.3 ; กฐ-อุปนิษท I 2.6; สุพฺพาล-อุปนิษท IV.1; มุณฺดก-อุปนิษท III.1.10 (Radhakrishnan 1953 : 257, 261-263, 471, 472, 473, 609-610, 867-868, 688 ; Shastri 1996 : 114, 115-116, 72, 6, 243, 19)

ตสย วา เอตสย ปุรุชสย เทว เอว สุตานเ ภวต, อิหิ จ प्रलोकसुतानं ज
 सनुय्यि तद्युतिं स्वाप्नसुतानं तस्मिन् सनुये सุตाने तिष्ठन्नेते ओष สุตाने पद्युतिं
 ज प्रलोकसुतानं ज । ॐ यत्कर्मा 'यं प्रलोकसुताने भवति, तत्कर्म्मकर्म्मयोग्यान
 प्राप्नोति आनन्दं' ज पद्युति स यत् प्रसुप्तियस्य लोकस्य स्वप्न
 मात्रामपाहय स्वायि विहत्य स्वायि निरुमय เสวน भासा เสवन शुचितया
 प्रसुप्तियत्तरायि पुรุषะ स्वायिशुचिति ภवति ।(พทุททรรณยกฯ IV.3.9)

แต่ละ มีเพียงสภาวะ 2 สภาวะของบุคคลในโลกนี้และสภาวะในโลกอื่น มีสภาวะที่ 3
 ซึ่งเป็นสภาวะเชื่อมต่อ คือสภาวะหลับฝัน เมื่อดำรงอยู่ในสภาวะเชื่อมต่อนี้ ดังนั้นบุคคลย่อมเห็น
 ซึ่งสองสภาวะคือโลกนี้และสภาวะโลกอื่น

และในตอนนี้ไม่ว่าขั้นตอนชนิดใดมีอยู่ในสภาวะของโลกอื่น เมื่อได้รับแล้วซึ่งขั้นตอน
 ชนิดนั้น เขาย่อมเห็นบาปและความทุกข์ทั้งสองอย่างเมื่อใดและที่ไหน เขาเข้านอนและหลับฝัน
 เขานำเอามาซึ่งวัตถุธาตุของโลกนี้ที่มีทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในตัว ตัวเขาเองนั้นแหละที่ฉีกมันออก
 เป็นชิ้นๆ แล้วสร้างมันขึ้นมา เขานอนหลับฝันด้วยความแจ่มแจ้งของตนเองและด้วยแสงสว่างของ
 ตนเอง ในสภาวะนั้นบุคคลนี้ย่อมกลายเป็นผู้มีแสงสว่างในตัวเอง ।

พทุทททรรณยกาเอ प्रे गोटे त्वुयो 'यमात्मा सुप्ति यत्तर सुप्ति न กังน कामं कामं
 कामयेते न กังน स्वाप्नं पद्युति न तत्तर เทवा न เทवलोक यชญา न यชญา

วา न มาตา न पिता न पुनश्च न पान्ธโว न เสตโน न พรพฺมา เตชสฺส กายมมุตํ
 สลิล เอเวหิ สลิลํ วโน ภูยสฺส เตโนว มारुเคณ ชาวติ....।(สุพาลฯIV.1)

ในอากาศแห่งหัวใจซึ่งอยู่ในสูกของฝัก อาตมุนอันเป็นทิพย์หลับอยู่ อาตมุนเมื่ออยู่ใน
 สภาวะหลับไม่ต้องการสิ่งที่น่าปรารถนาใดๆ ไม่เห็นซึ่งความฝันใดๆเลย ณ สภาวะนั้น ไม่มีเหล่า
 เทวดาหรือโลกของเทวดา ไม่มีพิธีบูชา หรือปราศจากการบูชาทั้งหลาย ไม่มีแม่ ไม่มีพ่อ ไม่มี
 ญาติใกล้ชิดหรือญาติห่างๆ ไม่มีขโมย ไม่มีผู้ฆ่าพราหมณ์ เขามีเพียงกายแห่งความโชติช่วงและ
 เป็นอมตะเพียงอย่างเดียวอาตมุนเป็นผู้ใสเหมือนน้ำและอยู่ในน้ำเท่านั้น โดยอาศัยเส้นทางเดียว
 กันนั้น เขาได้วิ่งกลับมาสู่การตื่น ....।

ตา วา อสฺยิตา หิตา นาม นาชฺยโย ยถา เกตะ สหสฺสธา ภินฺนสฺสตาตา 'ณฺมิณา
 तिष्ठन्नुติ ศุกลสฺย นีลสฺย ปิงฺกลสฺย หริตสฺย โลหิตสฺย ปุรฺณา อถ อถ ยत्ไรวโน
 มฺนุตีว ชินฺนตีว หสฺตีว วิจฺฉายยติ ครุฑมिव ปตติ ยเทว ชาครทฺ ภยิ ปद्यุติ
 ตทตราวิทฺยยา มนฺยเต 'ถ ยत्तर เทว อิว ราเชวหเมเวหิ สฺวโร 'สฺย प्रโม โลกะ ॥20॥

 อตฺร ปิตา 'ปิตา ภวติ มาตา 'มาตา โลกา อโลกา เทว อเทวา เวทา อเวทา । อตฺร
 เสตโน 'เสตโน ภวติ ภูรฺณหา 'ภูรฺณหา จาณชาโล 'จาณชาละ เปาลุกโส 'เปาลุกสะ

ศุภมโน 'ศุภมโนสตาปโส' ตาปโส 'นนวนาคตํ ปุณฺณยานนวนาคตํ ปาเปณ ตีรฺโณ หิ
ตทา สุรวาญ โฉกานํ หฤทยสฺย ภวติ ॥ 22 ॥ (พุทฺธการณฺยกฯ IV.3.20, .22)

และ เขามีเส้นนาซี(เส้นประสาท)ที่มีชื่อว่า หิตา ซึ่งบางเท่าเส้นผมที่แบ่งออกเป็น
พันส่วนเท่าและเส้นนาซีนี้เต็มไปด้วย(ของไหล)สีขาว,สีน้ำเงิน,สีเหลือง,สีเขียวและสีแดง ตอนที่
เขารู้สึกเหมือนว่า เขากำลังจะถูกฆ่า เหมือนว่ากำลังจะถูกพิชิต เหมือนว่าข้างกำลังไล่ เหมือน
ว่ากำลังตกลงไปในบ่อ ที่เขาคิดไปเช่นนี้ก็เพราะความไม่รู้จริง เนื่องจากเขาได้ประสบความกลัว
ตอนที่อยู่ในสภาวะตื่น แต่เมื่อเขาคิดว่า ฉันเป็นเหมือนเทพ เป็นเหมือนราชาและ(คิดว่า) ฉัน
เป็นสิ่งที่ปวงนี้ ตังนี้แล้ว นั่นคือโลกสูงสุดของเขา(20)

ณ สภาวะนั้น พ่อไม่ใช่พ่อ แม่ไม่ใช่แม่ โลกทั้งหลายไม่ใช่โลกทั้งหลายพระเวททั้ง
หลายไม่ใช่พระเวททั้งหลาย ณ สภาวะนั้นขโมยไม่ใช่ขโมย ฆาตกรไม่ใช่ฆาตกร จัณกาลไม่ใช่
จัณกาล ชนชั้นต่ำ(เปาลูกส)ไม่ใช่ชนชั้นต่ำ สมณะไม่ใช่สมณะ ทาบสไม่ใช่ทาบส ไม่ถูกติดตาม
โดยบุญ ไม่ถูกติดตามโดยบาป ก็เพราะว่าตอนนั้นเขาได้ผ่านเลยซึ่งความทุกข์โศกทั้งปวงทางใจ
(22)

ยํ ยํ โลกํ มนสา สัมภวติ วิศุทฺธสตุทฺตา ระมยเต ยํสุ จ กามานํ ।

ตํ ตํ โลกํ ชยเต ตํสุ จ กามํสุ ตสมฺมาทาทุมชฺญํ หฤจฺเยหํ ภูติคามะ ।

(มฺุณฺฑกฯ III.1.10)

บุคคลผู้มีธรรมชาติบริสุทธิ์ คิดด้วยใจถึงโลกใดๆก็ตาม ย่อมปรารถนาสิ่งที่น่าต้องการ
ใดๆ เขาย่อมได้รับซึ่งโลกนั้นๆและสิ่งที่น่าต้องการนั้นๆ เพราะฉะนั้น ขอให้บุคคลที่ต้องการ
ความเจริญรุ่งเรืองบูชาซึ่งผู้รู้แจ้งอาตมณ ।

— อถ อิจฺฉเต อิมํ จ โลกมมํ เจจฺ เจนฺตฺยเตจฺฉเต มโน หยาตฺมา มโน หิ โลโก มโน
หิ พฺรหฺม มน อปาสฺสเวติ । (ฉานฺโทคฺยฯ VII.3.1)

เมื่อเขาปรารถนา เขาก็จะปรารถนาว่า"ฉันต้องการโลกนี้และโลกหน้า" จริงๆแล้ว ใจ
ก็คืออาตมณ ใจนั้นแหละคือโลก ใจนั้นแหละคือพหุมน ขอให้ท่านทำสมาธิถึงใจเกิด ।

----กรมณํ สํกฺลฏฺปะโย โลกะ สํกฺลปะเต โลกสฺย สํกฺลฏฺปะโย สรฺวํ สํกฺลปะเต ส เณ
สํกฺลปะ สํกฺลปะมฺุปาสุสเวติ ॥2॥

ส ะ สํกฺลปิ พฺรหฺเมตฺยฺุปาสุเต กฺลฏฺปะตานํว ส โลกานํ สุรวานํ สุรวะ

ปฺรติญฺฐิตานํ ปฺรติญฺฐิตะ ----(ฉานฺโทคฺยฯ VII.4.2-.3)

เนื่องจากกรรมทำให้โลกมีความคิดรอบด้าน โลกย่อมคิดรอบด้าน เมื่อโลกมีความคิด
รอบด้าน สิ่งทั้งปวงก็มีความคิดรอบด้าน ความคิดรอบด้านก็คืออย่างนั้นแหละ ขอให้ท่านจงตั้ง
สมาธิถึงความคิดรอบด้านเกิด (2)

ผู้ใดตั้งสมาธิถึงความคิดรอบด้านว่าเป็นพหุมนุ ผู้นั้นนั้นแหละจะได้รับโลกทั้งหลาย
ที่เขาคิดถึงรอบด้าน เขาผู้อยู่อย่างถาวรก็จะได้โลกทั้งหลายที่ถาวร เขาเป็นผู้ตั้งอยู่อย่างมั่นคง
แล้วก็จะได้โลกทั้งหลายที่ตั้งอยู่อย่างมั่นคง (3)

น สำปฺรายะ ปฺรติภาติ พาลํ ปฺรมาทฺยณฺทํ วิตฺตโมหนะ มฺลคมฺ ।

อัย โลกํ นาสุติ ปฺร อิติ มานี ปฺนุเน ปฺนุร วตฺมาปฺทฺยเต เม । (กฐฯ 1.2.6)

โลกหน้าย่อมไม่ปรากฏแก่คนโง่เขลาที่ประมาท เพราะความหลงในทรัพย์สมบัติ เมื่อ
คิดว่าโลกนี้แหละมืออยู่ ไม่มีโลกอื่น เขาย่อมตกลงมาอยู่ในอำนาจของฉันท(พระยม)ครั้งแล้ว ครั้ง
เล่า ।

4. โลก ใช้แทนโลกทางสังคมวิทยา หมายถึงโลกที่เป็นสังคมมนุษย์ (human social world) เป็นโลกแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งที่มีมนุษย์ต้องการเพื่อดำรงชีวิต
ในสังคม ปรากฏใช้ตรงกันใน พุทธพจนานุกรม-อุปนิษทุ III.5.1; ฉานุโทคฺคฺยอุปนิษทุ VIII.2.1-9
(Radhakrishnan 1953: 220-221, 279, 493 - 494; Shastri 1996: 104, 78)

— เอตํ ไว ตฺมาทฺมานํ วิทิตฺวา พหุมนฺนํ ปุทฺโรชณายาตุ จ วิตฺโตชณายาตุ จ
โลโกชณายาตุ จ วฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺยฺย วิกฺษํชาจฺรํ จ รุณฺติ ยา หุเยว ปุทฺโรชณา ส วิตฺโตชณา
ยา วิตฺโตชณา สา โลโกชณเภา หุเยเต เอษณเ เอว ภวตฺส —।

(พุทธพจนานุกรม III.5.1)

พหุมนุทั้งหลายเมื่อได้ทราบอาตมุนั้นแหละ และเมื่อพ้นไปจากความปรารถนา
แล้วซึ่งบุตร พ้นจากความปรารถนาแล้วซึ่งทรัพย์ พ้นจากความปรารถนาที่จะอยู่ในโลกแล้ว
ย่อมดำเนินชีวิตอย่างนักบวชเร่ร่อน(ขออาหารเลี้ยงชีพ) ความปรารถนาสมบัติก็คือความ
ปรารถนาบุตรนั่นเอง ความปรารถนาโลกก็คือความปรารถนาสมบัติ ก็เพราะว่า ทั้งสองอย่างนี้ก็
คือความปรารถนานั่นเอง ।

ส ยถิ ปิตฺตฺโลกกาโม ภวติ สักกฺปาเทวาสฺย ปิตฺระ

สมฺมุติษฺฐนฺติ เตน ปิตฺตฺโลเกน สัมปนฺโน มหียเต ॥1॥

อถ ยถิ มาตฺตฺโลกกาโม ภวติ สักกฺปาเทวาสฺย มาตฺระ

สมฺมุติษฺฐนฺติ เตน มาตฺตฺโลเกน สัมปนฺโน มหียเต ॥2॥

อถ ยถิ ภฺราตฺตฺโลกกาโม ภวติ สักกฺปาเทวาสฺย ภฺราตฺระ

สมฺมุติษฺฐนฺติ เตน ภฺราตฺตฺโลเกน สัมปนฺโน มหียเต ॥3॥

อถ ยถิ สุวสุตฺตฺโลกกาโม ภวติ สักกฺปาเทวาสฺย สุวสฺสํ

สมฺมุติษฺฐนฺติ เตน สุวสุตฺตฺโลเกน สัมปนฺโน มหียเต ॥4॥

อต ยถิ สขิโลกกาโม ภวติ สักกปาเทवासย สขายะ

สมุตฺติขุณฺณติ เทน สขิโลเกน สัปปโน มหียเต ||5||

อต ยถิ คณฺฆมาลยโลกกาโม ภวติ สักกปาเทवासย คณฺฆมาลเย

สมุตฺติขุณฺณติ เทน คณฺฆมาลยโลเกน สัปปโน มหียเต ||6||

อต ยทุยฺนปฺปานโลกกาโม ภวติ สักกปาเทवासยฺนปฺปาเน

สมุตฺติขุณฺณตฺส เทนํยฺนปฺปานโลเกน สัปปโน มหียเต ||7||

อต ยถิ คีตฺวาทิตโลกกาโม ภวติ สักกปาเทवासย คีตฺวาทิต

สมุตฺติขุณฺณติ เทน คีตฺวาทิตโลเกน สัปปโน มหียเต ||8||

อต ยถิ สุตฺริโลกกาโม ภวติ สักกปาเทवासย สุตฺริยะ

สมุตฺติขุณฺณติ เทน สุตฺริโลเกน สัปปโน มหียเต ||9|| (ฉานุโทคฺยฯ VIII.2.1-9)

ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของบิดาทั้งหลาย แต่เพียงเขาคิดรอบคอบเท่านั้น
บิดาทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของบิดานี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่ (1)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของมารดาทั้งหลาย แต่เพียงเขาคิดรอบคอบ
เท่านั้น มารดาทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของมารดานี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่

(2)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของพี่ชายทั้งหลาย แต่เพียงเขาคิดรอบคอบ
เท่านั้น พี่ชายทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของพี่ชายนี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่

(3)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของพี่สาวทั้งหลาย แต่เพียงเขาคิดรอบคอบ
เท่านั้น พี่สาวทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของพี่สาวนี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่

(4)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของเพื่อนพ้องทั้งหลาย แต่เพียงเขาคิดรอบ
คอบเท่านั้น เพื่อนพ้องทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของเพื่อนพ้องนี้แล้ว เขา
ย่อมยิ่งใหญ่ (5)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของเครื่องหอมมาลัยทั้งหลาย แต่เพียงเขา
คิดรอบคอบเท่านั้น เครื่องหอมมาลัยทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของเครื่อง
หอมมาลัยนี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่ (6)

ครานี้ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของอาหารและน้ำ แต่เพียงเขาคิดรอบคอบ
เท่านั้น อาหารและน้ำทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของอาหารและน้ำนี้แล้ว
เขาย่อมยิ่งใหญ่ (7)

ครานี้ ถ้าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของเพลงและดนตรี แต่เพียงเขาคิดรอบ
คอบเท่านั้น เพลงและดนตรีทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของเพลงและดนตรี
นี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่ (8)

ครานี้หากว่าเขากลายเป็นผู้ปรารถนาในโลกของสตรี แต่เพียงเขาคิดครอบงำเท่านั้น สตรีทั้งหลายก็บังเกิดขึ้น เมื่อได้ครอบครองด้วยโลกของสตรีนี้แล้ว เขาย่อมยิ่งใหญ่ (9) ।

ขคต : ใช้เป็นศัพท์ แทนคำและความหมายของโลก โดยความรวม ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น กฐ-อุปนิษทุ ॥.3.2 ; เสวตาสูตร- อุปนิษทุ VI.17; ไปงค-อุปนิษทุ ॥.12 (Radhakrishnan 1953 : 642, 748, 913-914 ; Shastri 1996 : 9, 141, 423)

ยทิท กิจ ชคต สรว ปฺราณ เอชติ นิเสฏฺถตม ।

มหญ ภยั วชรฺมทุยตํ ย เอตท วิทฺรฺมฏฺฐาสฺเต ภานฺติ । (กฐฯ ॥.3.2)

โลกทั้งหมดและไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามที่อยู่ที่นี่ เกิดมาจากปฺราณและเคลื่อนไปในปฺราณ ปฺราณเป็นสิ่งที่น่ากลัวที่สำคัญยิ่ง เหมือนกับสายฟ้าที่ถูกยกขึ้น(เพื่อฟาด) คนที่รู้สิ่งนั้นย่อมกลายเป็นอมตะ ।

ส ตนฺมโย หฺยมฺฤต อิตฺสํสฺสโก หฺญะ สรวโค ภฺวานสฺยาสฺย โคปฺตา ।

ย อีเต อสฺย ชคโต นิตฺยเมว นานํโย เหตุรุ วิทฺยต อิตฺนํย । (เสวตาสูตรฯ VI.17)

ผู้ซึ่งมีอำนาจเหนือโลกนี้ตลอดเวลาเท่านั้นคือผู้เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งนั้น เป็นอมตะ มีสภาวะแห่งพระเป็นเจ้า เป็นผู้รู้ ปรากฏอยู่ในสิ่งทั้งปวง เป็นผู้พิทักษ์รักษาโลกนี้ เพราะไม่มีเหตุอื่นใดที่จะพบได้ว่าจะมามีอำนาจเหนือโลก ।

ตสฺมาตฺ สทา วิจารเยชฺช ชคชฺ ชีวปฺรมาตฺมนโน ชีวภาวชคทฺ ภาวพาเช ปฺรตฺยคฺคินัน

พฺรหฺมโฆวาวตฺติษฺยต อิตฺติ (ไปงค ๙ ॥.12)

เพราะฉะนั้น บุคคลพึงใช้วิจารณ์ญาณพิจารณาเสมอถึงธรรมชาติของโลก ชีวตฺมน (ชีพในแต่ละคน)และปฺรมาตฺมน (อาตฺมนจักรวาล) เมื่อพิสูจน์ตามหลักตรรกวิทยาได้ว่า ชีวตฺมนและโลกไม่มีจริง ก็มีสิ่งที่เหลืออยู่ในสฺคตซึ่งไม่แตกต่างจากพฺรหฺมณฺเลย

ภุมิ : ใช้เป็นศัพท์แทนคำและความหมายของโลก ที่หมายถึงโลกกายภาพ หรือโลกเรานั้นเท่านั้น (the earth) ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น เสวตาสูตร-อุปนิษทุ III.14; ไมตรี-อุปนิษทุ VI.27(Radhakrishnan 1953: 728, 836-837; Shastri 1996: 137, 187)

สทฺสตรฺธีรฺษา ปฺรุษะ สทฺสราภฺษะ สทฺสราปฺต ।

ส ภุมิ วิศฺวโต วฤตฺวา ‘ศฺยติษฺฐทฺ ทตฺตํคฺคฺลฺม । (เสวตาสูตรฯ III.14)

ปุรุष ผู้มีพันเศียร พันตา พันเท้า เขาเปิดแผ่นดินไว้มีคแล้วยังเลยแผ่นดินออกไปอีก
10 องค์

—อตส ตท ภาวมจิเรไณติ ภูมวายุสปีณห์

นิหิตํ ยถา 'จิเรไณติ ภูมิตวมา (ไมตรีฯ VI.27)

และแล้ว เขานั้นย่อมไปภายในเวลาไม่นานสู่สภาวะเช่นนั้น เช่นเดียวกับแม่เหล็กที่อยู่
ภายในดินที่ไปภายในเวลาไม่นานสู่สภาวะความเป็นดิน

ภูสุ : ใช้เป็นศัพท์แทนคำและความหมายของโลก ที่หมายถึงโลกกายภาพ หรือโลกที่
เราอาศัยอยู่นี้เท่านั้น (the earth) หนึ่ง ในบางอุปนิษัตที่ชี้ให้เห็นว่า นอกจากศัพท์คำว่าภูสุ แล้ว
ยังมีคำว่า ภูวสุ สุวสุ(สุวสุ) ที่หมายถึงโลกอื่นๆที่เหนือขึ้นไปหรือโลกนามธรรมด้วย ปรากฏใช้
ตรงกันใอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น ฉานโทคย-อุปนิษท III.15.3 -7; ไตตติรีย-อุปนิษท I.5.1-
.4; ไมตรี-อุปนิษท VI.35 (Radhakrishnan 1953 : 393 - 394, 532,846 - 847; Shastri 1996
: 51, 22, 190)

อริษฏํ โกติ ปรปทเย 'มุนา 'มุนา 'มุนา ปรานํ ปรทเย 'มุนา 'มุนา 'มุนา
ภูะ ปรปทเย 'มุนา 'มุนา 'มุนา ภูวะ ปรปทเย 'มุนา 'มุนา 'มุนา
สวะ ปรปทเย 'มุนา 'มุนา 'มุนา ॥3॥

ส ยทโวจํ ปรานํ ปรปทเย อิติ ปรานํ วา อิหํ สรวิ ภูตํ ยทิตํ กิจ
ตเมว ตท ปรปตล ॥4॥

อต ยทโวจํ ภูะ ปรปทเย อิติ ปรตลวิ ปรปทเย 'นตริกษํ ปรปทเย ทิ
ปรปทเย อิตเยว ตทโวจม ॥ 5॥

อต ยทโวจํ ภูวะ ปรปทเย อิตยคฺนิ ปรปทเย วายํ ปรปทเย อาทิตย
ปรปทเย อิตเยว ตทโวจม ॥ 6॥

อต ยทโวจํ สวะ ปรปทเย อิตยตฺทเวทํ ปรปทเย ยชฺรเวทํ ปรปทเย สามเวท
ปรปทเย อิตเยว ตทโวจํ ตทโวจม ॥ 7॥ (ฉานโทคยฯ III.15.3-7)

ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในโลกที่ไม่เสื่อมสลาย ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ข้าพเจ้า
ย่อมพักพิงอยู่ในปราน(ลมปราน) ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในภูสุ
(โลกนี้) ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในภูวสุ(โลกอื่น) ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้
ด้วยสิ่งนี้ ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในสุวสุ(โลกโพ้น)ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้ (3)

เมื่อใดที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในปราน แลละ สิ่งทั้งปวงนี้
ย่อมกลายเป็นแล้ว อะไรก็ตามที่นี้ สิ่งนั้นนั่นแหละ ที่ข้าพเจ้าได้พักพิงแล้ว (4)

ครั้นข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในภุส(โลก) นั่นก็คือข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในแผ่นดิน, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในท้องฟ้า (5)

ครั้นข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่าข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในภุส(โลกอื่น) นั่นก็คือข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในไฟ, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในลม, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในดวงอาทิตย์(6)

ครั้นข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในสวส(โลกโพ้น) นั่นก็คือข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในฤคเวท, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในยชุรเวท, ข้าพเจ้าย่อมพักพิงอยู่ในสามเวท (7) ।

ภุส ภุส สุรติ ภา เอตาสฺ ติสโร วฺยาหฤตยะ । ตาสามุ ห สฺไมตํ จตุรฺถิมุ ।

มาหาจมฺสยะ ปฺรเวทยเต । มห อิติ ตท พฺรหฺม । ส อาตฺมา อํคานยนฺยา เทวตาः ।

ภุรติ ภา อํ โลกะ । ภา อิตฺยนฺตริกฺษมฺ! สุรติยเสา โลกะ ॥1॥

มห อิตฺยาทิตฺยะ । อาทิตฺยเณ วาว สฺรว โลกา มหฺยนฺเต ภุรติ ภา อคฺนิะ ।

ภา อิติ วายะ । สุรติยาทิตฺยะ । มห อิติ จนฺทรมาะ । จนฺทรมา วาว

สฺรวาณ ฆโยติ ฆ มหฺยนฺเต । ภุรติ ภา ฤจะ । ภา อิติ สามานี สุรติ ยชุษ ॥2॥

มห อิติ พฺรหฺม । พฺรหฺมณา วาว สฺรว เวทามหฺยนฺเต ॥3॥

ภุรติ ภา ปฺราณะ ภา อิตฺยปฺาณะ । สุรติ วฺยานะ । มห อิตฺยนฺนมุ

อนฺเนน วาว สฺรว ปฺราณ มหฺยนฺเต ॥4॥ (ไคตฺยิรฺย 1.5.1-4)

แน่ละ ภุส, ภาส, สวส ทั้งนี้คือการแปลงคำ 3 คำ และแน่ละคำทั้งสามของเขาทั้งหลายนี้เสมอกันด้วยคำที่สี่ที่ถูกรู้โดยบุตรชายแห่งมาหาจมฺส จึงเรียกว่ามฺส สิ่งนั้นคือพฺรหฺมณ สิ่งนี้เป็นอาตฺมาน ซึ่งมีขนขาเป็นเทวตาอื่นๆทั้งหลาย ภุสก็คือโลกนี้ ภาสก็คือท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ สวส ก็คือโลกโพ้น (1)

มฺสก็คือดวงอาทิตย์ ก็เพราะดวงอาทิตย์นี้เอง โลกทั้งหลายทั้งปวงกลายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ ภุสคือไฟ ภาสก็คือลม สวสดวงอาทิตย์ มฺสก็คือดวงจันทร์ ก็เพราะดวงจันทร์นี้เอง สิ่งที่สองสว่างทั้งปวงกลายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ แน่ละภุสก็คือฤคเวท ภาสก็คือสามเวท สวสก็คือยชุรเวท (2)

มฺสก็คือพฺรหฺมณ ก็เพราะพฺรหฺมณนี้เอง พระเวททั้งปวงกลายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ (3)

แน่ละ ภุสก็คือปฺราณ(ลมหายใจเข้า) ภาสก็คืออฺปาน(ลมหายใจออก) สวสก็คือวฺยาน(ลมหายใจที่แผ่กระจาย) มฺสก็คืออาหาร ก็เพราะอาหารนี้เองที่ลมปฺราณกลายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ (4) ।

---เอตท พฺรหฺไมตทมฺฤตเมตท ภุรตะ । เอตท สฺตฺยรฺโม นภโส 'นฺตรคฺตสฺย

เตชโส 'สมตทุ ตเมตทุ ยทาทิตยสย มชฺเย ยชฺฐทีปฺยติ ।

โอมาโป ชฺโยติโร 'มฤตํ พฺรหฺม ภูฏฺวาระ สวโรม —(โมคฺชี ๖ VI.35)

สิ่งนี้คือพฺรหฺมณ สิ่งนี้คือความอมตะ สิ่งนี้คือภรรค(ผู้เป็นเจ้าของใหญ่) สิ่งนี้คือสัจธรรม จากความโชติช่วงที่แผ่กระจายท้องฟ้า มีเพียงส่วนเดียวเท่านั้นที่ส่องสว่าง เช่นเดียวกับ ยชฺฐเวทที่ส่องแสงสว่างในใจกลางของดวงอาทิตย์ นั่นก็คือ โอม น้ำ แสงสว่าง รส(แก่นแท้) ความเป็นอมตะ พฺรหฺมณ ภูฏ(โลก) ภาฏ(โลกอื่น) สวฏ(โลกโพ้น) โอมา

อิห: ตามรูปศัพท์แปลว่า ที่นี้ ใช้เป็นศัพท์แทนคำและความหมายของโลก ที่หมายถึง โลกกายภาพหรือโลกที่เราอาศัยอยู่เท่านั้น (physical world / the earth) ปรากฏใช้ตรงกัน ในอุปนิษตต่างๆ ตัวอย่างเช่น เกน-อุปนิษทุ II.5; มุณฑก-อุปนิษทุ II.1.10 (Radhakrishnan 1953 : 587, 682; Shastri 1996 : 3, 17)

อิห เจทเวทิตถ สตุยมสฺติ น เจทิตเวทินมฺหตี วินษฺฏิ

ภูเตษฺ ภูเตษฺ วิจิตฺย ชีวาระ เปเรตฺยาสฺมาลฺ โลกาทมฤตฺตา ภวนฺติ (เกนฯ II.5)

หากว่าในโลกนี้บุคคลรู้แล้วละก็ย่อมมีความแท้จริง และหากว่าในโลกนี้เขาไม่รู้ ความพินาศอย่างใหญ่หลวงย่อมมี เมื่อได้ค้นหา(ความจริง)ในท่ามกลางสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแล้ว ผู้ทั้ง หลายเมื่อได้จากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมกลายเป็นอมตะ ।

ปุรุष เอเวทํ วิศรํ กรุม ตโป พฺรหฺม ปฺรามฤตฺมา! เอตทุ โย เวท นิหิตํ คฺุหายํ

โส 'วิทฺยาคฺรฺนถิ' วิกิริตีห เสามย । (มุณฑกฯ II.1.10)

ปุรุષนี้แหละคือจักรวาลนี้ คือการกระทำ คือตบะ คือพฺรหฺมณ คือสิ่งที่อยู่เหนือความตายอันสูงสุด แนะ ที่รัก । ผู้ใดย่อมรู้ถึงสิ่งที่สถิตเร้นอยู่ในที่ลับ ผู้นั้นย่อมตัดขาดปมแห่งวิทยา (ความไม่รู้)ขาดจนหมดสิ้นในโลกนี้ ।

ภูต: ใช้เป็นศัพท์แทนคำและความหมายที่หมายถึง สิ่งมีชีวิต (living thing) ที่อยู่ในโลก ในบางครั้งเมื่อมีคำอื่นขยายประกอบในบางข้อความ บางประโยคที่ปรากฏในอุปนิษตหมายถึง ชาติหรือสิ่งที่เป็นต้นตอของสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่ง เช่น มหาภูต หรือ ปญฺจภูตหมายถึงชาติทั้ง 5 (ได้แก่ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ) ตัวอย่างที่ปรากฏเช่น ไปงฺคฺล-อุปนิษทุ II.3, II.4, III.3 เช่น

— อถาปฺยจิกฤตฺมมหาภูตโร 'วศฺภาตฺตฺรยสมษฺฏิตะ ปฺราณมสฺตฺยต —।

(ไปงฺคฺลฯ II.3)

"ครั้นแล้ว จาก 3 ส่วนของชาติอันยิ่งใหญ่ในลักษณะที่เคลื่อนไหว และในภาวะที่ไม่รวมตัวกันเป็นห้าสิ่ง เขาได้สร้าง(ลมปราณ)ชีวิตขึ้นแล้ว" ।

—เอวํ ภูตสฺตฺยวํศภาตฺตฺรยสมษฺฏิตอ 'นฺตะ กรณมสฺตฺยต —(ไปงฺคฺลฯ II.4)

"เขาได้สร้างซึ่งประสาทสัมผัสภายในจากมวลรวมของสามส่วนของธาตุยิ่งใหญ่ในส่วนที่เป็นส่วนดี(สตฺตฺว) " ।

อย่างไรก็ดี ในพุทธทศนย-อุปนิษท ยังใช้คำว่า ภูต ที่มีคำขยาย คือ มหตฺตฺว ซึ่งหมายถึงพรหมณ์ หรืออาตฺมณ อันเป็นสัจภาวะสูงสุด หรือเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง(รวมทั้งสรรพสิ่ง-ชีวิต)ที่ทุกสิ่งปรากฏเป็นขึ้นมาและสลายหายไปในพรหมณ์ ตัวอย่างเช่น

—เอวํ วา อร อิทํ มหตฺตฺวมนนฺตมปารํ วิชฺญานมน เหวเตกฺโย ภูเตกฺยะ

สมฺมุตฺตาย ตานฺยเวยว 'นฺวินศฺยติ--- (พุทธทศนย ॥.4.12)

ดังนั้น แลละ สิ่งที่มีอยู่ที่ยิ่งใหญ่นี้(มหตฺตฺว) ไม่สิ้นสุด ไม่มีข้อจำกัด กอปรไปด้วยความไม่มีอะไรเลยนอกจากความรู้ เมื่อเกิดขึ้นจากธาตุเหล่านี้ บุคคลก็ยอมสลายเข้าไปสู่สิ่งเหล่านั้นนั่นเอง ।

ในอุปนิษทยังใช้คำว่า ภูตในความหมายที่แปลว่า อดีต อีกด้วย ตัวอย่างเช่นที่ปรากฏในเศวตาศวตร-อุปนิษท ดังนี้

ฉานฺทาสฺมิ ยชฺญะ ภูตโว วรฺตานิ ภูตํ ภวํ ยจฺ จ เวทว ทนฺติ ।

อสมานฺ มายี สฺตฺวเต วิศฺวเมตฺตํ ตสมิํศฺ จานฺโย มายา สํนิรฺหฺระ ।

(เศวตาศวตร:IV.9)

พระเวททั้งหลาย การบูชาทั้งหลาย พิธีกรรมทั้งหลาย วัตรปฏิบัติทั้งหลาย อดีตอนาคตและสิ่งที่พระเวททั้งหลายประกาศ สิ่งเหล่านี้ทั้งปวงเป็นสิ่งที่ผู้มีมายุ(พระเป็นเจ้าสูงสุด) ได้สร้างออกมาจากสิ่งนี้(พรหมณ์)และในนี้ผู้นั้น(ชีวาตฺมณ)ถูกปกปิดไว้ด้วยมายุ ।

(Radhakrishnan 1953 : 909,200,734; Shastri 1996 : 421-422,98,138)

เฉพาะศัพท์ภูต ที่ใช้หมายความถึงสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งที่มี(ชีวิต)อยู่ ทั้งเอกพจน์คือภูต และพหูพจน์คือภูตานี ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษทต่างๆ ตัวอย่างเช่น มานฺฑูกฺย-อุปนิษท 6, เกาษีตฺกิปฺราหฺมณ-อุปนิษท 1.6; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษท 1.1.2; เกน-อุปนิษท 11.5; (Radhakrishnan 1953: 697,758-759,337-338,587; Shastri 1996: 20,196,34,2)

เอษ สฺรวะศฺวร เอษ สฺรวชฺญ เอโษ 'นฺตรฺยามเยษ โยนิะ สฺรวสฺย

ปฺรภาวปฺยเยหา หิ ภูตนาเม । (มานฺฑูกฺย 6)

นี่คือเจ้าแห่งสิ่งทั้งปวง นี่คือนักรู้สิ่งทั้งปวง(สัพพัญญู) นี่คือนักควบคุมจากภายใน นี่คือนักก่อเกิดแห่งสิ่งทั้งปวง และนี่ก็คือ จุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ।

ฤตฺรสุ มฺยารฺตโว 'สมฺยาคาศาหฺโยเนะ สํภูโต ภารฺยา เอตฺตํ สํวตฺสสฺย เตโช ภูตสฺย

ภูตสฺย ภูตสฺย ภูตสฺยตฺมา ตฺวมาตฺมาสิ ---। (เกาษีตฺกิปฺราหฺมณ 1.6)

ข้าพเจ้าเป็นฤๅ ข้าพเจ้าเป็นส่วนสัมพันธ์กับฤๅกาล จากแหล่งที่เกิดคืออากาศ
ข้าพเจ้าถูกทำให้เกิดขึ้นในฐานะเป็นเมล็ดเชื้อสำหรับภรรยา เป็นความโชติช่วงแห่งปี เป็น
อาตมณุษของสิ่งมีชีวิตแต่ละชีวิต ท่านคืออาตมณุษของสิ่งมีชีวิตแต่ละชีวิต ।

เอษํ ภูตานํ ปฤๅตี รส ปฤๅติยา อาโป รโส 'ปาโมษชโย รส โอะษโชนํ ปุรุโษ
รสะ ปุรุษสฺย วาครโส วาจ ฤๅครส ฤๅจะ สาม รสะ อฤๅคิธี รสะ । (ฉานโทคฺยฯ I.1.2)
รส(แก่นแท้)ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเหล่านี้คือดิน รสของดินคือน้ำ รสของน้ำคือพืช
พันธุ์ทั้งหลาย รสของพืชพันธุ์ทั้งหลายคือบุคคล รสของบุคคลคือวาจา รสของวาจาคือฤๅ(บท
สวดแต่ละบทในคัมภีร์พระเวท) รสของฤๅคือสามนุ(บทสวดแต่ละบทในคัมภีร์สามเวท) รสของ
สามนุ คืออฤๅคิธี ।

---ภูเตษุ ภูเตษุ วิจิตฺย ชีระะ เปรตฺยาสมาสฺ โลกาทมฤๅตา ภวานฺติ । (เกนฯ II.5)
เมื่อได้พบในท่ามกลางสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแล้ว ผู้ทั้งหลายเมื่อได้จากโลกนี้ไปแล้ว
ย่อมกลายเป็นอมตะ ।

สรวฤๅ / สรว ภูตานํ / สรวาณํ ภูตานํ : ใช้เป็นศัพท์แทนคำ/ความหมายว่า สรรพ
ชีวิตทั้งหลายทั้งปวงหรือสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษิตต่างๆ ตัวอย่าง
เช่น พุๅหหารณฺยก-อุปนิษิต II.1.2, IV.5.11; กฐ-อุปนิษิต I.3.12, II.2.12; มุๅณฑก-อุปนิษิต
III.1.4; ไมๅตรี-อุปนิษิต VI.8; เกาๅนํตๅกๅพิๅรๅหฺมณ-อุปนิษิต II.6, III.4 (Radhakrishnan 1953 :
184, 284, 627, 640, 687, 821-822, 765, 778 ; Shastri 1996 : 93-94, 120, 7, 9, 18, 183,
198, 202)

ส โหวๅจ คารุๅโย ย เหาๅสๅวๅทๅติๅเย ปุรุๅ เอๅตๅเมๅวๅหํ พุรุๅโมๅปๅส อๅติ
ส โหๅวๅจๅชาๅตๅศๅตฺร มา ไมๅตๅสฺมินํสํวๅทๅนุๅ อๅติๅชฺฐๅะ สๅวๅษํ ภูๅตานํ มุๅรๅ
ราๅเชๅติ วา อๅหๅเมๅตๅมๅปๅส อๅติ ส ย เหาๅตๅเมๅวๅมๅปๅสๅเต 'ติๅชฺฐๅะ สๅวๅษํ ภูๅตานํ
มุๅรๅ ราๅชา ภๅวๅติ । (พุๅหหารณฺยกฯ II.1.2)

การคุยกักล่าวแล้วว่า "ปุรุๅใดที่อยู่ในดวงอาทิตย์โพ้น ปุรุๅนั้น นั้นแหละที่ฉันตั้ง
สมาธิถึงว่าเป็นคั้งพหุมนุ" อๅชาๅตๅศๅตฺร จึงกล่าวแล้วว่า "อย่าเอยถึงเขากับฉันเลย ฉันตั้งสมาธิมุ่ง
ถึงเขาว่าเป็นคั้งสิ่งทีเเหนือกว่าสิ่งทั้งหลาย, เป็นหัวและเป็นราชาของสรรพชีวิตทั้งปวง ผู้ใดยอม
ตั้งสมาธิมุ่งถึงเขาว่าเป็นเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมกลายเป็นผูเเหนือสิ่งทั้งหมๅต เป็นหัวและเป็นราชา
ของสรรพชีวิตทั้งปวง" ।

เอๅษ สๅวๅษ ภูๅเตษุ คุๅโผๅตๅมา น ปๅรๅกๅสๅเต ।

ทุกยุค เทวครุฑยา พุทฺธยา สุกฺขมยา สุกฺขมทฺรติเก | (กฐ. 1.3.12)
 อาตมณฺเฑที่ซ่อนอยู่ในสรรพชีวิตทั้งปวง ไม่ส่งประกายออกมา แต่ว่าถูกเห็นได้โดยผู้รู้
 ละเอียดโดยอาศัยความรู้อันลึกซึ้งละเอียดคม ।

เอโก วที สรวฺภูตานุตฺรตฺมา เอกํ รูปํ พหฺวธา ยะ กโรติ
 ตมาตมสฺสํ ยะ ‘นุปฺคฺยณฺติ ชีวสฺส เตสํ สฺสํ ศาตฺวตํ เนตฺเรชาม ॥ (กฐ. 11.2.12)
 สิ่งที่มีหนึ่งเดียว ผู้ควบคุม(ทุกสิ่งทุกอย่าง) เป็นอาตมณฺภายในสรรพชีวิตทั้งปวง เป็น
 ผู้ทำให้รูปที่มีอยู่รูปเดียวนั้นให้กลายเป็นหลายรูป ผู้รู้ทั้งหลายเหล่านีเห็นสิ่งนั้นอย่างแน่ชัดว่า
 อยู่ในตน ความสุขที่เป็นนิรันดร์จะมีแก่พวกเขา ไม่มีแก่ผู้อื่นนอกเหนือจากนี้ ।

ปฺราโณ หุเมษ ยะ สรวฺ ภูโตวิภาติ วิชานนํ วิทฺวานํ ภวติ นาติวาทิ ।
 อาตมกฺริทฺ อาตมรติระ กรียาวาเนช พฺรหฺมวิทฺวา วริษฺฐะ ॥ (มุนฺดกฺย III.1.4)
 แท้จริงแล้ว ปฺราณก็คือสิ่งที่ปรากฏโดยอาศัยสิ่งมีชีวิตทั้งปวง เมื่อรู้แจ้งอย่างนี้ ผู้รู้ก็
 จะไม่สอนเกินเลยไปจากนี้ บุคคลเช่นนี้คือคนที่เล่นอยู่ในอาตมณ พึงพอใจในอาตมณ ทำการงาน
 เป็นผู้ประเสริฐสุดในผู้รู้พฺรหฺมณ ।

ส ยถารุทฺโรธาคฺเชนรภฺยาหิตสฺย ปฺฤตฺถจ ฐฺมา วินิศจฺรณฺตฺยวํ วา อเร ‘สฺย มหโต ภูตสฺย
 นิศฺวสิตเมตฺถ ยถฤคฺเวโท ยชฺฐเวทะ สามเวโท ‘ตฺรฺวํจฺริส อติหาสะ ปฺราณํ วิทฺยา
 อุปนิษฺทะ โสลกาะ สุตฺราณญฺนุวยาชฺยานานิ วยาชฺยานานิฆฺฏํ หุตฺมาคิโต ปายิตมยํ
 จ โลกะ ปฺรศฺจ โลกะ สรวาณิ จ ภูตานุยสฺยไวตานิ สรวาณิ นิศฺวสิตานิ
 (พฺฤตฺถการณฺยกฺย IV.5.11)

เช่นเดียวกับควันอันหลากหลายที่พวยพุ่งออกมาจากไฟที่จุดจากฟืนที่เปียกชื้น ใน
 ทำนองเดียวกันฤคเวท ยชฺฐเวท สามเวท อตฺรฺว อังคิรส อติหาส ปฺราณะ วิทฺยา(ความรู้) อุปนิษฺท
 ทั้งหลาย โสลกทั้งหลาย สูตรต่างๆ อรรถาธิบายต่างๆ บทวิจารณ์ การบูชา การอุทิศสังเว
 อาหารและเครื่องดื่ม โลกนี้และโลกอื่น และสรรพชีวิตทั้งปวง ก็ออกมาจากสิ่งมีชีวิตที่ยิ่งใหญ่นี้
 จริงๆแล้วทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ก็คือลมหายใจของสิ่งมีชีวิตที่ยิ่งใหญ่นี้ ।

—เอษ วา ชิษฺญาสิตฺวาโย ‘นฺวษฺฏายะ สรวฺภูตฺเวโกโย ‘ภยํ ทตฺตวา ‘รณฺยํ คตฺวา ‘ถ
 พหิระ ฤตฺถเวเนทฺริยารุทฺธานํ สรวาจ ฌริราทฺปฺลเกโทณมิตฺติ —(โมตฺริย VI.8)
 แท้จริงแล้ว เขา(อาตมณ)นั้นพึงเป็นสิ่งที่บุคคลต้องการที่จะรู้ ควรถูกค้นหา เมื่อได้ทำ
 ให้สัตว์ทั้งหลายไม่หวาดกลัวเมื่อได้ไปสู่ป่า เมื่อได้ทำให้วัตถุเร้าอารมณ์ภายนอกอยู่ภายนอก
 บุคคลควรทราบสิ่งนี้(อาตมณ)จากร่างกายของตนเอง ।

อุกถุ พุทฺหมเต ห สฺมาห สุษกภฏฺงการสฺ ตทฤคิตฺยฺปาสิตฺ สรวาณิ หาสฺไม ภูตานิ
 ไศฺรฆฺสฺยาภยฺรจนฺเต ตทฺ ยชฺริตฺยฺปาสิตฺ สรวาณิ หาสฺไม ภูตานิ ไศฺรฆฺสฺยาย ยฺชฺยนฺเต
 ตทฺ สามีตฺยฺปาสิตฺ สรวาณิ หาสฺไม ภูตานิ ไศฺรฆฺสฺยาย สันมนฺเต ।

(เกษิภคิตฺติพฺราหมณฯ II.6)

การทอสงวตนั้นก็คือพหุมนุ ดังนั้นสุษกภฏงการสฺเคยกล่าวว่ ขอให้เขาจงตั้งสมาธิ
 ถึงสิ่งนี้(พหุมนุ)ว่เป็นฤก แนนอนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงยอมบูชาต่อเขาเพื่อความยิ่งใหญ่
 ขอให้เขาจงตั้งสมาธิถึงสิ่งนี้ว่เป็นยชฺรเวท แนนอนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงยอมบูชาต่อเขาเพื่อ
 ความยิ่งใหญ่ ขอให้เขาจงตั้งสมาธิถึงสิ่งนี้ว่เป็นสามเวท แนนอนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงยอม
 พร้อมกันน้อมคํานับต่อเขาเพื่อความยิ่งใหญ่

—อด ขลฺย ฎา ‘สฺไม ปฺรชฺญาโย สรวาณิ ภูตานญกํ ภาวนติ ตทฺ วฺยาขฺยาสุยามะ

(เกษิภคิตฺติพฺราหมณฯ III.4)

ครานี้ เราก็จะอธิบายว่สรรพชีวิตทั้งปวงกลายเป็นหนึ่งเดียวกับปฺรชฺญา(ความรู้แจ้ง)
 นี้ไค้อย่างไร ।

อิมานิ ภูตานิ / สรวาณิ อิมานิ ภูตานิ : ใช้เป็นศัพท์แทนคํว่ความหมายว่ สรรพ
 ชีวิตทั้งปวงในโลกนี้ ปฺรากฏไค้ตรงกันตัวอย่างเช่น พุทฺทการณญก-อุปนิษทฺ IV.5.7, จานฺโทคฺย-
 อุปนิษทฺ I.11.5, I.11.7, I.11.9 (Radhakrishnan 1953 : 283-284, 356-357 ;Shastri 1996 :
 120, 40)

ภูตานิ ตํ ปฺราทฺรุโย ‘นฺยตราตฺมโน ภูตานิ เวท สรวํ ตํ ปฺราทฺทาทุโย ‘นฺยตราตฺมเน
 สรวํ เวเทหํ พุทฺหมเทหํ ภูษฺตรมิเม โลกา อิมเ เทวอ อิมเ เวทอ อิมานิ ภูตานิหํ สรวํ
 ยทฺยมาตฺมา । (พุทฺทการณญกฯ IV.5.7)

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทอดทิ้งเขาผู้รู้สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย แต่ไม่รู้ตน(อาตฺมณฺ) สิ่งทั้งปวงทอด
 ทิ้งเขาผู้รู้สิ่งทั้งปวงแต่ไม่รู้อาตฺมณฺ พฺราหมณฺนี้ กษฺตฺริยฺนี้ โลกทั้งหลายนี้ เทวตาทั้งหลายนี้ พฺระ
 เวททั้งหลายนี้ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ สิ่งทั้งปวงนี้ ก็คืออาตฺมณฺ ।

ปฺราณ อิตฺติ โหวาจ สรวาณิ ห วา อิมานิ ภูตานิ ปฺราณมฺมาภิสํวิตฺนติ
 ปฺราณมฺมภฺยชฺชหเต โสฆา เทวตา ปฺราฏวามนฺวายตฺตา ตํ เจทฺวิทฺวาน ปฺราสฺโตฆฺโย
 มูรฺธา เต วฺยปติฆฺยตฺ ตโถกฺตสฺย มเยติ II5II

อาทิตฺย อิตฺติ โหวาจ สรวาณิ ห วา อิมานิ ภูตานญาทิตฺยมฺจุไจะ สนฺตํ คายนติ โสฆา
 เทวโถกฺตมฺมวายตฺตา ตํ เจทฺวิทฺวานุทคาสฺโย มูรฺธา เต วฺยปติฆฺยตฺ ตโถกฺตสฺย
 มเยติ II7II

อนุนมิตติ ไหวจ สรวาณิ ห วา อิมานิ ภูตานุยุนนเมว ปฺรติหฺรมาณานิ ชีวนุต
ไสยา เทวตา ปฺรติหฺรมาณวายุตฺตา ตํ เจทวิทฺวาน ปฺรตฺยหฺริษโย มูรฺธา เต
วฺยปติษฺยตุ ตโลกุตสฺย มเยติ ตโลกุตสฺย มเยติ ॥๑๑॥ (ฉานโทคฺยฯ.11.5,7,9)

เขากล่าวแล้วว่า ปฺราณนี้แหละ แท้จริงแล้วสิ่งทั้งหลาย ย่อมเข้าไปสู่ปฺราณ และย่อม
ทิ้งปฺราณไป นี่เองคือเทวตาที่เป็นของปฺรสุตฺวา ถ้าท่านได้สวตปฺรสุตฺวา โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจ
หลังจากที่ได้รับการบอกเล่าเช่นนี้จากข้าพเจ้าแล้ว ศีรษะของท่านคงจะหลุดไปแล้ว (5)

เขาได้กล่าวแล้วว่าทวงอาทิคฺยนี้แหละ แท้จริงแล้วสิ่งทั้งหลายย่อมเข้าไปสู่ทวง
อาทิคฺยและย่อมทิ้งทวงอาทิคฺยไปนี่เองคือเทวตาที่เป็นของอฺฤคฺติ ถ้าท่านได้สวตอฺฤคฺติโดยไม่มี
ความรู้ความเข้าใจหลังจากที่ได้รับการบอกเล่าเช่นนี้จากข้าพเจ้าแล้ว ศีรษะของท่านคงจะหลุดไป
แล้ว(7)

เขาได้กล่าวแล้วว่าอาหารนี้แหละ แท้จริงแล้วสิ่งมีชีวิตทั้งหลายดำรงชีวิตอยู่ได้เมื่อได้
มีอาหารเป็นส่วนร่วม สิ่งนี้คือเทวตาที่เป็นของปฺรติหฺร ถ้าท่านได้รับปฺรติหฺรเข้าไปโดยไม่มี
ความรู้ความเข้าใจหลังจากที่ได้รับการบอกเล่าเช่นนี้จากข้าพเจ้าแล้ว ศีรษะของท่านคงจะหลุด
ไปแล้ว(9) ।

ปฺรชา : โดยทั่วไปเป็นศัพท์ที่ใช้ในความหมายว่า ลูกหลานทายาท ผู้สืบเชื้อสาย ดัง
ปรากฏใน พุทฺธการณฺยก-อฺปนฺนํ IV.1.6, ฉานโทคฺย-อฺปนฺนํ V.21.2, โดยนัยนี้จะสัมพันธ์กับ
คำศัพท์ ปฺรชาปติ ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งปฺรชา หรือผู้เป็นเจ้าแห่งปฺรชาหรือผู้สร้างปฺรชาขึ้น
มานั่นเอง (Radhakrishnan 1953: 306, 442 ; Shastri 1996: 126, 65) ตัวอย่างในความ
หมายนี้ได้แก่

โย ห ไว ปฺรชาติ* เวท ปฺรชาเยเต ห ปฺรชยา ปศฺุภี เรโต ไว ปฺรชาติเช ปฺรชาเยเต ห
ปฺรชยา ปศฺุภีเย ย เอว เวท । (พุทฺธการณฺยกฯ VI.1.6)

และ ผู้รู้การแพร่กระจายเผ่าพันธุ์ ย่อมให้กำเนิดตนเองพร้อมลูกหลานและปศฺุ
สฺตฺร แนนอนรตะ(เชื้อพันธุ์)คือตัวแพร่กระจายเผ่าพันธุ์ ผู้ที่รู้ดังนี้ย่อมให้กำเนิดตนพร้อมลูก
หลานและปศฺุสฺตฺร ।

อปาเน ตฺฤปฺยติ วาก ตฺฤปฺยติ วาจิ ตฺฤปฺยนฺตฺยามคฺนิสฺ ตฺฤปฺยตฺยคฺเนา ตฺฤปฺยติ ปฺฤติวิ
ตฺฤปฺติ ปฺฤติวฺยํ ตฺฤปฺยนฺตฺยํ ยตฺ กิม จ ปฺฤติวิ จาคฺนิสฺ จาจิตฺมิชฺฐตฺส ตตฺ ตฺฤปฺยติ ตสฺ
ย นฺ ตฺฤปฺยติ ปฺรชยา ปศฺุภีรฺนนาทฺเยเน เตชฺสา พฺรหฺมวฺจฺเสเนติ ॥

(ฉานโทคฺยฯV.21.2)

เมื่ออปาเน(ลมหายใจออก)อ้อม วาจาก็อ้อม เมื่อวาจาก็อ้อม ไฟก็อ้อม เมื่อไฟอ้อม ดินก็อ้อม
เมื่อดินอ้อม อะไรก็ตามที่อยู่ใต้อำนาจดินและไฟก็ย่อมอ้อม และ ด้วยความอ้อมนี้ที่เป็นของเขา เขา

ย่อมอ้อมไปด้วยลูกหลาน อ้อมไปด้วยปศุสัตว์ อ้อมไปด้วยอาหาร อ้อมด้วยความโชติช่วง อ้อมด้วยความรู้พระมหามุนี ।

สำหรับประชาที่ใช้เป็นคำศัพท์แทนคำ/ความหมายว่าสิ่งมีชีวิตหรือชีวิตทั้งหลาย ใช้ในรูปศัพท์พหูพจน์ คือ ประชาะ ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษัตต่างๆ ตัวอย่างเช่น ไมตรี-อุปนิษต VI.9; ไตตติรีย-อุปนิษต I.9.1 (Radhakrishnan 1953 : 822-823, 536; Shastri 1996 : 183, 23)

—ส ปริตตะ ปริณามต วิศว์ วิศวภูฏ । วิศโว 'สิ' ไวศวานโร 'สิ' วิศว์ ตวยา ชารยเต
ชายมานม । วิศนตฺ ตวามาทุตยศ จ สรวาจะ ปรัชาสฺ ตตฺร ยตฺร วิศวามฤโต 'สิตฺติ'
เอวํ น วิธินา ขลวเนนาตฺตา 'นนตฺตฺวํ ปฺนรฺไปติ' (ไมตรี ฯ VI.9)

เขาผู้กินทุกสิ่งทุกอย่าง(จักรวาล) เมื่อยินดีแล้วด้วยตนเอง จึงทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างยินดี ท่านคือจักรวาล ท่านคือไวศวานร(ไฟจักรวาล) จักรวาล(ทุกสิ่งทุกอย่าง)ที่เกิดมาถูกท่านค้ำจุนไว้ ขอให้เครื่องสังเวททั้งหลายจงเข้าไปในท่าน ท่านเป็นทุกสิ่ง(จักรวาล)ที่เป็นอมตะที่ใด สัตว์โลกทั้งหลายก็อยู่ที่นั่น ดังนั้นคนที่ไม่ได้กินอาหารด้วยวิธีนี้ ก็จะไม่กลับมาอยู่ในสภาพของอาหารอีก ।

ฤตํ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । สตุยํ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । ตปศฺ จ
สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । ทมศฺ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । สมศฺ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ ।
อคุนยศฺ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । อคุนิโหตรํ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । อติถยศฺ จ
สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । มานุษํ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । ปรัชา จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ ।
ปฺรชนศฺ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । ปรัชาดิตฺ จ สุวษุยาย ปฺรจเณ จ । (ไตตติรียฯ I.9.1)

ความถูกต้องและการเรียนกับการถ่ายทอด ความสัตย์และการเรียนกับการถ่ายทอด
ตบะและการเรียนกับการถ่ายทอด ความขม่ใจและการเรียนกับการถ่ายทอด ความสงบและการ
เรียนกับการถ่ายทอด ไฟทั้งหลายและการเรียนกับการถ่ายทอด ไฟบูชาชื่ออคุนิโหตรและการ
เรียนกับการถ่ายทอด ขกผู้มาเยือนทั้งหลายและการเรียนกับการถ่ายทอด มนุษยชาติและ
การเรียนกับการถ่ายทอด สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย(ลูกหลาน)และการเรียนกับการถ่ายทอด การแพร่
กระจายเผ่าพันธุ์และการเรียนกับการถ่ายทอด การให้กำเนิดและการเรียนกับการถ่ายทอด

ปฺรชณ : โดยทั่วไปเป็นศัพท์ที่ใช้ในความหมายที่ว่า เป็นลมปฺรชณ(ของชีวิต) ลม
หายใจของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิด"ความมีชีวิต"ของสิ่งมีชีวิต ขณะเดียวกันก็มี
ความหมายสัมพันธ์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของพระมหามุนี/อาตมณ ความหมายโดยนัยนี้ปรากฏใช้ตรงกันใน
ใน พุทธทาสย-อุปนิษต IV.3.32, VI.1.13; จานุไทคย-อุปนิษต I.11.5, IV.8.3; มุณฺจก-

อุปนิษท I.1.8; ไมตรี-อุปนิษท VI.35; (Radhakrishnan 1953 : 266, 308, 356, 411, 673, 847, 652; Shastri 1996 : 117, 127, 40, 56, 16, 190) ตัวอย่างในความหมายนี้เช่น

ตท ยถา ราชานํ ปริยยาสนตมฺคฺรา ประตฺยเณสํ สุตภฺรณมฺโย 'ภิสมายนฺติ,
เอวเมวมาตฺมานมฺ , อนตฺกเล สรุเว ปฺราณํ อภิสมายนฺติ
ยตฺโรตฺตฺรฐฺเวยาจฺจวาสี ภวติ । (พฺฤทฺทการณฺยก ๙ IV.3.32)
ประหนึ่ง ตำรวจ ผู้พิพากษา สารถี หัวหน้าหมู่บ้านเข้ามาประชุมพร้อมกันรอบพระ
ราชาผู้กำลังวายชนม์ ฉันทโต ลมปราณชีวิตทั้งปวงก็เข้ามาประชุมพร้อมกันรอบอาตมณในกาล
สุดท้าย เมื่อบุคคลกำลังหายใจด้วยความลำบาก ฉันทันนั้น ।

พฺรหมณํ เสามฺย เต ปาถํ พฺรหฺมาณิเต พฺรวิฑฺฒ เม ภควาณิเต ตสฺไม โหวาจ
ปฺราณํ จภฺษะ กลา ไศฺรตฺร กลา มนะ กไลษ วั เสามฺย จตฺสฺยกละ ปาโท
พฺรหมณ อายตนาวันนาม! (ฉานฺโทคฺย ๙ IV.8.3)
“นี่แน่คนดี ขอให้ข้าพเจ้าบอกท่านถึงเศษหนึ่งส่วนสี่ของพฺรหมณ” จึงบอกข้าพเจ้า
เถิดท่านที่เคารพ” เขาจึงได้กล่าวแก่เขาว่า “ลมหายใจคือหนึ่งในสี่ ดวงตาคือหนึ่งในสี่ หูคือหนึ่งใน
สี่ มนสฺ(ใจที่คิด)คือหนึ่งในสี่ นี่แน่แหละ คนดีที่แท้จริงคือบาทที่มีสี่ส่วนของพฺรหม มีชื่อเรียกว่า
อายตนาวัน(เป็นที่รองรับ)” ।

สำหรับปราณที่ใช้เป็นศัพท์แทนคำ ความหมายว่าชีวิตหรือสิ่งมีชีวิต ปฺรากฏใช้ตรง
กันในอุปนิษทต่างๆ ตัวอย่างเช่น เกาษีตฺกิพฺรหฺมณ-อุปนิษท III.2; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษท I.13.2,
IV.10.4-5, VII.15.1; ปฺรศฺน-อุปนิษท I.6; ไมตรี-อุปนิษท VI.31; กฐ-อุปนิษท II.1.7; พฺฤทฺทการณฺยก-
อุปนิษท IV.1.3, IV.4.5 (Radhakrishnan 1953 : 775, 358-359, 413, 482, 652, 841-842,
633, 247-248, 272; Shastri 1996 : 201, 40, 56, 75, 11, 189, 8, 111, 117-118)

ส โหวาจ ปฺราโณ 'สฺมิ ปฺรชฺญาตฺมา ตํ มามายุรมฤตมิตฺยฺปาสุสว ।
อายะ ปฺราณํ ปฺราโณ ว อายะ ปฺราณ เอวามฤตมฺ ।
ยวาทฺ สุยสฺมิณฺ ศรีเร ปฺราณํ วสตี ตาวทายะ । —(เกาษีตฺกิพฺรหฺมณ ๙ III.2)
และแล้วเขาก็ได้กล่าวแล้วว่า “ข้าพเจ้าคือลมปราณ (ปฺราณ) ท่านจงตั้งสมาธิถึง
ข้าพเจ้าว่าเป็นเช่นตัวรู้งจ้ง(ปฺรชาตมฺ)ว่าเป็นอายุ เป็นอมตะ อายุ(ชีวิต)คือปฺราณ(ลมปราณ)
ปฺราณก็คืออายุ ปฺราณจึงเป็นอมตะตั้งนี้แหละ トラบใดที่ลมปราณอยู่ในร่างกายนี้ อายุก็มีอยู่
トラบนั้น” ।

อาทิตฺย อุกาโร นินฺหว เอกาโร วิศฺเวทฺวา เออาโหอิการะ ปฺรชาปติรฺหิมการะ ปฺราณํ

สุวโร หนึ่ ยา วาคุ วิราฎ | (ฉานโทคฺยฯ I.13.2)

ดวงอาทิตย์คืออักษร อุ การร้องเรียกคืออักษร อี วิสวเทพ คืออักษร เออา-โห-อิ
ปรัชาปติ คืออักษร หิม ปราณ(ชีวิต)คือเสียง(สวรส) อาหาร คือ ยา วิราฎ คือคำพูด |

อก หาคฺนยะ สมฺภูติเร ตปฺโต พฺรหฺมจารี กุศลํ นะ ปฺรยจาร์ท , หนฺตาสฺไม ปฺรพฺรวาเมติ
ตสฺไม โหจะ ||4||

ปราณ พฺรหฺม กํ พฺรหฺม ชํ พฺรหฺเมติ ส โหวจ วิชานามยํ ยตฺ ปราณ พฺรหฺม
กํ จ ตํ ชํ น วิชานามิตี เต โหจะ, ยทฺ วาว กํ ตเทว ชํ ยเทว ชํ ตเทว กมิตี
ปราณํ จ หาสฺไม ตทากาติ โหจะ ||5|| (ฉานโทคฺยฯ IV.10.4-5)

ครานี้ ไฟทั้งหลายก็ได้กล่าวแก่พวกเขาตนเองว่า"นักศึกษาผู้ประพฤติพรหมจารย์นี้
ได้บำเพ็ญตบะและบำเพ็ญต่อเราเป็นอย่างดี ขอให้เราจงสอนแก่เขาเถิด" (4)

พวกเขาทั้งหลาย(ไฟ)จึงกล่าวกับเขาว่า "ปราณคือพฺรหฺมณํ กํ คือพฺรหฺมณํ ชํคือพฺร
หฺมณํ" ครานี้เขาก็ได้กล่าวว่า"ข้าพเจ้าเข้าใจแล้วว่าปราณคือพฺรหฺมณํ แต่ กํ กับ ชํ นั้นไม่เข้าใจ"
พวกเขาทั้งหลาย(ไฟ)จึงกล่าวว่า "กํ นั้นแท้จริงแล้วก็คือชํนั้นแหละ ชํนั้นก็คือกํนั้นแหละ และ
แล้วครานี้พวกเขาจึงได้อธิบายเรื่องปราณ(ชีวิต)กับอากาศ(ขี)แก่เขา

ปราณ วา อาศายา ภูยานุ ยถา วา อธา นาภา สมฺรูปิตา เอวฺมสมฺนิ หฺ ปราณํ สรวํ
สมฺรูปิตํ ปราณํ ปราณณฺ ยติ ปราณํ ปราณํ ททาทิ ปราณํ ททาทิ ปราณ
ห ปิตา ปราณ มาตา ปราณ ภาตา ปราณํ สุสา ปราณ อายาเย ปราณ
พฺรหฺมณํ | (ฉานโทคฺยฯ VII.15.1)

แท้จริงแล้ว ปราณ(ชีวิต) ยิ่งใหญ่กว่าความมุ่งมาดปรารถนา กำลือไปรวมอยู่กับคุม
ลือในทำนองเดียวกันสิ่งทั้งปวงก็ไปรวมกับปราณ(ชีวิต) ชีวิตย่อมเคลื่อนไปได้ก็เพราะลมปราณ
ลมปราณยอมให้ชีวิต มันให้ชีวิตกับสิ่งมีชีวิต ปราณจึงเป็นพ่อของบุคคล ปราณเป็นแม่ ปราณ
เป็นพี่ชาย ปราณเป็นพี่สาว ปราณเป็นอาจารย์ ปราณเป็นพฺรหฺมณํ |

อถาทิตฺย อุทยนุ ยตฺ ปฺรจี ํ ทิสี ปฺรวิคฺติ เตน ปฺรจฺยานุ ปฺรณานํ รศฺมิษุ สนิชฺตเต
ยทฺทกฺษิณํ ยตฺ ปฺรติจี ํ ยทฺทิจี ํ ยทฺโซ ยทฺฐรชํ ยทฺนตฺรา ทิโส ยตฺ สรวํ ปฺรภาศยติ
เตน สรวานุ ปฺรณานํ รศฺมิษุ สนิชฺตเต | (ปรศฺนฯ I.6)

ครั้นแล้วดวงอาทิตย์ เมื่อขึ้นไปก็เข้าไปสู่ทิศตะวันออก เพราะเช่นนั้น ดวงอาทิตย์จึง
สาดแสงให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่อยู่ในทางทิศตะวันออก เมื่อส่องแสงกระจายไปในทิศใต้ ตะวันตก
เหนือ เบื้องใต้ เบื้องบนและระหว่างกลาง เมื่อนั้นดวงอาทิตย์ย่อมสาดแสงให้สิ่งมีชีวิตทั้งปวง |

—วหฺเนศฺ จ ยทฺ วตฺ ชลฺ วิษฺมุลฺจคฺา สฺวฺยานุ มฺยูชาศฺ จ ตํ โถว ตสฺย |

ปฺรณนาทโย ไว ปฺนเรว ตสฺมาทกฺยฺจจฺรณฺตีหฺ ยถา กฺรเมณ ||(ไมตรียฯ VI.31)

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นต้นย่อมเคลื่อนออกมาจากเขา(พรหม)ครั้งแล้วครั้งเล่าตามลำดับในโลกนี้ แบบเดียวกับประกายไฟออกจากไฟ ลำแสงออกจากดวงอาทิตย์

ยา ปราณณ สัมภวตฺย ยทิตฺรฺ เทวตามยิ । จุหํ ปฺรวิศฺย ตินฺธุรฺนํตีมฺ,

ยา ภูเตภฺริ รุชฺชายตฺ เอตทฺ วั ตทฺ ॥ (กรฺฯ ॥.1.7)

อหิตีผู้ประกอบไปด้วยเทพคือผู้ที่เกิดมาด้วยปราณ เข้าไปอยู่ในที่เร้นลับ(ในหัวใจ) หล่อนคือผู้ที่เกิดด้วยสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นั่นละ สิ่งนี้ก็คือสิ่งนั้น

ยเทว เต กศฺ จิทฺ พฺรวิตฺ ตจฺ จฤณฺวเมตฺยพฺรวิณฺ ม อุทฺงกะ เสาธฺพายนะ

ปฺราโณ วั พฺรหฺเม ติ ยตา มาตฺฤมาณ ปิตฺฤมาณาจฺรฺยวณฺ พฺรฺยาศฺ ตตา

ตจฺ เสาธฺพายโน ‘พฺรวิตฺ ปฺราโณ วั พฺรหฺเมติ , อปฺราณโต หิ กิ’ สฺยาทิตฺยพฺรวิตฺ

ตฺ เต ตสฺยายตฺนํ ปฺรติษฺฐํ น เม ‘พฺรวิตฺยเอกปาทุวา เอตทฺ สมฺรทิตฺ ส วั โน

พฺรฺหิ ยาชฺญวฺลฺกฺย ปฺราณ เอวายตฺนมากาตะ ปฺรติษฺฐา ปฺริยมิทฺยเณทฺปาสิต ....।

(พุทฺธการณฺยก ๙ IV.1.3)

"อะไรก็ตามที่(ครู)คนหนึ่งได้บอกแก่ท่านแล้ว ขอให้ท่านจงเล่าแก่ข้าพเจ้า" "อุทฺงกะ เสาธฺพาย ได้บอกแก่ข้าพเจ้าแล้วว่า ปฺราณแท้จริงแล้วคือพรหมนุ บุคคลผู้มีบิศา มารดา อาจารย์ ฟังกล่าวแล้วฉันใด (อุทฺงกะ) เสาธฺพายนก็ฟังกล่าวแล้วฉันนั้นว่า ลมปฺราณ (ปฺราณ)คือพรหมนุ ก็เพราะว่าบุคคลที่ไม่มีลมปฺราณจะมีอะไรได้" "แต่เขาได้บอกแก่ท่านถึงที่รองรับและที่อยู่ของปฺราณหรือไม่?" "เขาไม่ได้บอกข้าพเจ้า" "ข้าแต่มหาราช! สิ่งนี้(พรหมนุ)มีเพียงเท่าข้างหนึ่งเท่านั้น" "ท่านนั้นแหละ ยาชฺญวฺลฺกฺย, จงบอกพวกเรา" "ปฺราณ(ชีวิต)นั้นแหละเป็นที่อาศัย อากาศเป็นที่รองรับ บุคคลพึงบูชาสิ่งนี้ดังเช่นสิ่งอันเป็นที่รัก" ।

ส วา อยฺมาตฺมา พฺรหฺม วิชฺญานมโย มโนมยะ ปฺราณเมยฺส จกฺษฺรฺมยะ ไตรฺตรฺมยะ

ปฺฤถิวิมฺย อาโปมโย วายุมฺย อากาตฺมยฺสฺ เตโชมโย ‘เตโชมยะ กามมโย ‘กามมยะ

กฺริธมโย ‘กฺริธมโย ธฺรุมโย ‘ธฺรุมมยะ —। (พุทฺธการณฺยก ๙ IV.4.5)

อาตฺมณฺนั้น แท้ที่จริงแล้วก็คือพรหมนุ ประกอบด้วย ความรู้เข้าใจ(วิชฺญาน) ความนึกคิดจิตใจ(มนัส) ลมปฺราณ (ปฺราณ) การมองเห็น การได้ยิน ดิน น้ำ ลม อากาศ แสง ไม่มีแสง ความต้องการ ความไม่ต้องการ ความโกรธ ความไม่โกรธ ธรรม อธรรม ।

ชีว : ใช้เป็นศัพท์แทนคำ/ความหมายว่า ชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมที่หมายถึงร่างกาย และนามธรรมที่หมายถึงจิตวิญญาณที่สัมพันธ์กับคำว่าอาตฺมณฺ ปรากฏใช้ตรงกันในอุปนิษทต่างๆ ตัวอย่างเช่น พุทฺธการณฺยก-อุปนิษท. ॥.4.2; จานฺโทคฺย-อุปนิษท. VI.11.3; กรฺ-อุปนิษท. ॥.1.5 (Radhakrishnan 1953 : 195, 461, 632; Shastri 1996 : 97, 69,8)

ส โหวาง ไมเทรยิ ยนุ นุ ม อัย ภโคะ สรวา ปุถุถิวิ วิตุเตน ปุรุณา สยาตุ กถ
 เตนามฤตา สยามิติ เนติ โหวาง ยาชญวฤกโย ยโถโวปรกณวคำ ชีวิต ตไถว เต
 ชีวิต สยามฤตตวสย ตุ นา 'ศาสุติ วิตุเตเนติ । (พทุพทการณยภฯ II.4.2)

ไมเทรยิกี้ได้กล่าวแล้วว่า "ข้าแต่ท่านที่เคารพ สมมติว่า แผ่นดินทั้งปวงเต็มไปด้วย
 ทรัพย์สมบัตินี้เป็นของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็น่าจะเป็นอมตะเพราะสิ่ง(ที่ว่า)นั้นได้ไหมเล่า?"
 "ไม่เลย" ยาชญวฤกยิกี้ได้กล่าวแล้วดังนี้ "ชีวิตของคนมั่งมีเป็นอย่างไร ชีวิตของเธอก็เป็นตั้งนั้น
 นั้นแหละ ความหวังที่จะได้ความเป็นอมตะนั้น ย่อมมีไม่ได้ด้วยทรัพย์สิน" ।

ชีวาเปตํ วา กิเลทํ มรียเต น ชีโว มรียต อิติ ส ย เอโส 'ณไมตทาทมยมิทํ สรวํ
 ตตุ สตุยํ ส อาตุมา ตตุ ตวมลสิ เสวตเกโต อิติ ภูย เอว มา ภควาน วิชฎาปยตุติ ।
 (จานโทคฺยฯ VI.11.3)

ก็แน่ละเมื่อความมีชีวิตจากไป ร่างกายนี้เมื่อไม่มีชีวา(อาตมณฺในตน)ย่อมตาย แต่ชีวาไม่
 ตาย สิ่งที่เป็นสิ่งละเอียดที่สุด(อณิมนฺ)นี้ สิ่งทั้งปวงมีสิ่งนั้น สิ่งนั้นเป็นความจริง สิ่งนั้นเป็น
 อาตมณฺ ท่านย่อมเป็นสิ่งนั้นนะเสวตเกตุ" ।

ย อิมํ มหฺวทํ เวท อาตุมานํ ชีวมนฺตีกาตุ । อิตานํ ภูตภวสฺสย น ตโต วิชฺชตุปฺสเท
 เอตทฺไว ตตุ । (กฐฯ II.1.5)

บุคคลผู้รู้อาตมณฺนี้ ว่าเป็นชีวา(ชีวิต)ในทักเกิ้ล ว่าเป็นเจ้าแห่งอดีตและอนาคต บุคคล
 ย่อมไม่หลงเหลือไปจากสิ่งนี้ สิ่งนี้แน่ละคือสิ่งนั้น ।

ความหมายของจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตที่สอดคล้องกันในอุปนิษัตและที่ สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

จักรวาลคืออะไร? จากคำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ใช้แทนคำความหมายของ
 จักรวาล ทั้งที่เป็นความรวมว่าจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิต กับคำเฉพาะที่ใช้หมายถึง
 จักรวาลอย่างเดี่ยวโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นพรหมณฺ หรือ อาตมณฺ, อิทมฺ สรวมฺ หรือ สรวมฺ อิทมฺ,
 อิทมฺ, สรว, วิศวรูป, วิศว, ไวศวานร หรือไวศวานร-อาตมณฺหรืออาตมณฺ ไวศวานร ที่ปรากฏใน
 อุปนิษัตต่างๆที่กล่าวมาในตอนที่ว่าด้วยคำศัพท์ภาษาสันสกฤตนั้นเมื่อพิจารณาความหมายจาก
 เนื้อความที่อธิบายไว้ในอุปนิษัตทั้ง 18 อุปนิษัตแสดงให้เห็นความหมายของจักรวาล - โลก -
 สรรพสิ่ง - ชีวิตที่เป็นความรวมใน 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 : จักรวาลสัจภาวะ หรือจักรวาลที่แท้จริง อธิบายเป็น 3 นัยดังนี้

นัยที่ 1 คือพรหมนหรืออาตมณ / ปुरुष / โอมซึ่งเที่ยงแท้ ไม่มีเกิด ไม่มีสิ้นสุด เป็นหนึ่งเดียว เป็นองค์รวม ปรากฏใช้ตรงกันใน มุณฑก-อุปนิษทุ II.1.10, II.2.2; เสวตาศวตร-อุปนิษทุ III.15, III.21, VI.19; พุทธทการณยก-อุปนิษทุ I.4.10, IV.4.20; มุณฑก-อุปนิษทุ 1; ไตตติรีย-อุปนิษทุ I.8.1; ไมตรี-อุปนิษทุ V.1, VII.1; สุปาล-อุปนิษทุ III.1, ไอตเรย-อุปนิษทุ I.1.1 (Radhakrishnan 1953: 682, 683, 729, 730, 748, 168, 278, 695, 535, 814, 852, 865-866, 515; Shastri 1996 : 17, 17-18, 137, 137, 141, 89, 118-119, 20, 23, 180, 192, 243, 31) ;

นัยที่ 2 คือสิ่งที่อยู่ระหว่างสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ เป็นทั้งสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ ไม่ใช่ทั้งสิ่งที่มีและไม่มี เป็นทั้งสิ่งที่มีและไม่มี ไม่ใช่สิ่งนั้น ไม่ใช่สิ่งนี้ ไม่อาจวัดได้ ไม่อาจติดคำนึงถึงได้ อยู่เหนือกาลเวลา (ไม่มีกาลเวลา ไม่มีอดีต ปัจจุบัน อนาคต) ปรากฏใช้ตรงกันใน อิตาवासย-อุปนิษทุ 12, 13, 14; สุปาล-อุปนิษทุ I.1, XIII.1; ปุรตน-อุปนิษทุ IV.5; พุทธทการณยก-อุปนิษทุ II.3.1, III.9.26, IV.5.15; ฉานโทคย-อุปนิษทุ III.19.1; เกษนิทกิพรหมณ-อุปนิษทุ I.6; เสวตาศวตร-อุปนิษทุ I.8, IV.18, VI.5; (Radhakrishnan 1953: 575-576, 863, 888-889, 662, 192-193, 242-243, 286, 399, 758-759, 714, 736, 744; Shastri 1996 : 1, 242, 249, 13, 96, 110, 121, 52, 196, 135, 138, 140) ;

นัยที่ 3 คือสิ่งที่เป็บ่อเกิด ห่อหุ้มซ่อนเร้น จักรวาลปรากฏการณ์เอาไว้ภายในแล้วคลี่ขยายให้จักรวาลนี้ปรากฏออกมา ปรากฏตรงกันใน เสวตาศวตร-อุปนิษทุ II.7, IV.1, VI.12, VI.16; ไมตรี-อุปนิษทุ VI.32; อิตาवासย-อุปนิษทุ; มุณฑก-อุปนิษทุ; ไตตติรีย-อุปนิษทุ II.6.1; ไปงคล-อุปนิษทุ I.4 (Radhakrishnan 1953 : 727, 728, 731, 746, 747, 842-843, 567, 547-548; Shastri 1996 : 137, 138, 140, 141, 189, 1, 26)

ลักษณะที่ 2 : จักรวาลปรากฏการณ์หรือจักรวาลที่เราประจักษ์ อธิบายเป็น 4 นัยดังนี้

นัยที่ 1 คือสิ่งที่ถูกห่อหุ้ม ซ่อนเร้นไว้ในจักรวาลสัจภาวะ ก่อเกิดภายในจักรวาลสัจภาวะ แล้วปรากฏเป็นรูปธรรม นามธรรม การกระทำ(กรรม) อันหลากหลาย แตกต่าง เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ปรากฏตรงกันใน พุทธทการณยก-อุปนิษทุ I.6.1-3; เสวตาศวตร-อุปนิษทุ VI.2 (Radhakrishnan 1953 : 166, 183, 743; Shastri 1996 : 93, 140)

นัยที่ 2 คือสิ่งที่ไม่มีอยู่ หากเราไม่ประจักษ์ ไม่ใช่สัจภาวะ ไม่จริง เป็นมายา(ภาพลวงตา) ไม่จริง ที่เห็นว่าเป็นอยู่ มีอยู่ เป็นเพราะการเปรียบเทียบรับรู้ ปรากฏตรงกันใน เสวตาศวตร-อุปนิษทุ IV.9; พุทธทการณยก-อุปนิษทุ IV.4.19, IV.5.15 (Radhakrishnan 1953 : 734, 277, 286; Shastri 1996 : 138, 118, 121)

นัยที่ 3 คือสิ่งที่เสื่อมสลาย มีเกิด เติบโต แล้วสลาย(ตาย) ไม่คงที่ ไม่เที่ยง ปรากฏตรงกันใน พุทธทการณยก-อุปนิษทุ II.3.2, ไมตรี-อุปนิษทุ I.4, กฐ-อุปนิษทุ II.1.2, สุปาล-อุปนิษทุ XIV.1 (Radhakrishnan 1953 : 193, 797, 631, 889 ; Shastri 1996 : 96, 176, 8, 250)

นัยที่ 4 คือสิ่งห้าประการหลายๆอย่างรวมกันเข้าก่อให้เกิดนามรูป ทั้งรูปธรรมนามธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุภายนอกและภายในที่สัมพันธ์กัน ปรากฏตรงกันใน ไตตติรีย-อุปนิษทุ I.7.1;

ไอตเรย-อุปนิษทุ III.1.3; พุทธทาสญก-อุปนิษทุ I.4.17 (Radhakrishnan 1953 : 534-535, 523, 172 ; Shastri 1996 : 23, 33, 90)

ลักษณะที่ 3 : จักรวาลสังจภาวะกับจักรวาลปรากฏการณ์ อธิบายความหมายที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันได้ว่า คือหนึ่งเดียวกันอันเป็นจักรวาลสังจภาวะ ไม่มีความแตกต่างในตอนเริ่มต้น คงที่ ไม่เกิด ต่อมาเมื่อขยายคลี่คลายขยายออกเปิดเผยตัวออกมาจากการซ่อนเร้นพัฒนาไปเป็นนามรูปที่หลากหลาย อันเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีความแตกต่างกัน แต่จักรวาลสังจภาวะหรือสังจภาวะของจักรวาลได้เข้าไปซ่อนเร้นอยู่ภายในทุกสิ่งทุกอย่างที่หลากหลายแตกต่างของจักรวาลปรากฏการณ์ และยังอยู่ภายนอกด้วย ด้วยเหตุนี้ จักรวาลปรากฏการณ์ที่มีส่วนย่อยหลากหลายกันไปจึงมีองค์รวม(พหุมนุหรืออาตมณ) อยู่ภายในและภายนอกเหมือนกัน ทำให้ส่วนย่อยทุกส่วนของจักรวาลปรากฏการณ์เกี่ยวพันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่อย่างแยกไม่ได้ เป็นผู้บริโภคและสิ่งที่ถูกบริโภคของกันและกัน สายใยแห่งความเชื่อมโยงนี้ยังโยงไปสู่จักรวาลสังจภาวะหรือสังจภาวะของจักรวาลที่เรียกว่าอาตมณหรือพหุมนุ ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของการควบคุมดูแลจันจุจักรวาลปรากฏการณ์ให้ดำเนินไปในสภาพที่เป็นมาเป็นอยู่และจะเป็นไป

ปรากฏใช้ตรงกันในพุทธทาสญก-อุปนิษทุ I.4.7, II.1.20, II.5.1, III.6.1, III.7.1, III.7.2, III.7.3, III.7.15, III.7.16, III.7.23; ฉานโตคย-อุปนิษทุ VI.2.1-4, VI.3.1-4 ; โมตริ-อุปนิษทุ III.3; ปุรตฺน-อุปนิษทุ VI.3, VI.4 ; สุพาล-อุปนิษทุ VI.1-VII.1, X.1; เสวตาสูตร-อุปนิษทุ I.9-I.10, IV.5-7, VI.11; ไตตติรีย-อุปนิษทุ III.2.1, III.3.1, III.4.1, III.5.1, III.6.1, III.7.1, III.8.1, III.9.1; ไปจฺดล-อุปนิษทุ II.7 (Radhakrishnan 1953 : 166, 190, 200-205, 222-230, 447-451, 806, 667, 874-876, 885, 714-715, 732-733, 746, 554-559, 910; Shastri 1996 : 88-89, 95, 99-100, 104-106, 65-66, 178, 15, 245-246, 248, 135, 138, 140, 28, 422) อย่างไรก็ตามก็ดีไสลกหรือเนื้อความที่ปรากฏในอุปนิษทัข้างต้นมิได้กล่าวแสดงความหมายครอบคลุมทุกประเด็นเหมือนกันไปหมด แต่สามารถนำแต่ละไสลกหรือเนื้อความมาเชื่อมโยงให้เห็นถึงความหมายที่ต้องการสื่อที่สอดคล้องกันตามการอธิบายความหมายที่ประมวลไว้ข้างต้น

ตัวอย่างไสลกหรือเนื้อความในอุปนิษทัต่างๆที่สอดคล้องกัน บางไสลกได้แปลความไว้แล้วในตอนท้ายถึงศัพท์สันสกฤตที่หมายถึงจักรวาล สำหรับไสลกหรือเนื้อความของอุปนิษทัที่เลือกแปลลงไว้ดังต่อไปนี้ เพื่อแสดงให้เห็นเนื้อความที่สอดคล้องกันในการสื่อความหมายแม้จะใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกัน และเพื่ออธิบายผลที่ปรากฏความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ในการให้ความหมายจักรวาลที่ปรากฏอยู่ในบทที่ 2

1. จักรวาลสังจภาวะในไสลกอุปนิษทัตามความหมายนัยที่ 1 : หนึ่งเดียว องค์รวม เทียงแท้ ไม่มีเกิด ไม่มีสิ้นสุด (พหุมนุ / อาตมณ/ ปุรุષ/ โอม)

ส ปราณสุ ตท วาณมน ตเทตต สตย ตทมฤต ตท เวทขุยิ เสามย วิทสิ

(มณฑกฯ II.2.2)

สิ่งใดที่มีแสง สิ่งใดที่เล็กยิ่งกว่าสิ่งที่เล็กที่สุด(อนุ) โลกทั้งหลายและสิ่งที่อยู่ในโลกทั้งหลายมีอยู่ในสิ่งใด สิ่งนั้นนั่นแหละคือพुरुหมนุที่ไม่เสื่อมสลายนี้ สิ่งนั้นนั่นแหละคือปราณ(ลมปราณ) ไต้แก่คำพูดและมนสฺ(ใจคิด) สิ่งนั้นนั่นแหละคือความจริง สิ่งนั้นนั่นแหละคืออมตะ สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราต้องรู้ เธอจงรู้สิ่งนั้นเถิดคนดี!

อาตุมา วา อิทเมก เอวาคฺร อาสีตฺ, นานยตฺ กิํจน มิษตฺ,

ส อิกฺษตฺ โลกานํ นุ สฤชา อิติ॥ (ไอศเรยฯ I.1.1)

อาตุมนั่นแหละคือสิ่งนี้ มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวในตอนแรกไม่มีสิ่งอื่นใดกระพริบให้เห็น เขาจึงคิดว่า ฉันจะสร้างโลกทั้งหลายในตอนนี่

พुरुหม วา อิทมฺคฺร อาสีตฺ, ตทาตฺมานเมวาวาเทม อหํ พुरुหมาสฺมีติ,

ตสฺมาตฺ ตทฺ สรวภาตฺ । (พฤททการณยฯ I.4.10)

พुरुหมนั่นแหละคือสิ่งที่มีอยู่ในตอนแรก พुरुหมนั้นรู้ตนเองว่า ฉันเป็นพुरुหม ตั้งนั้นพुरुหมจึงได้กลายเป็นสิ่งทั้งปวง(จักรวาล)แล้ว

เวทาหเมตมฺชรี ปฺราณํ สรวาลํ มานํ สรวคตํ วิภูตฺวาต

ชนฺมนิโรธํ ปฺราทฺนติ ยสฺย พुरुหมวาทีโน หิ ปฺราทฺนติ นิตฺยम् ॥ (เศวตาศฺวตฺรฯ III.21)

ฉันรู้อาตุมนของสิ่งทั้งปวงนี้ซึ่งไม่แก่ มีมาแต่เดิม อยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างเพราะอาตุมนั้นไม่มีที่สิ้นสุด เขาทั้งหลายประกาศถึงการดับของการเกิดของพुरुหมนั้น คนที่สอนเรื่องพुरुหมทั้งหลาย ย่อมประกาศว่าพुरुหมนั้นเป็นนิรันดร์(นิตย) ।

ปฺรุษ เอเวหิ สรวํ ยทฺ ภูตํ ยจ จ ภาวฺยम् । อุตฺตามฤตฺตฺวาสุยฺศนาโน ยทฺนฺเนนาติโรหติ॥

(เศวตาศฺวตฺรฯ III.15)

ปฺรุษคือสิ่งทั้งปวงนี้เอง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีความแล้วหรือจะมี(ในอนาคต) เขาเป็นเจ้าแห่งอมตะ และสิ่งที่เจริญเติบโตด้วยอาหาร ।

โอมิตฺยฺเตทกฺษฺมรมิหิ สรวํ ตสฺโยปฺยาชยานํ ภูตํ ภาวทฺ ภาวฺยมิหิติ สรวโมจฺการ เอว

ยจฺ จาณฺยตฺริกาสาตีตํ ตทปฺโยจฺการ เอว । (มาณูทฺยฯ 1)

โอมอักษรนี้คือสิ่งทั้งปวงนี้ คำอธิบายสิ่งนี้มีดังนี้ สิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล)ที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต นั่นคืออักษรโอมนั่นเอง และสิ่งอื่นๆไม่ว่าอะไรก็ตามที่อยู่เหนือกาลเวลาทั้งสาม ก็คืออักษรโอมด้วยเช่นกัน ।

โอมิตี พุรหุม । โอมิตีทำ สรวุม । ——(ไตกฤติรียฯ 1.8.1)

โอมนี้คือพุรหุมน โอมก็คือสิ่งทั้งปวงนี้ ।

เอกโฆวานุทฤษฎวยเมตทปรเมย์ สรวุม । วิระชะ ปร อากาศาทะ อาตมา มหานุสรวะ ।

(พฤตทรรณยกฯ IV.4.20)

สิ่งที่ประมาณไม่ได้และคงที่นี้ จะต้องถูกเห็นจริงว่าเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น อาตมนี้เป็น
สิ่งที่ปราศจากมลทิน เหนือกว่าอากาศ ไม่เกิด ยิ่งใหญ่ และคงที่ ।

——อจินตโย ‘มูโรโต คภีโร คุปโต ‘นาทโย ชโน คหโน นิรฺคุณะ สุทฺโธ ภาสฺวโร

คุณฺภุค ภาโย ‘นิรฺวฤตฺติรโยคิตฺวระ สรวฺสุญฺญ เมโฆ ‘ปรเมโย ‘นาทฺยุนตะ ศรีมานโธ

ธีมานนิรฺเทศฺยะ สรวฺสุตฺถ สรวฺสุยาตมา สรวฺภุคฺ สรวฺสุยฺเยศานะ สรวฺสุยานุตฺตานุตฺตะ ।

(ไมตรี ฯ VII.1)

อาตม(พุรหุม)คือสิ่งที่ไม่อาจคิดคำนึงถึงได้ ไม่มีรูป ลึกไม่อาจหยั่งได้ ชอนเร้นอยู่
ไม่มีที่ติ แน่น ไม่อาจจะผ่านทะลุไปได้ ปราศจากคุณสมบัติ บริสุทธิ์ มีแสง เสงยคุณสมบัติ นำ
กล่าว ไม่มีผู้สร้างขึ้นได้ เป็นเจ้าแห่งโยคี ฐิสรพลัง(สภาพัญญ) ทรงพลังอำนาจ ไม่อาจจำกัดได้ ไม่มี
ต้นและปลาย เป็นเจ้าของความเป็นศิริมงคลทั้งปวง ไม่เกิด ฉลาด ไม่อาจพรรณนาได้ เป็นผู้
สร้างสิ่งทั้งปวง เป็นอาตม(ตัวแท้)ของสิ่งทั้งปวง เป็นผู้เสวยสิ่งทั้งปวง เป็นเจ้าแห่งสิ่งทั้งปวง
เป็นสิ่งที่อยู่ในสุขของสิ่งที่อยู่ในสุขของสิ่งทั้งปวง ।

นิษฺกสํ นิษฺกฺริยํ ศานนํ นีรฺวาทย์ นีรฺวชฺชนมฺ । อมฤตสฺย ปรํ เสตฺ ฤคฺเชนฺชนมฺิวานลมฺ ।

(เศวตาศวตฺรฯ VI.19)

(พุรหุม)คือสิ่งที่ปราศจากส่วน ปราศจากการกระทำ สงบนิ่ง ไม่อาจตำหนิได้
ปราศจากมลทิน เป็นสะพานอันสูงสุดสู่ความเป็นอมตะ เหมือนไฟที่ไหม้ ।

อสฺห ภา อิทมฺคฺร อาสีตฺ , อชาตมฺ, อภูตมฺ, อปรฺติษฺฐิตมฺ, อศฺพุทฺม, อสฺปรฺตมฺ, อรูปมฺ,
อรสฺม, อคฺนฺชมฺ, อวฺยยมฺ, อมหานฺตมฺ, อพฺฤตฺหนฺตมฺ, อชฺมาตฺมานํ นตฺวา ธีโร น ไชวติ ।
อปรฺาณมฺ,อมฺขมฺ ,อโศรฺตฺรฺม, อวาคมฺ ,อมโน ‘เตชฺสฺกมฺ ,อจฺกฺษฺ ,อปฺกมฺ,อนามโคตฺรฺม,
อศิรฺสฺกมฺ, อปฺาณิปาทมฺ, อสฺนิคฺชม, อโลหิตม, อปรฺเมยม, อหฺรฺสฺว,อทฺริชฺม, อสฺถูลม,
อนณฺวณฺลปม, อปรฺม, อนิรฺเทศฺยม, อนปฺาวฤตม,อปรฺตฺรฺกฺยม, ปรฺกาศยม, สํวฤตม,
อนนฺตรม, อพาหุย์ น ตทศฺนาติ กิํจน น ตทศฺนาติ กศฺ จน——(สุพาล ฯ III.1)

สิ่งนี้ไม่มีอยู่(อสท)นั่นเองที่มีอยู่แล้วในตอนแรก เพราะรู้ว่า อาตม(ไม่มีใครทำให้เกิด
ไม่ถูกทำให้มี ไม่ถูกตั้งขึ้น ไม่มีเสียง ไม่มีสัมผัส ไม่มีรูป ไม่มีรส ไม่มีกลิ่น ไม่เสื่อมสลาย ไม่ใหญ่

ไม่เติบโต ไม่เกิด อาตมุนั้นซึ่งไม่มีปรารถนา ไม่มีปาก ไม่มีหู ไม่มีคำพูด ไม่มีใจ ไม่มีแสง ไม่มีตา ไม่มีชื่อ ไม่มีโคตร ไม่มีหัว ไม่มีมือและเท้า ไม่มีมัน ไม่มีโลหิต ไม่อาจวัดได้ ไม่สั้น ไม่ยาว ไม่หยาบ ไม่เป็นอนู ไม่เล็ก ไม่ใหญ่ ไม่มีฝั่ง อธิบายไม่ได้ ไม่อาจใช้หลักเหตุผลอธิบายได้ ไม่ปรากฏ ไม่ถูกปกปิดไว้ ไม่มีภายใน ไม่มีภายนอก ย่อมไม่กินสิ่งใด และไม่มีใครกินอาตมุนั้น นักปราชญ์ที่รู้เช่นนี้แล้วย่อมไม่โศกเศร้า ।

ปุรุष เอเวหิ วิศรํ กรุม ตโป พุรหุม ปรามฤตม । — (มุนฑกฯ II.1.10)

ปุรุषนี่แหละคือสิ่งทั้งปวงนี้ คือการกระทำ คือพุรหุมน คือสิ่งที่อยู่เหนือความตาย

ทวิ วิศรํ ทวมาจยตะ ।

สวารูเถ สวากาวิเก 'รเถ จ พหุธา สัถิติสฺ ทวมิ— ।(ไมศรฺฯV.1)

ท่านคือจักรวาล ท่านคือผู้ที่ไม่เคลื่อนไปเกิด สิ่งสถิตอยู่ในตัวท่าน มีหลายรูป ทั้งหมดมารวมกันเพื่อประโยชน์ของตนเองและเพื่อประโยชน์โดยธรรมชาติ ।

2. จักรวาลสัจจภาวะในไตรลक्षणัตตามความหมายนัยที่ 2 : อยู่ระหว่างสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ เป็นทั้งสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ ไม่ใช่ทั้งสิ่งที่มีและไม่มี เป็นทั้งสิ่งที่มีและไม่มี ไม่ใช่สิ่งนั้น ไม่ใช่สิ่งนี้ ไม่ใช่สิ่งที่จะวัดได้ ไม่อาจคิดคำนึงถึงได้ อยู่เหนือกาลเวลา(ไม่มีกาลเวลา/ไม่มีอดีต/ปัจจุบัน/อนาคต)

อสเทเวทมนคร อาสีติ ตตฺ สทาสิต —(ฉานโทคยฯ III.19.1)

สิ่งนี้คือสิ่งที่ไม่มีอยู่(อสต) มีอยู่แล้วในตอนแรก สิ่งนั้นได้กลายเป็นสิ่งที่มีอยู่(สท) ।

เทว วา พุรหุมนเ รูป มูรฺตํ ใจวามูรฺตํ จ มรฺตยํ จามฤตํ จ สติตํ จ ยจฺ จ สจฺ จ
ตยํ จ । (พุทททรรณยฯ II.3.1)

แท้ที่เดียว รูป(ลักษณะ)ของพุรหุมนมีสอง คือรูปที่มีรูปร่างกับรูปที่ไม่มีรูปร่าง รูปที่ตายกับรูปที่ไม่ตาย รูปที่ไม่เคลื่อนกับรูปที่เคลื่อน และรูปที่มีจริง(สท) กับรูปที่เป็นความจริง(ตยม)।

— ทฤษฏี จาทฤษฏี จ สรฺตํ จาสรฺตํ จานฺภูตํ จานฺนฺภูตํ จ สจฺจาสจฺจ สรฺวํ ปศฺยติ
สรวะ ปศฺยติ । (ปรศฺนฯ IV.5)

เขาเห็นสิ่งทั้งปวง(จักรวาล)นั่นคือสิ่งที่เขาเคยเห็นแล้วและไม่เคยเห็น สิ่งที่เคยได้ยินและไม่เคยได้ยิน สิ่งที่มีประสบการณ์และยังไม่มีประสบการณ์ด้วยตนเอง สิ่งที่มีอยู่(สท)และสิ่งที่ไม่มีอยู่(อสต) เขาเป็นสิ่งที่ทั้งปวง(จักรวาล)จึงเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ।

—สตฺยเณ ติฆฐาสตฺย สตฺโย ยมาตฺมา สฺรวะชาเมว คนฺธานำ ปฏฺถิวิ หุตฺทย
 สฺรวะชาเมว รสฺถานามาโป หุตฺทย สฺรวะชาเมว รูปาณำ เตโฆ หุตฺทย สฺรวะชาเมว
 สฺปฺรฺทานำ วายฺรฺ หุตฺทย สฺรวะชาเมว ศพฺพฺทานามาภาคํ หุตฺทย สฺรวะชาเมว
 คตฺตีนามวฺยภฺกตํ หุตฺทย สฺรวะชาเมว สตฺตฺวานำ มฤตฺตฺยฺร หุตฺทย มฤตฺตฺยฺร โว ปเร เทว
 เอกิ ภวตฺติติ ปฺรสุตฺตาน น สทฺสทฺทิตฺยเตนฺ นิรฺวณฺณานุสฺสาสนมิตฺติ เวทฺถานุสฺสาสนมิตฺติ
 เวทฺถานุสฺสาสนมฺ । (สุพฺพาสฯ XIII.1)

เขาคอยยืนหยั่งอยู่ข้างความจริง(สตฺย)เพราะว่าจริงอยู่แล้ว ความจริงก็คืออาตมฺน
 ในบรรดากลิ่นทั้งปวงคตินั่นเองคือหัวใจ ในบรรดาสถทั้งปวงน้ำนั่นเองคือหัวใจ ในบรรดารูป
 ทั้งปวงไฟนั่นเองคือหัวใจ ในบรรดากการสัมผัสทั้งปวงลมนั่นเองคือหัวใจ ในบรรดาเสียง
 ทั้งปวงอากาศนั่นเองคือหัวใจ ในบรรดาภาวะทุกอย่างของสิ่งที่มีอยู่(คตฺติ)ทั้งปวงสิ่งที่ไม่ปรากฏ
 (อวฺยภฺกต) นั่นเองคือหัวใจ ในบรรดาสสิ่งมีชีวิตทั้งปวงความตายนั่นเองคือหัวใจ แลละ ความตายก็
 กลายเป็นหนึ่งเดียวกันกับเทพ(ผู้มีแสงรุ่งเรือง)อันสูงสุด ในสิ่งสูงสุดนั้น ไม่มีทั้งสิ่งที่มี(สตฺย)และ
 ไม่มีทั้งสิ่งที่ไม่มี(อสตฺย)และไม่มีทั้งสิ่งที่มี(สตฺย)และไม่มี(อสตฺย) นี่คือหลักคำสอนที่นำไปสู่การหลุดพ้น
 (นิรฺวณฺณ) นี่คือหลักคำสอนพระเวท หลักคำสอนศาสนาพระเวทเป็นดังที่ว่ามานี้แหละ ।

ตทาหะ กิํ ตทาสิตฺย ตสฺไม ส โหวาจ น สฺนฺนาสนฺ น สทฺสทฺทิตฺติ —(สุพฺพาสฯ I.1)

เขา(พฺรหฺมา)ได้กล่าวถึงสิ่งนั้นว่า อะไรเล่ามีแล้วในตอนนั้น ? พฺรหฺมาจึงกล่าวกับเขา
 แล้วว่า ไม่มีทั้งสิ่งที่มี(สตฺย)และไม่มีทั้งสิ่งที่ไม่มี(อสตฺย) ไม่มีทั้งสิ่งที่มี(สตฺย)และไม่มี(อสตฺย)।

ส อेष เนติ เนตฺยาตฺมา ‘คฺฤทฺโฮ น หิ คฺฤทฺหฺยเต ‘ศฺรีโย น หิ ศฺรีรฺยเต ‘สฺจโค น หิ
 สหฺยเต ‘ลิตฺโต น วฺยภฺเต น ริษฺยติ วิชฺญาตฺตมเร เกน วิชานียาตฺ ।

(พฺรหฺมทฺตฺรณฺยกฯ IV.5.15)

อาตมฺนนั้นไม่ใช่สิ่งนี้ อาตมฺนไม่อาจเข้าใจได้ เพราะว่าอาตมฺนไม่อาจรู้ได้(ด้วย
 ประสาทสัมผัส) ไม่อาจทำลายได้ เพราะว่าอาตมฺนไม่อาจจะถูกทำลาย อาตมฺนไม่ติดยึด(กับ
 อะไร) เพราะว่าอาตมฺนไม่ติดอยู่กับสิ่งใด ไม่ถูกผูกมัด ไม่เจ็บปวด ไม่ถูกทำให้บาดเจ็บ บุคคลจะ
 รู้ซึ่งใครกัน ? บุคคลจะรู้ซึ่งผู้รู้ได้ด้วยอะไรเล่า ? ।

อนฺนตฺตมะ ปฺรวิตฺตฺนติ เย ‘สํภูตฺมิปฺปาสเต เตโตะ ภูย อิว เต ตโม ย อู สํภูตฺยาํ รตะ๥12๥

อนฺนยเทวาทุสํ สํภวาทฺนยทาทุสํภวาทุ อิตฺติ ตฺตฺตรุม ธีรณฺณํ เย นสฺ ตทฺ วิจจกฺขิเร ๥13๥

สํภูตฺติ จ วินาศํ จ ยสฺ ตทฺเวโทภยํ สทฺ । วินาเตน มฤตฺตฺยํ ศฺรีตฺวา

สํภูตฺยา ‘มฤตฺตมฺคฺนฺเต๥14๥ (อิตฺทาวาสฺยฯ 12,13,14)

บุคคลเหล่านี้ใคร่หาสิ่งที่ไม่ปรากฏ เขาเหล่านั้นย่อมเข้าไปสู่ที่มีคบอด และบุคคลผู้ซึ่ง ยินดีกับสิ่งที่ปรากฏละก็ เขาเหล่านั้นย่อมเข้าไปสู่ที่มีคมิดยิ่งกว่า (12)

คนบางคนกล่าวว่าสิ่งอีกสิ่งหนึ่งย่อมมาจากสิ่งที่ปรากฏ คนบางคนกล่าวว่าสิ่งอีกสิ่ง หนึ่งย่อมมาจากสิ่งที่ไม่ปรากฏ ทั้งนี้แหละที่เราได้ยินมาจากผู้รู้เหล่านั้นที่ได้อธิบายเรื่องนี้แก่เรา (13)

บุคคลที่รู้ถึงสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่ไม่ปรากฏสองอย่างพร้อมกัน ย่อมข้ามพ้นความตาย ไปโดยอาศัยสิ่งที่ไม่ปรากฏ และบรรลุถึงความเป็นอมตะโดยอาศัยสิ่งที่ปรากฏ(14) ।

สยูกตเมตต กุชรมกุษร จ วุยกตาวุยกต ภรเต วิศรมิตะ ।—(เศวตาศวตฺรฯ I.8)

พระเป็นเจ้า(อิศ)ย่อมคำจุนจักรวาลนี้ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งเปลี่ยนแปลง กับสิ่งไม่เปลี่ยนแปลง และสิ่งปรากฏกับสิ่งไม่ปรากฏ ।

—ยสฺ ตวมสิ โส ‘หมสฺมิติ ตมาห โก ‘หมสฺมิติ สตุยมิติ พฺรยาตฺ กิ’ ตทฺ ยตฺ สตุยมิติ

ยทนุยทฺ เทเวภยศฺ จ ปฺราณภยศฺ จ ตตฺ สทถฺ ยทฺ เทวาศฺ จ ปฺราณาศฺ จ ตตฺตฺยํ ตเทตยา

วาช ‘ภฺวฺยหฺริยเต สตุยมิตฺยเตวาทิํ สฺรวมิํ สฺรวมสิ —। (เกาศิตกิปฺรหฺมณฯ I.6)

ท่านเป็นอะไร ข้าพเจ้าก็เป็นผู้นั้น เขา(พรหม)กล่าวกับเขา ฉะนั้นอะไร เขาจึงกล่าว ว่า(เป็น)ความจริง(สตุย) อะไรเล่าที่เรียกว่าความจริง? สิ่งใดก็ตามที่นอกเหนือต่างออกไปจาก เทวทั้งหลาย(ประสาทสัมผัส)และปฺราณทั้งหลาย สิ่งนั้นคือ สตุ แต่เนื่องจากว่าสิ่งที่เป็นเทวาททั้ง หลายและปฺราณทั้งหลายนั้นคือ ตฺย ดังนั้นจึงถูกกล่าวด้วยคำพูดว่า สตุย สิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล) ไม่ว่าอะไรก็ตาม (ทั้งสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ) สิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล)คือท่าน

อาทิสฺ สํโยคณิมิตฺตเหตุะ ปฺรสุ ตฺริกาลาทกโล ‘ปี ฤตฺษฏะ ।

ตํ วิศฺวรูปิ ภวภูตมิทฺยํ เทวํ สฺวจิตฺตสฺตมฺปาสฺย ปฺรฺวํ II(เศวตาศวตฺรฯ VI.5)

เขา(พรหม) คือจุดเริ่มต้น เป็นป่อเกิดแห่งสาเหตุอันเป็นที่มารวมกัน(ของอาตมณกับ กายวัตถุ) เขา(พรหม)ถูกเห็นว่าอยู่เหนือกาลเวลาทั้งสาม(อดีต,ปัจจุบัน,อนาคต)และจะถูกเห็นว่าปราศจากส่วน(แยกย่อย)ต่างๆด้วย หลังจากได้กระทำการบูชามาก่อนแล้วต่อเทวตา(พรหม) ผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันหลากหลาย ผู้เป็นต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ผู้ซึ่งสถิตอยู่ในจิตของตัว บุคคลนั่นเอง ।

ยทา ‘ตมสฺ ตนุ น ทิวา น ราตฺริรฺ น สนุ น จาสจฺจิว เหว เกวละ ।

ตทกฺษรํ ตตฺ สฺวิตฺตฺวเรณฺยํ ปฺรชฺฌา จ ตสมฺมาตฺ ปฺรสุตฺตา ปฺราณิ । (เศวตาศวตฺรฯ IV.18)

เมื่อไม่มีความมิตมิต ก็ไม่มีกลางวัน ไม่มีกลางคืน ไม่มีสิ่งมีอยู่(สท) และไม่มีสิ่งไม่มีอยู่(อสท) มีเพียงสิ่งเดียวคือผู้สูงส่งเท่านั้น นั่นก็คือ สิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย นั่นคือแสงอันนำบูชาแห่งสัพทฤและปรัชญาอันเก่าแก่ได้ออกมาจากสิ่งนั้น ।

3. จักรวาลสัจจภาวะในโคลกอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 3 : เป็นบ่อเกิด ห่อหุ้ม ช้อนเร้น จักรวาลปรากฏการณ์เอาไว้ ภายใน แล้วคลี่ขยายให้ปรากฏออกมา

---ปฺราณิกฺรุมวสาเทษ ปโฏ ยทวท ปฺรสาริตะ ปฺราณิกฺรุมกษยาต ปฺนสฺ ตโรภาวยติ
ตสฺมินฺเนวาชิลํ วิศฺวํ สโกจิตปฏฺวาทฺวตเต । (ปฺงคฺลฯ 1.4)

เนื่องจากการกระทำไว้ในอดีตของสิ่งมีชีวิต ตัวของพระเป็นเจ้านี้จึงคลี่แผ่ออกมา ประหนึ่งผืนผ้า เนื่องจากการมลายไปของกรรมของสิ่งมีชีวิตอีกครั้ง โลกก็จะหายไปในเรื่องนั้นเท่า นั้นที่มีจักรวาลทั้งหมดประหนึ่งม้วนผืนผ้าที่ม้วนพับไว้ ।

ย เอโก ‘วรุโณ พหุชา ศกฺติโยภาท วรฺธมานเนกานํ นิหิตารุโธ ทชาติ । วิ จิติ จานฺเต
วิศฺวมาเทห ส เทวเส ส โน พุทฺธยา ศฺกฺยา สยฺนํกฺตํ । (เศวตาศฺวตฺร ๙ IV.1)
พหุมนุผู้เป็นหนึ่งในเดียว ไม่มีสี่ มีจุดประสงค์ซ่อนอยู่ภายในจึงได้สร้างขึ้นมาขึ้นมาขึ้น
โดยใช้อำนาจหลายประการของเทพองค์นั้น(พหุมน)ซึ่งจักรวาลไปรวมกันในตอนเริ่มต้นและ
ตอนสิ้นสุด จึงให้เราด้วยปัญญาอันถึงงาม

ตสฺมาท วา เอตสฺมาทาตฺมนิ สฺรว ปฺราณเส สฺรว โลกาสฺ สฺรว เวทาสฺ สฺรว เทวเส
สฺรวาณิ ว ภูตानํยฺจจฺรณฺติ ตสฺโยปนิษตฺ สทฺยสฺย สทฺยมิติ । (ไมตรี ๙ VI.32)
จากเขาผู้นั้น สิ่งซึ่งอยู่ในอาตฺมณ (ได้แก่) ลมปฺราณทั้งหลายทั้งปวง โลกทั้งหลายทั้ง
ปวง พระเวท(ความรู้)ทั้งหลายทั้งปวง เทวตาทั้งหลายทั้งปวง และสรรพชีวิตทั้งหลายทั้งปวง
ย่อมเคลื่อนไหวออกมา ความหมายอันลึกลับของสิ่งนั้นก็คือความจริงของความจริง ।

อิสฺวา วาสฺยมิทํ สฺรวํ ยตฺกิทํ ชคฺตฺยา ชคฺตํ । --- (อิสฺวาตฺสย 1)
สิ่งทั้งปวงนี้ ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่เคลื่อนไปในโลกที่เคลื่อนไปนี้ ถูกห่อหุ้มไว้ด้วยพระผู้
เป็นเจ้า

ตตเส ปรี พหุมนปรี พุทฺทนต์ ยถานิกายํ สฺรวภูตเสฯ คฺลุมม ।
วิศฺวสฺโยกํ ปรีเวษฺฏิตารมิตํ ตํ ชฺฐาตฺวา ‘มฤตฺตา ภวณฺติ । (เศวตาศฺวตฺรฯ III.7)
เหื่อนจากนั้นขึ้นไปคือพหุมนผู้สูงสุด ผู้ยิ่งใหญ่ที่ซ่อนเร้นอยู่ทั่วร่างกายตามรูปร่าง
ของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง คนทั้งหลายที่รู้ว่า บุคคลที่หุ้มห่อจักรวาลทั้งหมดเอาไว้ว่าเป็นเจ้าที่มีหนึ่ง
เดียวย่อมกลายเป็นอมตะ ।

เอโก วที นิษฺกริยาณํ พหุณาเมกํ พิชฺช พหุชา ยะ กโรติ ।

ตามาตมสฺสํ เย ‘นุปยุณฺติ ชีวาสฺส เต’ สฺสํ ศาสฺวตํ เนตเรชาม । (เศวตาสฺวตฺรฯ VI.12)

ผู้ที่มีหนึ่งเดียวควบคุมผู้ที่มีมากมาย ที่ไม่มีปราศจากการกระทำ(กรรม) เขาเป็นผู้ทำให้เชื่อหนึ่งเดียวกลายเป็นเชื่อที่มีมากมาย ผู้รู้ทั้งหลายที่ประจักษ์แจ้งซึ่งเขาผู้นั้นว่าอยู่ในอาตมณ ก็จะมีความสุขนิรันดร์ ।

ส วิศฺวกถฺย วิศฺววิทฺย มโยนิรชฺญะ กาลกาโร คฺฉณํ สรวาทฺ ยะ ।

ปฺรชานเกชฺชชฺรชฺญปติรุ คฺเชนตะ สํสารโมกฺษสฺส กิตฺติพนฺชเหตะ (เศวตาสฺวตฺรฯ VI.16)

เขาเป็นผู้สร้างจักรวาล(สิ่งต่างๆที่หลากหลาย) เป็นผู้รู้จักวาล(สิ่งต่างๆที่หลากหลาย) มีอาตมณเป็นที่เกิด เป็นผู้รู้แจ้ง เป็นผู้สร้างกาลเวลา เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณสมบัติ เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เป็นเจ้าแห่งประธาน(ธรรมชาติ)เป็นเจ้าแห่งเกษตร (จิตวิญญาณ) เป็นเจ้าแห่งคุณสมบัติ เป็นต้นเหตุของสสาร(โลก)และโมกษะ(ความหลุดพ้น)ความต่อเนื่องและความผูกพันอยู่กับโลก!

อสฺนเนว ส ภวติ อสฺย พฺรหฺเมติ เวท เจตฺ อสฺติ พฺรหฺเมติ เจทฺเวท

สนฺตเมเน ตโต วิหริติ । ตสฺโยษ เอว ชาริราตฺมา,— । (โตตฺติรียฯ II.6.1)

ถ้าบุคคลรู้ว่า พฺรหฺมณคืออสฺย(สิ่งที่ไม่มี) แน่ละ เขาย่อมกลายเป็น อสฺย นั้นเอง ถ้าบุคคลรู้ว่าพฺรหฺมณมีอยู่ คนทั้งหลายก็จะรู้จักเขาว่ามีอยู่ พฺรหฺมณที่ว่ามีอยู่นั้นก็คืออาตมณที่อยู่ในร่างของเขานั้นเอง!

4. ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับอุปนิษัทที่ให้ความหมายจักรวาลสังภาวะ : จากทฤษฎีวิทยาศาสตร์ ว่าด้วยการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ที่เสนอไว้ในบทที่ 2 นิยามศัพท์และความหมาย: จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต นั้น จะเห็นได้ว่า นิยามศัพท์ที่ให้ความหมายแยกเป็นส่วนๆระหว่างจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิตนั้น ความหมายของคำว่า จักรวาล ไม่ใช่จักรวาลสังภาวะตามอภิปรัชญาอุปนิษัทแต่อย่างใด แต่เมื่อมีนิยามศัพท์ที่ให้ความหมายเป็นความรวมหรือความสัมพันธ์กัน (จักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต) ปรากฏว่ามีอยู่หลายทฤษฎีที่ใกล้เคียงหรือมีแนวโน้มที่กล่าวถึง จักรวาลสังภาวะ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในอุปนิษัท การอธิบายตามทฤษฎีควอนตัม เมคานิกส์ของนีลส์ โบร์ในขั้นต้นที่แถลงว่าสังภาวะของจักรวาล(หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง/สิ่งทั้งปวง) ไม่อาจประจักษ์ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือการทดลองซึ่งสอดคล้องกับอุปนิษัทตามความหมายนัยที่ 2 เฉพาะที่ว่า จักรวาลสังภาวะไม่ใช่สิ่งที่จะประมาณได้ ไม่อาจคิดคำนึงถึงได้ (โมตฺรี-อุปนิษทุ VII.1, พุทฺททารณฺยก-อุปนิษทุ IV.5.15)

ต่อมาเมื่อ แวร์เนอร์ ไฮเซนแบร์ก ใช้“หลักความไม่แน่นอน”เสนอนิยามจักรวาลว่า เป็นสิ่งที่มี 2 ลักษณะอยู่ด้วยกัน คือสัจภาวะกับศักยภาพ(ศักยภาพ) โดยจักรวาลสัจภาวะนั้น ไม่อาจตรวจวัดให้รู้ว่าเป็นอย่างไร ที่ปรากฏออกมาให้มนุษย์รับรู้สัมผัสนั้น คือจักรวาลศักยภาพ แนวคิดทฤษฎีนี้สอดคล้องกับจักรวาลสัจภาวะในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 2 เฉพาะที่ว่า จักรวาลสัจภาวะมีทั้งสิ่งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ เป็นทั้งสิ่งที่มีอยู่และไม่มีอยู่(ขึ้นอยู่กับว่าใช้อะไรเป็นตัวชี้วัด) ไม่ใช่สิ่งที่จะประมาณได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปนิษัตที่ขยายความว่า จักรวาลมี 2 รูป ที่ไม่มีรูปร่างตรงกับจักรวาลสัจภาวะของทั้งอุปนิษัตและทฤษฎีไฮเซนแบร์ก ส่วนที่เป็นจักรวาลมีรูปร่างตรงกับจักรวาลกายวัตถุที่ไม่ใช่ความแท้จริง(ไม่ใช่สัจภาวะ)ของอุปนิษัต และเป็นจักรวาลศักยภาพของทฤษฎีไฮเซนแบร์ก (ไมตรี-อุปนิษัต VI.3, พุทธทรรณยก-อุปนิษัต II.3.1, อิตาวัสย-อุปนิษัต1 ,เกษิติกิพราหมณ-อุปนิษัต I.6) ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่พัฒนาหลักควอนตัมเมคานิกส์และทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ที่เห็นว่า สสาร พลังงานเป็นสิ่งที่เดียวกัน(แต่อยู่ในต่างสถานะ)และเป็นสิ่งที่มีเนื้อแท้เป็นควอนตัมสตัฟฟ์เหมือนกันทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงจักรวาลว่าเป็นหนึ่งเดียวนั้นพัฒนาไปสู่นิยามจักรวาลของพอล ดิเรก, ฟรีดจอฟ แดปราที่กล่าวว่า ไม่มีอะไรเป็นอนุภาคปฐมมูล สิ่งต่างๆไม่อาจแยกจากกันได้ สนามควอนตัมเป็นความว่างเปล่า ซึ่งแนวคิดนี้เพิ่มเติมไปสู่จุดสูงสุดที่ทฤษฎีของเดวิด โบห์มที่ให้นิยามจักรวาลสัจภาวะว่า คือองค์รวมที่ไม่อาจแบ่งแยก ไม่แตกสลาย ซึ่งจักรวาลที่เป็นหนึ่งเดียวหรือองค์รวมที่เที่ยงแท้ แต่ว่างเปล่านี้ สอดคล้องกับจักรวาลสัจภาวะในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่1ที่ชี้ให้เห็นว่า สิ่งเที่ยงแท้ แท้จริง มีเพียงหนึ่งเดียว คือองค์รวมของทุกสิ่ง นี้อือ จักรวาลสัจภาวะที่อุปนิษัตเรียกว่าพราหมณหรืออาตฺมน นิยามจักรวาลของเดวิด โบห์มที่กล่าวถึง การคลี่ขยายของจักรวาลสัจภาวะที่ทำให้จักรวาลที่ไม่ใช่สัจภาวะซึ่งซ่อนเร้นอยู่ปรากฏรูปออกมานั้น สอดคล้องกับนิยามจักรวาลสัจภาวะในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 3 ขณะที่ทั้งฟรีดจอฟ แดปรา และ เดวิด โบห์ม แสดงให้เห็นว่า จักรวาลสัจภาวะซึ่งเป็นองค์รวมนี้ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ไม่จบสิ้น จึงทำให้ปรากฏรูปของจักรวาลประสาทสัมผัสขึ้นมา สตีเฟน ฮอกกิง, ทิโมธี เฟอริส, ยอร์ช กาโมว์, เอ็ด ไทรอน และมิชิโกะ คากู กลับเห็นว่า จักรวาลสัจภาวะหรือที่พวกเขาเรียกว่า จักรวาลดั้งเดิม เป็นกาล-อวกาศบริสุทธิ์ ไม่มีสสาร ไม่มีพลังงาน และเสถียรหรือคงที่มาก่อน ต่อมาเมื่อเกิดการระเบิดขึ้นมา จึงทำให้เกิดความเคลื่อนไหว เคลื่อนไหวแล้ว จึงทำให้เกิดเป็นจักรวาลกายวัตถุขึ้นมา แนวคิดทฤษฎีประการหลังที่ว่า จักรวาลสัจภาวะคงที่อยู่พ้นเลยกาลเวลา ไม่มีอะไรเลยนั้น สอดคล้องกับนิยามจักรวาลสัจภาวะในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่1และนัยที่3 แต่เมื่อพิจารณาตามความหมายนัยที่ 2 ของอุปนิษัตจะพบว่า ทฤษฎีประการหลัง สอดคล้องเฉพาะที่ว่า ไม่มีรูปร่าง ตามความหมายนัยที่ 2 ของอุปนิษัต ไม่ใช่การปฏิเสธหรือตอบรับว่า จักรวาลสัจภาวะ มี หรือ ไม่มี ภาวะใดๆ จะเป็นอย่างนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้ ไม่ใช่อย่างนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้ ที่เป็นดังนั้นก็เพราะ จักรวาลสัจภาวะอยู่พ้นเลยความรู้ที่จะอธิบายได้โดยมนุษย์ หรือประสาทสัมผัสรับรู้อย่างมนุษย์ที่อยู่ในจักรวาลที่ไม่ใช่สัจภาวะ

(พุทธทวารณยก-อุปนิษท IV.5.15) ดังนั้นเมื่อทฤษฎีวิทยาศาสตร์เสนอนิยามจักรวาลสัจภาวะทางหนึ่งว่า เคลื่อนไหวอยู่เสมอ อีกทางหนึ่งว่า คงที่ ไม่เคลื่อน ถ้าเคลื่อนเมื่อใด ความเป็นสัจภาวะหมดสิ้นทันทีนั้น ถ้ายึดตามนิยามในอุปนิษทจะว่าถูกทั้งคู่หรือไม่ถูกทั้งคู่ก็ได้ ที่ว่าถูกทั้งคู่เพราะ อุปนิษทให้ความหมายจักรวาลสัจภาวะ ว่า "ทั้งเคลื่อนและไม่เคลื่อนในขณะเดียวกัน" ที่ว่าไม่ถูกทั้งคู่ ก็เพราะว่า เมื่อตีความแล้วจะเห็นว่า จักรวาลสัจภาวะ"อยู่ระหว่างการเคลื่อนและไม่เคลื่อน" จึงไม่ใช่ทั้งการเคลื่อนและการไม่เคลื่อน (อิตาการุญ-อุปนิษท 5, 12, 13, 14; เกาษีตทิพพราหมณ-อุปนิษท 1.6, สุพาล-อุปนิษท XIII.1, พุทธทวารณยก-อุปนิษท IV.5.15, ปุรตน-อุปนิษท IV.5) อย่างไรก็ตามทฤษฎีของเดวิด โบห์มและฟรिटซอฟ แคลปว่า ที่ให้นิยามจักรวาลว่า จักรวาลสัจภาวะนั้นเที่ยงแท้และเป็นองค์รวมที่ดำรงอยู่เสมอ นั้น แม้ว่าได้คลี่คลายออกมาเป็น จักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้แล้วก็ตาม จักรวาลสัจภาวะหรือจักรวาลเที่ยงแท้นั้นก็ยังมีอยู่เช่นนั้นไม่เสื่อมคลาย สอดคล้องกับนิยามจักรวาลสัจภาวะในอุปนิษทตามความหมายนัยที่ 1 และนัยที่ 3 มากยิ่งกว่าทฤษฎีของสตีเฟน ฮอว์กิง, ทีโมธี เฟอริส ฯลฯ ที่ว่าจักรวาลสัจภาวะเป็นจักรวาลที่เสถียร แต่เมื่อเกิดภาวะที่ไม่เสถียร คลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์แล้ว จักรวาลสัจภาวะนั้นก็ไม่มีอยู่อีกต่อไป แต่จะกลับไปสู่ความเสถียรใหม่อีกครั้งนั้น เป็นเรื่องที่ต้องพยากรณ์ในอนาคต ดังนั้นจักรวาลสัจภาวะสำหรับทฤษฎีหลังนี้จึงเคยมีเฉพาะในอดีต ปัจจุบันไม่มีอยู่ เพราะได้คลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์จนหมดแล้ว อาจกล่าวได้ว่า จากนิยามจักรวาลของทฤษฎีหลัง แสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีนี้สะท้อนความคิดว่า ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปเสมอ จักรวาลสัจภาวะที่ว่าเที่ยงแท้ ไม่สลายนั้น จึงไม่มี ซึ่งความหมายโดยนัยนี้ ไม่สอดคล้องกับหัวใจหลักของอุปนิษทที่พยายามชี้ให้เห็นว่า มีสิ่งเที่ยงแท้หนึ่งเดียวในจักรวาลนี้คือ พุรหมน หรือ อาตมณหรือจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง

5. จักรวาลปรากฏการณ์ในโศลกอุปนิษทตามความหมายนัยที่ 1 : สิ่งที่ถูกห่อหุ้มซ่อนเร้นไว้ในจักรวาลสัจภาวะก่อเกิดภายในจักรวาลสัจภาวะแล้วปรากฏเป็นรูปธรรม นามธรรม การกระทำ(กรรม)อันหลากหลาย แตกต่าง เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง

เยนาวฤตํ นิตยมิทํ หิ สรวํ ชุญะ กาลกาโร कुโณ สรววิฑยา । तेनेदिทํ

กรุม วิวรูเตเต ห ปุฤถยาปยุเตโซ 'นิลขานิ จินฺตยุม । (เศวตาศวตฺรช VI.2)

การสร้างโลก(กรุม)ที่ถูกควบคุมโดยผู้หนึ่งคือผู้ที่ห่อหุ้มโลกทั้งหมดนี้ไว้ตลอดเวลา ผู้ที่เป็นผู้รู้ เป็นผู้สร้างกาลเวลา ผู้มีคุณสมบัติและผู้รู้ทุกอย่าง จึงเผยตัวออกมา และการสร้างโลกนั้นถูกนึกถึงว่าเป็น ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ

ตฺรยํ วา อิทํ นาม รูปิ กรุม เตชา' นานุนา' วาติเตยเตเทษามุกฺกมโต หิ สรวาณิ

นามานนฺยุตฺติชฺฐนฺติ । เอเตเตชา' สามีตทฺธิ สรวานามภิสะ สมเมตเตชา' พุรฺหุไมตทฺธิ

สรวาณิ นามานิ พิกรติ ||1||

อถ รุปาณํ จกฺขุริตฺเตตฺเตชามุทฺถมโต หิ สรวาณิ รุปาณญฺติชฺชุนฺตฺเตตฺเตชํ
สาไมตทฺธิ สรวาเ รุโปปะ สมเมตฺเตชํ พุรุโหมตทฺธิ สรวาณิ รุปาณิ พิกรติ ||2||

อถ กรุมณมาตฺเตตฺเตชามุทฺถมโต หิ สรวาณิ กรุมณญฺติชฺชุนฺตฺเตตฺเตชํ
สาไมตทฺธิ สรวาเ กรุมกะ สมเมตฺเตชํ พุรุโหมตทฺธิ สรวาณิ กรุมานิ พิกรติ
ตเตตฺตรยํ สเทกมยมาตฺมาตฺตํ โม เอกะ สนฺเนตฺตรยํ ตเตตฺทมฤตํ สตฺเตยนะ
จจนฺนํ ปฺราโณ วา อมฤตํ นามรูปํ สตฺยํ ตาภฺยํ ปฺราณสตฺยญฺนะ ||3||

(พุทฺธการณฺยกฯ 1.6.1-3)

สิ่งนั้น(พหุมน)นั้นแหละก็คือสามสิ่งรวมกันได้แก่นาม รูป การกระทำ ในบรรดานาม
ทั้งหลายเหล่านั้น สิ่งนั้น(พหุมน)คือคำพูด เป็นต้นตอของชื่อเหล่านั้น เพราะว่าจากพหุมน
นามทั้งปวงย่อมเกิดขึ้น นี่เป็นลักษณะร่วมกันของสิ่งเหล่านั้น ของชื่อนั้น เพราะสิ่งนั้นเสมอ
กับชื่อทั้งหมด สิ่งนั้นคือพหุมนของชื่อเหล่านี้ก็เพราะว่าพหุมนมีชื่อทั้งปวงอยู่ในตนเอง (1)

คราวนี้ ในบรรดารูปทั้งหลาย สิ่งนั้น(พหุมน)อันได้แก่จกฺขุส(การมองเห็น)เป็นต้น
ตอของรูปเหล่านั้น เพราะว่ารูปทั้งปวงย่อมเกิดขึ้นจากสิ่งนั้น สิ่งนั้นเป็นลักษณะร่วมกันของรูป
เหล่านั้น ก็เพราะว่าสิ่งนั้นเสมอกับรูปทั้งปวง สิ่งนั้นคือพหุมนของรูปเหล่านั้น ก็เพราะว่าพหุมน
มีรูปทั้งปวงอยู่ในตนเอง(2)

คราวนี้ในบรรดาการกระทำทั้งหลาย สิ่งนั้น(พหุมน)อันได้แก่อาตฺมณฺเป็นต้นตอของ
การกระทำเหล่านั้น เพราะว่าการกระทำทั้งหลายเกิดจากสิ่งนั้น สิ่งนั้นเป็นลักษณะร่วมของการ
กระทำเหล่านั้น ก็เพราะว่าสิ่งนั้นเสมอกับการกระทำทั้งปวง สิ่งนั้นคือพหุมนของการกระทำ
เหล่านั้น ก็เพราะว่า พหุมนมีการกระทำทั้งปวงอยู่ในตนเอง สิ่งนั้นคือสามอย่างรวมกันเป็น
เดียวคือ อาตฺมณฺนี้ หนึ่งเดียวนี่ก็คือสิ่งที่รวมกันเป็นสาม สิ่งนี้เป็นอมตะถูกความจริงปิดเอา
ไว้แน่ละปราณคือความเป็นอมตะ นามและรูปเป็นความจริง ปราณถูกนามและรูปปิดเอาไว้ (3) ।

6. จักวาลปรากฏการณ์ในโคลงอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 2 : สิ่งที่ไม่ได้อยู่หาก
เราไม่ประจักษ์ ไม่ใช่สัจภาวะ ไม่จริง เป็นมายา ที่เห็นว่าเป็นอยู่-มีอยู่เพราะการเปรียบเทียบรับ
รู้ของมนุษย์

ฉานฺทลฺลํ ยชฺชญะ คุรฺตาโว วรฺทานิ ภูตํ ภวํ ยจ จ เวทว ทฺวณฺติ ।

อาสฺมาณฺ มาโย สุตฺตเต วิสฺวเมตฺตํ ตสฺมิํ ตฺวานฺ โย มายา สันนิรฺทุระ||

(เศวตาศฺวตรฯ IV.9)

พระเวททั้งหลาย การบูชาทั้งหลาย พิธีกรรมทั้งหลาย วัตรปฏิบัติทั้งหลาย อดีต
อนาคต และสิ่งที่พระเวททั้งหลายประกาศ สิ่งเหล่านี้ทั้งปวงเป็นสิ่งที่ผู้มีมายา(พระเจ้าสูงสุด)ได้
สร้างออกมาจากสิ่งนี้(พหุมน)และในนี้ผู้อื่น(ชีวาตฺมณ)ถูกปกปิดไว้ด้วยมายา ।

มนไสวานุทฤษฎาย เนห นานาสติ กิ จน ।

มฤตโยะ ส มฤตยุมปิโนติ ย อิห นาเนา ปศยติ ।(พทุพพการณยก ๙ IV.4.19)

ใจเพียงอย่างเดียวเท่านั้นจึงจะเห็นสิ่งนั้นได้ ในโลกนี้ไม่มีสิ่งหลากหลายใดๆเลย คนที่เห็นสิ่งหลากหลายในโลกนี้ ก็จะไปพบกับความตายหลังจากที่ตายไปแล้ว(ตายแล้วตายเล่า)

ยตร หิ ไทวตมิว ภวติ ตทิตร อิตร ปศยติ ตทิตร อิตร ชัมเรติ ตทิตร อิตร รสยเต

ตทิตร อิตรมภิวาติ ตทิตร อิตร ศฤโณติ ตทิตร อิตร มนุเต ตทิตร อิตร สุปฤศติ

ตทิตร อิตร วิชานาติ ยตร ตวสย สรวมาตุไมวาภูต ตตฺ เกน กํ ปศยเต ตตฺ เกน กํ

ชัมเรเต ตตฺ เกน กํ รสยเต ตตฺ เกน กมภิวาเต ตตฺ เกน กํ ศฤณฺยาตฺ ตตฺ เกน กํ

มนุเวติ ตตฺ เกน กํ สุปฤเศเต ตตฺ เกน กํ วิชานียาตุ เยเนหํ สรวํ วิชานาติ

ตํ เกน วิชานียาตุ! (พทุพพการณยก ๙ IV.5.15)

ที่ๆดูเหมือนว่าจะมีของสองสิ่งคู่กันก็เพราะว่า บุคคลคนหนึ่งเห็นสิ่งอื่น(ที่แตกต่างออกไปจากตัวเอง) ได้กลิ่นสิ่งอื่น รุ้รสชาติสิ่งอื่น พุ่ดกับสิ่งอื่น ได้ยินสิ่งอื่น คิดถึงสิ่งอื่น สัมผัสสิ่งอื่นรู้ถึงสิ่งอื่น แต่ในที่ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงอาตมณของตนเองเท่านั้นแล้ว แล้วจะมีใครเห็นอะไรได้? จะมีใครได้กลิ่นอะไร? จะมีใครรู้รสชาติอะไรได้? จะมีใครพุ่ดกับใครหรืออะไรได้? จะมีใครได้ยินอะไร? จะมีใครคิดถึงอะไรได้? จะมีใครสัมผัสอะไรได้? จะมีใครรู้ถึงอะไรได้? สิ่งทั้งปวงนี้ บุคคลจะรู้โดยอาศัยผู้ใด? บุคคลจะรู้ถึงผู้นั้นโดยอาศัยอะไร? ।

7. จักรวาลปรากฏการณ์ในไตรโลกอุปนิษัตตามความหมายนัยที่3 : สิ่งที่เสื่อมสลาย มีเกิด เติบโต แล้วสลาย(ตาย) ไม่คงที่ ไม่เที่ยงแท้

ตเตตนุ มูรฺตํ ยทนฺยท วาโยศฺ จานฺตริกฺษาจฺ จ, เอตนฺมรฺตฺยเมตตฺ สฺถิตมฺ,

เอตตฺ สตฺ ตสฺสฺโยตฺสย มูรฺตสฺสฺโยตฺสย มรฺตฺยสฺสฺโยตฺสย สฺถิตสฺสฺโยตฺสย สต

เอษ รโส ย เอษ ทปติ สโต หุเยษ รสะ । (พทุพพการณยก ๙ II.3.2)

สิ่งนั้นคือสิ่งที่มีรูป ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามที่แตกต่างไปจาก ลม(วายุ) และท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ สิ่งนี้ตายได้ สิ่งนี้อยู่กับที่ สิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง(สถ) แก่นแท้(รส)ของสิ่งนั้นซึ่งได้แก่สิ่งที่มีรูปในโลกนี้ สิ่งที่ตายได้ในโลกนี้ สิ่งที่อยู่กับที่ในโลกนี้ สิ่งที่มีอยู่จริงนี้ คือ สิ่งที่ทำให้ความร้อน ก็เพราะว่า นี่คือนั่นแก่นแท้(รส)ของสิ่งที่มีอยู่จริง(สถ)!

สรวํ เจหํ ฤษมิษณฺ ปศฺยาโม ยเตเม

หํคมศกาทยสฺตฤณวณฺศปโตโยทฺภูตปฺรหฺวสินะ----I(ไมตรีฯ.4)

พวกเราเห็นสิ่งทั้งปวงนี้ว่าเสื่อมสลายไปเช่นเดียวกับตัวเหือบ ยุง เป็นต้น หญ้าและ
ต้นไม้ใหญ่เป็นสิ่งที่เจริญซึ่งเติบโตขึ้นมา และเสื่อมสลายไป

ปราชญ์ กามานุนยุนติ พาลาสุตเต มฤตโยรยุนติ วิตตสย ปาตม ।

อถ ชีรา อมฤตตวิ วิทิตวา ชุรวมชฺรวะหิ น ปุรารถยุนเต ॥(กฐ ॥.1.2)

พวกคนโง่ทั้งหลายย่อมแส่นตามหาความสุขภายนอกจึงแส่นเข้าไปสู่ปวงที่ความตาย
ตกเอาไว้ แต่ผู้รู้ทั้งหลายที่ทราบชัดถึงอมตะ ย่อมไม่ค้นหาสิ่งที่มีมั่นคงในท่ามกลางบรรดาสิ่งที่ไม
มั่นคงในโลกนี้

ปฤถิวิ วานุนมาโป ‘นุนาธา อาโป วานนุ ชโยติรณนาท ชโยติร วานนุ วายูรณนาโท

วายุร วานุนมาภาโต ‘นุนาธา อากาโต วานนุ มินุทริยาณุนนนาทานินุทริยาณิ วานนุ

มโน ‘นุนาท มโน วานนุ พุทฺธิรณนาท พุทฺธิร วานนุ มวยุกตมณนาทม, อวยุกต

วานนุ มกฺขรณนาทม, อกฺขร วานนุ มฤตฺตยรณนาโท ---I(สุพาลฯ XIV.1)

ดินนั้นแหละเป็นอาหาร น้ำจึงเป็นผู้กินอาหาร น้ำนั้นแหละเป็นอาหาร แสงจึงเป็นผู้
กินอาหาร แสงนั้นแหละเป็นอาหาร ลมจึงเป็นผู้กินอาหาร ลมนั้นแหละเป็นอาหาร อากาศจึงเป็น
ผู้กินอาหาร อากาศนั้นแหละเป็นอาหาร อินทรีย์ทั้งปวง(อวัยวะรับรู้สิ่งภายนอก)จึงเป็นผู้กิน
อาหาร อินทรีย์ทั้งปวงนั้นแหละเป็นอาหาร ใจ(มนส)จึงเป็นผู้กินอาหาร มนสนั้นแหละเป็นอาหาร
พุทฺธิ(ปัญญา)จึงเป็นผู้กินอาหาร พุทฺธินั้นแหละเป็นอาหาร สิ่งที่ไม่ปรากฏ(อวยุกต)จึงเป็นผู้กิน
อาหาร สิ่งที่ไม่ปรากฏนั้นแหละเป็นอาหาร สิ่งที่ไม่เสื่อมสลายจึงเป็นผู้กินอาหาร สิ่งที่ไม่
เสื่อมสลายนั้นแหละเป็นอาหาร ความตายจึงเป็นผู้กินอาหาร ।

8.จักรวาลปรากฏการณ์ในไตรโลกอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 4 : สิ่งห้าประการ
หลายๆ อย่างรวมกันเข้า ก่อให้เกิดนาม รูป ทั้งรูปธรรม นามธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุภายในและ
ภายนอกที่สัมพันธ์กัน

ปฤถิวยนฺตริกฺษํ เทยารุ ทิโต ‘วานฺตฺรทิตะ ।

อถฺนิริ วายูราทิตยฺส จนฺทฺรมา นกฺษตฺราณิ เออาป โยษฺชโย วนฺสฺปตฺย อากาต อาตฺมา ।

อิติยธิกฺขตฺม । อถาชฺยาตฺมม । ปฺราโณ วฺยาโน ‘ปฺาณ อฺุทฺทาเน สฺมานะ ।

จกฺษะ โศรฺตฺร มโน วาฤ ตฺวฤจฺรุม มํสํ สฺนาวาสุถิมชฺชา แอตฺททฺธิวิชาย ฤษิรโวจฺจ

ปฺาญกตํ วา อิทํ สฺรวมฺปฺาญกเตโนว ปฺาญกตํ สฺปฺฤโณติ ॥ (ไตรทิตีรยฯ.7.1)

ดิน ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ท้องฟ้า(สวรรค์) ทิศทั้งหลาย(ทั้ง4ทิศ)และทิศที่อยู่ระหว่าง
ทิศ(ทั้งสี่) ; ไฟ ลม ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวทั้งหลาย ; น้ำ พืชล้มลุกและต้นไม้ทั้งหลาย
อากาศและร่างกาย ที่กล่าวมานี้คือสิ่งที่มีอยู่ทางวัตถุ(อริกฺขต) ต่อไปนี้เป็นสิ่งที่เป็นอาตฺมณ

ลมปราณ วุยาน อปาน อุทาน สมาน ; การมองเห็น การได้ยิน การคิด การพูด การสัมผัส ; หนึ่งเนื้อ กล้ามเนื้อ กระดูก ไขกระดูก เมื่อได้จัดระเบียบวิธีเช่นนี้แล้ว ฤๅษีจึงกล่าวแล้วว่า สิ่งห้าประการที่รวมกันเป็นหนึ่งนั้นแหละ คือสิ่งทั้งปวงนี้ โดยอาศัยสิ่งห้าประการที่รวมกันเป็นหนึ่งนั้นแหละ บุคคลย่อมชนะสิ่งห้าประการที่รวมกันเป็นหนึ่งและ(ย่อมชนะ)สิ่งทั้งปวงที่เป็นหนึ่งเดียว

เอษ พุรุโหมษ อินฺทฺร เอษ ปฺรชาปติเรเต สฺรเว เทวา อิมานิ จ ปญฺจ มหาภูตานิ

ปฺฤถ्वี วายูรอากาศ อาโป ชฺวโยติรยํติ ----(ไอตเรยฯIII.1.3)

เขาคือพुरुหมา เขาคืออินฺทฺร เขาคือปฺรชาปติ เขาคือเทวาททั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ และคือธาตุอันยิ่งใหญ่ทั้งห้า ได้แก่ ดิน ลม อากาศ น้ำ แสง ।

อาตุไมวาสุย กรมาตมฺนา หิ กรมฺ กโรติ ส เอษ ปาํงกุโตะ ยชฺญะ ปาํงกุตะ ปศุะ

ปาํงกุตะ ปฺรุชะ ปาํงกุตมิทํ สฺรวํ ยทิทํ กิจํ ตทิทํ สฺรวมาปโนติ ย เอวํ เวท

(พุทฺธทรรณฺยฯI.4.17)

ร่างกายนั้นแหละเป็นตัวแทนของเขา เพราะว่าเขาทำงานโดยอาศัยร่างกายนี้ สิ่งห้าประการรวมกันเป็นหนึ่งนี้คือพิชิตา คือสัตว์ คือมนุษย์ คือทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม คนที่รู้อย่างนี้ ย่อมได้รับทุกสิ่งทุกอย่าง ।

9.ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับอุปนิษัตที่ให้ความหมายจักรวาลปรากฏการณ์ :

จากทฤษฎีวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ที่เสนอไว้ในบทที่ 2: นิยามศัพท์และความหมาย จักรวาล โลก สรรพสิ่ง ชีวิต นั้น จะเห็นได้ว่า ทั้งนิยามศัพท์ที่ให้ความหมาย จักรวาล แยกออกมาจาก โลก สรรพสิ่ง ชีวิต กับนิยามศัพท์ที่ให้ความหมายจักรวาล รวมกับโลก สรรพสิ่ง ชีวิต อันเป็นความหมายรวมนั้น กล่าวถึงความหมายของจักรวาลปรากฏการณ์หรือจักรวาลประสาทสัมผัสรับรู้ของมนุษย์ที่สอดคล้องกับการให้ความหมายจักรวาลปรากฏการณ์ในอุปนิษัตหลายประการ คำอธิบายจักรวาลปรากฏการณ์ในทางวิทยาศาสตร์ของนักดาราศาสตร์และนักฟิสิกส์ที่ว่า จักรวาลเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างที่หลากหลาย แตกต่างทั้งสสารและพลังงานที่มองเห็นและไม่เห็นสอดคล้องกับนิยามจักรวาลปรากฏการณ์ในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่ 1 เฉพาะตอนที่กล่าวว่า จักรวาลปรากฏการณ์เป็นรูปธรรม นามธรรม การกระทำอันหลากหลาย แตกต่าง(พุทฺธทรรณฺยฯ-อุปนิษทุ I.4.7 และ I.6.1-3) แต่ในข้อที่ว่า จักรวาลปรากฏการณ์เป็นสิ่งที่ถูกห่อหุ้มซ่อนเร้นไว้ในจักรวาลสัจภาวะ ก่อเกิดภายในจักรวาลสัจภาวะ เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว เลื่อนไหล ตามความหมายของอุปนิษัตนัยที่1 นั้นไปสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ในการให้นิยามจักรวาลของเดวิท โบห์มมากกว่าทฤษฎีอื่นใด ยิ่งไปกว่านั้นนิยามจักรวาลของเดวิท โบห์ม (รวมทั้งแนวคิดของคาร์ล พริบราม และจอห์น สจ๊วต เบลล์) ในเรื่อง"ไฮโลมูฟเมนต์" และ "คลื่นนำร่อง" ยังช่วยขยายแนวคิดทฤษฎีควอนตัมเมคานิกส์ที่ทำให้เนลส์ โบร์ และคนอื่นๆให้นิยามจักรวาลปรากฏการณ์ว่า"เป็นสิ่งที่ไม่มี

อยู่" ให้แจ่มชัดขึ้น นิยามจักรวาลปรากฏการณ์ในอุปนิษัตตามความหมายนัยที่2นี้จึงสอดคล้องกับนิยามบางส่วนของนิลส์ โบร์ เดวิท โบห์ม คาร์ล พรินแฮม ขณะที่การนิยามจักรวาลปรากฏการณ์ตามทฤษฎีของไอน์สไตน์นั้นสอดคล้องกับความหมายในอุปนิษัตนัยที่ 1 และนัยที่ 2 เฉพาะที่ว่า จักรวาลปรากฏการณ์นี้เคลื่อนไหว อยู่เสมอและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และการเปรียบเทียบรับรู้ทำให้เห็นว่าจักรวาลเป็นอย่างไรเท่านั้น แต่สิ่งที่ในนิยามจักรวาลของไอน์สไตน์แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับนิยามจักรวาลปรากฏการณ์ในอุปนิษัตก็คือไอน์สไตน์เห็นว่า จักรวาลปรากฏการณ์เป็นสิ่งปกติธรรมดาที่ปรากฏให้เราเห็น เราเห็นเป็นอย่างไร รับรู้จักรวาลอย่างไร จักรวาลก็เป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น และจักรวาลปรากฏการณ์นี้มีอยู่จริง ไม่ใช่ภาพลวงตา ไม่ใช่มายา ขณะที่นักวิทยาศาสตร์ในแนวทฤษฎีควอนตัมเมคานิกส์เสนอแนวคิดทฤษฎีที่มีแนวโน้มไปในทางสงสัยว่า จักรวาลปรากฏการณ์(หรือจักรวาลที่รับรู้ได้โดยประสาทสัมผัสของมนุษย์)นี้ เป็นไปอย่างนี้จริงหรือไม่ ถ้าไม่มีตัวเรารับรู้ คงไม่มีจักรวาล(ปรากฏการณ์เช่นที่เรารับรู้)อยู่ เมื่อมีแนวคิดสงสัยว่า จักรวาลปรากฏการณ์ไม่ใช่สิ่งแท้จริงหรือสัจภาวะ จึงมีคำถามตามมาว่า แล้วอะไรคือ(จักรวาล)สัจภาวะ หรือ สัจภาวะของจักรวาลเป็นอย่างไร ? ด้วยเหตุนี้จึงค่อยๆพัฒนาไปเป็นแนวคิดทฤษฎีที่ว่า มีจักรวาลสัจภาวะอยู่แล้วจึงคลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ บ้างก็ว่า เมื่อคลี่คลายมาแล้วเกิดเป็นจักรวาลปรากฏการณ์หลายๆ จักรวาล เช่นทฤษฎีจักรวาลขนาน ทฤษฎีจักรวาลลูกหลานหล่นไหลนของไมรซ์ เดอวิตต์ ฮิว เอเวอเรตต์ที่3, จอห์น วิลเลอร์, พอล เทวิส, ยูยีน วิดเนอร์ และ ลี สโมลิน บ้างก็ว่า กลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นจักรวาลหลายมิติที่ไม่เท่าเทียมกัน เช่น ทฤษฎีกาลูซา-ไคลน์ ทฤษฎีอภิมิติจักรวาล บ้างก็ว่า จากจักรวาลสัจภาวะคลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยเริ่มต้นที่มีกาลเวลาและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับเวลา(ขยายตัว) โดยไม่ย้อนเวลากลับ จึงจะเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีสิ่งมีชีวิตที่เป็นผู้รับรู้ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นมาได้ เช่นทฤษฎีของสตีเฟน ฮอคิง และโรเจอร์ เพนโรส อุปนิษัตจะไม่ให้นำหนักหรือการอธิบายที่จะเน้นเรื่องราวของจักรวาลปรากฏการณ์มากมาย ไม่เพียงเหตุผลที่ว่าจักรวาลปรากฏการณ์เป็นมายา ไม่ใช่สิ่งเที่ยงแท้หรือสัจภาวะแล้ว ยังย้ำว่า เป็นสิ่งที่เสื่อมสลาย มีเกิด เติบโต สลายหรือตาย ตามความหมายอุปนิษัตนัยที่3 ความหมายของจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงเสมอ มีวิวัฒนาการและพัฒนาการไปสู่จุดสิ้นสุดนี้ ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่เสนอนิยามไว้อย่างสอดคล้องมากที่สุด คือ ทฤษฎีของสตีเฟน ฮอคิง และ โรเจอร์ เพนโรส ที่ให้คำอธิบายสัมพันธ์กับทฤษฎีการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์นี้เอาไว้ด้วย ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป จักรวาลปรากฏการณ์ตามความหมายนัยที่4 ที่ว่า จักรวาลปรากฏการณ์มาจากสิ่งห้าประการนั้น นำมาเปรียบเทียบกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ได้ไม่ยากนัก เพราะวิทยาศาสตร์ไม่ได้อธิบายสิ่งต่างๆที่มีอยู่หรือทำให้เกิดจักรวาลโดยใช้ข้อบ่งชี้ว่าเป็นสิ่ง 5 ประการตามที่อุปนิษัตจำแนก แต่มักจะอธิบายในรูปของสนามบ้าง สสารและพลังงานบ้าง ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป แนวโน้มของทฤษฎีวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน เป็นไป

ในทางที่จะอธิบายว่า สิ่งต่างๆ ในจักรวาลนี้ ไม่ว่าจะเป็นามธรรมหรือรูปธรรม สัมผัสได้หรือไม่ ได้ล้วนอยู่ในสนามหรือเป็นส่วนหนึ่งของสนาม หรือบ้างก็อธิบายว่า ล้วนประกอบด้วยโยมหัตถ์จรรยขนาดเล็กๆ ที่เชื่อมต่อสัมพันธ์กันโดยไม่ขาดสาย ไม่ว่าจะทฤษฎีวิทยาศาสตร์จะอธิบายจักรวาลปรากฏการณ์ว่า คือสิ่งที่ประกอบไปด้วยสนามหรือโย และอุปนิษทอธิบายว่ามีสิ่ง 5 ประการเป็นองค์ประกอบนั้น จะตรงกันหรือไม่ตรงกันก็ตามสิ่งที่ให้คำอธิบายสอดคล้องกันทั้งทฤษฎีวิทยาศาสตร์และอุปนิษท ตามความหมายนัยที่ 4 ก็คือ สิ่งที่เป็นวัตถุภายในและภายนอกที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาลปรากฏการณ์นี้ ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ความข้อนี้ยังสอดคล้องกับอุปนิษทและทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่ให้นิยามจักรวาลสัจภาวะกับจักรวาลปรากฏการณ์ว่าสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

10. จักรวาลสัจภาวะกับจักรวาลปรากฏการณ์ในโคลกอุปนิษทที่ให้ความหมายอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ตทฺธเรทฺ ทรฺหฺยวฺยาภฺยตฺตมาสีตฺ ตณฺณามรฺฐปฺภาเยว วฺยาเมว วฺยาภฺรียตาเสา นามายมิตฺ
รูป อิตฺติ ตทฺทิมปฺเยตฺรหิ นามรฺฐปฺภาเยว วฺยาภฺรียเต, อเสานามายมิตฺรูป อิตฺติ ส เอย
อิห ปฺรวิญญู อณฺชาคฺเรภโย ยถา ภฺษุระ ภฺษุรธาเน วฺหิตะ สฺยาท วิตฺรฺภโร วา
วิตฺรฺภรฺกฺลาเย ตํ น ปศฺยนฺติ | อภฺยตฺตโน หิ ส ปฺราณนฺเนว ปฺราโณ นาม ภวติ |

วทนฺ วาภฺ ปศฺยิตฺ จภฺษุระ ตฺถณฺวโน โสรวฺ มนฺวาโน มนฺสฺตานุสฺโยตานิ ภฺรณามานฺเยว
ส โย ‘ตฺ เอโกภฺมปฺสาเต น ส เวทภฺยตฺตโน หฺยเอโส ‘ตฺ เอโกเกน ภวติ, อาตฺเมตฺยเอว
ปาสิตาตฺร หฺยเอเต สรวฺ เอกํ ภวณฺติเตเตตฺต ปทนิยมสฺย สรวฺสฺย ยทฺยมาตฺมา,
อนเนน หฺยเอตฺต สรวฺ เวทํ ยถา ห วา ปเทนนฺวินฺเทเทวํ กิรฺติํ โสฺลกํ วินฺเทเต
ย เอว เวท || (พฺฤทฺทการณฺยกฯ 1.4.7)

ณ ขณะนั้น สิ่งนั้นไม่มีความแปลกแยกแตกต่าง แล้วสิ่งนั้นก็แตกสลายเป็นสิ่งที่แตกต่าง โดยอาศัยนามและรูป คืออย่างนี้: เรามีชื่ออย่างนี้มีรูปอย่างนี้ ดังนั้นจนถึงทุกวันนี้ สิ่งนั้นก็แปลกแยกแตกต่างกันโดยอาศัยนามและรูป คืออย่างนี้: เรามีชื่อว่าอย่างนี้มีรูปอย่างนี้เรา (พฺรหฺมณฺ) ได้เข้าไปในสิ่งต่างๆ ในโลกนี้แล้ว ไปจนกระทั่งถึงปลายเล็บ เช่นเดียวกับมิตโกนซ่อนคมอยู่ในฝักมิตโกน หรือเช่นเดียวกับไฟที่มันซ่อนตัวอยู่ในเชิงกราน คนทั้งหลายจึงไม่เห็นเขาก็เพราะว่าเขา (พฺรหฺมณฺ) มิใช่ (ปรากฏให้เห็น) ทั้งหมด ดังเช่นว่า เมื่อหายใจ ก็มีชื่อว่า ปฺราณ เมื่อพูดก็ (มีชื่อว่า) วาจา เมื่อเห็น ก็ว่าจภฺษุส เมื่อได้ยินก็ว่าหฺว เมื่อคิดก็ว่ามโน (ใจ) สิ่งเหล่านี้ก็คือชื่อ การกระทำนั้นๆ ของเขา บุคคลใดตั้งสมาธิถึงซึ่งสิ่งแต่ละสิ่ง บุคคลนั้นก็จะไม่รู้จักเขา เพราะว่าเขา (พฺรหฺมณฺ) ย่อมไม่บริบูรณ์โดยการแยกเป็นสิ่งๆ เพราะฉะนั้นบุคคลพึงตั้งสมาธิถึงอาตฺมณฺเพียงอย่างเดียวเพราะว่า ที่อาตฺมณฺนี้ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นหนึ่งเดียว สิ่งที่เป็นอาตฺมณฺก็คือ รอยเท้าของทุกสิ่งทุกอย่าง ก็เพราะว่าบุคคลย่อมรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้โดยอาศัย อาตฺมณฺ

เช่นเดียวกับบุคคลสามารถตามหาทันพบได้ก็โดยอาศัยรอยเท้า บุคคลที่รู้เช่นนี้แล้ว ย่อมพบซึ่ง
เกียรติยศและชื่อเสียง

ส ยโภจนาภิสฺส ตนฺตุโนจฺจเรถฺย ธา ‘คุณะ ภูษฺพุทฺธา วิสุลฺลิจฺจา วุญฺจจฺรณฺติ,
เอวเมวาสฺมาทาทุมเน ปฺราณาะ สฺรว โลกาะ สฺรว เทวาะ สฺรวาณิ ภูตานิ
วุญฺจจฺรณฺติ ตสฺโยปนินฺชตฺย สฺตยสฺย สฺตยมิตฺติ ปฺราณา ไว สฺตยํ เทวามะเส สฺตยมฺ!

(พุทฺธพฺพการณฺยก ๙ ๥.1.20)

ลมปราณทั้งหลายทั้งปวง โลกทั้งหลายทั้งปวง เทวตาทั้งหลายทั้งปวง สรรพชีวิตทั้ง
หลายทั้งปวง ก็ออกมาจากอาตมณนี้ แบบเดียวกับที่แมงมุมตัวนั้นชักใย แบบเดียวกับที่ประกาย
ไฟเล็กๆ ปะทุออกมาจากไฟนั้นเอง ความจริงอันลึกลับเกี่ยวกับอาตมณนี้เป็นความจริงของ
ความจริง(เป็นแก่นแท้ของความจริง) ลมปราณทั้งหลายนั้นแหละคือความจริง และสิ่งนี้(อาตมณ)
ก็คือความจริงของสิ่งเหล่านั้น

อิมํ ปุถุถิวิ สฺรวะฬํ ภูตานํ มชฺ, อสฺโย ปุถุถิวิโย สฺรวาณิ ภูตานิ มชฺ, ยศฺ จายามสฺยํ
ปุถุถิวิโย เตโฆมโย ‘มฤตมยะ ปุรุเช, ยศฺ จายมชฺยาคฺมํ ศาริรสฺส เตโฆมโย ‘มฤตมยะ
ปุรุเช, อยเมว ส โย ‘ยมาตฺมา, อิทมมฤตม, อิทํ พุรหฺม, อิทํ สฺรวม ॥11॥

อิทํ สฺตยํ สฺรวะฬํ ภูตานํ มชฺ, อสฺย สฺตยสฺย สฺรวาณิ ภูตานิ มชฺ —112॥

อิทํ มานุสํ สฺรวะฬํ ภูตานํ มชฺ, อสฺย มานุสสฺย สฺรวาณิ ภูตานิ มชฺ ยศฺจา ‘ยมสฺมิน
มานุส เตโฆมโย ‘มฤตมยะ ปุรุโช ‘ยเมว ส โย ‘ยมาตฺมา, อิทมมฤตม, อิทํ พุรหฺม,
อิทํ สฺรวม ॥13॥

ออยมาตฺมา สฺรวะฬํ ภูตานํ มชฺ, อสฺยาคฺมเน สฺรวาณิ ภูตานิ มชฺ ยศ
จายมสฺมินฺนาตฺมนิ เตโฆมโย ‘มฤตมยะ ปุรุเช ยศฺ จายมาตฺมาเตโฆมโย ‘มฤตมยะ
ปุรุเช, อยเมว ส โย ‘ยมาตฺมา, อิทมมฤตม, อิทํ พุรหฺม, อิทํ สฺรวม ॥ 14॥

ส วา ออยมาตฺมา สฺรวะฬํ ภูตานามธิปติสฺส สฺรวะฬํ ภูตานํ ราชา ตถฺย ธา รตนากา
จ รตนเมว จาราสฺส สฺรว สมวปีตา เอวเมวาสฺมินฺนาตฺมนิ สฺรวาณิ ภูตานิ สฺรว เทวาะ
โลกะ สฺรว ปฺราณะ สฺรว เอตฺ อาตฺมานะ สมปีตาส ॥15॥

(พุทฺธพฺพการณฺยก ๙ ๥.5.1,.12,.13,14,.15)

ดินนี้เป็นน้ำผึ้งของทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นน้ำผึ้งสำหรับดินนี้ และปุรุชที่
ประกอบด้วยแสงที่เป็นอมตะที่อยู่ในดินนี้และปุรุชที่เป็นอาตมณที่ประกอบไปด้วยแสงที่เป็น
อมตะที่อยู่ในร่างกายก็คืออาตมณเดียวกันนั้น สิ่งนี้เป็นอมตะ สิ่งนี้เป็นพุรหฺมณ สิ่งนี้เป็นทุกสิ่งทุก
อย่าง (1)

ความสัตย์นี้เป็นน้ำผึ้งของทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นน้ำผึ้งของความสัตย์....

(12)

มนุษย์นี้เป็นน้ำผึ้งของทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นน้ำผึ้งของมนุษย์นี้ และ
ปุรุષที่ประกอบด้วยแสงที่เป็นอมตะที่อยู่ในมนุษย์นี้และปุรุષที่เป็นอาตมุนก็คืออาตมุนเดียวกัน
นั้น สิ่งนี้เป็นอมตะ สิ่งนี้เป็นพुरुหมนุ สิ่งนี้เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง....(13)

อาตมุนนี้เป็นน้ำผึ้งของทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นน้ำผึ้งของอาตมุนนี้ และ
ปุรุષที่ประกอบด้วยแสงที่เป็นอมตะที่อยู่ในอาตมุนนี้และปุรุષที่เป็นอาตมุนที่ประกอบไปด้วยแสง
ที่เป็นอมตะก็คืออาตมุนเดียวกันนั้น สิ่งนี้เป็นอมตะ สิ่งนี้เป็นพुरुหมนุ สิ่งนี้เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง....

(14)

อาตมุนนั้นเองเป็นเจ้าของสรรพสิ่งชีวิตทั้งปวง เป็นราชาแห่งสรรพสิ่งชีวิตทั้งปวง
แบบเดียวกับกิ้งก่าทั้งหมดที่ไปรวมอยู่ที่คุ่มและกงล้อรถ สรรพสิ่งชีวิตทั้งปวง เทวดาทั้งปวง โลก
ทั้งปวง ปราณทั้งปวง อาตมุนทั้งปวง ทั้งหมดนี้ไปรวมกันอยู่ที่อาตมุน (15)।

สเทว, เสามย, อิทมคร อาสีเทกเมวาทวิตียม ।

ตทุโธก อาหะ, อสเทเวทมคร อสีเทกเมวาทวิตียํ ตสฺมาทสตะ สหฺชาเยเตติ ॥1॥

กุตสฺ ตุ ชลฺ เสามย, เอวํ สฺยาต, อิติ โหวาจ กถม, อสต สหฺชาเยเตติ

สตุ เตวว เสามย, อิทมคร อาสีเทกเมวาทวิตียม ॥2॥

ตโทกษต พหุ สฺยาํ ปฺรชาเยเยติ, ตตุ เตโซ 'สฺฤชต ตตุ เตช' โอฺกษต พหุ สฺยาํ

ปฺรชาเยเย, ตติ ตทโป 'สฺฤชต' ตสฺมาท ยตฺร ภาว จ โสจติ สฺเวทเต วา ปฺรชะ,

เตชส เอว ตทชฺยาโป ชายนฺเต ॥ 3॥

ตา อาป โอฺกษนต พหุวะ สฺยาม, ปฺรชาเยเมหิติ ตา อนนฺมสฺฤชนต, ตสฺมาท ยตฺร

ภาว น วรชติ ตเทว ภูยิสฺฐมนฺ ภาวติ, อทฺฤย เอว ตทชฺยนนาทฺยํ ชายเต ॥4॥

เตชะ ชลฺเวชะ ภูตนาํ ตรีณฺเยว พิชานิ ภาวนติ, อาณฺชชํ ชีวชฺม, อฺทฺฤชชฺมิมติ ॥1॥

เสยฺ เทวโตกษต หนฺตาทหิมินาสฺ ติสฺโร เทวตา อนเนน ชีเวนาคฺมนา 'นุปรวิศฺย

นามรูป เวยากรวณฺติ ॥ 2॥

ทาสฺ ตรีวฤตํ ตรีวฤตเมโกกมํ กรวณฺติ เสยฺ เทวเตมาสฺ ติสฺโร เทวตา อนเนน

ชีเวนาคฺมนา 'นุปรวิศฺย นามรูป เวยากรโร ॥3॥

ทาสฺ ตรีวฤตํ ตรีวฤตเมโกกามกโร, ยตา น ชลฺ เสามย, อิมาสฺ ติสฺโร เทวทาส

ตรีวฤต ตรีวฤตเมโกกา ภาวติ, ตนฺเม วิชานฺหิติ ॥4॥ (ฉานฺโทคฺยฯ VI.2.1-4, VI.3.1-4)

"และ คนดี, สิ่งนี้คือสิ่งที่มีอยู่(สตุ)นั่นเอง มีอยู่แล้วในตอนแรก เป็นเพียงสิ่งเดียว ไม่มี
ที่สอง แต่ว่าก็มีบางคนกล่าวถึงสิ่งนี้ว่า สิ่งนี้คือสิ่งที่ไม่ได้อยู่(อสตุ)นั่นเองมีอยู่แล้วในตอนแรก
เป็นเพียงสิ่งเดียว ไม่มีที่สอง สิ่งที่มีอยู่(สตุ)ได้เกิดจากสิ่งที่ไม่ได้อยู่(อสตุ)นั้น" (1)

เขาได้ถามแล้วดังนี้ "แต่คนตี! มันจะเป็นอย่างนี้ได้อย่างไรกัน? สิ่งที่มีอยู่(สตุ)จะเกิดจากสิ่งที่ไม่มีอยู่(อสตุ)ได้อย่างไร?" "แต่คนตีสิ่งนี้ก็คือสิ่งที่มีอยู่แล้วในตอนแรก มีอยู่เพียงสิ่งเดียวไม่มีที่สอง" (2)

สิ่งนั้นได้คิดแล้วว่า "ฉันจะกลายเป็นสิ่งที่มีจำนวนมาก ฉันจะแพร่ขยายเผ่าพันธุ์ มันจึงได้สร้างไฟขึ้น ไฟนั้นได้คิดแล้วว่า "ฉันจะกลายเป็นสิ่งที่มีจำนวนมาก ฉันจะขยายเผ่าพันธุ์ มันจึงได้สร้างน้ำขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อใดก็ตามที่บุคคลโสกเศร้าหรือเหงื่อออกน้ำย่อยเกิดขึ้นมาจากไฟนั่นเองโดยอาศัยความเศร้าโสกและเหงื่อที่ออกนั้น (3)

น้ำได้คิดแล้วว่า "ฉันจะกลายเป็นสิ่งที่มีจำนวนมาก ฉันจะแพร่ขยายเผ่าพันธุ์ มันจึงสร้างอาหารขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อใดที่ไหนที่ฝนตก อาหารจำนวนมากมายก็จะมี เพราะว่าอาหารเป็นต้นย่อยเกิดจากน้ำนั่นเอง โดยอาศัยฝนที่ตกนั้น (4)

เชื้อที่เป็นต้นการกำเนิดของบรรดาสสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเหล่านี้ มีสามอย่างเท่านั้น คือ เกิดจากไข่ เกิดจากชีว(มนุษย์, สัตว์) เกิดจากหน่อ (1)

เทวดานั้นจึงได้คิดแล้วว่า "เอาเกิด ฉันจะเข้าไปอยู่ในเทวดาทั้งสาม(สิ่งมีชีวิต)นี้โดยวิธีที่เป็นชีวาทมฺนุ (อาตมฺนุในสิ่งมีชีวิต)และฉันก็จะพัฒนาไปเป็นนามและรูปทั้งหลาย" (2)

"ฉันจะทำแต่ละสิ่งของทั้งสามสิ่งนี้ให้เป็นสิ่งที่ประกอบด้วยของสามสิ่งนั้น(นาม รูป ชีวาทมฺนุ)เทวดาองค์นี้(พหุมนุ)ได้เข้าไปอยู่ในเทวดาทั้งสามนั้นโดยเป็นชีวาทมฺนุได้พัฒนาไปเป็นนามและรูปทั้งหลาย (3)

"เทวดาจึงได้กระทำแล้วให้แต่ละสิ่งของทั้งสามสิ่งให้มีส่วนประกอบเป็นสามเช่นที่กล่าวมานี้แหละ คนตี! เธอจงรู้จากฉันว่า เทวดาสามองค์นี้ แต่ละองค์กลายเป็นสิ่งที่ประกอบไปด้วยสามสิ่งอย่างไร" (4)

อถาณยตฺราปฺยุกฺกํ - ยะ กรฺทา โส 'ยํ ไว ภูตาทฺมา กรฺโณะ การยิตฺตา 'นฺตะปฺรุชฺชะ ।

อถ ยถา 'คฺคินฺนา 'ยสฺสปีณฺโห 'นฺโย วา 'ภิกฺกฺวเต กรฺตฺตฺกิริ หนฺยมาโน นานาทฺวมุไปตฺเยวํ

วาว ขลฺลเสถ ภูตาทฺมา 'นฺตะปฺรุชฺเชณฺนาภิกฺกฺวโต คฺุณฺนโร หนฺยมาโน นานาทฺวมุไปติ ।

จตุรฺขาสํ จตุรฺทศวิฆฺม, จตุรฺศีติธา ปรีณฺตํ ภูตคณฺเมตฺตํ ไว นานาทฺวสฺย รูปฺม ।

ตานิ ห วา เอตานิ คฺคณฺนนิ ปฺรุชฺเชณฺเรตานิ จกรฺมिव มฺฤตฺตฺยเวเนติ ।

อถ ยถา ยสฺสปีณฺนํ หนฺยมาเน นาคฺคินฺริภิกฺกฺวตฺเยวํ นาภิกฺกฺวตฺยเสถ

ปฺรุชฺโช 'ภิกฺกฺวตฺยยํ ภูตาทฺโมปสํคฺคฺลิสฺสฏฺทวาทิติ ॥ (ไมตรี ๙ III.3)

อนึ่ง ได้ถูกกล่าวไว้ในที่อื่นว่า - แท้ที่เดียวผู้ใดซึ่งเป็นผู้กระทำ เขาผู้นั้นเป็นอาตมฺนุของสิ่งมีชีวิต เขาที่เป็นเหตุแห่งการกระทำโดยผ่านทางประสาทสัมผัส ผู้นั้นเป็นปุรุษอยู่ภายใน ครานี้ลูกเหล็กถูกทำให้เป็นไปด้วยไฟ ถูกตีแต่งด้วยช่างตีให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ นานาในทำนองเดียวกันอาตมฺนุของสิ่งมีชีวิตก็ถูกทำให้เป็นไปด้วยปุรุษที่อยู่ภายใน ถูกตีแต่งด้วยคุณสมบัตินี้(คุณทั้ง 3 คือทมฺสฺ รชฺสฺ สตฺตฺวา)ให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ นานา หมวดหนุมของสิ่งมีชีวิต 4 รูปร่างที่ครอบคลุม

กรมาชยภุชะ สรวภูตาชิวาสะ สากษี เจตา เกวโล นีรคุณศุ จ(เศวตาศวตฺรชVI.11)
 เอกเทวซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในสรรพชีวิตทั้งปวง เป็นผู้แทรกซึมอยู่ในทุกสิ่ง เป็นอาตมณ
 ภายในของสรรพชีวิตทั้งปวง เป็นผู้บังคับการการกระทำ เป็นผู้อาศัยอยู่ในสรรพชีวิตทั้งปวง เป็นผู้
 เห็นด้วยตนเอง เป็นผู้หยั่งรู้ เป็นหนึ่งเดียวและปราศจากคุณสมบัติใดๆ ।

อด ไหน่ คารุติ วาจนวี ปปรจุณ ยาชญวาลุกเยติ ไหวาจ ยทิห์ สรวมปฺสเวตํ จ
 ปฺรตํ กสฺมินํ นุ ขลฺวาป โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ วาเยา คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ
 วายุโรตศุ จ ปฺรตศุ เจตฺยนฺตริกฺขโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺวานตริกฺขโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ คณฺธรวโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ คณฺธรวโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ จนฺทรวโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ จนฺทรวโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุเจติ นกฺษตฺรโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ นกฺษตฺรโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ เทวโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ เทวโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ นทฺรวโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺวินทฺรวโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ ปฺรชาปติโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ ปฺรชาปติโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ พุรฺหมโลเกษุ คารุติติ กสฺมินํ นุ ขลฺ พุรฺหมโลกา
 โธตาศุ จ ปฺรตาศุ เจติ ส ไหวาจ คารุติ มา ติปฺรากษีรฺมา เต มูรฺธา
 วุยปฺปตฺตํ, อนฺติปฺรตฺนํ วั เทวตามติปฺฤจฺจสิ คารุติ มาติปฺรากษีรฺติ
 ตโต ห คารุติ วาจนุกฺวปรารม ॥1॥ (III.6.1)

อด ไหน่มุททาลก อารุณิ ปปรจุณ ยาชญวาลุกเยติ ไหวาจ มทุเรษฺวสาม
 ปตฺนฺจลฺลสฺย กาปฺยสฺย คฤเหษุ, ยชฺญมฺชียานาสฺ ตสฺยาสีหฺ ภาวฺยา คณฺธรวคฤทฺธา
 ตม ปฤจฺจาม, โก ‘ลิตฺติ โส ‘พฺรวิฑฺ กพฺนฺธ อาถรวณ อิตฺติ โส ‘พฺรวิฑฺ ปตฺนฺจลฺ
 กาปฺย ยาชญิกํศุ จ เวตถ นุ ทฺวํ กาปฺย ตตฺ สุตฺรํ เยนายํ จ โลกะ ปฺรศุ จ โลกะ
 สรวาณิ จ ภูตานิ สํกฺกพฺษานิ ภาวนฺตฺติติ โส ‘พฺรวิฑฺปตฺนฺจลฺ กาปฺโย นานํ
 ตท ภาควน เวเทติ โส ‘พฺรวิฑฺปตฺนฺจลฺ กาปฺย ยาชญิกํศุ จ เวตถ นุ ทฺวํ กาปฺย
 ตมนฺตรฺยามินิ ย อิมํ จ โลกํ ปรี จ โลกํ สรวาณิ จ ภูตานิ โย ‘นฺตโร
 ยมยตฺติติ โส ‘พฺรวิฑฺปตฺนฺจลฺ กาปฺโย นานํ ตํ ภาควน เวเทติ โส ‘พฺรวิฑฺ ปตฺนฺจลฺ
 กาปฺย ยาชญิกํศุ จ โย วั ตตฺ กาปฺย สุตฺรํ วิทฺยาตฺ ตํ จานฺตรฺยามินิมิตฺติ ส
 พุรฺหมวิทฺ ส โลกวิทฺ ส เทววิทฺ ส เวทวิทฺ ส ภูตวิทฺ ส อาตฺมวิทฺ ส สรวาทิตฺติ
 เตภฺโย ‘พฺรวิฑฺตทหํ เวท ตจฺ เจตฺตวํ ยาชญวาลุกเย สุตฺรมวิทฺวํ สตํ จานฺตรฺยามินิ
 พุรฺหมคฺวีรฺทษเส มูรฺธา เต วิปฺติษยตฺติติ เวท วา อหํ เคาตม ตตฺ สุตฺรํ ตํ
 จานฺตรฺยามินิมิตฺติ โย วา อิทํ กศฺ จิทฺ พฺรฺยาท เวท เวเทติ ยถา เวตถ ตถา พฺรฺหฺมิตฺติ॥1॥
 ส ไหวาจ วายุ วั เคาตม ตตฺ สุตฺรํ วายุนา วั เคาตม สุตฺเรณายํ จ โลกะ
 ปฺรศุ จ โลกะ สรวาณิ จ ภูตานิ สํกฺกพฺษานิ ภาวนฺติ ตสฺมาท วั เคาตม ปฺรฺษํ

แปรตมาหะ, วุยสุรัสสิ ษตาสยาสกานีติ วายูนา หิ เคาตม สุตเรณ สัททพฺพานิ
 ภวนตฺติติ, เหวเมวาทท ยาชญาลกย, อนต รยามินํ พฐุหิติ || 2||
 ยะ ปุถุติวํ ติษฐนุ ปุถุติวยา อนตโร ยํ ปุถุติว น เวท ยสฺย ปุถุติว
 ศรีรํ ยะ ปุถุติวมนตโร ยมยติ, เอษ ๓ อาตฺมานตฺรยามยมฺฤตะ || 3||

 ย สรวะษุ ภูเตษุ ติษฐนุ, สรวะภโย ภูเตภโย 'นตโร ยํ สรวาณิ ภูตานิ น
 วิทฺธ ยสฺย สรวาณิ ภูตานิ ศรีรํ ยะ สรวาณิ ภูตานยนตโร ยมยติ,
 เอษ ๓ อาตฺมานตฺรยามยมฺฤตะ, อิตฺยธิภูตม, อถาธยาตฺมม || 15||
 ยะ ปฺราเณ ติษฐนุปฺราณาทนตโร ยํ ปฺราโณ น เวท ยสฺย ปฺราณะ ศรีรํ
 ยะ ปฺราณมนตโร ยมยติ, เอษ ๓ อาตฺมานตฺรยามยมฺฤตะ || 16||

 โย เรตสิ ติษฐนุ เรตโส 'นตโร ยํ เรโต น เวท ยสฺย เรตะ ศรีรํ โย
 เรโต 'นตโร ยมยติ, เอษ ๓ อาตฺมานตฺรยามยมฺฤโต 'ทฤษฺโฏ ทฺรุษฺฐา 'ศฺรุต
 โศรฺธา 'มโต มนฺตา 'วิษฺฐาโต วิษฺฐาตา นานโย 'โต 'สฺติ ทฺรุษฺฐา นานโย 'โต 'สฺติ
 โศรฺธา นานโย 'โต 'สฺติ มนฺตา นานโย 'โต 'สฺติ วิษฺฐาโตชะ ๓
 อาตฺมานตฺรยามยมฺฤโต 'โต 'นยทฺรติ ตโต โหทฺทาลก อรุณิรฺปราม || 23||
 (พฺฤททการณยกฯ III.6.1, III.7.1, 2, 3, 15, 16, 23)

ครั้นแล้วคาร์ตี วาจกุนวี ได้ถาม เขากล่าว "ยาชญาลกย! เมื่อสิ่งทั้งปวงนี้ ที่นี้ ถูกถัก
 ทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา(ทางคั่นตรงและคั่นขวาง)ในน้ำ แล้วในอะไรเล่าที่น้ำถูกถักทอเป็น
 เส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในลมณะชี คาร์ตี!" เขาตอบ "ก็แล้วในอะไรเล่าที่ลมถูกถักทอเป็นเส้นใย
 ไขว้กันไปมา ?" "ในโลคนภากาตณะชี คาร์ตี!" เขาตอบ "ก็แล้วในอะไรเล่าที่โลคนภากาตถูกถัก
 ทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในโลคนธรรพณะชี คาร์ตี!" เขาตอบ "ก็แล้วในอะไรเล่าที่โลก
 ธรรพถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในโลกวงจันทรณะชี คาร์ตี!" "ก็แล้วในอะไร
 เล่าที่โลกวงจันทรถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในโลกวงดาวทั้งหลายณะชี คาร์ตี!"
 "ก็แล้วในอะไรเล่าที่โลกวงดาวทั้งหลายถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" "ในทวโลกทั้ง
 หลายณะชี คาร์ตี!" "ก็แล้วในอะไรเล่าที่ทวโลกทั้งหลายถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?"
 "ในโลกพระอินทร์(โลกแห่งอินทฺร)ณะชี คาร์ตี!" "ก็แล้วในอะไรเล่าที่โลกพระอินทร์ทั้งหลายถูก
 ถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในโลกรุชชาติทั้งหลายณะชี คาร์ตี !" "ก็แล้วในอะไรเล่าที่
 ที่โลกรุชชาติทั้งหลายถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" "ในพฺรหมโลกทั้งหลายณะชี คาร์ตี!"
 "ก็แล้วในอะไรเล่าที่พฺรหมโลกทั้งหลายถูกถักทอเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา ?" เขา(ยาชญาลกย)จึง
 ได้กล่าวว่า "ณะ คาร์ตี อย่าถามมากเกินไป เตี้ยวหัวของท่านจะตกลงมา ท่านถามคำถามเรื่อง
 เทพเจ้ามากเกินไปแล้วแหละ นณะคาร์ตี ท่านอย่าถามคำถามมาก" ครั้นแล้ว คาร์ตี วาจกุนวี จึงได้
 เจียบบลง (III.6.1)

ครั้งหนึ่ง อุฑาทราก อารุณิ ตามแล้ว เขากล่าว "แน่ะ ยาชญวาลกุย ! พวกเราได้อาศัยอยู่ในบ้านของปตณฺจล กบปยในท่ามกลางชาวมัทธราส ศึกษาตำราเกี่ยวกับการบูชาญญ เขามีภรรยาที่ถูกเข้าสิงโดยคนธรรพ์ พวกเราถามเขา(คนธรรพ์ที่เข้าสิง)ว่า "ท่านเป็นใคร" เขาตอบว่า "ข้าพเจ้าคือกพนฺธ อาถรรวน" เขาตอบแล้วกับปตณฺจล กบปย และกับผู้ศึกษาตำราเกี่ยวกับการบูชาญญ ว่า "แน่ะ ท่านกบปย! ท่านรู้จัก เส้นด้าย(ใย)ที่ผูกโยงโลกนี้และโลกอื่นและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงไว้ด้วยกัน ?" ปตณฺจล กบปย ได้ตอบว่า "ท่านที่เคารพ ข้าพเจ้าไม่รู้" เขาได้กล่าว เขากล่าวกับปตณฺจล กบปยและผู้ศึกษาตำราเกี่ยวกับการบูชาญญว่า "ท่านกบปย ! ท่านรู้จัก ผู้ควบคุมจากภายใน(อนตรยามิณฺ) ซึ่งเป็นผู้ควบคุมโลกนี้ โลกอื่น(โลกหน้า)และสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงหรือไม่ ?" ปตณฺจล กบปย ได้กล่าวว่า "ท่านที่เคารพ ข้าพเจ้าไม่รู้" เขาได้กล่าวกับปตณฺจล กบปย และผู้ที่ศึกษาตำราเกี่ยวกับการบูชาญญแล้วว่า "แน่ะ กบปย ! คนที่รู้ถึงเส้นด้าย(ใย)นั้นและรู้ผู้ควบคุมจากภายใน(อนตรยามิณฺ)คนนั้นรู้พรหมนแนนอน รู้โลก รู้เทวตา รู้พระเวท รู้สิ่งมีชีวิต รู้ธาตุมนุ รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง" ดังนั้นเขาจึงได้บอกเรื่องนั้นแก่พวกเขาว่าดังนี้ "ข้าพเจ้ารู้เรื่องนั้น ถ้าท่าน, ยาชญวาลกุย ไม่รู้ถึงด้ายเส้นนั้น ไม่รู้ผู้ควบคุมจากภายในคนนั้นแล้วยังคงเอว้าวซึ่งเป็นของผู้ที่รู้พรหมนุไปศีรษะของท่านก็จะตกลงมา" "ท่านเภาตม! ข้าพเจ้ารู้ถึงด้ายเส้นนั้นและรู้ถึงผู้ควบคุมจากภายในคนนั้น " "แต่ ใครๆก็อาจพูดได้ว่า "ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้ารู้" เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ท่านก็จะบอกพวกเราว่าท่านรู้อะไร" (1)

เขากล่าวแล้วว่า "ท่านเภาตม! ลมนั้นแหละ คือด้ายเส้นนั้น ท่านเภาตม! โดยอาศัยลมนั้นแหละเหมือนกับอาศัยเส้นด้าย โลกนี้ โลกอื่น และสรรพชีวิตทั้งปวงจึงถูกผูกโยงไว้ด้วยกันเพราะฉะนั้น ท่านเภาตม! คนทั้งหลายพูดถึงคนที่ตาย แขนขาอ่อนปวกเปียกเหล่านั้นได้ถูกรวบรวมเข้าไว้ด้วยกันโดยอาศัยลมนั้นเหมือนกับอาศัยด้ายนั้นแหละ ท่านเภาตม!" "เป็นเช่นนั้นจริงๆ นั้นแหละท่าน ยาชญวาลกุย จงอธิบายเรื่องผู้ควบคุมที่อยู่ภายในเกิด"(2)

"ผู้ที่อยู่ที่ดิน โดยอยู่ภายในดิน ผู้ที่ดินไม่รู้ ผู้ที่มีดินเป็นร่างกาย ผู้ที่ควบคุมดินจากภายใน ผู้นั้นแหละคืออาตฺมณฺของท่าน ที่ควบคุมจากภายในซึ่งเป็นอมตะ" (3)

"ผู้ที่อยู่ที่สรรพชีวิตทั้งปวง โดยอยู่ภายในสรรพชีวิตทั้งปวง ผู้ที่สรรพชีวิตไม่รู้ ผู้ที่มีสรรพชีวิตทั้งปวงเป็นร่างกายผู้ที่ควบคุมสรรพชีวิตทั้งปวงจากภายใน ผู้นั้นแหละคืออาตฺมณฺของ ท่านที่ควบคุมจากภายในซึ่งเป็นอมตะ ที่กล่าวมานี้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต คราวนี้จะเกี่ยวกับอาตฺมณฺบ้าง" (15)

"ผู้ที่อยู่ที่ลมปฺราณ โดยอยู่ภายในลมปฺราณ ผู้ที่ลมปฺราณไม่รู้ ผู้ที่มีลมปฺราณเป็นร่างกาย ผู้ที่ควบคุมลมปฺราณจากภายใน ผู้นั้นแหละคืออาตฺมณฺของ ท่านที่ควบคุมจากภายในซึ่งเป็นอมตะ" (16)

"ผู้ที่อยู่ที่อสฺจฺ(เรตฺส) โดยอยู่ภายในอสฺจฺ ผู้ที่อสฺจฺไม่รู้ ผู้ที่มีอสฺจฺเป็นร่างกาย ผู้ที่ควบคุมอสฺจฺจากภายใน ผู้นั้นแหละคืออาตมของท่านที่ควบคุมจากภายในซึ่งเป็นอมตะ เขาไม่ถูกมองเห็น (แต่)เขาเป็นผู้มองเห็น เขาไม่ถูกได้ยิน เขาเป็นผู้ได้ยิน เขาไม่อาจคิด (แต่)เขาเป็นผู้คิด เขาไม่ถูกรู้ได้ (แต่)เขาเป็นผู้รู้ ไม่มีคนอื่นที่เป็นผู้เห็น นอกจากเขา ไม่มีคนอื่นที่เป็นผู้ได้ยิน นอกจากเขา ไม่มีคนอื่นที่เป็นผู้คิด นอกจากเขา ไม่มีคนอื่นที่เป็นผู้รู้ นอกจากเขา ผู้นั้นแหละคืออาตมของท่าน ผู้ที่ควบคุมจากภายในซึ่งเป็นอมตะ สิ่งอื่นนอกจากอาตมเพิ่มเติมไปด้วยความทุกข์ทั้งสิ้น" จากนั้น อุทฺทาลก อารุณิ จึงได้เงียบบลง (23)।

อต โหน ไวกะ ปปรจุจ ภควนุ กสมินฺ สรวะ สंपฺติษฐิตา ภวนฺตฺติ รสาทลโลเกษฺวติ
 ไหวจ กสมินฺ รสาทลโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ภฺวโรโลกษฺวติ ไหวจ ।
 กสมินฺ ภฺวโรโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ภฺวโรโลกษฺวติ ไหวจ ।
 กสมินฺ ภฺวโรโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ สฺวโรโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ สฺวโรโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ มหฺวโรโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ มหฺวโรโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ชโนโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ ชโนโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ตโปโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ ตโปโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ สฺตยโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ สฺตยโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ปฺรชาปติโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ ปฺรชาปติโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ พฺรหฺมโลกษฺวติ ไหวจ
 กสมินฺ พฺรหฺมโลกา โอตาศ จ ปฺรตาศ เจติ สฺวโลกา อาตฺมานิ พฺรหฺมณิ
 มณฺย อิวะตาศ จ ปฺรตาศ เจติ ส ไหวจเอวเมตฺตานํ โลกานาตฺมณิ ปฺรติษฐิตานํ เวท
 อาตฺไมว ส ภวตฺเตยฺเตนํ นิรวาณานุศาสนมิตฺติ เวทานุศาสนมิตฺติ เวทานุศาสนมฺ||

(สุพาละ ๙X.1)

ครั้นแล้ว ไวกะ จึงถามว่า "ท่านที่เคารพ ! สิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอะไร?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกรสาทล(โลกได้มาศาล)ทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกรสาทลทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกพื้นดิน(ภูต)ทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกพื้นดินทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ(ภวต)ทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกบรรยากาศทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกสวรรค์(สฺวต)ทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกสวรรค์ทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกมหสุทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกมหสุทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกชนสุทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกชนสุทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว(ตอบ)ว่า "ในโลกตบะทั้งหลาย" "ในอะไรเล่าที่โลกตบะทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยसानเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?"

มา?"เขากล่าว(ตอบ)ว่า"ในโลกสตุยทั้งหลาย"ในอะไรเล่าที่โลกสตุยทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง) โดยสถานเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?"เขากล่าว(ตอบ)ว่า"ในโลกปฐาปติทั้งหลาย"ในอะไรเล่าที่โลกปฐาปติทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยสถานเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?" เขากล่าว (ตอบ)ว่า"ในโลกพหุมาทั้งหลาย"ในอะไรเล่าที่โลกพหุมาทั้งหลาย(ตั้งอยู่อย่างมั่นคง)โดยสถานเป็นเส้นใยไขว้กันไปมา?"เขากล่าว(ตอบ)ว่า"โลกทั้งหลายทั้งปวงตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาตมณที่ปฐพหุมา โดยเป็นเส้นสายใยสานไขว้กันไปมาเหมือนกับลูกปัดจำนวนมาก' คนที่รู้ว่โลกทั้งหลายเหล่านั้น ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาตมณอย่างนี้ย่อมกลายเป็นอาตมณนั่นเอง นี่คือหลักคำสอนไปสู่การหลุดพ้น(นิรวาณ) นี่คือหลักคำสอนของพระเวท นี่คือหลักคำสอนของพระเวท ।

อนัน พหุเมติ วยชานาตุ อนนากุชเยว ขลวิมานิ ภูตานิ ชายนเต

อนนเนน ชาทานิ ชีวนติ อนัน ปรยณตยภิสัสนติ—||2||

ปราโณ พหุเมติ วยชานาตุ ปราณากุชเยว ขลวิมานิ ภูตานิ ชายนเต ।

ปราณเนน ชาทานิ ชีวนติ ปราณ ปรยณตยภิสัสนติ—||3||

มโน พหุเมติ วยชานาตุ มโนโส หเยว ขลวิมานิ ภูตานิ ชายนเต ।

มนสา ชาทานิ ชีวนติ । มน ปรยณตยภิสัสนติ—||4||

วิชญาน พหุเมติ วยชานาตุ วิชญานากุชเยว ขลวิมานิ ภูตานิ ชายนเต

วิชญานเนน ชาทานิ ชีวนติ วิชญาน ปรยณตยภิสัสนติ ||—||5||

อานนุโท พหุเมติ วยชานาตุ । อานนุกากุชเยว ขลวิมานิ ภูตานิ ชายนเต

อานนุเทน ชาทานิ ชีวนติ । อานนุท ปรยณตยภิสัสนติ ||— ||6||

อนัน น นินทุยาตุ । ตท วรตมฺ ปราโณ วา อนนम् ศรีรมนนาทมฺ

ปราณ ตรีรี ปริตติษฐิตมฺ ตรีเร ปราณะ ปริตติษฐิตะ । ตเทตทนมนเนน ปริตติษฐิตมฺ

ส ย เอตทนมนเนน ปริตติษฐิต เวท ปริตติษฐิติ อนนวานนนาโท ภวติ

มหาน ภวติ ปรัชยา ปศุภิรุ พหุมาจรุเสณ มหาน กิรตุยา || 7||

อนัน น ปริจกษิต । ตท วรตมฺ อาโป วา อนนम् ชโยติรณนาทมฺ ।

อปสุ ชโยติระ ปริตติษฐิตมฺ ชโยติษยาปะ ปริตติษฐิตะ । ตเทตทนมนเนน ปริตติษฐิตมฺ

ส ย เอตทนมนเนน ปริตติษฐิต เวท ปริตติษฐิติ อนนวานนนาโท ภวติ ।

มหาน ภวติ ปรัชยา ปศุภิรุ พหุมาจรุเสณ । มหานกิรตุยา ||8||

อนัน พหุ กุรวิตา ตท วรตมฺ । ปฤถिवี วา อนนम् । อากาโศ 'นนาทะ ।

ปฤถิวยามากาตะ ปริตติษฐิตะ อากาเต ปฤถिवี ปริตติษฐิตา । ตเทตทนมนเนน

ปริตติษฐิตมฺ ส ย เอตทนมนเนน ปริตติษฐิต เวท ปริตติษฐิติ อนนวานนนาโท ภวติ

มหาน ภวติ ปรัชยา ปศุภิรุ พหุมาจรุเสณ । มหานกิรตุยา || 9||

(ไตตติรียฯ||.2.1,||.3.1,||.4.1,||.5.1,||.6.1,||.7.1,||.8.1,||.9.1)

เขารู้แล้วว่า อาหารคือพหุมนุ ก็เพราะว่าที่แท้แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากอาหารนั่นเอง เมื่อเกิดมาแล้วโดยอาศัยอาหาร สิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงชีวิตอยู่ได้และขณะที่กำลังละจาก(โลกนี้)ไป ก็ไปสู่อาหาร (2)

เขารู้แล้วว่าปราณคือพหุมนุ ก็เพราะว่าที่แท้แล้วสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากปราณนั่นเอง เมื่อเกิดมาแล้วโดยอาศัยปราณสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงชีวิตอยู่ได้และขณะที่กำลังละจาก(โลกนี้)ไป ก็ไปสู่ปราณ (3)

เขารู้แล้วว่า มนส(ใจ)คือพหุมนุ ก็เพราะว่า ที่แท้แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากมนสนั่นเอง เมื่อเกิดมาแล้วโดยอาศัยมนสสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงชีวิตอยู่ได้และขณะที่กำลังละจาก(โลกนี้)ไป ก็ไปสู่มนส(ใจ) (4)

เขารู้แล้วว่า วิทยาน(ความรู้ที่ผ่านประสาท) คือพหุมนุ ก็เพราะว่าที่แท้แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากวิทยานนั่นเอง เมื่อเกิดมาแล้วโดยอาศัยวิทยานสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงชีวิตอยู่ได้และขณะที่กำลังละจาก(โลกนี้)ไป ก็ไปสู่วิทยาน (5)

เขารู้แล้วว่า อานนท(ความสุขสูงสุด)คือพหุมนุ ก็เพราะว่าที่แท้แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากอานนทนั่นเอง เมื่อเกิดมาแล้วโดยอาศัยอานนทสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงชีวิตอยู่ได้และขณะที่กำลังละจาก(โลกนี้)ไป ก็ไปสู่อานนท (6)

จงอย่าทำหน้าอาหาร นั่นคือกฎ แท้จริงแล้ว ปราณก็คืออาหาร ร่างกายคือผู้กินอาหาร ร่างกายได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในปราณ ปราณได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในร่างกาย อาหารนั้นนั่นแหละได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหาร คนที่รู้ว่าอาหารนั้นตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหาร ย่อมตั้งอยู่อย่างมั่นคงแล้ว เขามีอาหารกลายเป็นผู้กินอาหาร เขาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ทางด้านลูกหลาน ทางด้านปศุสัตว์ และทางด้านความรู้เกี่ยวกับพหุมนุ ทางด้านเกียรติยศ (7)

จงอย่าดูแคลนอาหาร นั่นคือกฎ แท้จริงแล้วน้ำก็คืออาหาร แสงคือผู้กินอาหาร แสงได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในน้ำ น้ำ(ก็)ได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในแสง อาหารนั้นนั่นแหละได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหาร คนที่รู้ว่าอาหารนั้นตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหารย่อมตั้งอยู่อย่างมั่นคงแล้ว เขามีอาหารกลายเป็นผู้กินอาหาร เขาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ทางด้านลูกหลาน ทางด้านปศุสัตว์ และทางด้านความรู้เกี่ยวกับพหุมนุ ทางด้านเกียรติยศ (8)

ขอจงทำอาหารให้มีมากมาย นั่นคือกฎ แท้จริงแล้ว ดินก็คืออาหาร อากาศคือผู้กินอาหาร อากาศได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในดิน ดิน(ก็)ได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอากาศ อาหารนั้นนั่นแหละได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหาร คนที่รู้ว่ารู้ว่าอาหารนั้นตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหารย่อมตั้งอยู่อย่างมั่นคงแล้ว เขามีอาหารกลายเป็นผู้กินอาหาร เขาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ทางด้านลูกหลาน ทางด้านปศุสัตว์ และทางด้านความรู้เกี่ยวกับพหุมนุ ทางด้านเกียรติยศ (9)

ในเวท ก็ จนาคร อาสิทมูลม, อนาธารม, อิมะ ปฺรชาะ ปฺรชายนเต

ทิวโย เทว เอโก นารายณศ จกษุศ จ ทฺรฆฺภูยํ จ นารายณะ เศรฺตรํ จ ไศฺรตฺวํ จ

นารายโณ นารายณ จ นารายณ ชีหฺวา จ รสยิตฺว ยํ จ
 นารายณสตฺวา ก จ สปรุคฺยิตฺว ยํ จ นารายโณ มตฺส จ มนฺตฺว ยํ จ นารายโณ
 พุทฺธิสฺส จ โพทฺชยํ จ นารายโณ 'หํการศฺจาหฺกรฺตฺว ยํ จ นารายณสฺส จิตฺตํ จ
 เจตยิตฺว ยํ จ นารายโณ วา ก จ วกฺตฺว ยํ จ นารายโณ หสฺเต จาหาตฺว ยํ
 จ นารายณ จ คนฺตฺว ยํ จ นารายณ ปายสฺส จ วิสฺรุขยิตฺว ยํ จ
 นารายณ อปฺสฺสจฺจ จานนฺทยิตฺว ยํ จ นารายโณ ชาลา วิชฺชาตา กรฺตา วิกรฺตา
 ทิวโย เทว เอโก นารายณ อาทิตฺยา รุทฺรา มรุโตะ วสโว 'ศฺวินา วฤโ
 ยชฺษิ สามี นนฺโต 'คฺนिरาชฺยาหฺตฺริ นารายณ อหฺวาวะ สกฺโว ทิวโย เทว
 เอโก นารายโณ มาตา ปิตา ภฺราตา นีวาสะ ศรณํ สฺหฤทฺทคฺตฺริ นารายโณ
 วิราชา สฺหฤทฺตนา ชิตา โสภยา โมฆากุมารามฤตา สฺตฺยา มหฺยมา นาสีราติศฺราสฺตรา
 สฺรยาภาสฺวตี วิเชฏฺเณยานิ นาซีนามานิ ทิวยานิ คฺรชฺติ คายติ วาติ วรฺชติ วรุโณ 'รฺยมา
 จนฺทรมาะ กลา กลิรฺ ชิตา พฺรหฺมา ปฺรชาปฺติรฺ มหฺวา ทิวสาสฺส จารฺชทิวสาสฺส จ กาลา
 กลฺปาสฺส จ อชฺรวํ จ ทิสฺส จ สรวํ นารายณะ । ปฺรุชฺ เอเวทํ สรวํ ยทฺ ภูตํ ยจฺ จ ภวฺยम्!
 อุตฺตามฤตฺตวสฺยเอศโน ยทฺนเนนาติโรหติ --- (6.1)

อนฺตฺสเร นิหิตฺ ภาหฺยามชฺ เอโก นิตฺโย ยสฺย ปฺฤติวี ศฺวีรํ ยะ ปฺฤติวิมฺนฺตเร
 สํจรฺนํ ยํ ปฺฤติวี น เวทํ ยสฺยาปะ ศฺวีรํ โย 'โปนฺตเร สํจรฺนํ ยมาโป น วิทุះ!
 ยสฺย เตชะ ศฺวีรํ ยสฺเตโชนฺตเร สํจรฺนํ ยํ เตโช น เวทํ
 ยสฺย วายุชะ ศฺวีรํ โย วายุมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยํ วายูรฺ น เวทํ ।
 ยสฺยาภาชะ ศฺวีรํ ย อาภาศมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยมาภาโส น เวทํ ।
 ยสฺย มนะ ศฺวีรํ โย มโนนฺตเร สํจรฺนํ ยํ มโน น เวทํ ।
 ยสฺย พุทฺธิชะ ศฺวีรํ โย พุทฺธิมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยํ พุทฺธิรฺ น เวทํ ।
 ยสฺยาหํการะ ศฺวีรํ โย 'หํการมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยมหํกาโร น เวทํ ।
 ยสฺย จิตฺตํ ศฺวีรํ ยจฺ จิตฺตมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยํ จิตฺตํ น เวทํ ।
 ยสฺยาวยกฺตํ ศฺวีรํ โย 'วยกฺตมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยมฺวยกฺตํ น เวทํ ।
 ยสฺยาภฺษรํ ศฺวีรํ โย 'ภฺษรมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยมภฺษรํ น เวทํ ।
 ยสฺย มฤตฺยุชะ ศฺวีรํ โย มฤตฺยุมฺนฺตเร สํจรฺนํ ยํ มฤตฺยูรฺ น เวทํ ।
 ส เอว สรวฺภูตฺตานฺตฺราตฺมา ปฺหตฺปาปฺมา ทิวโย เทว เอโก นารายณะ ॥

-----||7.1|| (สุพาลฯ VI.1-VII.1)

อะไรก็ตาม ไม่ได้มีอยู่(ในโลกนี้)มาตั้งแต่ต้น ลัทธิโลกเหล่านี้ทั้งหมดได้กลายเป็นสิ่งที่
 ไม่มีราก ไม่มีที่รองรับ เทพองค์เดียวที่เป็นทิพย์คือคือนารายณ ที่เป็นทั้งจุมฺสุ(เครื่องมองเห็น)
 และสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตา เป็นทั้งหูและสิ่งที่หูได้ยิน เป็นทั้งจุมฺกและสิ่งที่จุมฺกได้กลิ่น เป็นทั้ง
 ลิ้นและสิ่งที่ลิ้นรับรส เป็นทั้งผิวหนังและสิ่งที่ผิวหนังได้สัมผัส เป็นทั้งใจและสิ่งที่ใจนึกถึง เป็นทั้ง
 พุทฺธิ(ปัญญาประสาทสัมผัส)และสิ่งที่รับรู้โดยพุทฺธิ เป็นทั้งอหํการ(ความรู้สึกว่ามีตัวตน)และสิ่งที่

รับรู้ได้โดยอหังการ เป็นทั้งจิตและสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยจิต เป็นทั้งคำพูดและสิ่งที่คำพูดได้กล่าวถึงเป็น
ทั้งมือ(สองข้าง)และสิ่งที่จับถือได้ เป็นทั้งเท้า(สองข้าง)และสิ่งที่จะไปถึงได้ด้วยเท้า เป็นทั้ง
อวัยวะขับถ่ายและสิ่งที่ถูกขับถ่าย เป็นทั้งอวัยวะเพศและความสุขที่ได้รับ(จากการมีเพศ
สัมพันธ์) เป็นผู้ค้าซื้อ ผู้จัดทำ ผู้กระทำ ผู้ไม่กระทำ เทพนารายณที่เป็นทิพย์องค์เดียวเป็นอาทิคุย
รุทร มารุต วสุ อัศวินทั้งสอง ฤคเวท ยสุรเวท สามเวท บทมนตร์ ไฟในการบูชา เครื่องสังเว
และการสังเวและสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสังเว เทพนารายณที่เป็นทิพย์องค์เดียวเป็นแม่ พ่อ พี่
ชาย สถานที่อยู่ ที่พักพิง เพื่อน และเป็นทางไป(คติ) เป็นวิราชา สุรทศนา ธิตา เสมา ยา โอโมมา
กุมาร อมฤต สฤยา มขยามา นาสีรา ศิสุรา อสุรา สุรยา ภาสวตี จะต้องถูกรู้ว่าเป็นชื่อของนาคี
(เส้นประสาท)อันเป็นทิพย์ต่างๆ (ทิพยนาคี) ย่อมคำราม ย่อมร้อง ย่อมพัด ย่อมหลังน้ำ(ฝน)
เขาเป็นวรุณ อรยมน ทวงจันทร์ ส่วนเสี้ยวแห่งเวลา ผู้เป็นกลียุค เป็นพुरुหมา(ผู้สร้าง) ปรุชาปติ
มฆวาน (อินุทร) วันทั้งหลาย และครึ่งหนึ่งของวันทั้งหลาย กาลเวลาต่างๆและกับปีต่างๆ ทั้ง
อยู่เหนือขึ้นไปและอยู่ในทิศต่างๆ ทั้งหมดนี้เป็นนารายณ ปुरुษนี้แหละคือสิ่งทั้งปวงนี้ ที่มีมาแล้ว
และจะมีในอนาคตและที่เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นอมตะซึ่งเจริญเติบโตด้วยอาหาร —(6.1)

(พुरुหมา)หนึ่งเดียวที่ไม่เกิด มีอยู่เสมอในที่อันเร้นลับในส่วนภายในของร่างกาย ดิน
เป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในดิน (แต่) ดินไม่รู้สิ่งนี้ น้ำทั้งหลายเป็นร่างกายของ
สิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในน้ำทั้งหลาย (แต่) น้ำทั้งหลายไม่รู้สิ่งนี้ แสงเป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่ง
นี้เคลื่อนไปทั่วภายในแสง (แต่)แสงไม่รู้สิ่งนี้ ลมเป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายใน
ลม (แต่)ลมไม่รู้สิ่งนี้ อากาศเป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในอากาศ (แต่)อากาศไม่
รู้สิ่งนี้ มนสฺส(ใจคิด)เป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในมนสฺส (แต่)มนสฺสไม่รู้สิ่งนี้ พุทธิ
(ปัญญา)เป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในพุทธิ (แต่)พุทธิไม่รู้สิ่งนี้ อหังการ(ความรู้
สึกว่ามีตัวตน)เป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในอหังการ (แต่)อหังการไม่รู้สิ่งนี้ จิตเป็น
ร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในจิต (แต่)จิตไม่รู้สิ่งนี้ สิ่งที่ไม่ปรากฏรูป(อายุทุก) เป็น
ร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในสิ่งที่ไม่ปรากฏรูป (แต่)สิ่งที่ไม่ปรากฏรูปไม่รู้สิ่งนี้ สิ่ง
ที่ไม่เสื่อมสลาย(อภฺษร)เป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย (แต่)สิ่งที่
ไม่เสื่อมสลายไม่รู้สิ่งนี้ ความตายเป็นร่างกายของสิ่งนี้ สิ่งนี้เคลื่อนไปทั่วภายในความตาย (แต่)
ความตายไม่รู้สิ่งนี้ สิ่งนี้คือเขานั่นเองที่เป็นอาตมณ ที่อยู่ภายในสรรพชีวิตทั้งปวง เป็นอิสระจาก
บาปทั้งปวง เป็นเทพนารายณที่เป็นทิพย์องค์เดียว (7.1) ॥

อิตาษญญา วิราโซ วยษฏฺเทเห ปฺรวิศย พุทฺธิมธฺษญาย วิศฺวตฺวมคฺมตฺ
วิษฺณฺนาตฺมา จิตฺภาโส วิจุโว วยาวหาริโก ชาครตฺ สตุลฺเทหาภิมานิ
กรฺมภูริติ จ วิศฺวสฺย นาม ภวติ อิตาษญญาสุตฺรฺราตฺมา วยษฏฺสูทฺษมฺตริ
ปฺรวิศย มน ธฺษญาย ไทฺสสตฺวคฺมตฺ । ไทฺสส ปฺราติภาสิกะ สฺวปฺนกลฺปิต อิติ
ไทฺสสสฺย นาม ภวติ อิตาษญญา มาโยปาทฺริยฺกตฺสมฺนฺวิโต วยษฏฺการณฺตริ

ปฺรวิศฺย ปฺราษณฺยทวณฺณมตฺตํ ปฺราโศณฺย วิจิณฺณะ ปารมมรฺติกะ สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปฺราษณฺยสฺส นาม ภวติ । อวฺยทฺตเลศนฺยทวณฺณนาจฺฉาทิตปารมมรฺติกชฺวสฺส
 ตตฺต ทวณฺณสฺสยาทิต วาทยานี พุทฺธมฺมโณกทํ ชฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
 อนฺนทกกรณปฺรติพิมฺพิตจิตฺตณฺยํ ยตฺต ตทฺทวณฺณสฺสทวณฺณภวติ ।
 ส ชาครตฺตสวปฺนสฺสฺสฺสฺสฺสทวณฺณ ปฺราปฺย ฌณฺณิยนฺตรวทฺทวณฺณโน ชาโต มฤต, อิว สฺสฺสฺส
 ภวติ, อตฺต ชาครตฺตสวปฺนสฺสฺสฺสฺสฺสทวณฺณ ปณฺจ ภวณฺติ॥ (ปฺงคฺลช ๙.7)

โดยบัญชาของพระเจ้าสูงสุด อาตมน์ที่เป็นวิราชเมื่อได้เข้าไปอยู่ในร่างของบุคคลแต่ละคนและความคุมเหนื่อพุทธิ(ปัญญา)แล้ว เขาได้บรรลุถึงวิสุทภาวะ อาตมน์ที่เป็นตัวรู้ที่มีจิตเป็นผู้ให้แสงสว่างคือวิสุทที่ติดกับโลกกายวัตตุ ฐิตนเองว่าอยู่ในสภาพตื่นและมีกายหยาบเป็นของตนเองและโลกของการกระทำเป็นชื่อของวิสุท โดยบัญชาของพระเจ้าสูงสุด อาตมน์ที่เป็นเหมือนเส้นด้าย(สุทธาทมา)เมื่อได้เข้าไปอยู่ในร่างแต่ละร่างที่ละเอียดอ่อนของบุคคลแต่ละบุคคลและความคุมเหนื่อนมสฺ(ใจคิด)แล้ว เขาได้บรรลุถึงไตรสภาวะ ไตรสภาวะก็คือสิ่งที่ปรากฏตัวออกมาในโลกปรากฏการณ์ สิ่งที่เกิดขึ้นมาในความฝัน เป็นชื่อของไตรส โดยบัญชาของพระเจ้าสูงสุด อาตมน์ที่อยู่ใกล้ติดกับมายาประกอบไปด้วยสิ่งที่ไม่ปรากฏเมื่อได้เข้าไปอยู่ในร่างแต่ละร่างที่แยกกันก็จะไปถึงปฺรชฺญภาวะ ปฺรชฺญภาวะก็คือความจริงอันสูงสุดที่ไม่แยกไปจากปฺรชฺญาที่รู้ว่าตนเองอยู่ในภาวะหลับสนิท นี่แหละเป็นชื่อของปฺรชฺญ ! คำกล่าวในอุปนิษต์ที่ว่า"ท่านคือสิ่งนั้น"ย่อมร้องเป็นเพลงสวดบอกให้ทราบถึง ความเป็นอันเดียวกันของพุทธมณกับชฺวาทมณน์ที่เป็นความจริงสูงสุดที่ถูกปกปิดโดยความไม่รู้และสิ่งที่ปรากฏเพียงเล็กน้อย(ปฺรภวตฺติ) ที่ปรากฏแก่ตาทั้งสองของโลกที่ประจักษ์แก่ตาและโลกปรากฏ จิตที่สะท้อนภาพประสาทสัมผัสภายในนั้นแหละถึงจะสามารถบรรลุถึงสภาวะทั้งสาม(วิสุท ไตรส ปฺรชฺญ)นั้นได้ เมื่อถึงซึ่งสภาวะเหล่านี้คือ ตื่น หลับฝัน หลับสนิท เขาก็จะกลายเป็นสิ่งที่กวัดแกว่งไปเหมือนแค้นหมุ่นของช่างปั้นหม้อ แล้วเขาจะเป็นสิ่งที่หยุดอยู่กับที่เหมือนตาย จากนั้นก็มีภาวะ5 ประการ คือภาวะตื่น หลับฝัน หลับสนิท(ไม่ฝัน) หน้ามืด เป็นลม และตาย ।

11.ทฤษฎีวิวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับอุปนิษต์ที่ให้ความหมายจักรวาลสัจภาวะ กับจักรวาลปรากฏการณ์อย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน : จากความหมายของจักรวาลสัจภาวะในนัยที่ 1 ที่ให้ความหมายว่า จักรวาลสัจภาวะที่เป็นหนึ่งเดียว องค์กรรวม เทียงแท้ ไม่มีเกิด ไม่มีสิ้นสุด นั้น แท้จริงแล้วก็คือ ความหมายที่แทนด้วยคำว่า พุทฺธมฺม หรือ อาตมณฺ หรือปฺรชฺ หรือโอม หรือ อีต หรืออีศฺวรในอุปนิษต์ จากโคลกอุปนิษต์ที่แสดงความหมายจักรวาลสัจภาวะสัมพันธ์เชื่อมโยงกับจักรวาลปรากฏการณ์ตามที่กล่าวมาในข้อ10 จะเห็นว่ามีคำที่ใช้แทนจักรวาลสัจภาวะหรือพุทธมณเพิ่มขึ้น ได้แก่ เทวตา (ฉานโทคฺย-อุปนิษต์ VI.3.3) เอกเทว (เศวตาศวตฺร-อุปนิษต์VI.11, I.10) ผู้ควบคุมจากภายใน(อนฺตรยามิณ) (พฺฤทฺทการณฺยก-อุปนิษต์ III.2, .3, .15, .16, .23) หร (เศวตาศวตฺร-อุปนิษต์ I.10) นารายณ (สฺพาล-อุปนิษต์ VI.1-VII.1) เมื่อ

แปลคำเหล่านี้ว่า หมายถึงจักรวาลสัจภาวะ ก็จะได้โศลกที่แสดงความหมายของสภาพดั้งเดิมที่คงความเป็นจักรวาลสัจภาวะ แล้วค่อยๆ คลี่คลาย เปิดเผยตัวออกมาจากการซ่อนเร้น พัฒนาไปเป็นนามรูปที่หลากหลาย อันเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีความแตกต่างกัน ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่อธิบายความหมายถึงความเป็นไปของจักรวาลสัจภาวะสู่จักรวาลปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับอุปนิษัตินั้น ได้แก่ *ทฤษฎีกาลูซา-โคลน์* ที่เสนอเรื่องจักรวาลดั้งเดิม 5 มิติ ที่อีกมิติหนึ่งนั้น จักรวาลปรากฏการณ์ 4 มิติของเรารับรู้ไม่ได้ *ทฤษฎีโยมัทศจรรย* ของจอห์น ชวาร์ซ, ไมเคิล กรีน, โจเอล เซอร์ก, เดวิด กรอสส์, เอมีล มาร์ตินเนค, โรอัน โรห์ม, มิชิโอะ คากู นักวิทยาศาสตร์คนสุดท้ายนี้ได้เสนอ*ทฤษฎีเอกภพมิติอวกาศ* เพิ่มเติม ที่แสดงให้เห็นว่า จักรวาลดั้งเดิมเป็นจักรวาลที่มีความสมบูรณ์ สมมาตร เมื่อเกิดความไม่สมมาตรทำให้แตกออก คลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์มิติต่างๆ *ทฤษฎีจักรวาลขนานหรือโลกอันเหลือคณานับ* และ *ทฤษฎีจักรวาลลูกหลานเหลนโหล่นของโบรซ์ เดอวิตต์, ฮิว เอเวอเรตต์ที่ 3, พอล เควิส, ยูยีน วิตเนอร์ และลี สโมลิน* ที่เสนอให้เห็นว่า จิตวิญญาณจักรวาลหรือจิตอันยิ่งใหญ่สร้างจักรวาลจากจิตวิญญาณขึ้นมาให้เป็นจักรวาลปรากฏการณ์หลายๆ จักรวาล เหมือนการทำซ้ำๆ จากแม่พิมพ์อันเดียวกัน อย่างไรก็ตามทฤษฎีจักรวาลขนานนี้แตกต่างออกไปจากทฤษฎีอื่นและอุปนิษทกล่าวคือ ทฤษฎีนี้เห็นว่า มีจักรวาลเหมือนกันหลายๆ จักรวาล ไม่ได้มองว่า เมื่อจักรวาลสัจภาวะ(จิตวิญญาณจักรวาล)คลี่คลายหรือก่อให้เกิดจักรวาลปรากฏการณ์นั้น จักรวาลปรากฏการณ์มีลักษณะเป็นความหลากหลาย เป็นจักรวาลหรือโลกหรือเป็นโลกหลายๆ โลกที่ไม่ได้เหมือนกันไปทั้งหมด ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ของเดวิด โบห์ม, คาร์ล พริบราม และเคน วิลเบอร์ ย้ำให้เห็นชัดว่า จักรวาลสัจภาวะนั้นเป็นองค์รวมที่แบ่งแยกมิได้ และไม่อาจคิดไปว่า มันแบ่งแยกออกไปจากจักรวาลปรากฏการณ์ แม้เมื่อจักรวาลปรากฏการณ์ได้ถูกทำให้เกิดขึ้นมาแล้วก็ตาม ก็เพราะว่า จักรวาลปรากฏการณ์ถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลสัจภาวะ แม้ว่าความหลากหลายและเสื่อมสลายได้ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์อยู่ในภาวะที่ไม่เหมือนกับจักรวาลสัจภาวะที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็ตาม ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ข้างต้นสอดคล้องกับอุปนิษัตินี้ซึ่งมีหลายโศลกที่ย้ำว่า จักรวาลปรากฏการณ์นั้น แม้ได้พัฒนาไปจนมีความหลากหลายแตกต่างกัน แต่ที่ต่างกันก็แต่นามและรูปที่ปรากฏตามการสมมติกันขึ้นไปเองจากภาวะมายาที่รับรู้ไปเช่นนั้น ทั้งๆ ที่จริงแล้ว ความเหมือนกันหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกสิ่งทุกอย่างที่เห็นว่าหลากหลายแตกต่างกันมีอยู่ในเนื้อในของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างนี้ เป็นเนื้อแท้ที่มีความเหมือนกันหรือเป็นอย่างเดียวกันนั้นคืออาตมณ หรือพรมณหรือจักรวาลสัจภาวะที่ซ่อนเร้นอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ จักรวาลสัจภาวะได้เข้าไปอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์ ข้อต่างกันในการอธิบายว่า จักรวาลสัจภาวะได้เร้นอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์ระหว่างอุปนิษัตกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์แนวสำนักคิดของเดวิด โบห์มที่ควรกล่าวถึงเพิ่มเติมไว้ในที่นี้ก็คือ ทฤษฎีวิทยาศาสตร์นี้อธิบายว่า จักรวาลสัจภาวะติดอยู่ในเนื้อในของจักรวาลปรากฏการณ์มาแต่ไหนแต่ไรโดยอัตโนมัติ เพราะจักรวาลปรากฏการณ์เป็นส่วนหนึ่งหรือบาง

ส่วนที่คลี่คลายออกมาจากจักรวาลสัจภาวะจึงนำเอาคุณสมบัติแท้(ตัวแท้)ของจักรวาลสัจภาวะติดตัวมาด้วยหรืออาจกล่าวได้ว่า ย่อส่วนหรือจำลองจักรวาลสัจภาวะเอาไว้ภายใน แต่เมื่อปรากฏรูปทำให้เกิดการบิดเบี่ยงไปจากภาวะแท้จริง(ที่ปรากฏรูปไม่ได้)อันเป็นไปตามทฤษฎีไฮไลแกรมหรือทฤษฎีองค์รวมและการซ่อนเร้นตนเอง ส่วนอุปนิษัทให้คำอธิบายว่า เมื่อจักรวาลปรากฏการณ์อันหลากหลาย แตกต่างออกไป(จากจักรวาลสัจภาวะ) เพราะไม่เที่ยงแท้ เสื่อมสลาย คุณสมบัติแท้หรือตัวแท้ของจักรวาลสัจภาวะไม่ได้ติดอยู่ในเนื้อในของจักรวาลปรากฏการณ์ทันทีทันใด แต่มีขั้นตอนต่อมาคือ"การเข้าไปอยู่"หรือ"การเข้าไปสิงสู่"อยู่ภายใน(ทุกสิ่งทุกอย่าง)ของ จักรวาลปรากฏการณ์ (ฉานโตเคย-อุปนิษัท VI.3.2-3; ไมตรี-อุปนิษัท V.2, III.3; ปุรศน-อุปนิษัท I.8; เศวตาศวตร-อุปนิษัท IV.15, I.16; พุทธทศนยก-อุปนิษัท III.7.1-23) เมื่อเข้าไปสิงสู่หรือเข้าไปอยู่ภายใน เรียกว่าอนตรยามิน หรือ อาตมณ หรือปุรุษ แล้ว สิ่งนี้เป็นส่วนสำคัญต่อการทำให้สรรพสิ่งและชีวิตดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กัน การที่จักรวาลปรากฏการณ์ดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กันนั้น(และสัมพันธ์กับจักรวาลสัจภาวะด้วย)ก็เพราะตัวแท้หรือจักรวาลสัจภาวะหรือพुरुหมณไม่ได้เพียง"เข้าไปอยู่ภายใน"สิ่งต่างๆ แต่อยู่ภายนอกหรือครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง แผ่กระจายออกไปทั่ว แทรกอยู่ในทุกที่ ทุกหนทุกแห่ง (ฉานโตเคย-อุปนิษัท III.14.4; ไมตรี-อุปนิษัท VII.1; อิศวาสุย-อุปนิษัท I.V; เศวตาศวตร-อุปนิษัท III.3, III.7, III.14) การที่อยู่ทั้งภายในภายนอกหรือบางครั้งก็กล่าวในเชิงปฏิเสธว่าไม่ได้อยู่ภายในอย่างเดียวหรือภายนอกอย่างเดียว (สุพาล-อุปนิษัท III.1) และการเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งต่างๆ ภายในและภายนอกของจักรวาลไม่อาจจะสมบูรณ์ได้ หากไม่มีเส้นสายใยที่ทอสานไขว้กัน (สุตรม, โอต, ปุรต) เหมือนใยแมงมุมที่ไม่ขาดสาย(พุทธทศนยก-อุปนิษัท I.4.7, III.6.1, III.7.1-23, สุพาล-อุปนิษัท x.1, ไมตรี-อุปนิษัท VI.3) เส้นสายใยที่ทอสานไขว้กันนี้ จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อเชื่อมทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาลปรากฏการณ์เข้าไว้ด้วยกันและยังเชื่อมจักรวาลปรากฏการณ์เข้ากับจักรวาลสัจภาวะด้วย การกล่าวถึงเรื่องเส้นสายใยที่ทอสานไขว้กันอันเป็นตัวเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกันตามที่ปรากฏในอุปนิษัทหลายแห่งนี้สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีไยมหัตถจริย ที่กล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลรวมทั้งจักรวาลเองล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นจากกำธของการสั่นสะเทือนของใยจิ๋ว ใยเหล่านี้เชื่อมโยงกันและกระจายเต็มไปหมดในกาล-อวกาศหรือทฤษฎีสานามควอนตัมที่กล่าวถึงสนามที่มีรูปของควอนตาหรืออนุภาคเป็นตัวเชื่อมการต่อเนื่องของกาล-อวกาศ สนามควอนตัมจึงปรากฏอยู่ในทุกแห่งทั้งในอวกาศและภายในเนื้อแท้ของอนุภาคย่อยของอะตอมทั้งปวงและอันตรกิริยาทุกอย่างของอนุภาคย่อยของอะตอมเหล่านี้หรือ"โมเดลคลื่นนำร่อง"ของโบห์มและ"ทฤษฎีบทการเชื่อมถึงกัน"หรือ"ทฤษฎีอเทอะ"ของจอห์น สจวต เบลล์ที่สรุปว่า จักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมถึงกันได้หมดโดยไม่จำกัดตำแหน่งแห่งที่ ไม่จำกัดความเร็วหรือระยะทาง เพราะจักรวาลสัจภาวะไม่ได้มีอยู่เฉพาะที่ใดที่หนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งและชีวิตเข้าด้วยกันเมื่อจักรวาลสัจภาวะเป็นตัวเนื้อแท้ที่อยู่ภายในและภายนอกจักรวาลปรากฏการณ์ตามทฤษฎีวิทยา

ศาสตร์หรือไม่ต่างอะไรเมื่อกล่าวหาว่า พุรหมนุหรืออาตมุนั้นแหละที่เป็นตัวเนื้อแท้ที่อยู่ทั้งภายใน และภายนอกทุกสิ่งทุกอย่างตามอุปนิษั และเชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้วยเส้นสายใยที่ทอสานไขว้ กันอย่างไม่มีข้อจำกัด ไม่ว่าจะเป็นเวลา(กาล) สถานที่(อวกาศ)และการกระทำใดๆ ลักษณะ หรือระบบแห่งการเชื่อมโยงกันนี้ อุปนิษัชี้ให้เห็นว่า เป็นความเชื่อมโยงกันโดยแต่ละสิ่งมีจุด ร่วมหรือเนื้อแท้อันเดียวกันที่เรียกว่าอาตมุนุหรือพุรหมนุ ขณะที่ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึง เนื้อแท้ที่เป็น ความสอดคล้อง/ความง่าย/ความสมมาตรของ อนุภาคระดับใต้อะตอมตามโมเดล ของบาสส์ที่เฟรด อัลัน วูล์ฟ, ยูยีน วิดเนอร์, วิลเตอร์ เพนฟิลด์ เรียกว่า "อะตอมจิตวิญญาณ" ซึ่งเป็นอันตรกิริยาของสสาร(ร่างกาย)กับจิตใจที่สัมพันธ์กัน ดังนั้นจึงเป็นทั้งความรู้ตัวคือจิตใจ และความคงอยู่มีตัวตนคือสสาร(หรือร่างกาย) อุปนิษัยังชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงกันเป็นทอดๆ อย่างมีระบบระเบียบ ไม่ว่าจะเป็นจากภายนอกสุด สิ่งที่เป็นสสาร วัตถุที่หายไปที่สุดไปสู่ส่วนภายในสุด สะท้อนกลับออกมาสู่ภายนอกคลี่คลายออกไปเป็นสิ่งที่ละเอียดรองๆลงมาจากกลายเป็นสิ่งที่หายขึ้นไปเรื่อยๆจึงคล้ายกับว่ามีการถ่ายเทหรือพัฒนากลับไปกลับมา ไม่ใช่เป็นไปในทิศทาง เดียว(เศวตาศวตร-อุปนิษั VI.2-3, ไตตติรีย-อุปนิษั III.2-9, สุปาล-อุปนิษั VI.1-VII.1, ไมตรี-อุปนิษั III.3,V.2, ฉานโทคย-อุปนิษั VI.2.1-4, VI.3.1-4) คำอธิบายของอุปนิษัข้างต้นนี้ ไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีปฏินุภาคที่กล่าวว่าจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต คืออิเล็กทรอนิกส์อน เพียงตัวเดียวเท่านั้นที่วิ่งกลับไปกลับมาในกาลอวกาศ เพราะจักรวาลสัจภาวะหรือพุรหมนุของ อุปนิษัที่มีเพียงหนึ่งเดียวนั้นในภาวะที่แท้ ไม่มีทั้งการหยุดนิ่งหรือเคลื่อนที่หรือไม่ใช้ภาวะการ หยุดนิ่งหรือเคลื่อนที่ตามที่จักรวาลปรากฏการณ์รับรู้ แต่การเคลื่อนที่(หรือหยุดนิ่งเป็นบางขณะ) เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ และเมื่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ ก็ไม่ได้ มีเพียงหนึ่งเดียว ตัวเดียวแบบทฤษฎีปฏินุภาคข้างต้น แต่เป็นความหลากหลายที่ค่อยๆทับทวิ ขึ้นเรื่อยๆ มีความเติบโต เปลี่ยนแปลง พัฒนาการ วิวัฒนาการไปจนเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีโลกปรากฏและสิ่งมีชีวิตปรากฏขึ้นอย่างที่เป็นอยู่ ซึ่งวิวัฒนาการของจักรวาลปรากฏการณ์ สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ของสติเฟน ฮอดจิงที่กล่าวว่า ขั้นตอนสำคัญของการเปลี่ยนจาก จักรวาลสัจภาวะมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์นั้นก็คือ เปลี่ยนจากภาวะความไม่มีมาเป็นความ มี ความไม่มีคือ ไม่มีกาลเวลาและไม่มีสถานที่(อวกาศ)และไม่มีกิจกรรม มาเป็นการมีกาลเวลา มีสถานที่หรือตำแหน่งแห่งที่(เป็นอวกาศ) มีกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งเป็นคุณลักษณะ ของจักรวาลปรากฏการณ์ ต่อจากนั้นจึงอาจใช้ทฤษฎีห้วงอวกาศหรือทฤษฎีจักรวาลและ มหาจักรวาล ที่อธิบายว่าสิ่งต่างๆในจักรวาลปรากฏการณ์สัมพันธ์กันเป็นชั้นๆไป (เหมือนห้วง อวกาศ)โดยอันตรกิริยาระหว่างสิ่งต่างๆ ทำให้สิ่งเล็กที่สุดเช่นอนุภาคระดับใต้อะตอมก่อเกิดเกี่ยวเนื่องกันเป็นชั้นๆ จนถึงสิ่งใหญ่ที่สุดคือจักรวาลปรากฏการณ์ และจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นองค์รวมที่กว้างใหญ่ไพศาลก็อาจวิวัฒนาการไปสู่การหดเล็กลงเป็นอนุภาคระดับใต้อะตอมก็ได้ ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งมีชีวิตในจักรวาล หรือจักรวาลปรากฏการณ์โดยส่วนรวมทั้งหมดที่ ล้วนเปลี่ยนไปในทางวิวัฒนาการไปข้างหน้า และการหมุนย้อนกลับสลับเปลี่ยนกันไปตาม

ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่เริ่มต้นจากการเปลี่ยนกลับไปมาระหว่างสสารกับพลังงานของไอน์สไตน์ จนพัฒนาไปเป็นสนามควอนตัมหรือควอนตัมแวกูอัมตามทฤษฎีควอนตัมเมคานิกส์ แม้ทฤษฎีเหล่านี้จะสอดคล้องกับข้อความในอุปนิษัตหลายตอนที่แสดงวิวัฒนาการหรือพัฒนาการของสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งหนึ่งก็ตาม แต่อุปนิษัตจะไม่เน้นเรื่องของวิวัฒนาการว่าอะไรมาก่อนหลังแบบที่วิทยาศาสตร์ค้นหา แต่กลับเน้นไปที่ปฏิสัมพันธ์อันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ของสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งหนึ่ง หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน การขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมทำให้สิ่งอื่น ๆ เกิดขึ้นหรือคงอยู่ไม่ได้ หรือไร้ความหมาย ดังเช่นความใน พุทธทศนุยก-อุปนิษทุ 11.5.1 ที่ว่า "ดินเป็นน้ำผิของทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นน้ำผิสำหรับดินนี้ " และความสัมพันธ์ในแง่ของผู้กินและสิ่งที่ถูกกินของสรรพสิ่งและชีวิตในจักรวาลปรากฏการณ์ ดังที่ปรากฏในไตรปิฎก-อุปนิษทุ 111.2 - .9 ตอนหนึ่ง ที่ว่า " ปรามณ(ลมปรามณ)ก็คืออาหาร ร่างกายคือผู้กิน อาหาร ร่างกายได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในปรามณ ปรามณได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในร่างกาย อาหารนั้นนั้นแหละได้ตั้งอยู่อย่างมั่นคงในอาหาร " อุปนิษัตได้ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกของทุกสิ่งทุกอย่าง(ทั้งสรรพสิ่งและชีวิต) ในจักรวาลปรากฏการณ์ที่อยู่ในฐานะผู้กินและผู้(สิ่ง)ที่ถูกกิน หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือเป็นอาหารซึ่งกันและกันหรือบริโภคนันและกัน ก็เพราะสภาวะเช่นนี้เองที่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์ดำเนินไป ความในข้อนี้สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีวิทยาศาสตร์หลายทฤษฎี แม้บางทฤษฎีจะไม่กล่าวออกมาโดยตรงก็ตาม แนวคิดทฤษฎีที่สอดคล้องในเรื่องนี้มากคือทฤษฎีองค์รวมและระเบียบที่ซ่อนเร้นตนเองของเดวิด โบห์ม ทฤษฎีจักรวาลหลายมิติปะทะสังสรรค์กันอย่างสมดุลของเคน วิลเบอร์ ทฤษฎีสนามพลังงานรูปพรรณสัณฐาน และการจัดระบบของจักรวาลตนเองของชีวิตที่สัมพันธ์กับจักรวาลและโลกโดยไม่แบ่งแยกของรูเบิร์ต เซลเทรก, เจอรัลด์ โฟล์มเบิร์ก, โรเบิร์ต แชนปีโร, อิลยา พริโกจินและนายแพทย์ประสาน ทั่งใจ ถึงกระนั้นในความหมายที่แท้ที่อุปนิษัตทั้งหลายพยายามอธิบายจักรวาลปรากฏการณ์ที่โยงใยเชื่อมโยงกันดังเช่นที่กล่าวมานั้น มีจุดหมายสุดท้ายที่จะบอกว่า จักรวาลปรากฏการณ์อันเสื่อมสลายไม่เที่ยงแท้ เป็นทุกข์ และเป็นมายานี้ ถูกทำให้เกิดมีขึ้น คงอยู่ และดำเนินไปได้ด้วยพลังอำนาจแห่งจักรวาลสัจจะภาวะที่ในอุปนิษัตเรียกว่าอาตมณหรือพรหมณ เป็นสิ่งเดียวที่ไม่เสื่อมสลาย เที่ยงแท้ ไม่เป็นทุกข์ และเป็นความแท้จริง เป็นปรัชญภาวะที่ชีวิตทรงปัญญาเช่นมนุษย์ในโลกสามารถไปถึงได้หากบรรลุมกษะ

โลกคืออะไร ? จากคำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ใช้แทนคำและความหมายของโลกตามที่ได้อธิบายไว้แล้วในตอนต้น สรุปได้ว่า มีคำที่มีความหมายแทนโลก ปรากฏในอุปนิษัตต่าง ๆ ได้แก่ โลก(เอกพจน์) โลกา (พหูพจน์) ชคต ภูส ภูาส ฐาส ภูมิ และอิห(ซึ่งแปลว่า ที่นี้ แต่นิยมนำมาใช้แทนลอย ๆ เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึง โลกนี้หรือโลกกายภาพที่เราอยู่นี้) คำเหล่านี้ใช้แทนคำว่าโลกในที่ต่างๆที่หมายถึงโลกในทางวิทยาศาสตร์กายภาพ โลกในทางอภิปรัชญา

โลกในทางจิตวิทยา และโลกในทางสังคมวิทยา โลกในอุปนิษัตที่สอดคล้องกันและสอดคล้องกับอุปนิษัต มีดังต่อไปนี้

1. ความหมายของโลกที่สอดคล้องกันในอุปนิษัต จากคำศัพท์ว่า โลก ที่ปรากฏในโคลงของอุปนิษัตในข้อ 3.1.1 ที่ได้ถอดความไว้แล้วนั้น(จะไม่ถอดความซ้ำอีก จะยกมาเฉพาะที่มาของโคลงเพื่อกลับไปดูที่ถอดความไว้แล้วได้) สรุปความหมายของโลกตามนัยต่างๆได้ดังนี้

1.1 โลกทางวิทยาศาสตร์กายภาพ มีคำอธิบาย 4 นัย ประกอบด้วย นัยแรกหมายถึงสิ่ง 5 ประการ ประกอบด้วย ดิน ไฟ ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ดวงอาทิตย์ ท้องฟ้า(สวาร์ค) หรือธาตุ 5 ประการ ประกอบด้วย ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ หรือสิ่ง 4 ประการ ประกอบด้วย ดิน ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ อากาศ ลม หรือ น้ำ ท้องฟ้า บรรยากาศ ดิน หรือ ไฟ ลม ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์(ฉานโทคฺย-อุปนิษตุ II.2.1-2; ไตตติรีย-อุปนิษตุ I.3.1, I.5.1-4; ไอตเรย-อุปนิษตุ I.1.2; ไปงฺคฺล-อุปนิษตุ III.3); นัยที่ 2 หมายถึงโลกหลายโลก นิยมแบ่งเป็น 3 คือ โลกนี้(โลกที่เราอาศัยอยู่นี้) โลกอื่น เช่นลม ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ โลกโพ้น เช่นดวงอาทิตย์ เมื่อให้ความหมายว่าโลกนี้คือ ดวงไฟ มีดินเป็น(ประหนึ่ง)เชื้อเพลิง มีไฟเป็นควัน กลางคืนเป็นเปลวไฟ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นโลกกายภาพของเราไม่ได้อยู่โดดๆต้องสัมพันธ์กับสิ่งอื่น(โลกอื่น โลกโพ้น) จึงทำให้กลายเป็นโลกนี้ขึ้นมาได้(พฤษการณยก-อุปนิษตุ VI.2.11; ไตตติรีย-อุปนิษตุ I.5.1-4; โมตฺรี-อุปนิษตุ VI.35); นัยที่ 3 หมายถึงสิ่งที่มีอายุขัย เริ่มต้นจากการเป็น (ดวง)ไฟ มีการเคลื่อนที่ การหมุนที่สัมพันธ์กับดวงอาทิตย์ที่ทำให้เกิดวัน เวลา ทำให้เกิดการประจักษ์(มองเห็น) ปรากฏการณ์มีนามและรูป และเป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย(ตาย) (กฐ-อุปนิษตุ I.1.15, .25 พฤษการณยก-อุปนิษตุ III.4.1, II.1.12; ปุรศฺน-อุปนิษตุ VI.4, II.3.2; ไปงฺคฺล-อุปนิษตุ III.3, โมตฺรี-อุปนิษตุ I.7, อิศฺวาสุย-อุปนิษตุ I); นัยที่ 4 หมายถึงสถานที่ที่มีชีวิตก่อเกิดขึ้นมาได้และดำรงอยู่ได้เพราะองค์ประกอบอันสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของสิ่งที่ประกอบขึ้นมาเป็นโลก และทำให้โลกเป็นโลก และสภาวะเช่นนั้นทำให้โลกมีชีวิต มีภาวะแห่งความรู้และไม่รับรู้ มีเส้นสายใยที่เชื่อม(ดึงดูด)โลกนี้กับโลกอื่นๆ เอาไว้อย่างสัมพันธ์กัน ความเป็นโลกอยู่ที่การสืบทอดของชีวิตบนโลก (เกน-อุปนิษตุ II.5, ปุรศฺน-อุปนิษตุ VI.4, กฐ-อุปนิษตุ II.2.9 - .11, ฉานโทคฺย-อุปนิษตุ III.15.3 - .7, พฤษการณยก-อุปนิษตุ III.7.1, VI.2.11, ไอตเรย-อุปนิษตุ II.1.2 - .3)

1.2 โลกทางอภิปรัชญา มีคำอธิบาย 3 นัย ประกอบด้วย นัยแรก หมายถึงใครก็ตาม อะไรก็ตามที่รู้แจ้ง สามารถมีสภาวะเป็นอะไรก็ได้ โดยสภาวะสูงสุดคือ(โลก)พรหมนุที่อยู่พ้นเลยโลกหรือสภาวะใดๆ (พฤษการณยก-อุปนิษตุ I.5.17, III.9.11, IV.3.32; เศวตาสุวตร-อุปนิษตุ VI.9; ฉานโทคฺย-อุปนิษตุ IV.11.2, VII.3.5, VII.3.3, VIII.7.1, VIII.8.4; ไอตเรย-อุปนิษตุ III.1.4; เกน-อุปนิษตุ IV.9; กฐ-อุปนิษตุ I.1.12, I.2.17; โมตฺรี-อุปนิษตุ VI.24); นัยที่ 2 หมายถึงสิ่งหรือสถานที่ที่อยู่ของสิ่งมีชีวิต ไม่มีชีวิต ระดับต่างๆกัน จึงมีหลายระดับชั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำ(กรรม)ของสิ่งนั้นๆ รวมถึงการรับรู้หรือรู้แจ้งถึงโลกแต่ละโลกที่เหมือนหรือแตกต่างกันตามกรรม แต่ที่แบ่งไว้ 2 ประเภทใหญ่ๆคือโลกที่เสื่อมสลายกับโลกที่ไม่เสื่อมสลาย โลก

ที่เสื่อมสลายต้องขึ้นอยู่กับคนอื่นหรือพึ่งพากันและกัน คนปรารถนาเกี่ยวข้องกับวัตถุ ไม่เป็นอิสระไม่อาจเคลื่อนไปได้ เห็นว่าเป็นความหลากหลายแตกต่าง ส่วนโลกที่ไม่เสื่อมสลายหรือโลกพหุมนมีเพียงหนึ่งเดียว เป็นผู้ปกครองตนเองไม่ขึ้นกับใคร เคลื่อนไปได้ทุกโลก เป็นอิสระในทุกโลก (ปรุศน-อุปนิษท I.9, I.15, III.7, V.3 -4-5, พุทธทรรณยก-อุปนิษท I.5.13, I.5.16, IV.4.6, .8; ไตตติรีย-อุปนิษท I.5.1, I.3.6; กฐ-อุปนิษท II.3.5; มุณฑก-อุปนิษท I.2.6, I.2.10; เกาษีตกิปราหุณ-อุปนิษท III.2; ไมตรี-อุปนิษท VI.35; ไปงค-อุปนิษท II.12; จานโทคย-อุปนิษท VII.25.2) ; นัยที่ 3 หมายถึง สิ่งที่มีความหลากหลาย ล้วนอยู่ในสิ่งที่เป็นสัจภาวะ (จักรวาลสัจภาวะ) ที่เรียกกันว่าพหุมน ก่อเกิดจากเนื้อในแห่ง(จักรวาล)สัจภาวะ และอยู่ภายใต้การควบคุมของพหุมนนั้น(กฐ-อุปนิษท II.3.1 - .2, มุณฑก-อุปนิษท I.1.8, เสวตาสูตร-อุปนิษท III.14, III.18, IV.10, IV.13, VI.17, ไมตรี-อุปนิษท VI.32, อีตวาสุย-อุปนิษท 1)

1.3 โลกทางจิตวิทยา มีคำอธิบาย 2 นัย ประกอบด้วย นัยแรก หมายถึงสภาวะที่เป็นไปตามความนึกคิดจิตใจของมนุษย์ นึกคิดอย่างไรก็ได้โลกอย่างนั้นหากคิดว่าโลกกายวัตถุมีอยู่เป็นภาวะแท้จริง ไม่มีโลกอื่น(ที่เป็นสัจภาวะ)ย่อมติดอยู่ในโลกกายวัตถุนี้(พุทธทรรณยก-อุปนิษท IV.3.20, มุณฑก-อุปนิษท III.1.10, จานโทคย-อุปนิษท VII.3.1, กฐ-อุปนิษท I.2.6) ; นัยที่ 2 หมายถึงสภาวะที่เป็นไปตามสภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือโลกในสภาวะตื่น เป็นโลกปรากฏการณ์ตามประสาทสัมผัส, โลกในสภาวะหลับฝันเป็นโลกที่นำเอาสิ่งในโลกตื่น (ปรากฏการณ์) มาสร้างขึ้นด้วยตัวเอง ให้เกิดเป็นโลกหลับฝัน โลกหลับฝันไม่ฝัน เป็นโลกที่ไม่นำเอาโลกตื่นและโลกหลับฝัน(ที่สร้างขึ้น)เข้ามาเกี่ยวข้องกับ โลกตื่นในความหลับหรือโลกแห่งการรู้แจ้ง เป็นความสว่างโชติช่วงด้วยอาตมบุหรือบุรุษ ที่ไม่มีความแตกต่างของสิ่งใดๆเลย อยู่เหนือโลกใดๆ เป็นสภาวะแห่งความเป็นหนึ่งเดียวกับพหุมน (พุทธทรรณยก-อุปนิษท IV.3.9, .20.22; ไปงค-อุปนิษท II.11; กฐ-อุปนิษท II.2.8; สุพาล-อุปนิษท IV.1; เกาษีตกิปราหุณ-อุปนิษท III.3)

1.4 โลกทางสังคมวิทยา มีคำอธิบาย 2 นัย ประกอบด้วย นัยแรก หมายถึงสังคมของมนุษย์ที่โลกดำรงอยู่ได้และดำเนินต่อไป เพราะมนุษย์มีความปรารถนาในการสืบทอดเผ่าพันธุ์ และปรารถนาในโภคทรัพย์สมบัติที่มีอยู่บนโลกนี้ (พุทธทรรณยก-อุปนิษท III.5.1); นัยที่ 2 หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ปรารถนาผูกพันเพื่อดำรงชีวิตของตนเช่นความผูกพันอันดีกับบิดา มารดา พี่ชาย พี่สาว เพื่อนฝูง เพื่อให้อยู่ในโลก(สังคม)ของเขาเหล่านั้นได้ ความปรารถนาในสิ่งที่ทำให้ตนพึงพอใจ ประสงค์จะอยู่ในโลก(สถานที่ๆมี)เครื่องหอม, อาหารและน้ำ เพลง ดนตรี สตรี ซึ่งเป็นความรื่นรมย์ในโลกกายวัตถุทั้งปวงที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม(จานโทคย-อุปนิษท VIII.2.1 - .9)

2. ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับอุปนิษทที่ให้ความหมายโลก : นิยามศัพท์ของอาเธอร์ ไบเชอร์ที่อ้างไว้ในบทที่ 2ซึ่งเป็นการนิยามศัพท์แยกเป็นส่วนๆนั้น เป็นการอธิบายโลกกายภาพหรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ที่สอดคล้องกับที่อธิบายความหมายในอุปนิษทในข้อที่กล่าวไว้ว่า

โลกที่เราอาศัยอยู่นี้มีได้มีเพียงโลกเดียว แต่ยังมีโลกอื่น ดาวเคราะห์ดวงอื่นๆ แต่สภาวะความเป็นโลกที่ทำให้เกิดชีวิตขึ้นมาได้ต้องสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ทั้งที่ประกอบขึ้นเป็นโลกชั้นในสุดจนถึงท้องฟ้าชั้นบรรยากาศและดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว และสิ่งสำคัญก็คือ ความเคลื่อนไหวการหมุนของโลกที่สัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม แม้อุปนิษัตต่างๆ จะไม่ได้ให้การอธิบายตรงไปตรงมาทีเดียว แต่เมื่อนำมาประมวลกันเข้าก็จะพบว่าการอธิบายไปในทำนองนี้ (ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ II.2.1-2; ไตตติรีย-อุปนิษทุ I.3.1, I.5.1-4; ไอตเรย-อุปนิษทุ I.1.2; พุทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ VI.2.11; ไมตรี-อุปนิษทุ VI.35) การให้ความหมายโลกที่ว่า โลกมีสภาพเหมือนกับแท่งแม่เหล็ก โดยที่จุดกำเนิดของสภาพความเป็นแม่เหล็กของโลกมาจากสภาพภายในโลก ความข้อนี้อสอดคล้องกับไมตรี-อุปนิษทุ VI.27 ที่กล่าวว่า "และแล้วเขาไปภายในเวลาไม่นานสู่สภาวะนั้นเช่นเดียวกับเหล็กที่อยู่ภายในดินที่เคลื่อนไปภายในเวลาไม่นานสู่สภาวะความเป็นดิน" อุปนิษัตได้ให้ความหมายโลกว่าเป็นสิ่งที่มีอายุขัย มีความเสื่อมสลายของโลกเองและสิ่งที่มีอยู่กับโลก เช่นสรรพสิ่งและชีวิตทั้งปวง เพราะทั้งหมดนี้อยู่ในสภาวะความเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขของกาลเวลา (พุทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ I.5.13, II.1.2; ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ IV.11.2; ปุณฺด-อุปนิษทุ II.11, III.3; อิศวารสฺย-อุปนิษทุ I; ไมตรี-อุปนิษทุ I.7) ความหมายในข้อนี้สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ของสตีเฟน ฮอคิง และ โรเจอร์ เพนโรส ที่กล่าวถึง "ทฤษฎีลูกศรเวลา" และทฤษฎีการขยายตัวของจักรวาลของอเล็กซานเดอร์ ไพรต์แมนน์ และการคำนวณอายุของโลกของ เพอร์ซิวัล โลเวลล์ที่สรุปได้ว่า เมื่อจักรวาลปรากฏการณ์หรือจักรวาล 4 มิติก่อรูปจากกาล-อวกาศ โลกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลปรากฏการณ์ จึงอยู่ในภาวะ 4 มิติด้วย มิติที่ 4 คือเวลานั้นเดินไปข้างหน้าเสมอ ไม่ถอยหลัง ทิศทางของเวลาของจักรวาลจากจุดเริ่มต้นที่จักรวาลขยายจึงเดินทางไปข้างหน้า ไม่ได้ย้อนกลับหลัง ซึ่งโลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตที่ต้องดำเนินไปตามเวลาที่ไปข้างหน้าเช่นนี้เสมอ สภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ต้องเป็นภาวะที่จักรวาลขยาย (ไม่ใช่หดตัว) และเวลาเดินทางไปข้างหน้าต้องอยู่ใน 4 มิติ คืออวกาศ 3 มิติ เวลา 1 มิติ ถ้าน้อยหรือมากกว่านี้ก็ไม่น่าจะเป็นชีวิตที่ปรากฏรูป และมิติกาล-อวกาศ 4 มิติ ต้องคลี่ขยาย ไม่ใช่ม้วนงอหรือหดตัวซ่อนเร้น เพราะสภาพม้วนงอ หดตัวซ่อนเร้น ไม่เอื้ออำนวยต่อการเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ของชีวิตกายวัตถุในจักรวาลหรือโลกปรากฏการณ์ อุปนิษัตได้ให้ความหมายโลกว่า ไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุธาตุที่ไม่มีชีวิตจิตใจแต่เป็นสิ่งรู้อย่างหนึ่งเช่นกัน ดังเช่นโคลกในฉานโทคฺย-อุปนิษทุ VII.4.2-3 ที่ว่า "เนื่องจากกรรมทำให้โลกมีความคิดรอบคอบ เมื่อโลกมีความคิดรอบคอบ สิ่งทั้งปวงก็มีความคิดรอบคอบ" และโคลกในพุทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ I.5.7 และ III.9.11 ที่ว่า "เธอเป็นพुरुหมฺ เธอเป็นการบูชา เธอเป็นโลก" และ "คนที่จะเป็นผู้รู้ก็คือคนที่มีความปรารถนาเป็นที่ยู คนที่มีโลกเป็นหัวใจ" แนวคิดในอุปนิษัตเรื่องโลกคือชีวิตเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ของเจมส์ เลิฟลอค และทฤษฎีชีวโลก (Gaia theory) ที่กล่าวว่า โลกมีชีวิตเพราะรับรู้และบริหารข้อมูลได้ ปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดตามการบริหารข้อมูลนั้นๆ รวมทั้งสามารถจัดองค์กรตนเองในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาซึ่ง

เป็นไปตามทฤษฎีการจัดองค์การตนเอง เมื่ออุปนิษโทธิบายว่า จักรวาลปรากฏการณ์หรือทุกสรรพสิ่งมีชีวิตในจักรวาลปรากฏการณ์ถูกโยงยึดกันเอาไว้ด้วยเส้นด้ายหรือสายใยที่ทอสานไขว้กันไปมาแล้วนั้น ได้รวมเอาความหมายที่ว่า โลกที่เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลก็ถูกโยงยึดกันเข้าไว้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ โลกอื่น ดาวตาวอื่น และเลยไกลไปถึง โลกที่ไม่ปรากฏ เช่น โลกสวรรค์ เอาไว้ด้วย นอกจากแนวคิดเรื่องเส้นสายใยที่โยงยึดทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ด้วยกันที่ตรงตามทฤษฎีโยมหัสจรรย ทฤษฎีคลื่นนำร่อง ฯลฯ ที่กล่าวถึงในการให้ความหมายจักรวาลแล้ว ในความหมายของโลกก็มีเน้นให้เห็นหลายตอนที่แสดงให้เห็นเส้นสายใยที่โยงยึดโลกต่างๆทั้งหลายทั้งปวงเข้าไว้ด้วยกันรวมทั้งสรรพสิ่งและชีวิตบนโลกนี้กับโลกอื่นๆด้วย (พุทธทาสภิกขุ-อุปนิษุ III.7.1) ส่วนความหมายของโลกในทางอภิปรัชญาและในทางจิตวิทยานั้น สัมพันธ์กับความหมายของจักรวาลสัจภาวะที่เชื่อมโยงกับจักรวาลปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก ส่วนความหมายของโลกที่อุปนิษุกล่าวถึงในทางสังคมวิทยานั้น ได้ถอดความแปลเพื่อบันทึกไว้ด้วย แต่ไม่อาจนำมาเทียบเคียงกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ใดๆ เพราะต่างสาขาวิชาและไม่อยู่ในขอบเขตของวิทยานิพนธ์นี้

สรรพสิ่งและชีวิตคืออะไร ? อุปนิษุให้คำตอบเรื่องนี้ในหลักสำคัญ 2 ประการที่สามารถกล่าวถึงความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ ดังนี้

1. ความหมายนัยแรก : สรรพสิ่งคือชีวิต ชีวิตคือสรรพสิ่ง คำอธิบายภาพรวม มีดังนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ในอุปนิษุที่ยากที่จะแยกคำว่า สรรพสิ่งออกจากชีวิต จะนิยมใช้เป็นคำเดียวรวมกันไปว่า สรรพสิ่งมีชีวิต หรือ ทุกสิ่งทุกอย่าง หรือ สิ่งทั้งปวง โดยใช้คำว่า สรว แทน แม้แต่สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ฝน จะใช้คำเรียกรวมกันไปว่า เทว หรือ เทวตา(เทวดา) และเมื่อสิ่งเหล่านี้เป็นธาตุพื้นฐานประกอบเข้าเป็นสสารหรือร่างกายของสิ่งมีชีวิตก็ยังเรียกว่าเป็น เทว หรือเทวตา ก็เพราะ อุปนิษุพยายามชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ภายนอกตัวคนกับสรรพสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวคนหรืออยู่ภายในตัวคนเป็นสิ่งที่เดียวกันที่เรียกว่า สรว เทวตา (เทวดาทันหลาย หรือ สรรพเทวดา) ดังนั้นความหมายของสรรพสิ่งและชีวิตในแง่ที่กล่าวมานี้ จึงสรุปได้ว่า สรรพสิ่งคือชีวิต และชีวิตคือสรรพสิ่ง ประกอบขึ้นจากธาตุพื้นฐานเหมือนกัน และธาตุพื้นฐานหรือ เทว (เทวดา)นี้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวคือ พุรหมนุ ที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากพุรหมนุได้เข้าไปอยู่ใน"เทวดาทันหลาย"ก่อนที่จะทำให้เกิดการประกอบกันเป็นรูป-นามที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในรูปลักษณะและการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป ความหมายข้างต้นปรากฏตรงกันในฉานโทคย-อุปนิษุ VI.4.1, VI.4.7, VI.5.1, VI.5.2, VI.5.3, VI.5.4; สุพาล-อุปนิษุ V.1 (Radhakrishnan 1953: 450-453, 868-869 ; Shastri 1996 : 67, 244-245)

2. โสลกอุปนิษุสำคัญที่ให้ความหมายสรรพสิ่งคือชีวิต และชีวิตคือสรรพสิ่ง มีดังนี้

ยทฺถเน ไทหิตํ ฐปี เตชสสุ ททฐปี ยจฺ จุกฺลํ ททปํ ยทฺ ฤทฺษณํ
 ททนนฺตยาปาคาททฺเนรฺกนิตฺวํ วาจารมฺภณํ วิกาโร นามเชยฺม ฐรีณํ
 ฐปาณิตฺเยว สทฺยมฺ ॥1॥

ยทฺ วิชฺฐาตมิวาททฺทฺเยตาสามฺ,เอว เทวตานํ สมาส อิติ ททฺ วิกาทจกรฺ
 ยถา นุ ขลฺ สามย, อิมาสฺ, ทิสฺโร เทวตาทะ ปุรฺธํ ปฺราปย ฐรีวฤทฺ
 ฐรีวฤทฺเทไกกา ภวติ ทนฺเม วิชาณํหิตํ ॥7॥

อนนฺมคิตํ เทรธา วิธียเต ทสฺย ยะ สฺถวิษฺโฐ ธาตุสฺ ททฺ ปุรฺธํ ภวติ,
 โย มชฺยมสฺ ทนฺมํสํ โย 'ณฺษฐุสฺ ทนฺมนะ ॥ 1॥

อาปะ ปิตาสฺ เทรธา วิธียนฺเต ทาสํ ยะ สฺถวิษฺโฐ ธาตุสฺ ทนฺ มุทฺรํ ภวติ
 โย มชฺยมสฺ ทลฺ โลหิตํ โย 'ณฺษฐุสฺ ส ปฺราณะ ॥2॥

เตโช 'คิตํ เทรธา วิธียเต ทสฺย ยะ สฺถวิษฺโฐ ธาตุสฺ ททฺสฺติ ภวติ
 โย มชฺยมะ ส มชฺฐา โย 'ณฺษฐุสฺ สา วาก ॥3॥

อนนฺมยํ หิ สามย มนฺ อาโปมณะ ปฺราณสฺ เตโชมยิ วาธิติ ญฺย เอว มา---- ॥4॥

(ฉานฺโทคฺยฯ VI.4.1; VI.4.7, VI.5.1-4)

รูปของความร้อนคือสิ่งที่เป็นสีแสดของไฟ รูปของน้ำคือสิ่งที่เป็นสีขาวของไฟ รูปของ
 อาหารคือสิ่งที่เป็นสีทํของไฟ ดังนั้นความเป็นไปของไฟก็หายไป การเปลี่ยนแปลงก็คือชื่อที่
 เกิดจากคำพูด รูป3 รูปเท่านั้นแหละที่เป็นจริง (1)

พวกเขารู้ว่า สิ่งใดก็ตามที่เป็นเหมือนจะรู้ไม่ได้ สิ่งนั้น ก็คือการรวมตัวกันของเทวตา
 ทั้งสามนั้นแหละ คนตี จงเรียนจากฉันว่า เทวตาทั้งสามนี้ แต่ละองค์เมื่อมาถึงมนุษย์ได้กลายเป็น
 เป็นหนึ่งเดียวที่ประกอบไปด้วยสามสิ่งได้อย่างไร ? (7)

อาหารที่กินเข้าไปย่อยกลายเป็นสามส่วน (กล่าวคือ) ส่วนที่หยาบที่สุดกลายเป็นกาก
 ของเสีย ส่วนกลางๆ เป็นเนื้อ ส่วนที่ละเอียดที่สุด เป็นมนฺส(ใจ) (1)

น้ำที่ถูกดื่มเข้าไปย่อยกลายเป็นสามส่วน (กล่าวคือ) ส่วนที่หยาบที่สุดกลายเป็น
 ปัสสาวะ ส่วนกลางๆกลายเป็นเลือด ส่วนที่ละเอียดที่สุด กลายเป็นลมหายใจ (2)

ความร้อนที่ถูกกินเข้าไปย่อยกลายเป็นสามส่วน (กล่าวคือ) ส่วนที่หยาบที่สุดกลายเป็น
 เป็นกระดูก ส่วนกลางๆกลายเป็นไขกระดูก ส่วนที่ละเอียดที่สุดกลายเป็นคำพูด (3)

ก็เพราะเช่นนั้นแหละ คนตี มนฺส(ใจ) จึงประกอบไปด้วยอาหาร ลมหายใจประกอบไป
 ด้วยน้ำ และคำพูดประกอบไปด้วยความร้อน " (4) ।

สุทธานนํ สุทธานฺโง ยจฺจติ นาคี เตษํ นิพนฺธนํ จกฺขรฺฐยาตมํ

ทฤษฎายมมฐิฏฐมาทิตยส ตตฺตารทิตฺวํ นาทิ เตชํ นิพฺพชฺชํ ยศ จกฺขุชฺช
โย ทฤษฎายเย ย อาทิตฺยเย โย นาหุยํ ยะ ปฺราณเย โย วิชฺญานเย ย อานนฺเต
โย หุทฺทยาภาเค ย เอตสฺมินฺ สรวสฺมินฺนตเร สัจจติ โส ‘ยมาตฺมา

ตมาตฺมานมฺปาสิตาชรฺม,อมฺฤตมฺ,อภยมฺ,อโศกมฺ,อนนฺตมฺ ||1|| (สุพาลฯ V.1)

พหุมนุยอมให้สถานะทั้งหลายแก่เจ้าของสถานะให้มีนาที(เส้นประสาท)ทั้งหลายเป็น
ตัวเชื่อมโยงสถานะเหล่านี้เข้าด้วยกัน ดวงตาอยู่ภายใต้อำนาจของอาตฺมานู สิ่งที่ถูกเห็นจึงอยู่ที่
อำนาจของการมองเห็น มีดวงอาทิตย์เป็นดวงตาหลัก(ต่อการมองเห็นนี้) ตัวเชื่อมสิ่งนี้ระหว่าง
อาตฺมานูที่คุมดวงตากับดวงตาคือนาที ผู้ที่เคลื่อนไหวอยู่ในดวงตา ในสิ่งที่ถูกเห็น ในดวงอาทิตย์
ในนาที ในลมปราณ ในความสุขที่สุด ในอากาศของหัวใจ ในภายในของสิ่งทั้งหมดนี้ก็คืออาตฺมานู
บุคคลพึงตั้งสมาธิถึงอาตฺมานูซึ่งปราศจากความชรา เป็นอิสระจากความตาย ไม่มีความกลัว ไม่มี
ความทุกข์ใจ ไม่มีที่สิ้นสุด (1)

(หมายเหตุ : ตั้งแต่โคลก 2-14 มีข้อความคล้ายคลึงกันนี้ แต่เปลี่ยนการเปรียบเทียบ
สิ่งที่เป็นประสาทรับรู้ภายในกับทวารภายนอกเป็นคู่ๆ ดังนี้ หู-ทิต, จมูก-ดิน, ลิ้น-วรุณ, ผิวหนัง-
วายุ(ลม), มนสฺ(ใจ)-ดวงจันทร์, พุทธิ-พหุมา, อหังการ-รุทร, จิตต-เกษตรชฎ, วาจา (เสียง)-อคฺนิ
(ไฟ), มื่อ-อินฺทฺร เท้า-วิษณุ อวัยวะรับถ่ายของเสีย-มฤตฺยู(ความตาย),อวัยวะสืบพันธุ์-ปฺรชาปติ)

3. ทฤษฎีวิวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับความหมายตามนัยแรก : สรรพสิ่งคือชีวิต
ชีวิตคือสรรพสิ่ง อธิบายได้ดังนี้ ทฤษฎีวิวิทยาศาสตร์ยุคใหม่ที่พัฒนามาจากแนวความคิดของ
แอลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ที่ว่า สสารกับพลังงานเป็นสิ่งเดียวกันนั้น สอดคล้องกับแนวคิดอุปนิษัทที่
กล่าวว่า สรรพสิ่งคือชีวิต ชีวิตคือสรรพสิ่งข้างต้น อย่างไรก็ตาม อุปนิษัทได้อธิบายถึงสิ่งมูลฐาน
อันแท้จริงที่ทำให้สรรพสิ่งและชีวิตก่อรูป คงรูป และเป็นไปเช่นนั้น เช่นนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความ
เที่ยงแท้เพียงอย่างเดียว ไม่อาจวัดได้ นั่นคือพหุมนหรืออาตฺมานู อันเป็นตัวแท้ที่มีอยู่ในทุก
สรรพสิ่งและชีวิต สิ่งนี้ต่างหากที่ทำให้เกิดความหมายของสรรพสิ่งคือชีวิตและชีวิตคือสรรพสิ่ง
มากเสียยิ่งกว่าการอธิบายว่า เพราะสรรพสิ่งและชีวิตล้วนประกอบขึ้นจากธาตุต่างๆอย่างเดีย
วกันซึ่งเป็นเรื่องรอง เช่นเดียวกับความพยายามที่จะอธิบายว่า สิ่งที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งอันเป็น
วัตถุธาตุหรือปรากฏการณ์ภายนอกที่เรียกว่า เทว/เทวตา(ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ไฟ ลม ดวง
อาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝน ฯลฯ) เข้ากับวัตถุธาตุภายในตัวบุคคลเพื่อทำให้ชีวิตคงอยู่ ดำเนินไปได้
นั้น คือสิ่งที่เรียกว่านาที หรือเส้นประสาทในตำมุษย์การอธิบายว่านาทีเป็นตัวเชื่อมโยงเปรียบ
ได้กับเส้นสายใยที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งชีวิตในจักรวาลเข้าด้วยกันความนี้จึงสอดคล้องกับทฤษฎี
โยมหัตถรรยทฤษฎีคลื่นนำร่อง ทฤษฎีไฮโลมูฟเมนต์ ทฤษฎีการเชื่อมถึงกันและกันดังที่กล่าวมา
แล้ว ทฤษฎีสนามควอนตัมหนึ่งเดียวหรือทฤษฎีควอนตัมจิตวิญญาณที่อธิบายว่า ทุกสิ่งทุก
อย่างไม่อาจแยกจากกันได้ ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในสนามควอนตัมที่เดิมเป็นความว่างเปล่า แต่มี
ศักยภาพของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายของจักรวาล การเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปรเท่านั้นที่ก่อให้เกิด

เกิดสรรพสิ่ง ชีวิต ที่มีรูปร่างหลากหลายออกมาอย่างไม่สิ้นสุด ดังนั้นสรรพสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ความเป็นเอกภาพพื้นฐานเช่นนี้ไม่ได้มีเฉพาะจุลโลกหรือจุลจักรวาล (หมายถึงโลกหรือจักรวาลของอนุภาคหรืออนุภาคระดับใดอะตอม) แต่เป็นอันตรกิริยาที่เชื่อมไปถึงโลก ดวงดาว กาแล็กซี่ เทหวัตถุ ฯลฯ ของจักรวาลใหญ่ทั้งหมดเลยทีเดียว สตีเฟน ฮอว์กิง ก็สนับสนุนแนวคิดนี้ โดยกล่าวว่า หากนำเอาแรง 3 แรงในธรรมชาติรวมเข้าไว้ด้วยกัน คือแรงแม่เหล็กไฟฟ้า แรงนิวเคลียร์แบบอ่อนและนิวเคลียร์แบบเข้ม แล้วทำให้เกิดพลังงานที่สูงมาก และในภาวะที่พลังงานสูงเช่นนั้น อนุภาคที่มีสปินครึ่งเดียว (อนุภาคที่เป็นสรรพสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต) เช่นควาร์ก อิเล็กตรอน ซึ่งถือเป็นส่วนประกอบของสรรพสิ่งและชีวิตทั้งปวง ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดที่แตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ก็จะมีคามเหมือนกันไปหมด กลายเป็นอย่างเดียวกันทันที "ทฤษฎีอันตรกิริยาระดับไคควอนตัมเมคานิกส์" ของเทวทิ โบห์ม ก็พยายามอธิบายศักยภาพภายในของสรรพสิ่งและชีวิตหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่เชื่อมโยงกันโดยไม่อาจแบ่งแยกได้ โดยย่ำว่าหากจะวิเคราะห์อิเล็กตรอนหรืออนุภาคใดๆ ตลอดไปถึงจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิต โดยแยกเป็นส่วนๆแล้ว ไม่มีทางจะพบสัจภาวะพื้นฐานหรือปฐมมูลของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างได้เลย เพราะแต่ละสิ่งแต่ละอย่างในโลกนี้ ล้วนเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันทั้งหมด ตามทฤษฎีองค์รวมและระเบียบที่ซ่อนเร้นตนเองของโบห์มถือว่า สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ไม่ใช่สิ่งที่จะให้นิยามแยกออกจากกันได้ ตามหลักของอนันตทัศน์ที่เคลื่อนไหว สิ่งที่ไม่มีชีวิตก็นับว่าเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับองค์รวมด้วย หากไม่มีสิ่งไม่มีชีวิต (สรรพสิ่ง) ชีวิตก็เปิดเผยออกมาไม่ได้ เพราะชีวิตถูกม้วนซ่อนอยู่ในองค์รวมทั้งหมด หากมันไม่ถูกเปิดเผยออกมา เราก็ไปเรียกมันว่า "สิ่งไม่มีชีวิต" แต่เมื่อใด "ความเป็นชีวิต" ถูกเปิดเผยออกมาในสิ่งใด เราก็ไปเรียกสิ่งนั้นว่า "สิ่งมีชีวิต" ซึ่งเป็นการแยกแยะตามความนึกคิดของเราเอง ทั้งๆที่ทั้งสองสิ่งนี้มีแก่นแท้มาจากองค์รวมอันเดียวกัน และชีวิตก็คงอยู่ไม่ได้หากไม่มีการพึ่งพาอาศัยกันและกันกับสิ่งที่เราเรียกว่า "สิ่งไม่มีชีวิต" สรุปได้ว่า การให้ความหมายสรรพสิ่งคือชีวิต ชีวิตคือสรรพสิ่งของอุปนิษัทนี้ แนวคิดทฤษฎีเรื่ององค์รวมของเทวทิ โบห์มอธิบายได้สอดคล้องกับอุปนิษัทมาก เพียงแต่โบห์มใช้คำว่า "องค์รวม" แทนคำว่า พุรหมนหรืออาตมมุนเท่านั้น

4. ความหมายตามนัยที่ 2 : ชีวิตคือสิ่งที่ดำรงอยู่ได้โดยมีอาตมมุน(พุรหมน)เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายในและภายนอก คำอธิบายภาพรวมมีดังนี้ เมื่ออาตมมุน (พุรหมน)เป็นจักรวาล สัจภาวะที่เข้าไปอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์แล้ว ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏขึ้นในจักรวาล ปรากฏการณ์จึงมีอาตมมุนอยู่ภายในทั้งสิ้น ชีวิตบนโลกนี้จึงมีความหมายเช่นนี้ไปด้วย (เกาศัตติกิพุราหมณ-อุปนิษท I.6; พุทธทาสญาณ-อุปนิษท II.5.13, 14, 15, III.7.15, IV.4.5; กฐ-อุปนิษท I.3.12, II.2.12 ; มุณฑก-อุปนิษท III.1.4; เสวตาสูตร-อุปนิษท III.7; ไกวลย-อุปนิษท 10; อิตวาสุย-อุปนิษท 6-7; ฉานโทคย-อุปนิษท IV.10.4-5, IV.11.3) ไสลกอุปนิษทจำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นว่า พุรหมนหรืออาตมมุนแทรกอยู่ในทุกส่วนสำคัญของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นกำหนดให้

(สิ่งมี) ชีวิตนั้นๆ ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ คือ รมิ (สสาร) กับ ปฺราณ(พลังชีวิต/ลมปราณ) (ปรศฺน-อุปนิษทุ 1.4,1.5) หรืออาจกล่าวว่าเป็น อนฺนํ (อาหาร/สสาร) กับ ปฺราณ (สิ่งรับรู้) ที่รวมกันเรียกว่า วิรฺม (วิ คือ อนฺนํ รมิ คือ ปฺราณ) (พฺฤทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ V.12.1) หรือประกอบด้วย 2 สิ่ง คู่กัน คือ ภูตมาตฺรา (สิ่งที่ถูกรับรู้) กับ ปฺรชฺญามาตฺรา (สิ่งที่รับรู้/ผู้รู้) ที่สัมพันธ์กันเป็นคู่ๆ 10 คู่สำคัญ ได้แก่ วาจา กับ นาม (ชื่อ), ปฺราณ (ลมหายใจ) กับ ฌณฺ (ไต่กลืน), จกฺขุสฺ (ดวงตา/การมองเห็น) กับ รูป, โศตรฺ (หู) กับ เสียง, ชิหฺว(ลิ้น)กับอาหาร, หสฺต (มือ)กับการกระทำ, ศรีร (ร่างกาย) กับ ความสุข - ทุกข์ทางกาย, อวิยวสฺสพฺนํ กับ ความสุขจากการสืบทอด, ความกำหนดยิตฺในรัก กับ ปฺรชฺาปติ,เท้าทั้งสอง กับ การเคลื่อนไหว มนฺสฺ (ใจ) กับ ชฺยาน (ความคิด) และสิ่งเหล่านี้ควบคุมให้อยู่ในสภาพชีวิตได้โดยปฺรชฺญาหรือความรู้แจ้งในพฺรหฺมณฺ หรือกล่าวว่ามีพฺรหฺมณฺหรืออาตฺมณฺเป็นผู้ควบคุมนั่นเอง (เกาษิฏกิพฺราหฺมณ-อุปนิษทุ III.5, III.6, III.7, III.8) ด้วยเหตุที่ชีวิตมีความเป็นชีวิตขึ้นมาได้ด้วย 2 ส่วนสำคัญ คือส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อมสลาย ตายลง กับอีกส่วนหนึ่งที่เที่ยงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นตั่วแท้ ตามไมตรี-อุปนิษทุ III.1 - .5 ; วชฺรสุจิก-อุปนิษทุ 4,9, ส่วนแรกที่เปลี่ยนแปลงคือร่างกาย(ศรีร) เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ 5 อย่าง เรียกว่า ปญฺจ มหาภูตานิ กับธาตุละเอียด 5 อย่าง เรียกว่า ปญฺจ ตฺนุมาตฺรา ส่วนนี้รวมกันแล้วเรียกว่า ภูต ศพฺทณฺ ส่วนที่สอง เป็นอาตฺมณฺหรือตัวแท้ของชีวิต อยู่ในส่วนที่เรียกว่า ภูตาทฺมณฺ (ภูต + อาตฺมณฺ) หรืออาตฺมณฺที่อยู่ในภูต (หรือสิ่งมีชีวิตที่มีอาตฺมณฺ)บางครั้งอาจกล่าวว่าเป็นภูตานุตรยา มิณฺ (ภูต + อนฺตรยา มิณฺ) หรือผู้ควบคุมอยู่ภายในสิ่งมีชีวิตและอาตฺมณฺที่อยู่ภายในนี้เป็นผู้รู้แจ้งเรียกว่าปฺรชฺญาบางครั้งก็เรียกว่าปฺรชฺ พฺฤทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ IV.1.3, ปรศฺน-อุปนิษทุ III.3, III.8, III.9, มุณฺจก-อุปนิษทุ III.1.4 เกาษิฏกิพฺราหฺมณ-อุปนิษทุ III.2, III.3, II.1, ไตฺตติรีย-อุปนิษทุ II.3.1 จานฺโทคฺย-อุปนิษทุ I.11.5, VII.15.1 มักกล่าวว่า ชีวิตคือปฺราณ มิใช่เพียงให้ความหมายว่าปฺราณ คืออาตฺมณฺหรือพฺรหฺมณฺ เช่นเดียวกับส่วนอื่นๆของชีวิต แต่ที่เน้นไปเช่นนั้น น่าจะเป็นไปตามที่ปรากฏใน เกาษิฏกิพฺราหฺมณ-อุปนิษทุ III.3 ที่สรุปไว้ว่า "ชีวิต คือสิ่งที่ได้รับการก่อรูปจากอาตฺมณฺ โดยจากอาตฺมณฺ เป็น ปฺราณ จากปฺราณเป็นทวารต่างๆ(หมายถึงธาตุหยาบ-ละเอียดที่ก่อรูปเป็นร่างกาย) แล้วก็โลก (หมายถึงการรับรู้โลก)" และเกาษิฏกิพฺราหฺมณ-อุปนิษทุ II.1 ที่กล่าวว่า "ชีวิตคือปฺราณ ปฺราณก็คือพฺรหฺมณฺ โดยมีมนฺสฺ(ใจ)เป็นทวาร จกฺขุสฺ(การมองเห็นและเครื่องมอง)เป็นผู้พิทักษ์ หูเป็นผู้ประกาศ(ความเป็นชีวิต) คำพูดเป็นผู้ดูแลบ้าน (หมายถึงร่างกาย)" ดังนั้นโลกในอุปนิษทุหลายตอน จึงใช้คำว่าปฺราณ แทนคำว่าชีวิต นอกเหนือจากคำว่า ภูต ภูตานิ ปฺรชฺา ชีว ไตฺตติรีย-อุปนิษทุ I.7.1, II.3.1 และจานฺโทคฺย-อุปนิษทุ III.18.1 - .6, IV.10.4, VII.15.1 เห็นว่าชีวิตจะเป็นชีวิตไม่ได้ ถ้าไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งเป็นพฺรหฺมณฺด้วยกันทั้งนั้น นั่นก็คือ "ปฺราณ พฺรหฺม กํ พฺรหฺม ชํ พฺรหฺเมติ" แปลว่า "ปฺราณ เป็นพฺรหฺมณฺ น้ำหรือความรื่นรมย์(ก)เป็นพฺรหฺมณฺ อากาศ(ข)เป็นพฺรหฺมณฺ" (จานฺโทคฺย-อุปนิษทุ IV.10.4) ดังนั้น ชีวิตที่ว่าเป็นพฺรหฺมณฺ มิใช่เพียงแต่มีพฺรหฺมณฺ(อาตฺมณฺ)อยู่ในชีวิต แต่จะต้องสัมพันธ์กับพฺรหฺมณฺภายนอกโดยมีร่างกาย

เป็นสื่อรับรู้ พุรหมนุภายในและพุรหมนุภายนอกมีอย่างละ 4 ที่สัมพันธ์กัน เรียกว่า พุรหมนุมี 4 บาทหรือ 4 ส่วน (จตุษบาท พุรหม) พุรหมนุภายในหรือสิ่งที่อยู่ภายในชีวิต(ร่างกาย) เรียก อชฺยาตมฺนุ คือ มนสฺ(ใจ) คลี่คลายไปเป็น วาจา ลมปราณ ดวงตา หู พุรหมนุภายนอกหรือสิ่งที่อยู่ภายนอกชีวิต(ร่างกาย) เรียก อธิทฺวต คือ อากาศ คลี่คลายไปเป็น อคฺนิ(ไฟ) วายุ(ลม) อาทิตฺย(ดวงอาทิตย์) ทิศะ(ทิศทั้งหลาย) ถ้าไม่มี 4 อย่างภายนอก 4 อย่างภายในก็ไม่อาจรู้ถึงชีวิต โลก จักรวาลได้ ถ้าไม่มี 4 อย่างภายใน ชีวิต โลก จักรวาล ก็ไม่ปรากฏออกมา(ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ III.18.1-6 , IV.8.3 และปรศฺน-อุปนิษทุ III.8) ไตฺตติรีย-อุปนิษทุ I.7.1 ให้รายละเอียดเรื่องพุรหมนุภายนอกและพุรหมนุภายใน โดยกล่าวว่าทั้งสองส่วนนี้ แบ่งออกเป็น 3 ชุด ชุดละ 5 สิ่ง ดังนี้ พุรหมนุภายนอก เรียก อธิภูต ชุดที่ 1 ไค้แก่ ดิน ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ท้องฟ้า (สวรร์) ทิศทั้ง 4 ทิศระหว่างทิศทั้ง 4 ชุดที่ 2 ไค้แก่ ไฟ ลม ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ชุดที่ 3 ไค้แก่ น้ำ พืชล้มลุก(โอสถ) ต้นไม้(วนสฺปตฺย) อากาศ ร่างกาย พุรหมนุภายใน เรียก อชฺยาตมฺนุ ชุดที่ 1 ไค้แก่ ปฺราณ (ลมหายใจเข้า) อปฺยาน(ลมหายใจออก) วฺยาน(ลมหายใจแพร่กระจาย) อุทาน(ลมหายใจขึ้น) สฺมาน(ลมหายใจในช่องท้อง) ชุดที่ 2 ไค้แก่ จกฺษุส(ดวงตา/การเห็น) หู(การได้ยิน) มนสฺ(ใจคิด) วาจา(คำพูด เสียง) ตวัก(สัมผัส) ชุดที่ 3 ไค้แก่ หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ไขกระดูก ความสัมพันธ์ระหว่างพุรหมนุภายในที่แทนด้วยปฺราณ และพุรหมนุภายนอกที่แทนด้วยอากาศ(ข) ปรากฏชัดเจนดังที่แสดงรายละเอียดไว้ข้างต้น แต่สิ่งที่เป็นพุรหมนุอีกอย่างหนึ่งคือ "กํ" ถ้าแปลว่าน้ำ ก็จะสอดคล้องกับปฺราณ(ลม) ขำ(อากาศ) อันหมายถึงธาตุทั้งสาม แต่ถ้าแปลว่าความรื่นรมย์ มองเห็นได้ไม่ชัดเจนจากคำอธิบายในอุปนิษทุข้างต้น คำอธิบายว่า กํ คือ พุรหมนุ คือ ความรื่นรมย์หรือความปฺราณนาอันเกิดจากชีวิต จึงจะทำให้ชีวิตเป็นชีวิตนั้น พอจะเห็นได้จากคำอธิบายใน ไมฺตรีย-อุปนิษทุ VI.10, 12, 13 ; ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ I.1.2 ที่กล่าวในเรื่องของ"รส"ที่สัมพันธ์ระหว่างสวรพฺลัํกับชีวิต หรือพุรหมนุภายในและพุรหมนุภายนอกที่ทำให้เป็นชีวิตนั่นเอง ไมฺตรีย-อุปนิษทุ VI.13 กล่าวว่า "ชีวิต(ปฺราณ)คือรสของอาหาร มนสฺ(ใจ)คือรสของชีวิต วิชฺญาน(ความรู้)คือรสของมนสฺ(ใจ) ความสุขสูงสุด(อานนฺท) คือรสของวิชฺญาน" ส่วนฉานโทคฺย-อุปนิษทุ I.1.2 กล่าวว่า "รสของสิ่งมีชีวิตคือดิน รสของดินคือน้ำ รสของน้ำคือพืชพันธุ์ รสของพืชพันธุ์คือมนุษย์ รสของมนุษย์คือวาจา(ภาษาสื่อสาร)" (ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ I.1.2 และ ไมฺตรีย-อุปนิษทุ VI.13) ความหมายของ"รส"ในที่นี้จึงน่าจะแปลว่า แก่นแท้หรือสิ่งสุดท้ายตกที่เป็นผลลัพท์ของสิ่งนั้นๆ ในอุปนิษทุหลายตอนแสดงให้เห็นว่า คำว่า อนนฺมสามารถแปลว่า อาหารหรือดินก็ได้ จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าอาหาร(ดิน)กับชีวิตต่างเป็นรส(แก่นแท้)ของกันและกัน ข้อนี้สอดคล้องกับไมฺตรีย-อุปนิษทุ VI.10 ที่ให้ความหมายชีวิต ว่า "เป็นอาหารของกันและกัน" ส่วนไตฺตติรีย-อุปนิษทุ III.7.1, III.8.1, III.9.1 ขยายความต่อออกไปถึงการเกี่ยวพัน"การกิน"ซึ่งกันและกันไปเป็นลำดับขั้นดังนี้ "เมื่อชีวิตหรือปฺราณ คืออาหาร ร่างกายเป็นผู้กินอาหาร เมื่อน้ำเป็นอาหาร แสงเป็นผู้กินอาหาร เมื่อดินเป็นอาหาร อากาศเป็นผู้กินอาหาร" เมื่อไตฺตติรีย-อุปนิษทุ III.2.1-III.6.1 ขยายความของพุรหมนุภายนอกและพุรหมนุ

ภายในที่สัมพันธ์กับชีวิตอย่างเป็นขั้นตอน ย่อมแสดงลำดับของ "ความเป็นชีวิต" ที่มีระดับชั้นแรกสุดไปจนถึงขั้นสุดท้าย องค์ประกอบของชีวิตจึงเริ่มตั้งแต่ สสารหรืออาหาร(อนุนม) ชีวิตจะอยู่ไม่ได้ถ้าขาดสิ่งนี้ (ไมตรี-อุปนิษทุ VI.12) จากสสารก็เป็น ปราณ หรือลมปราณ ปราณในที่นี้จึงหมายถึง ลมหายใจ จากลมปราณก็เป็นมนสฺ(ใจคิด) จากมนสฺก็เป็น วิชฺญาณ หรือความรู้ จากวิชฺญาณ ก็เป็น อานนฺทซึ่งหมายถึง ความสุขสูงสุด (ไตตติรีย-อุปนิษทุ III.2.1, III.3.1, III.4.1, III.5.1, III.6.1 นอกจากจัดลำดับองค์ประกอบสำคัญของสิ่งมีชีวิตตามลำดับชั้นจากสิ่งมีชีวิตต่ำไปจนสูงสุดแล้ว ในไตตติรีย-อุปนิษทุ II.3.1 ยังชี้ให้เห็นว่า ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเทวดา มนุษย์ สัตว์ ล้วนมีลมหายใจ(ลมปราณ)เหมือนกัน แต่สิ่งที่ทำให้แตกต่างกัน คือสิ่งที่อยู่ในมนสฺ นั่นก็คือ วิชฺญาณซึ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตที่มีภูมิปัญญา ชีวิตที่มีวิชฺญาณจะเป็นชีวิตที่สัมพันธ์กับโลก จักรวาล ปรากฏการณฺ์เท่านั้น แต่ชีวิตที่มีอานนฺทจะเป็นชีวิตที่เชื่อมโยงโลก จักรวาล ปรากฏการณฺ์กับโลก จักรวาลสัจจภาวะเข้าด้วยกันได้ (ไตตติรีย-อุปนิษทุ II.3.1, II.4.1, II.5.1, II.6.1)

5. โสลกอุปนิษัทที่ให้ความหมายชีวิตคือสิ่งที่ดำรงอยู่ได้โดยมีอาตมฺน(พรหมน) เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายในและภายนอก ตัวอย่างได้แก่ ปุรศฺน-อุปนิษทุ I.5, III.3; พุทฺทการณฺยก-อุปนิษทุ V.12.1; เกาษีตฺกิพฺราหฺมณ-อุปนิษทุ III.8; II.1, III.3; วชรฺสูจิก-อุปนิษทุ 2, 3, 4, 9; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษทุ III.18.1-6, I.1.2; ไมตรี-อุปนิษทุ VI.1, VI.13; ไตตติรีย-อุปนิษทุ II.4.1, II.5.1, II.6.1 (Radhakrishnan 1953: 651-652, 659, 297, 781-782, 761, 776, 935-937, 397-399, 337-338, 816-826, 545-548; Shastri 1996: 11, 12, 124, 203-204, 197, 202, 260-262, 52, 34, 181-184, 26)

อาทิตโย ห ไว ปฺราโณ รยิเรว จนฺทุรมา รยิรฺวา เอตตฺ สรฺว ยนฺมูรฺตํ จามูรฺตํ จ
ตสฺमान् มูรฺติเรว รยิ ॥ 5॥ (ปุรศฺน-อุปนิษทุ I.5)
ดวงอาทิตย์นั้นแหละคือปฺราณ รยิ(วัตถุธาตุ)นั้นแหละก็คือดวงจันทร์ จริงๆแล้ว
รยิ ก็คือทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ไม่ว่าจะเป็นไรก็ตามที่มีรูปหรือไม่มีรูป เพราะฉะนั้นอะไรก็ตามที่มีรูป ก็คือ
รยิ นั่นเอง (5)

---, อนฺนํ ไว วิ, อนฺเน หีมานิ สฺรฺวาณิ ภูตานิ วิชฺญานิ รมิติ ปฺราโณ ไว ํ ปฺราณ
หีมานิ สฺรฺวาณิ ภูตานิ รมนฺเต สฺรฺวาณิ ห วา อสฺมิน ภูตานิ วิตฺนติ, สฺรฺวาณิ ภูตานิ
รมนฺเต ย เอวํ เวท | (พุทฺทการณฺยก V.12.1)

อาหารก็คือวิ เพราะว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้อยู่ในอาหาร นี่คือ รม ปฺราณ(ลมปราณ)ก็คือรม เพราะว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้สนุกสนานในปฺราณ จริงๆแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่ง
รู้แบบนี้ ย่อมสนุกสนานในปฺราณนี้ ।

น วาจิ วิชฺชญาสีต, วกตาริ วิทฺยาน น คนฺธี วิชฺชญาสีต ฆรตาริ วิทฺยาน น รูปิ
 วิชฺชญาสีต รูปิวิทฺย วิทฺยาน น ศพฺพิ วิชฺชญาสีต โสฺรตาริ วิทฺยานนํ นนฺธสิ
 วิชฺชญาสีตํ นนฺธสฺย วิชฺญตาริ วิทฺยาน น กรม วิชฺชญาสีตํ กรตาริ วิทฺยาน น
 สฺยทฺเช วิชฺชญาสีต สฺยทฺชโย วิชฺญตาริ วิทฺยาน นนฺทํ น ริตํ น ปฺรชาติ
 วิชฺชญาสีตํ นนฺทสฺย รเต ประชาเต วิชฺญตาริ วิทฺยานนํ ตยํ วิชฺชญาสีตํ ตยาริ
 วิทฺยาตํ น มโน วิชฺชญาสีต มนฺตาริ วิทฺยาตํ । ตา วา เอตา ทสฺสว ภูตมาตฺรา อธิปฺรชฺญ
 ทศ ปฺรชฺญมาตฺรา อธิภูตํ ยทฺธิ ภูตมาตฺรา น สฺยํ น ปฺรชฺญมาตฺราส สฺยํ ยทฺ วา
 ปฺรชฺญมาตฺรา น สฺยํ น ภูตมาตฺราส สฺยํ । น หยนฺยตโร รูปิ กิจนํ สิขเยท ।
 โน เอตํ นานา ตทฺ ยถา รตฺสยาเรฯ เนมิรรูปิโต นาภาวรา อรูปิตา เอวเมวาทา
 ภูตมาตฺราส ปฺรชฺญมาตฺราสวรูปิตาส ปฺรชฺญมาตฺราส ปฺราณํ รูปิตาส ส เอษ ปฺราณ
 เอว ปฺรชฺญาตฺมานนํ โท 'ชโร 'มฤตํ' น สาธุณา กรมณา ภูยานํ ภวติ โน เอวสาธุณา
 กนิยานํ । เอษ หุเยวโน สาธุ กรม การยติ ตํ ยเมภโย โลเกภฺย อุนนินฺเชต เอษ
 อู เอวสาธุ กรม การยติ ตํ ยมโช นินฺเชต । เอษ โลกปาล เอษ โลกาทิปติเรษ
 สรวะสะ ส ม อาตฺเมติ วิทฺยาตํ ส ม อาตฺเมติ วิทฺยาตํ ॥ (เกาษีตกิปฺราหมณฯ III.8)

บุคคลไม่ควรปรารถนาจะรู้คำพูด แต่ควรรู้ถึงผู้กล่าวคำพูด ไม่ควรปรารถนาจะรู้กลิ่น
 หอม แต่ควรรู้ถึงผู้ดมกลิ่น ไม่ควรปรารถนาจะรู้รูปร่าง แต่ควรรู้ถึงผู้เห็นรูปร่าง ไม่ควรปรารถนา
 จะรู้เสียง แต่ควรรู้ถึงผู้ได้ยินเสียง ไม่ควรปรารถนาจะรู้รสอาหาร แต่ควรรู้ถึงผู้ลิ้มรส ไม่ควร
 ปรารถนาจะรู้การงาน แต่ควรรู้ถึงผู้กระทำการงาน ไม่ควรปรารถนาจะรู้ความสุข-ทุกข์ แต่ควรรู้
 ถึงผู้ประสบความสุข-ทุกข์ บุคคลไม่ควรปรารถนาจะรู้ทั้งความสุขสูงสุด ความยินดีในสรัก การ
 ให้กำเนิด คำพูด บุคคลควรรู้ถึงผู้ที่มีความสุขสูงสุด มีความยินดีในสรัก มีการให้กำเนิด บุคคล
 ไม่ควรปรารถนาจะรู้ความเคลื่อนไหว แต่ควรรู้ถึงผู้ที่เคลื่อนไหว ไม่ควรปรารถนาจะรู้จิตใจ
 (มนส) แต่ควรรู้ผู้ที่ให้ใจคิด ชาติวัตถุ 10 ประการเป็นสิ่งที่มิปรารถนาควบคุม ชาติปรชฺญา 10
 ประการนี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับชาติวัตถุ เพราะว่า ถ้าไม่มีชาติวัตถุ ก็ไม่มีชาติปรชฺญา ถ้าไม่มี
 ชาติปรชฺญาก็ไม่มีชาติวัตถุ เพราะว่าจะไม่มีรูปใดๆ สำเร็จขึ้นได้ถ้าไม่มีรูปอื่นอีกรูปหนึ่ง สิ่งนี้ไม่ใช่
 สิ่งที่มามากมายเช่นเดียวกับในรถคันหนึ่ง มีวงล้อประกอบติดอยู่ที่ก้าน มีก้านล้อประกอบอยู่ที่ตุ้ม ใน
 ทำนองเดียวกันชาติวัตถุทั้งหลายเหล่านี้ก็ประกอบติดอยู่กับชาติปรชฺญาและชาติปรชฺญาก็
 ประกอบติดอยู่กับปฺราณ ปฺราณนั้นแหละเป็นอาตฺมณฺที่ เป็นตัวรู้แจ้ง (ปรชฺญาตฺมณ) เป็นความสุข
 สูงสุด (อานนฺท) ไม่แก่ ไม่ตาย เขา (ปฺราณ) เป็นผู้มากด้วยการกระทำดี หรือน้อยด้วยการกระทำ
 ชั่ว เขานั้นแหละเป็นผู้ให้คนที่ต้องการไปสูงกว่าโลกนี้ทำดี และเขานั้นแหละที่ให้แก่คนที่ต้องการ
 โลกต่ำกว่านี้ทำชั่ว สิ่งนี้คือผู้คุ้มครองโลก เขาใหญ่เหนือโลก เขาคือเจ้าโลก ควรรู้ว่าเขานั้น
 แหละคืออาตฺมณฺของข้าพเจ้าฯ ।

ตตฺร โจทยมสฺติ โก วา พฺรหมโณ นาม กิํ ชีวะ กิํ เทหะ กิํ ชาติะ กิํ

ชฎานํ กิํ กรม กิํ ชารุมิก อิติ ||2||

ตตร ปฺรทโม ชีโว พฺรหฺมณ เจตตฺนํ น । อตีตนาถตาเนกเทหานํ
ชีวสฺยกรูปรุทฺวาทฺ เอกสฺยาปิ กรมวตาทเนกเทหสํวาทฺ สรวตฺธีรวานํ
ชีวสฺยกรูปรุทฺวาทฺจ । ตสมานํ น ชีโว พฺรหฺมณ อิติ ||3||

ตฺรหิ เทโห พฺรหฺมณ อิติ เจตตฺนํ น । อจาณฺหาลาทีปฺรยฺญตฺตานํ
มนุสฺสยณํ ปาณฺจโกตีกตฺตฺเวน เทหสฺยกรูปรุทฺวาทฺ ---- ||4||

ตฺรหิ โก วา พฺรหฺมโณ นามะ । ยะ กศฺจิททาตฺมานมทฺวิตียํ ชาตฺยคฺคณฺกรฺยาหิเน
ษชฺรูมิษฏฺภาเวตฺยาทิสฺรวาทฺสวาทํ สตฺยชฎานานนฺททานนฺตสฺวรูปํ สวํ
นิรฺวิกल्पมฺ,อเศษฺกल्पาชารมฺ,อเศษฺกฺตฺตานตฺรยามิตฺตฺเวน วรฺตมานมฺ,
อนฺตรพหิตฺตฺจากาตฺวทฺนสฺยฺยตฺม,อชณฺชานนฺทสฺวภาวมฺ,อปรเมยมฺ,อนุภวโกเวทฺยมฺ,
อปรโรษตฺยาภาสมานํ กรลามาถวาทฺ สากฺษาทปโรษีภฺยตฺตฺย ภฺยตฺตฺย
กามาตฺยาทิสวาทํ ตมาทิตฺตฺยสํปฺนโน ภาวมาตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย
ทฺมภาทิตฺตฺยทิตฺตฺยสํปฺนโน ภาวมาตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย
อติ ศฺรุตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย
สจฺจิททาตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย
ภาวาทิตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย
|| 9|| (วชรฺสูจิก 2, 3, 4, 9)

ในเรื่องนี้มีความว่า แท้จริงแล้วใครกันเล่าที่ได้ชื่อว่า พราหมณ์ ? พราหมณ์เป็นชีวะ
ละหรือ ? พราหมณ์เป็นร่างกายหรือ ? พราหมณ์เป็นตามชาติกำเนิดหรือ ? พราหมณ์เป็นได้
จากการกระทำหรือ ? พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีหรือ ? (2)

ในเรื่องนี้ถ้ากล่าวว่า ข้อแรกคือชีวะเป็นพราหมณ์ มันไม่ใช่เช่นนั้น เพราะชีวะมีเพียงหนึ่ง
เดียวสำหรับร่างที่มีอย่างมากมายสำหรับในอดีตและปัจจุบัน เพราะอำนาจของกรรมจึงทำให้มี
ร่างกายหลากหลาย เนื่องจากชีวะตฺมณฺเพียงหนึ่งเดียวอยู่ในร่างกายอันหลากหลาย ดังนั้น
ชีวะตฺมณฺจึงไม่ได้เป็นพราหมณ์ (3)

ถ้ากล่าวว่า ร่างกาย เป็นพราหมณ์ มันไม่ใช่เช่นนั้น เพราะร่างกายมีรูปหนึ่งเดียว
ประกอบไปด้วยปฏฺยจฺกฺต(ธาตุ5อย่าง) (ที่มีอยู่)ในความเป็นมนุษย์ทั้งหลาย ในทุกชั้นวรรณะ ลง
ไปถึงจัณฺชาล เป็นต้น ---(4)

ใครก็ตามเมื่อได้ประจักษ์แจ้งอาตฺมณฺที่ไม่มีที่สออง ไม่มีความแตกต่างในการเกิด คุณ
ลักษณะและกรฺยาอาการ ไม่มีสิ่งที่เป็นโทษทั้งปวง เป็นต้นว่า ความอ่อนแอ 6 ประการ และ 6
ภาวะ มีความจริง ปัญญา ความสุข และความเป็นอนันต์เป็นลักษณะ เป็นตัวของตัวเอง ไม่มี
ความตั้งใจ เป็นฐานรองรับความตั้งใจทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายใน(อนฺตรยามิณฺ)สิ่งมี
ชีวิตทั้งปวง เป็นผู้แพร่พรหมคฺคณฺอยู่ทั้งภายในและภายนอกเหมือนอากาศ เป็นความสุขสูงสุด
แบ่งแยกไม่ได้ วัตรไม่ได้ รู้ได้โดยอาศัยประสบการณ์ตนเองเพียงอย่างเดียว เป็นผู้ปรากฏให้เห็น
โดยตรง เมื่อกระทำการปรากฏให้เห็นได้ก็เป็นจุดตั้งผลอมลกะที่อยู่สฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺยตฺตฺย (ฝ่ามือ) และ

โดยอาศัยความพร้อมมูลโดยธรรมชาติ เป็นผู้ห่างไกลจากโทษที่เป็นความปรารถนาเป็นต้น ประกอบกับคุณสมบัติของความสงบเป็นต้น เป็นผู้ห่างไกลจากภาวะของการเป็นอยู่ เจตนาร้าย ความละโมภ ความคาดหวัง ความหลง เป็นต้น เขาอยู่ด้วยจิตใจที่ไม่ถูกสัมผัสด้วยความโอ้อวด (ยึดมั่นในตนเอง) เป็นต้น เขาไม่เท่านั้นที่ครอบคลุมคุณลักษณะเช่นที่ว่ามานี้ นี่แหละเป็น พราหมณ์ นี่คือการอภิปรายในพระเวท(ศรuti-คำของพระเจ้า) สมฤติ ปุราณะ อิติहास เพราะว่า ความเป็นพราหมณ์ที่สมบูรณ์นั้นจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ จงภาวนาถึงพुरुหมนุ อาตมณु ซึ่งเป็น สฤ(สิ่งที่มีอยู่) จิตและอานนห(ความสุขสูงสุด) (เพียงหนึ่งเดียว)ไม่มีที่สอง จงภาวนาถึงพुरुหมนุ นี้ คือ อาตมณु ซึ่งเป็น สฤ จิต อานนห นี้คืออุปนิษत् (9)

ปุราโณ พुरुเมติ ห สุมาห เกาษีตกิสตสฺย ห วา เอตสฺย ปฺราณสฺย พुरुหมโณ
มโน ทูติ วากุ ปริเวษฏี จกษุโโคปฤถ ไศรฺตรํ สํศฺรเวยิตฤ ---เตสฺไม วา เอตสฺไม
ปฺราณสฺย พुरुหมเณ เอตาะ สฺรฺวา เทวตา อยาจมานาย พลี ฺหรนฺติ ---

(เกาษีตกิปฺราหมณฯ II.1)

ปฺราณ(ลมปฺราณ)นั้นแหละคือพुरुหมนุ เกาษีตกิเคยกล่าวไว้ ซึ่งก็เป็น ปฺราณที่เป็น พुरुหมนุนี้แหละ มีมนสฺ(ใจ)เป็นทูต วาจา(คำพูด)เป็นผู้ดูแลบ้าน จกษุสฺเป็นผู้พิทักษ์ หู เป็นผู้ประกาศ--- เทวตาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้(มนสฺ วาจา จกษุสฺ หู) ย่อมนำเครื่องบูชาไปให้แก่ ปฺราณนั้นแหละที่เป็นพुरुหมนุ ।

---โย โว ปฺราณะ सा प्रश्नुया या वा प्रश्नुया स प्ราणः । तस्यैवा तृणं
एतत् विष्णुनाम् यत्ไรतत्पृषः सृष्टेः सृष्टिं गेज्ज पश्यत्यक्षमिन् प्ราण एवाका
ภาति । तन्नि वाक् स्रवणामगिः सहाप्येति जगुः स्रवाः रुपिः सहाप्येति स्रवः
स्रवाः स्रवाः सहाप्येति मनः स्रवाः रुयाः महाप्येति स यथा प्रतिपश्यते ।
यथाक्षेत्र चालते स्रवा तिष्ठे विस्फुलिङ्गा विप्रतिष्ठन्नुनामेवावतस्मात्तात्मनः
प्राणा यथायत्नं विप्रतिष्ठन्ते प्राणैर्वा ते वा ते वा ते वा ।

स एष प्राण एव प्रश्नुयात्मेति स्त्री प्रिकृष्टयोद्यप्यति (เกาษีตกิปฺราหมณฯ III.3)

อะไรกันเล่าคือปฺราณ ปฺราณก็คือปฺรชฺญา อะไรกันเล่าคือปฺรชฺญา ปฺรชฺญาก็คือปฺราณ นี่คือการเห็น นี่เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น เมื่อบุคคล(บุรุษ)อยู่ในภาวะหลับสันทนนั้นย่อมไม่เห็นความฝันใดๆเขาย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวกับปฺราณนั้นเท่านั้น และแล้วคำพูดพร้อมกับชื่อทั้งหลายทั้งปวงก็ไปสู่เขา ดวงตาพร้อมกับรูปทั้งหลายทั้งปวงก็ไปสู่เขา หูพร้อมกับเสียงทั้งหลายทั้งปวงก็ไปสู่เขา ใจพร้อมกับความคิดทั้งหลายทั้งปวงก็ไปสู่เขา เมื่อเขาตื่นขึ้นเหมือนลูกไฟทุกสารทิศที่ออกจากไฟที่ลุกโผลงอยู่ เป็นเช่นเดียวกับปฺราณ(ลมปฺราณ)ที่ออกมาจากอาตมณุนั่นเอง ย่อมไปอยู่ตามที่ต่างๆตามที่ตนจะต้องไป ที่ออกจากปฺราณคือเทวตาทั้งหลาย และที่ออกจาก

เทวดาทิ้งหลายคือโลกทั้งหลาย ปราณเดียวกันนั้นแหละที่เป็นอาตมณที่เกี่ยวเนื่องปรัชญา ยึด
ร่างกายนี้ไว้ และทำให้ร่างกายลุกขึ้นมา(มีชีวิต)ได้ ।

มโน พุรุหมเมตยุปาสีเตตยุชยาตมมถาธิไทวตมากาโส พุรุหมเมตยุภยมาทิมุญ
ภวตยุชยาตมัม จาธิไทวตัม จ ॥1॥

ตเทตจ จตฺยุปาทพุรุหม วาก ปาทะ ปราณะ ปาทศ จกฺษะ ปาทะ ไศรตฺร ปาทะ
อิตฺยุชยาตมมถาธิไทวตมคฺนิะ ปาโท วายะ ปาท อาทิตฺยะ ปาโท ทิตะ ปาท
อิตฺยุภยเมวาทิมุญ ภวตยุชยาตมัม ไจวาทิไทวตัม จ ॥2॥

วาเคว พุรุหมณศ จตฺรุตะ ปาทะ โส คุณินา ชฺโยติชา ภาติ จ ตปติ จ ภาติ จ
ตปติ จ กิรฺตฺยา ยศสา พุรุหมวรุจเสน ย เอว เวท ॥3॥

ปราณ เอว พุรุหมณศ จตฺรุตะ ปาทะ ส วายูนา ชฺโยติชา ภาติ จ ตปติ จ ภาติ
จ ตปติ จ กิรฺตฺยา ยศสา พุรุหมวรุจเสน ย เอว เวท ॥4॥

จกฺษรว พุรุหมณศ จตฺรุตะ ปาทะ อาทิตฺยเณ ชฺโยติชา ภาติ จ ตปติ จ ภาติ
จ ตปติ จ กิรฺตฺยา ยศสา พุรุหมวรุจเสน ย เอว เวท ॥5॥

ไศรตฺรเมว พุรุหมศ จตฺรุตะ ปาทะ ส ทิคฺกิริ ชฺโยติชา ภาติ จ ตปติ จ ภาติ
จ ตปติ จ กิรฺตฺยา ยศสา พุรุหมวรุจเสน ย เอว เวท ย เอว เวท ॥6॥

(ฉานโทคฺย ๙ ॥.18.1-6)

บุคคลควรตั้งสมาธิถึงมนสฺ(ใจ)ว่าเป็นพุรุหมน - นี่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตัวตนของชีวิต
(อชฺยาตมณ) ครานี้เกี่ยวกับเทวดาทิ้งหลาย(สิ่งภายนอก-อชิไทวต) บุคคลควรตั้งสมาธิถึงอากาศ
ว่าเป็นพุรุหมน นี่คือคำสอน 2 ประการที่เกี่ยวกับ อชฺยาตมณ(ร่าง)และเกี่ยวกับอชิไทวต (สิ่งที่
เป็นเทวภายนอก) (1)

พุรุหมนนันมี 4 เท้า คำพูดเป็นเท้าหนึ่ง ลมหายใจเป็นเท้าหนึ่ง ดวงตาเป็นเท้าหนึ่ง
หูเป็นเท้าหนึ่ง ที่ว่ามานี้เป็นอชฺยาตมณ ครานี้ อชิไทวตบ้าง ไฟเป็นเท้าหนึ่ง ลมเป็นเท้าหนึ่ง
ดวงอาทิตย์เป็นเท้าหนึ่ง ทิศทั้งหลายเป็นเท้าหนึ่ง ที่ว่ามานี้เป็นคำสอน 2 ประการที่เกี่ยวกับ
อชฺยาตมณ (ร่าง)และอชิไทวต(สิ่งภายนอก) (2)

คำพูดเป็นหนึ่งในสี่เท้าของพุรุหมน มันปรากฏและมีความร้อนโดยอาศัยแสงของไฟ
ผู้ที่รู้อย่างนี้ ย่อมปรากฏและมีความร้อนทางด้านเกียรติ ชื่อเสียงและความรู้เรื่องพุรุหมน (3)

ลมหายใจ เป็นหนึ่งในสี่เท้าของพุรุหมน มันปรากฏและมีความร้อนโดยอาศัยแสงของ
ลม ผู้ที่รู้อย่างนี้ ย่อมปรากฏและมีความร้อนทางด้านเกียรติ ชื่อเสียงและความรู้เรื่องพุรุหมน(4)

ดวงตาเป็นหนึ่งในสี่เท้าของพุรุหมน มันปรากฏและมีความร้อนโดยอาศัยแสงของ
ดวงอาทิตย์ผู้ที่รู้อย่างนี้ย่อมปรากฏ และมีความร้อนทางด้านเกียรติชื่อเสียง และความรู้เรื่อง
พุรุหมน (5)

หูเป็นหนึ่งในสี่เท้าของพुरुหมนุ มันปรากฏและมีความร้อนโดยอาศัยแสงของทิศทั้งหลาย ผู้ที่รู้อย่างนี้ย่อมปรากฏ และมีความร้อนทางด้านเกียรติ ชื่อเสียงและความรู้เรื่องพुरुหมนุ (6) ।

อาตุมน เอษ ปุราโณ ชายเต । ยไถษา ปุรุเช ฉาโยตสุมิน เนตทาทตม,
มโนกฤเตนยาตย สุมินญ จรีเร ॥ (ปุรศนฯ III.3)

ปฺราณ(ชีวิต) นี้เกิดจากอาตุมนุ อาตุมนุแผ่กระจายอยู่ทั่วปฺราณเหมือนกับเงาอยู่กับคนๆหนึ่ง อาตุมนุเข้ามาสู่ร่างกายนี้ได้ก็โดยการทำงานของใจ(มนสฺ) ।

ปุราโณ วา อนนสฺย รโส มนะ ปฺราณสฺย วิชฺญานํ มนสฺ อานนํ
วิชฺญานสฺยเอตยฺนฺนฺวานํ ปฺราณวานํ มนสฺวานํ วิชฺญานวานํ นนฺทวํสํ จ ภวติ
โย ไหว เวท ยาวนตฺติท โว ภูตานุยฺนมนมฺทนฺติ ทาวตฺย สฺวานตฺเตสฺสโก ‘นฺนมนฺตฺติ
โย ไหว เวท โอนนเมว วิชฺรณฺนมนนํ สํวณํ สฺมฤตมฺ ।

อนนํ ปศฺชนํ ปุราโณ ‘นฺนํ ชฺเชษฺฐมนนํ ภิชฺกสฺมฤตมฺ ॥ (โมตฺรี ฯ VI.13)

จริงๆแล้ว ปฺราณคือรส(แก่นแท้)ของอาหาร มนสฺ(ใจ)คือรสของปฺราณ วิชฺญาน(ความรู้) คือรสของมนสฺ(ใจ) อานนํท(ความสุขสูงสุด)คือรสของวิชฺญาน ผู้ที่รู้อย่างนี้ย่อมกลายเป็นผู้มีอาหาร มีลมปฺราณ มีใจ มีความรู้ มีความสุขสูงสุด สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้จำนวนเท่าใดก็ตามกินอาหาร ผู้ที่รู้อย่างนี้นั้นแหละซึ่งอยู่ในอาหารย่อมกินอาหารในสิ่งมีชีวิตจำนวนเท่านั้น อาหารนี้แหละป้องกันการเสื่อมสลาย อาหารจึงเป็นสิ่งที่น่าบูชา ดังที่กล่าวไว้ว่า อาหารคือชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย อาหารเป็นผู้แก่ที่สุด อาหารเป็นแพทย์ ।

เอษํ ภูตานุํ ปุฤติวี รสํ ปุฤติวียา อาโป รโส ‘ปาโมษชโย รส โษษณํ ปุรุโษ
รสํ ปุรุชฺสย วาคุ รโส วาจ ฤคฺรส ฤจะ สาม รสํ สามน อฺหฺฤติโก รสํ ।

(ฉานโทคฺยฯ I.1.2)

รส(แก่นแท้)ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายคือคิน รสของคินคือน้ำ รสของน้ำคือพีชล์มฺลฺก รสของพีชล์มฺลฺกคือคณ รสของคณคือคํพฺพุต รสของคํพฺพุตคือฤกฺ(บทสวดของฤคเวท) รสของฤกฺคือสามนฺ(บทสวดของสามเวท) รสของสามนฺคืออฺหฺฤติคฺ ।

ยโต วาโจ นีวรฺตนเต । อปุราปฺย มนสา สห อานนํทํ พฺรหฺมโณ วิทฺวานํ ।

นพิภฺเตติ กทาจเนติ । ตสฺยเษ เอว ศรีร อาตุมา । ยะ ปุรวฺสย ।

ตสฺมาท วา เอตสฺมานํ มโนมฺยาตฺย । อนฺโย ‘นฺตร อาตุมา วิชฺญานมฺยะ ।

เตโนษ ปุรุณะ । ส วา เอษ ปุรุวฺช เอว ตสฺย ปุรุชฺชวิตาม । อนวํยํ ปุรุชฺชวิตะ ।

ตสฺย ศฺรทฺทฺไวว คิระ । ฤตํ ทกฺษิณะ ปกฺษะ । สฺตยมฺฤตฺตระ ปกฺษะ โยค อาตุมา ।

มเห ปุณฺณ ปฺรติษฐา । ตทปฺเยษ โสฺลโก ภวติ ॥ 4॥

วิชฺฌานํ ยชฺฌํ ทนฺเต । กรฺมาณิ ทนฺเต 'ปิ จ । วิชฺฌานํ เทวาระ สรวะ ।

พฺรหฺม ชฺเชษฺฐมฺปาสเต । วิชฺฌานํ พฺรหฺม เจทฺ เวท । ตสฺมาจฺ เจนฺน ปฺรมาทฺยติ

ศฺรึเร ปาปฺมโน หิตฺวา । สรวานํ กามานํ สมตฺนฺต อิติ । ตสฺโยษ เอว ศฺรึเร อาตฺมา ।

เย ปุรฺวสฺย । ตสฺมาทฺ วา เอตสฺมาทฺ วิชฺฌานมฺยาตฺ । อนฺนโย 'นฺตร อาตฺมานนฺทมฺเย

เตโนษ ปฺรณะ । ส วา เอษ ปฺรุษวิธ เอว । ตสฺย ปฺรุษวิทฺตามฺ । อนฺนํ ปฺรุษวิทฺ

ปฺรียเมว คิระ । โมโท ทกฺขิณะ ปกฺษะ । ปฺรโมท อุตฺตระ ปกฺษะ । อนนฺท อาตฺมา ।

พฺรหฺม ปุณฺณ ปฺรติษฐา । ตทปฺเยษ โสฺลโก ภวติ ॥ 5॥

อสฺนเนว ส ภวติ । อสทฺ พฺรหฺเมติ เวท เจทฺ । อสฺติ พฺรหฺเมติ เจทฺ เวท ।

สทฺตเมณํ ตโต วิทฺริติ । ตสฺโยษ เอว ศฺรึเร อาตฺมา เย ปุรฺวสฺย ।

อตาโต 'นฺปรตฺนนะ । อุตฺตาวิทฺวานมฺ โลกํ เปฺรตฺย । กศฺจน คจฺจตี อู

อาโท วิทฺวานมฺ โลกํ เปฺรตฺย । กศฺจิจฺจ สมตฺนฺตา อู । โส 'กามยต ।

พหุ สฺยํ ปฺรชาเยยติ । ส ตโป 'ตปฺยต । โส ตปสฺตปฺตฺวา । อิํ สรวมฺสฤตฺต ।

ยทฺธิ กิํ จ । ตทฺ สฤษฺฏ วา । ตเทวานํปฺราวิศตฺ । ตทนฺ ปฺรวิศฺย । สจฺจ ตฺยจฺจาภวตฺ ।

นิรูกฺตํ จานิรูกฺตํ จ । นิลยํ จานิลยํ จ । วิชฺฌานํ จาวิชฺฌานํ จ ।

สทฺยํ จานฺนํ จ สทฺยเมภวตฺ । ยทฺธิ กิํ จ । ตทฺ สทฺยมิทฺยาจกฺษเต ।

ตทปฺเยษ โสฺลโก ภวติ ॥ 6॥ (ใต้ตุตติย ๙ ॥.4.1, ॥.5.1, ॥.6.1)

ผู้รู้ความสูงส่งสุดของพหุหมที่คำพูดกลับมาจากความสูงนั้นพร้อมกับใจทั้งหลาย เพราะไปไม่ถึง ย่อมไม่กลัวไม่ว่าจะเวลาใดๆ นี่แหละคืออาตมณที่อยู่ในร่างที่ผ่านมาซึ่งเป็นอาตมณที่ประกอบด้วยความรู้(วิชฺฌาน) เป็นอาตมณที่อยู่ภายในที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ประกอบขึ้นเป็นใจนี้ เพราะฉะนั้นอาตมณจึงเป็นสิ่งที่เต็ม อาตมณนั้นแหละก็คือรูปหนึ่งของบุรุษ สิ่งนี้เป็นไปตามรูปของบุรุษ จึงเป็นรูปเดียวกันกับรูปของบุรุษ ศรัทธาเป็นหัวของสิ่งนี้ กฏจักรวาล(ฤต) เป็นค้ำขา ความจริง(สทฺย)เป็นค้ำซ้าย การบำเพ็ญ(โยคะ)เป็นร่าง มหตฺ(สิ่งที่ยิ่งใหญ่)เป็นส่วนล่างซึ่งเป็นฐาน เกี่ยวกับเรื่องนี้มีโคลก (4)

วิชฺฌาน(ความรู้)นั้นชี้นำัญพิธิ และชี้นำการกระทำ เทพเจ้าทั้งหลายทั้งปวงย่อมบูชาวิชฺฌาน(ความรู้)ว่าเป็นพหุหมที่แก่ที่สุด ถ้าบุคคลรู้พหุหมว่าเป็นวิชฺฌาน และไม่หันเหจากสิ่งนี้ เขาเมื่อละทิ้งบาปในร่างกายย่อมได้รับสิ่งที่ต้องการทุกอย่าง นี่แหละคืออาตมณที่อยู่ในร่างที่ผ่านมาซึ่งเป็นอาตมณที่ประกอบด้วยอานนท(ความสูงส่งสุด) เป็นอาตมณที่อยู่ภายในที่แตกต่างออกไปจากสิ่งที่ประกอบขึ้นเป็นวิชฺฌาน(ความรู้)นี้ เพราะฉะนั้นอาตมณจึงเป็นสิ่งที่เต็ม อาตมณนั้นแหละคือรูปหนึ่งของบุรุษ สิ่งนี้เป็นไปตามรูปของบุรุษ จึงเป็นรูปเดียวกันกับรูปของบุรุษ ความสุขทางโลกเป็นหัวของสิ่งนี้ ความดีใจ(โมท)เป็นค้ำขา ความดีใจยิ่ง(ปราโมท)เป็น

ด้านซ้าย อานนท(ความสุขสูงสุด)เป็นร่าง พุรหมนุเป็นส่วนล่างซึ่งเป็นฐาน เกี่ยวกับเรื่องนี้มี โสลก (5)

ถ้าบุคคลรู้ว่า สิ่งที่ไม่มียุคือพุรหมนุ เขาก็จะกลายเป็นสิ่งที่ไม่มียุ ถ้าบุคคลรู้ว่า พุรหมนุมียุ คนทั้งหลายก็จะรู้ว่าเขามีอยู่ นี่แหละคืออาตมณที่อยูในร่างที่ผ่านมา แล้วคราวนี้ก็จะมีการถามตามมาว่า คนใดที่ไม่รู้ เมื่อตายแล้วไปสูโลกโพ้นหรือไม่? หรือว่าคนที่รู้ เมื่อตายแล้วจะไปสูโลกนั้นหรือไม่? เขา(พุรหมมา)ปรารถนาแล้ว ขอให้ฉันจงกลายเป็นความมากหลาย ขอให้ฉันเกิด เขาได้ทำตบะแล้ว เมื่อทำตบะแล้ว เขาได้สร้างสิ่งทั้งปวงนี้ ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่มีอยู่ในโลกนี้ เมื่อได้สร้างแล้ว เขาได้เข้าไปสู่สิ่งนั้น เมื่อได้เข้าไปในสิ่งนั้นแล้ว เขาได้กลายเป็นทั้ง สด และตยต เป็นทั้งสิ่งที่แจกแจงได้และแจกแจงไม่ได้ เป็นทั้งสิ่งที่พูดถึงได้และพูดถึงไม่ได้ เป็นทั้งที่อยู่และไม่มีที่อยู่ เป็นทั้งความรู้แจ้งและไม่ใช้ความรู้ เป็นทั้งความสัตย์จริงและความเท็จ เขาได้กลายเป็นความสัตย์ คือ ไม่ว่าอะไรก็ตามที่นี้(ในโลกนี้) สิ่งนั้นคือสิ่งที่เขาทั้งหลาย เรียกว่า ความสัตย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีโสลก (6) ।

6. ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับความหมายของชีวิตคือสิ่งที่ดำรงอยู่ได้โดยมี

อาตมณ(พุรหมนุ)เป็นผู้ควบคุมอยู่ภายในและภายนอก : การให้ความหมายสิ่งมีชีวิต ตามนิยาม ศัพท์ที่ให้ความหมายแยกเป็นส่วนๆในบทที่ 2 นั้น พิจารณาชีวิตตามปรากฏการณ์ทางกายภาพ มากกว่า แม้ว่าเจ บี เอส ฮัลเดน จะให้นิยามเพิ่มเติมลงไปกว่า สิ่งมีชีวิตต้องมีจิตวิญญาณอยู่ ภายในที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหว และวิวัฒนาการของชีวิตจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงก็ตาม ก็มีได้ให้น้ำหนัก ดังเช่นอุปนิษัตที่เห็นว่า ชีวิตจะเป็นชีวิตขึ้นมาได้ จะมีเฉพาะสสารซึ่งเป็น ปรากฏการณ์ทางกายภาพสัมพันธ์กับชีวิตภายใน ดังนิยามของทฤษฎีวิทยาศาสตร์ข้างต้นนั้นยังไม่เพียงพอ เพราะสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของสสาร(ร่างกาย)กับพลังชีวิตภายใน คือ อาตมณหรือพุรหมนุ ทั้งยังทำให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นสสารและพลังงานชีวิต ภายนอกที่ทำให้ชีวิตหรือสิ่งมีชีวิตดำรงความเป็นชีวิตอยู่ได้ ชีวิตหรือสิ่งมีชีวิตในอุปนิษัตจึงไม่ เน้นการอธิบายความหมายของชีวิตตามปรากฏการณ์ทางกายภาพภายนอกอย่างเช่นทฤษฎี วิทยาศาสตร์ข้างต้น แต่เน้นปรากฏการณ์ภายในที่สะท้อนออกมาเป็นปรากฏการณ์ภายนอกที่ นักวิทยาศาสตร์สังเกตเห็นได้ ไมตรี-อุปนิษท III.1, .2, .4, .5 อธิบายให้เห็นความเข้าใจชีวิตใน ส่วนที่เป็นสสารและพลังชีวิตกับความสัมพันธ์ที่ทำให้ชีวิตแสดงออกซึ่งคุณลักษณะต่างๆ นอก เหนือไปจากลักษณะทางกายภาพ คือความลุ่มหลงมีนเมา ความกลัว ความหดหู่ ความหลับไหล ความเกียจคร้าน ความประมาท ความชรา ฯลฯว่าสิ่งเหล่านี้ต่างหากที่ทำให้สิ่งมีชีวิตมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป(ไมตรี-อุปนิษทIII.1,.1,.4,.5) นิยามศัพท์จักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง- ชีวิต ที่เป็นการรวมหรือความเชื่อมสัมพันธ์กันนั้น ทฤษฎีโยมหัสจรรย,ทฤษฎีสนามควอนตัม, ทฤษฎีการจัดระเบียบองค์กรตนเอง,ทฤษฎีองค์กรรวมและระเบียบที่ซ่อนเร้นตนเอง ซึ่งเสนอ ทฤษฎีอันตรกิริยาระดับใต้ควอนตัมเมคานิกส์และคลื่นนำร่อง กับทฤษฎีอเทสะ พยายามเสนอ

ให้เห็นสิ่งเชื่อมโยงของชีวิตกับจักรวาลที่มีอยู่ทั้งภายในชีวิตและภายนอกชีวิตซึ่งเชื่อมโยงทุกสิ่งเข้ากันได้หมดซึ่งคุณลักษณะความหมายของอาตมณ หรือพรหมณ แต่ไม่ใช่เช่นนั้นทีเดียว เพราะเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ในทฤษฎีวิทยาศาสตร์ข้างต้น อะไรก็ตามที่เป็นตัวเชื่อมโยงนี้ ไม่ใช่สิ่งวางแผน กำหนดควบคุม หรือมีพลังอำนาจเหมือน พรหมณหรืออาตมณ อุปนิษัทเองก็กล่าวถึงสิ่งเชื่อมโยงที่เรียกว่า สุตรม หรือ เส้นด้ายหรือสายใยที่ทอสานไขว้กัน (โอด-โมปรต) หรือตัวเชื่อมที่เรียกว่า นาที (สุพาล-อุปนิษท X.1, พุทธทวารณยก-อุปนิษท III.6.1- .23, ไปงคฺล-อุปนิษท II.7) แต่อุปนิษัทชี้ให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้การควบคุมให้เป็นไปของอาตมณหรือพรหมณ อีกทีหนึ่ง ร่างกายอันเป็นสื่อรับรู้พรหมณหรืออาตมณนั้น อุปนิษัทต่างๆพิจารณาเห็นสอดคล้องกันว่า เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นจากอาหาร อาหารในที่นี้มีความหมายกว้างขวาง คือหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชีวิตบริโภคเข้าไป หรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการบริโภคของชีวิตเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ตามอายุขัย (หมายความว่าชีวิตคือสิ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ ชีวิตจะเป็นอย่างไร เป็นไปตามอาหารที่กินและความสามารถในการกินอาหาร สัมพันธ์กับอายุขัยของชีวิตนั้นๆ) ดังนั้นดิน(ปฏิธิ) จึงหมายถึงอาหารไปด้วย และเมื่ออาหารคือสิ่งที่ทำให้เกิดสสารอาหารจึงหมายถึงสสารทุกสิ่งทุกอย่าง และมุ่งเน้นอธิบายว่าร่างกายก็คืออาหารนั่นเอง ความสัมพันธ์ของอาหารกับลมปราณ (ลมหายใจปราณ) ที่ทำให้เกิดชีวิตที่ดำรงอยู่ได้ในอุปนิษัทนั้น สอดคล้องกับคำอธิบายของสตีเฟน ฮอกกิง และโรเจอร์ เพนโรส เรื่องกฎเทอร์โมไดนามิกส์ที่ว่า มนุษย์กินอาหารซึ่งเป็นรูปแบบความมีระเบียบของพลังงานแล้วเปลี่ยนมันไปเป็นความร้อนซึ่งเป็นรูปแบบความไร้ระเบียบของพลังงานและการคงอยู่ของชีวิตในจักรวาลสัมพันธ์กับกฎเทอร์โมไดนามิกส์เกี่ยวกับชีวิตเก็บเอ็นโทรปีระดับต่ำเอาไว้โดยการกินอาหาร หายใจเอาออกซิเจนเข้ามาในร่างกายซึ่งเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นเอ็นโทรปีไว้ โดยปล่อยเอ็นโทรปีที่เป็นความร้อนซึ่งเป็นระดับสูงกว่าออกไป(การเผาผลาญโดยใช้พลังงาน) ดังนั้นชีวิตจึงเป็นกระบวนการสร้าง-ทำลายสสาร/พลังงาน และเนื่องจากมีกระบวนการนี้จึงรักษาความคงอยู่ของร่างกายไว้ได้

เนื่องจากสิ่งมีชีวิตมีศักยภาพในการกินอาหารที่แตกต่างกัน ไมตรี-อุปนิษท VI. 10 อธิบายไว้ชัดเจนว่า สิ่งที่ถูกบริโภคหรืออาหารนี้ ไม่ใช่เฉพาะเพียงสสาร หรืออากาศ (ลมปราณ - ลมหายใจ) เท่านั้น แต่ชีวิตได้บริโภคคุณทั้งสามคือ ตมสฺ รชสฺ สดฺตฺว (ไมตรี-อุปนิษท V.2) และ ปุรุชฺชอยู่ภายใน (หมายถึงชีวิตได้บริโภคพรหมณหรืออาตมณเข้าไปในตัวแล้วทุกตัวทุกคน) คุณทั้งสามมีคุณสมบัติแตกต่างกัน เมื่อผสมกันเข้าในสัดส่วนที่แตกต่างกันก็ทำให้เกิดความแตกต่างกันของชีวิตแต่ละชีวิตไปด้วย และชีวิตในแต่ละวัยด้วย (ไมตรีอุปนิษท III.1 - .5) อุปนิษัทชี้ให้เห็นว่า แม้ชีวิตที่มีร่างกายอันก่อปรึ้นด้วยอาหารที่แตกต่างกันหลากหลายจากการบริโภคเข้าไปเบื้องต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นอาหารหรือร่างกายของสิ่งมีชีวิตล้วนอยู่ในสภาพเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แต่ต้องไม่ทุณฺแคลนหรือเห็นว่าเป็นสิ่งต่ำต้อย เพราะว่า การก่อกำเนิดของชีวิตหรือสิ่งมีชีวิตนั้นเป็นรส หรือแก่นแท้ซึ่งเป็นสิ่งสุดท้ายอย่างหนึ่งเมื่อมาสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ภายนอก เพราะถ้าไม่มีชีวิตหรือสิ่งมีชีวิตแล้วจะรับรู้ถึงการมีอยู่ของโลก จักรวาลปรากฏการณ์ได้อย่างไร ในทางตรง

ข้าม ถ้าไม่มีโลก จักรวาลปรากฏการณ์ที่มีสื่อเชื่อมสัมพันธ์ให้ชีวิตรับรู้ได้แล้ว ชีวิตก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ การอธิบายความเชื่อมสัมพันธ์กันในลักษณะเช่นนี้ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีควอนตัม เมแคนิกส์รุ่นแรกๆ เช่น นีลส์ โบร์ แวร์เนอร์ ไฮเซนแบร์ก ที่เห็นว่า หากไม่มีสิ่งมีชีวิตที่สังเกตรับรู้ได้ โลกจักรวาลปรากฏการณ์ก็ไม่มี ต่อมาเมื่อพัฒนาไปสู่แนวคิดทฤษฎีของสตீเฟน ฮอว์กิง จึงเห็นย้อนกลับว่า การเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ และโลกนี้แหละที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการเกิดชีวิตและการดำรงอยู่ของจักรวาลตามหลักกฎจักรวาลนี้เอง ที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เพราะกฎของจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิตสัมพันธ์กันภายใต้ "กฎวิทยาศาสตร์ที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลง" เมื่ออยู่ภายใต้ความเชื่อมสัมพันธ์ของสมมาตร ความสัมพันธ์อย่างเกี่ยวเนื่องของจักรวาล - โลก - สรรพสิ่ง - ชีวิตทั้งภายในและภายนอกอย่างแยกไม่ออกนี้ ทฤษฎีโลกคือชีวิต(gaia) ที่ต่อมาพัฒนาไปเป็นทฤษฎีของเควิท โบห์ม เรื่ององค์รวมและระเบียบที่ซ่อนเร้นตนเอง อธิบายได้ใกล้เคียงอุปนิษัตมาก แม้ว่าจะอธิบายความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่งในโลกในแนวนานอย่างเดียวกันก็ตาม การปรับทฤษฎีของโบห์มมาอธิบายในแนวดิ่งของเคน วิลเบอร์ ที่วิจารณ์ทฤษฎีของโบห์มว่า เขาไม่คิดว่าแต่ละสิ่งแต่ละอย่างที่แตกต่างกันในจักรวาลนี้ โลกนี้จะบรรจุข้อมูลของ "องค์รวม" ทั้งหมดเอาไว้ได้เท่าเทียมกัน เขาคิดว่าแต่ละสิ่งแต่ละอย่างเกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกัน มีระดับชั้นที่ลดหลั่นกันลงไป เป็นการเกี่ยวพันกันในแนวดิ่ง ระดับที่สูงกว่าจะมีทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในระดับล่างกว่าทั้งหมด แต่ระดับต่ำกว่าจะไม่มีทุกสิ่งทุกอย่างที่มีในระดับสูงกว่า ระดับชั้นที่ต่ำนี้จากต่ำไปหาสูงคือ สสาร (ไม่มีชีวิต), โครงสร้างชีวภาพ (ร่างกาย) ของสิ่งมีชีวิต, ความนึกคิดจิตใจ, สิ่งที่จะเอื้อมประณิษิตกว่าจิตใจนั้นคือจิตสำนึก, จิตวิญญาณอันเป็นเหตุและผล (ไม่ปรากฏรูป), อภิจิต สิ่งที่เกิดจากจิต(ไม่มีคุณลักษณะใดๆ) แม้ว่าอุปนิษัตต่างๆ จะให้เห็นความสำคัญขององค์รวมและพยายามอธิบายถึงสัจภาวะของสิ่งต่างๆ ทั้ง (ที่นิยามว่า) มีชีวิตและไม่มีชีวิต ว่า มิได้แตกต่างกันก็ตาม หรือคำอธิบายที่ว่าสัจภาวะก็คือ ภาวะของความรู้(แจ้ง)ว่าทุกสิ่งทุกอย่าง (ที่ปรากฏให้เห็น) แตกต่างกันไป มิได้มีความแตกต่างกันเลยก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีพหุมนเป็นเนื้อแท้ หรือเป็นผู้กำกับอยู่เหมือนกัน (พุทธทาส - อุปนิษัต IV.5.15, เศรษฐศุทธ-อุปนิษัต VI.2-3) แต่เมื่อคลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ เป็นโลก ชีวิตต่างๆ หลากหลาย ที่แตกต่างออกไปจากจักรวาลสัจภาวะ เฉพาะสิ่งที่ปรากฏขึ้นในจักรวาล-โลกปรากฏการณ์ที่เสื่อมสลายเปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงแท้ นั้น อุปนิษัตเห็นว่า สิ่งที่ทำให้แตกต่างกันไป มาจากรูปและนาม มาจากการมี ตมสฺ รชสฺ สดฺตว ในสัดส่วนที่แตกต่างกัน (พุทธทาส - อุปนิษัต I.4.7, I.6.1-3, โมตรูปนิษัต VI.10) เมื่ออุปนิษัตเข้าเป็นสิ่งที่ต่างไปจากสิ่งทั้งหลายที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ (อุปนิษัตไม่แยกว่าเป็นสิ่งไม่มีชีวิตกับสิ่งมีชีวิต) จึงประจักษ์ว่าแตกต่างหลากหลายและสิ่งที่จะทำให้ความแตกต่างหลากหลายหมดไป เหลือเพียงการรับรู้ (รู้แจ้ง/ปรัชญา) ว่ามีสิ่งเดียวที่เป็นพื้นฐานเหมือนกันคือ อาตมณหรือ พหุมนนั้นเอง เมื่อเป็นดังนี้อุปนิษัตจึงให้ความสำคัญกับระดับการประจักษ์ต่อจักรวาลปรากฏการณ์และจักรวาลสัจภาวะของชีวิตที่แตกต่างกันไ้ไปนี้ ว่าเป็นระดับต่ำไปหาสูง โดยตัดสินภาวะเริ่มต้นจากสสารเพียง

อย่างเดี่ยวออกไป (ในทางวิทยาศาสตร์นิยามว่าเป็นสิ่งไม่มีชีวิต) มาเริ่มที่สสารกับพลังชีวิตคือ ปรมาณู(ลมหายใจ)ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต และจากจุดนี้ทุกชีวิตจะมีมนสฺ(ใจคิด) จากมนสฺ จึงเป็นวิชญาน(ความรู้)ที่อยู่ในมนสฺ วิชญาน(ความรู้)นี้เองที่ประจักษ์จักรวาล-โลกและสัจภาวะ ได้ไม่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าสิ่งมีชีวิตจะเป็นสัตว์ คน เทวดาใดๆก็ตาม (ไตตติรีย-อุปนิษท II.3.1, II.4.1, II.5.1, II.6.1 III.2 - III.9) ระดับชั้นของวิชญานเป็นอย่างไรนั้น อุปนิษตนิยมยกภาวะ การรับรู้จักรวาล-โลกทางจิตวิทยามาอธิบาย สรุปได้ว่า ขั้นที่1 การรับรู้จักรวาลปรากฏการณ์ ในสภาวะต้นอย่างที่ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั่วไป เรียกว่า วิศุภาวาระ ขั้นที่2 การรับรู้จักรวาล ปรากฏการณ์ในภาวะหลับฝัน เรียกว่า ไตชสภาวะ ขั้นที่3 การรับรู้ในภาวะหลับสนิทไม่ฝัน เรียก ปรัชญภาวาระ (ปิงค-อุปนิษท II.7) สิ่งนี้ต่างหากที่อุปนิษทเห็นว่าเป็นความแตกต่างของสิ่งมีชีวิต(ที่มีภูมิปัญญา)ในโลกนี้ การอธิบายในอุปนิษทเช่นนี้ จึงต่างออกไปจากการลำดับชั้น สรรพสิ่งและชีวิตของเคน วิลเบอร์ และเควิท โบห์ม กล่าวคือ วิลเบอร์เห็นว่า องค์รวม (หรือพหุมน) มีอยู่ได้ไม่เท่าเทียมกันในแต่ละระดับชั้น โบห์มเห็นว่าไม่มีลำดับชั้น มีองค์รวมอยู่เท่าเทียมกันหมด แต่อุปนิษทเห็นว่า มีองค์รวมอยู่เท่าเทียมกันหมด แต่การรับรู้องค์รวมที่แตกต่างกันนี้ต่างหากที่ทำให้เกิดลำดับชั้นของสรรพสิ่ง - ชีวิตที่ต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามก็ยังมีการลำดับชั้นสรรพสิ่งและชีวิตอีกอย่างหนึ่งที่อุปนิษทนำเสนออยู่เสมอ นั่นคือ การลำดับความสัมพันธ์กันเป็นชั้นๆ จากสิ่งที่เล็กหรือแคบที่สุดไปสู่สิ่งที่ใหญ่หรือกว้างที่สุด หรือสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดไปสู่สิ่งที่ไกลตัวที่สุด หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแรกสุดไปสู่สิ่งที่เกิดขึ้นหลังสุด หรือจัดลำดับไปในทางกลับกันกับที่กล่าวมานี้ (สุพาล-อุปนิษท XIV.1; ปรัศน-อุปนิษทVI.3 -6; ไมตรีอุปนิษท V..2; ไตตติรีย-อุปนิษท III.2 - III.9, สุพาล-อุปนิษท VI.1 - VII.1) แนวคิดในการนำเสนอนี้ น่าจะเทียบได้กับทฤษฎีหัวหอมที่กล่าวว่าจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต คือสิ่งที่สัมพันธ์กันในลักษณะการซ้อนกันเป็นชั้นๆเหมือนหัวหอมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยอธิบายถึงการกระทำอันตรรกิยาเปลี่ยนกลับไปมาได้ของจุลจักรวาล (หรืออนุภาคใดอะตอม) กับมหจักรวาล เพียงแต่ว่าทฤษฎีนี้เน้นเฉพาะการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาของจักรวาลปรากฏการณ์เท่านั้น ขณะที่อุปนิษทได้อธิบายล่องพันไปถึงจักรวาลสัจภาวะที่เปลี่ยนมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์และจักรวาลปรากฏการณ์ในอนาคตก็จะเปลี่ยนกลับไปสู่จักรวาลสัจภาวะ ซึ่งจุดที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะนี้ได้ คือสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญาที่เป็นมนุษย์ที่สามารถรู้แจ้ง อาตมณฺ หรือพหุมนซึ่งเป็นจักรวาลสัจภาวะได้ในตัวเอง เพราะว่าชีวิตมนุษย์คือสิ่งที่มีอาตมณฺ(พหุมน)เป็นเป้าหมายของชีวิต ตามการอธิบายในอุปนิษทนั่นเอง (เศวตาศวตระอุปนิษท I.9, I.10)

จักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตมีกำเนิดและการสิ้นสุด เพราะเหตุใด ? อย่างไร ? เมื่อไร ? และที่ไหน ?

จากผลการศึกษานิยามศัพท์และความหมายของจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตย่อมประจักษ์ชัดว่าเมื่อจักรวาลสัจภาวะอันเป็นองค์รวมของจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต(หรือทุกสิ่งทุกอย่าง) มีความหมายเดียวกับพหุพจน์แล้ว คำตอบของคำถามที่ว่าจักรวาลสัจภาวะมีกำเนิดและการสิ้นสุดเพราะเหตุใด ? อย่างไร ? เมื่อไร ? และที่ไหน ? นั้น ก็คือ ไม่มี หรือไม่อาจเข้าใจได้ด้วยปัญญาปุถุชนหรือการอธิบายความใดๆ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการกำเนิดและการสิ้นสุด ทั้งอุปนิษัตและทฤษฎีวิทยาศาสตร์จึงอธิบายไว้เฉพาะการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ที่คลี่คลายเป็นจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตเท่านั้น

ดังนั้นกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์(รวมทั้งโลก สรรพสิ่ง ชีวิต) ในประเด็นต่างๆ ที่สอดคล้องกันของอุปนิษัตทั้งหลายและสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ตามเนื้อหาในโคลกต่างๆ ที่ยกตัวอย่าง จะแบ่งอธิบายคำตอบตามคำถามใน 3 หัวข้อหลัก ดังนี้

เพราะเหตุใดจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิตจึงมีกำเนิดและการสิ้นสุด ?

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิตมีกำเนิดและการสิ้นสุดอย่างไร ?

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิตกำเนิดและสิ้นสุดเมื่อไร ? และที่ไหน ?

เพราะเหตุใดจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิตจึงกำเนิดและสิ้นสุด ?

การตอบคำถามในข้อนี้ นำเสนอไว้ 2 เรื่องคือ เรื่องแรก อธิบายเหตุที่จักรวาลปรากฏการณ์-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตมีกำเนิดและการสิ้นสุด ตามความที่สอดคล้องกันในอุปนิษัต เรื่องที่สอง อธิบายเหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ -โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต ในอุปนิษัตที่มีความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

เหตุที่จักรวาลปรากฏการณ์-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตมีกำเนิดและการสิ้นสุดตามความที่สอดคล้องกันในอุปนิษัต อุปนิษัตทั้งหลายเสนอคำตอบต่อคำถามใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ในฐานะที่เป็นองค์รวม(รวมเอาโลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตไว้ด้วยกัน)
2. เหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นชีวิตมนุษย์และสัตว์โลก

จากคำตอบใน 2 ข้อนี้สามารถนำมาพิจารณาหาความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์

1. เหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ ในเรื่องนี้อุปนิษัต เสนอให้เห็นถึงคำตอบที่ว่าเพราะเหตุใดจึงมีการกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมากกว่าการกล่าวถึงคำตอบของการสิ้นสุดจักรวาลปรากฏการณ์ เพราะโดยสภาพของจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้ ต้องเสื่อมสลายลงในที่สุดท้ายแล้ว จึงให้คำตอบของการสิ้นสุดจักรวาลปรากฏการณ์เป็นไปในแนวทางเดียวคือการประจักษ์แจ้งถึงพหุมนุหรือความเป็นจักรวาลสัจภาวะที่อุปนิษัตเห็นพ้องกันว่าเป็นสัจยอตแห่งสัจภาวะแล้ว ไม่จำเป็นต้องอธิบายอีกว่าทำไมการสิ้นสุดต้องเป็นไปเช่นนั้น ส่วนการกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์นั้น อุปนิษัตทั้งหลายให้คำอธิบายทั้งที่คล้ายคลึงกันและต่างกัน สำหรับนัยที่ว่าเพราะเหตุใดจักรวาลปรากฏการณ์จึงกำเนิดขึ้น มี 5 นัย ดังนี้

นัยที่ 1 เพราะพหุมา หรือ อาตมณ หรือ ปุรชาปติ ไม่มีความสุขในสภาวะหนึ่งเดียว กลัวที่จะอยู่คนเดียว ปรรณภาภาวะความเป็นคู่และความหลากหลาย จึงคิดคำนึงถึงการสร้างจากความคิดโดยกระทำสมาธิ ให้เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมา แล้วเข้าไปอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์นั้นเพื่อให้คงอยู่และดำเนินสืบต่อไป ปรากฏโศลกที่สอดคล้องกันใน ไมตรี-อุปนิษัต II.6, ปุรศน-อุปนิษัต I.3,I.4; พุทธการณยก-อุปนิษัต I.4.1 -3; I.4.17; ฉานุโทคย-อุปนิษัต VI.2.2-3; ไอตเรย-อุปนิษัต I.1.1 -3; ไตตติรีย-อุปนิษัต II.6.1; มุณฑก-อุปนิษัต I.1.8 (Radhakrishnan 1953 : 803, 651-652, 163 -164, 172, 448-449, 515, 547- 548, 673; Shastri 1996 : 177, 11, 88, 90, 66, 31, 26, 16)

นัยที่ 2 เพราะพหุมา หรือ อาตมณ หรือ ปุรชาปติ สร้างจักรวาลปรากฏการณ์จากตัวเองเพื่อให้มาทำลายบาปหรือ ความชั่วร้ายทั้งปวง หรือเพื่อกระทำความดี ปรากฏโศลกที่สอดคล้องกันใน พุทธการณยก-อุปนิษัต I.4.1; ไตตติรีย-อุปนิษัต II.7.1; เศวตาศวตร-อุปนิษัต VI.6 (Radhakrishnan 1953: 163, 548, 745; Shastri 1996: 27, 140)

นัยที่ 3 เพราะมายาของพหุมนุ ทำให้เราประจักษ์ว่ามีจักรวาลปรากฏการณ์ ปรากฏโศลกที่สอดคล้องกันใน เศวตาศวตร-อุปนิษัต IV.9 -10; พุทธการณยก-อุปนิษัต II.5.19 (Radhakrishnan 1953: 734, 207-208; Shastri 1996: 138, 100)

นัยที่ 4 เพราะกาลเวลาซึ่งเป็นรูปหนึ่งของพหุมนุปรากฏขึ้น ทำให้เกิดจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้เสื่อมสลาย และเมื่อพหุมนุเข้าไปอยู่ในกาลเวลานั้นทำให้จักรวาลปรากฏการณ์พัฒนาไป(ทั้งที่พหุมนุอยู่เหนือกาลเวลา ไม่ใช่กาลเวลา) ปรากฏโศลกในไมตรี-อุปนิษัต VI.14-15; ปุรศน-อุปนิษัต I.9; I.12,I.13 ; เศวตาศวตร-อุปนิษัต VI.3 (Radhakrishnan 1953 : 827-828, 652-655, 743; Shastri 1996 : 184, 11, 140)

นัยที่ 5 เพราะความมืด(ตมส)อยู่ในภาวะสูงสุดถูกกระตุ้นให้สั่นสะเทือนเพราะความเป็นภาวะสูงสุดนั้น จึงเคลื่อนไหว แดกออกเป็นพลังราคะ(รชส)และพลังความดี(สตุตฺวา)ตามลำดับแล้วพลังเหล่านี้ถูกกระตุ้นจึงเคลื่อนไหวกลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีความหลากหลาย ปรากฏในไมตรี-อุปนิษัต V.2 (Radhakrishnan 1953:815-816; Shastri 1996: 181)

โศลกอุปนิษัทที่สอดคล้องกันในการให้คำตอบข้างต้น

นัยที่ 1 เพราะพรหม หรือ อาตมโน หรือ ปุราชาปติ ไม่มีความสุขในภาวะหนึ่งเดียว กลัวที่จะอยู่คนเดียว ปรรณหาความเป็นคู่และความหลากหลาย จึงคิดคำนึงถึงการสร้างจากความคิด โดยกระทำสมาธิ(ตบะ)ให้เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมา

ปุราชาปติร วา เอโก ‘คุเร ‘ติษฐตุส นารมโตกะ โสตมานมภิษยาตวา พหฺวี ปุราชา
อสุฤชต ตา อตุเมวาปรพฺพชฺชา อปรานาเช สฺถาณูริว ติษฐมานา อปฺตยตุ ส นารมต
โส ‘มฺนุยโตตาสํ ปฺรติโพชนายาภฺยนฺตรํ วิวิตํ । ส วายูริวาทมานํ กฤตฺวา ‘มฺนุยฺตรํ
ปฺราวิศตุ । ส เอโก นาตกตฺส ปญฺจชาตฺมานํ วิภชฺชโยจฺยเต ยะ ปฺราโณ ‘ปานะ สมาน
อุทาโน วฺยาน อิติ । (ไมตรี ฯ 11.6)

ปุราชาปตินั้นแหละยืนอยู่แล้วเพียงลำพัง ในตอนเริ่มต้น ไม่มีความสุขที่อยู่คนเดียว เขาจึงทำสมาธิถึงตนเอง แล้วจึงสร้างลูกหลานจำนวนมากมาย เขาเห็นพวกเขาเหมือนก้อนหิน ไม่มีปัญญา ไม่มีลมปราณ ตั้งอยู่เหมือนเสา เขาจึงไม่มีความสุข จากนั้นเขาจึงคิดกับตนเองว่า ขอให้ฉันเข้าไปสู่ภายในลูกหลานเหล่านี้เพื่อทำให้พวกเขาตื่นขึ้น เขาเมื่อทำตัวเองให้เป็นเหมือนกับลมแล้วจึงเข้าไปภายในพวกเขา เขาผู้เดียวไม่อาจทำได้ เขาจึงได้แบ่งตัวเองออกเป็น 5 ส่วน ซึ่งเรียกว่า ปฺราณ อปาน สมาน อุทาน และวฺยาน ।

อถ กพฺนฺธิ กาทฺยายน อฺปฺตย ปฺปรจฺจ ภควนฺ กุโตะ ห วา อิมะ ปฺรชชะ
ปฺรชชานฺตุ อิติ 11311
ตสฺไม ส โหวจ ปฺรชชากาโม ไว ปฺรชชปฺติเช ส ตโป ‘ตปฺยต ส ตปสฺ ตปฺตฺวา
ส มิถุนมฺฤตฺปาทยเต । รมิ จ ปฺราณํ เจตฺยเตจ เม พหฺชช ปฺรชชะ กริษฺยต อิติ 11411
(ปรศฺน ฯ 1.3-4)

จากนั้น กพฺนฺธิ ลูกชายของกาทฺยาเข้าไปหาเขา แล้วถามว่า ท่านที่เคารพ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเหล่านี้กำเนิดขึ้นจากที่ไหน? (3)

เขา(ปิปฺปลาท)จึงได้กล่าวกับเขา(กพฺนฺธิ)ว่า แน่ละปุราชาปติมีความต้องการในสิ่งมีชีวิต เขาจึงบำเพ็ญตบะ เมื่อได้บำเพ็ญตบะแล้ว เขาได้ก่อให้เกิดสิ่งคู่กันคือ รมิ(สสาร)และปฺราณ (พลังชีวิต)แล้วคิดว่า สิ่ง(คู่กัน)นี้น่าจะได้ทำให้เกิดลูกหลานอย่างหลากหลายให้กับฉัน(4)

อาตุไมเวทมฺคร อาสิตุ ปฺรชฺชวึชะ โส ‘นฺวิภฺช นานฺยทาตฺมโน ‘ปฺตยตุ ---11111
โส ‘พิภะตฺตสฺมาเทกาก็ พิเมติ ส หายมิภฺช จฺกเร ยนฺมทฺนฺยนฺนาสฺติ กสฺมานุ นุ
พิภะมิติ ตต เอวาสฺย ภยํ วิยาย กสฺมาทฺ ฐยภะษฺยทฺ ทุวิติยาทฺ ไว ภยํ ภวติ 11211
ส ไว ไนว เรเม ตสฺมาเทกาก็ น รมเต ส ทุวิติยไมจฺจตุ ---11311

(พหุพหรรณยกฯ 1.4.1-3)

สิ่งนี้ก็คืออาตมุนันเเองมีอยู่แล้วในตอนแรก ซึ่งอยู่ในรูปของปุรุช เมื่อเขามองโดยรอบ ไม่ได้เห็นสิ่งใดอื่นเลยนอกจากตัวเอง(อาตมุน)เท่านั้น---(1)

เขากลัว ดังนั้นคนที่อยู่โดดเดี่ยวจึงกลัว เขานั้นแหละคิดกับตัวเองว่า "ไม่มีสิ่งอื่นใดเลยนอกจากฉันแล้วฉันจะต้องกลัวอะไรกัน?" จากนั้น ความกลัวของเขาก็หายไป เพราะว่าจะมีอะไรเล่าที่เขาพึงกลัว ความกลัวจะมีก็ต่อเมื่อมีคนที่สองเท่านั้น (2)

เขาไม่สนุกเลย เพราะฉะนั้นคนที่อยู่โดดเดี่ยวจึงไม่สนุก เขาจึงปรารถนาแล้วซึ่งคนที่สอง --- (3)

---สตฺย ตฺว เว สหามย, อิทมครฺ อาสีทกเมวาทฺวิตียมฺ ॥2॥

ตํไทยษต พหุ สฺยํ ปฺรชาเยยติ ตตฺย เตโช 'สฺยตฺย ตตฺย เตชํ โอภษต พหุ สฺยํ

ปฺรชาเยยติ ตทไป 'สฺยตฺย ॥ 3॥ (ฉานโทคฺย ฯ VI.2.2-3)

"คนดี, สิ่งนี้คือสิ่งที่มีอยู่(สตฺย)นั่นเอง มีอยู่แล้วในตอนแรกไม่มีที่สองเลย" (2)

สิ่งนั้น(พหุมา)คิดว่า "ขอให้ฉันขยายกลายเป็นสิ่งหลากหลาย ขอให้ฉันได้แพร่พันธุ์ สิ่งนั้นจึงสร้างไฟ ไฟจึงได้เกิดขึ้น ไฟนั้นคิดแล้วว่า "ขอให้ฉันได้กลายเป็นสิ่งหลากหลายและขอให้ฉันได้ขยายแพร่พันธุ์" ไฟจึงสร้างน้ำ น้ำจึงได้เกิดขึ้น --- (3)

อาตฺมา วา อิทเมก เอวาคฺรฺ อาสินํ นานยตฺกํ จ น มิชตฺย ส อีภษต โลกานํ นุ

สฺยตฺย อิติ ॥1॥

ส อิมํลฺ โลกานสฺยตฺย อมฺโก มรีจิมฺรมาไป 'โท 'มฺกะ ปเรณํ ทิวั เทยาะ

ปฺรติษฐา 'นฺตริกษํ มรีจยะ ปฺฤถิวิ มโร ยา อสฺยตฺยตา อาปะ ॥2॥

ส อีภษเตเม นุ โลกํ โลกปฺลาณํ นุ สฺยตฺย อิติ । โส 'ทฺภย เอว ปฺรุชํ

สมฺพุทฺธยามูรฺจยตฺย ॥3॥ (โอตเรย ฯ 1.1.1-3)

อาตมุนันเเองแหละคือสิ่งนี้ มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวในตอนแรก ไม่มีสิ่งอื่นใดกระพริบ เขาจึงคิดว่า ฉันจะสร้างโลกทั้งหลายในตอนนี้ (1)

เขาได้สร้างโลกทั้งหลายนี้ น้ำ ล้ำแสง ความตาย น้ำทั้งหลาย น้ำนี้อยู่เหนือสวรรค์ ท้องฟ้าเป็นฐานรองรับ ล้ำแสงคือท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ ความตายคือดิน สิ่งที่อยู่เบื้องใต้(ดิน)ก็คือน้ำทั้งหลาย (2)

เขาคิดแล้วว่า "นี่ละคือโลกทั้งหลาย ขอให้ข้าพเจ้าสร้างผู้พิทักษ์โลกทั้งหลายทันใด" เขาจึงได้ตั้งเอาปุรุช ออกมาจากน้ำแล้วให้เขามีรูปร่าง (3)

---โส 'กามยต พหุ สฺยํ ปฺรชาเยยติ ส ตไป 'ตปฺยต ส ตปสฺ ตปฺตฺวา อิทํ

สรวมสฺยตฺย ยทิทํ กิ'จ ตตฺย สฺยตฺยภาวํ ตเทวานํปฺราวิศตฺย ตทนํ ปฺราวิศย สจฺจ

ตปฺจ จาภวตฺย นิรฺกฏํ จานิรฺกฏํ จ นิลยํ จานิลยํ จ วิชฺญานํ จาวิชฺญานํ จ

สตุยิ จานฤต จ สตุยมภาต ยทิท กิจ ตต สตุยมิตยาจกษเต—(ไโตตติริยฯ II.6.1)

เขา(พหุมา)ได้ปรารถนา “ขอให้ฉันกลายเป็นสิ่งหลากหลาย ขอให้ฉันแพร่เผ่าพันธุ์” เขาจึงได้บำเพ็ญตบะ เมื่อได้บำเพ็ญตบะ เขาได้สร้างสิ่งทั้งปวงนี้ ไม่ว่าจะไรก็ตามที่มีอยู่ เมื่อได้สร้างขึ้นแล้ว เขาได้เข้าไปสู่ในสิ่งนั้นๆแล้ว เขาได้กลายเป็นทั้ง สตุและ ตยต ทั้งแจจแจงได้ และแจจแจงไม่ได้ ทั้งยึดมั่นได้และยึดมั่นไม่ได้ ทั้งความรู้และไม่ใช้ความรู้ ทั้งความสัตย์และความเท็จ เขากลายเป็นความสัตย์ และสิ่งใดๆก็ตามนี้ สิ่งนั้นย่อมเรียกกันว่า เป็นความสัตย์

อาตโมเวทมคร อาสียเทก เอว โส ‘กามยต ซายา เม สยาทถ ปุรชาเยยถ วิตุตติ
เม สยาต, อถ กรุม กุรวียะติ,เอตวานุ ไว กาโม เนจฉศ จ นาโต ภูโย วิญเทต—(

(พฤททธารณยกฯ I.4.17)

สิ่งนี้ก็คืออาตมุนั้นเอง มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นในตอนแรก เขา(อาตมุน)ต้องการ แล้วว่า “ฉันจะมีภรรยา แล้วก็จะมีลูกหลาน จากนั้นฉันก็จะมีทรัพย์ จากนั้นฉันจะทำการงาน ความต้องการมีเพียงเท่านั้นแหละ”

ตปสา จียเต พหุมา ตโตณนมภิชายเต | อนุนาต ปุราโณ มนะ สตุยิ โลกาะ กรุมสุ
จามฤตม | (มุนทกฯ I.1.8)

โดยอาศัยตบะ พหุมาจึงขยายตัวออกไป จากนั้น อาหารก็เกิดขึ้น จากอาหาร ปราดก็เกิดขึ้น, มนส(ใจ)เกิดขึ้น, ความสัตย์เกิดขึ้น, โลกทั้งหลายเกิดขึ้นและความไม่ตายที่อยู่ ในการกระทำทั้งหลาย(พิธีกรรม)ก็เกิดขึ้น

นัยที่ 2 เพราะพหุมา หรือ อาตมุน หรือปุรชาปติ สร้างจักรวาลปรากฏการณ์ จากตัวเองเพื่อให้มาทำลายบาปหรือความชั่วร้ายทั้งปวงหรือเพื่อกระทำความดี

อาตโมเวทมคร อาสียต ปุรุษวิระ โส ‘นุวิญษย นานยทาตมโน ‘ปตยต
โส ‘หมสมิตยคเร วุยาหระโต ‘หนามภาตตตสมาทปเยตหฺรยามนฺตริโต ‘หมยमितเย-
วาคฺร อุกฺตวา ‘ถาณนฺนาม ปุรพฺพุเต ยทสฺย ภวติ ส ยตปุโร ‘สมาต
สรวสฺมาตสรวานุ ปาปฺมณ เหาษตฺ ตสมาต ปุรุษ โอบติ ห ไว ส ตํ โย ‘สมาต
ปุโร พุญฺษติ ย เอว เวท | (พฤททธารณยกฯ I.4.1)

สิ่งนี้ก็คืออาตมุนั้นเอง มีอยู่แล้วในตอนแรก ซึ่งอยู่ในรูปของปุรุษ เมื่อเขามองโดยรอบ ไม่ได้เห็นสิ่งใดอื่นเลยนอกจากตัวเอง(อาตมุน)เท่านั้น จึงได้กล่าวในตอนแรกว่า“ฉันเป็น” จากนั้นจึงเกิดคำว่า “ฉัน” ขึ้น เพราะฉะนั้น จนทุกวันนี้เมื่อบุคคลถูกพูดด้วย จึงกล่าวก่อนอื่นว่า “นี่คือฉัน” จากนั้นจึงจะพูดถึงชื่ออื่นๆที่เขามี เพราะว่าก่อนสิ่งทั้งหมดนี้ เขาได้เผาผลาญบาปทั้งปวงแล้ว ดังนั้น เขาคือปุรุษ คนที่รู้อย่างนี้จะเผาผลาญคนที่ต้องการอยู่ก่อนหน้าเขา

อสุทฺวา อิทมฺคร อาสิตฺ | ตโต ไว สทฺชายต | ตทาทฺมานํ สุวณฺมกฺรฺต
 ตสฺมาตฺ ตตฺ สุกฺฤตมฺรฺจฺยต อิติ | ยทฺ ไว ตตฺ สุกฺฤตมฺ | รโส ไว สะ | รสํ หฺเววายํ
 ลพฺพฺวานนฺที่ ภวติ ---|| (ไคตฺยติริย ๙ ||.7.1)

สิ่งนี้คืออสุท(สิ่งที่ไม่มี)นั่นเอง มีอยู่แล้วในตอนแรก จากอสุท สท(สิ่งที่มี)ได้เกิดขึ้น สิ่ง
 นั้นทำตนเองให้เป็นอาตฺมนุ ดังนั้นสิ่งนั้นจึงถูกเรียกว่า สิ่งที่ถูกทำดี เพราะว่าสิ่งที่ถูกทำดีนั้นนั้น
 แหละย่อมเป็นรส(แก่นแท้)ของสิ่งที่มีอยู่(สท) เพราะว่า เมื่อได้รับแก่นแท้(รส)นั้นแหละเขาก็จะ
 กลายเป็นผู้มีมีความสุขสูงสุด |

ส วุฏฺทกฺษกาลากุฏิตฺธิกะ ปโร 'นฺโย ยสฺมาตฺ ปฺรปฺนฺจจะ ปฺริวฺรุตเต 'ยมฺ |

ขรฺมวาทํ ปาปฺนุทํ ภเคตํ ฐณฺญาทฺวาตฺมสฺถมมฺฤตํ วิศฺวธามํ ||(เศวตาศฺวตร ๙ VI.6)

เขา(พฺรหฺมณฺ)คือผู้อยู่สูงกว่าโลกต้นไม้นี้และกาลเวลาและแตกต่างไปจากรูปของโลก
 ต้นไม้นี้และกาลเวลา โลกนี้หมุ่นออกมาจากเขา คนที่รู้ว่าเขาคือผู้นำธรรมมาและขจัดความชั่ว
 เป็นเจ้าความมั่งคั่ง เป็นอมตะ เป็นที่รองรับจักรวาลว่าอยู่ในตน ย่อมบรรลु(ถึงพฺรหฺมณฺ) |

นัยที่ 3 เพราะมายาของพฺรหฺมณฺทำให้เราประจักษ์ว่ามีจักรวาลปรากฏการณ์

ฉานฺทาสฺย ยชฺญากะ กฺรฺตฺวา ไว วฺรตฺตานิ ภฺวตํ ภวฺยํ ยจฺ จ เวทฺหา วทฺนฺติ |

อาสฺมานํ มายี สฺถชฺเต วิศฺวเมตฺตํ ตสฺมีศฺ จานฺโย มายยา สันนิรฺฤทฺชะ||9||

มายํ ตํ ปฺรฏฺกฺติ' วิทฺยานํ มายินํ ตํ มเหศฺวรมฺ |

ตสฺยาวยวภูไตสฺ ตํ วฺยาปฺตํ สฺรวฺมิมํ ชคฺตํ || 10|| (เศวตาศฺวตร ๙ IV.9-10)

พระเวททั้งหลาย การบูชาทั้งหลาย พิธีกรรมทั้งหลาย วัตรปฏิบัติทั้งหลาย อดีต
 อนาคต และสิ่งที่พระเวททั้งหลายประกาศ สิ่งเหล่านี้ทั้งปวงเป็นสิ่งที่ผู้มีมายา(พระเจ้าสูงสุด)ได้
 สร้างออกมาจากสิ่งนี้ และในนี้ผู้อื่นๆ(ชีวาตฺมนฺ)ถูกปกปิดไว้ด้วยมายา (9)

และจงรู้เถิดว่า ปฺรฏฺกฺติคือมายาและผู้ควบคุมมายาก็คือพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ และโลกทั้ง
 ปวงนี้ถูกแทรกซึมโดยสิ่งทั้งหลายที่เป็นส่วนของพระเจ้าผู้ใหญ่นั้น (10) |

---ตเทตฺทฤชึะ ปศฺยณฺนไวจฺทฺ รฺูปี รฺูปี ปฺรติรฺูโป พฺภฺว ตทสฺย รฺูปี ปฺรติจกฺษณฺยา |

อินฺทฺโร มายากิะ ปฺรฺรูปํ อียเต ยุกฺตา หฺยสฺย หฺรยะ ตตา ทเตติ |

อโย ไว หฺรโย 'ยํ ไว ทศ จ สทฺสฺราณิ พฺหฺนินิ จานฺนฺตานินิ จ

ตเทตฺท พฺรหฺมาปฺรฺวรมฺ,อนปฺรมฺ,อนนฺตรมฺ,อพาหฺยมฺ,อยมาตฺมา พฺรหฺม

สฺรวานฺภูกะ, อิตฺยณฺตาสณฺมา (พุฏฺททารณฺยก ๙ ||.5.19)

เมื่อเห็นสิ่งนั้นนั้นนั้นแหละฤชิจึงได้กล่าวว่า "เขาได้เปลี่ยนรูปตนเองไปตามรูปแต่ละรูป
 รูปนี้ของเขามีไว้เพื่อทำให้ตนเองถูกรู้ อินฺทฺรเคลื่อนที่ไปในรูปต่างๆโดยอาศัยมายาทั้งหลาย
 เพราะว่าม้าของเขาจำนวน 110 ตัวได้ถูกเทียมที่ตัวเขาแล้ว เขานั้นก็คือม้าทั้งหลายเป็นจำนวน

10, เป็นจำนวน 1,000, เป็นจำนวนมากมายและนับไม่ถ้วน พุทธมนุนี้ไม่มีผู้มาก่อนและหลัง ไม่มีข้างในและไม่มีข้างนอก พุทธมนก็คืออาตมณ เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ว่ามานี้คือหลักคำสอน" ।

หน้ที่ 4 เพราะกาลเวลา ซึ่งเป็นรูปหนึ่งของพุทธมนปรากฏขึ้นทำให้เกิด จักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้ เสื่อมสลาย และเมื่อพุทธมน(ซึ่งอยู่เหนือกาลเวลา) เข้าไปอยู่ในกาลเวลานั้น ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์พัฒนาไป

---กาลาตุ สุรวณติ ภูทานิ กาลาตุ วุฤทธิํ ปุรยณติ จ । กาลเ จาสตุํ นิยจณนติ
กาโล มูรติรมูรติมาน ॥14॥

เทว วาว พุทธมนเณ รูปเ กาลศุ จากาลศุ จาถ ยะ ปุราคาทิตยาตโส 'กาโล 'กโล 'ถ
ย อาทิตยาท ยะ ส กาละ สกละ สกลสย วา เอตท รูปิ ยตุ สัตสละ สัตสราตุ ขลเว
มาะ ปุระชาะ ปุระชาณเต สัตสเรเนห ไว ชาตา วิวรชนเต สัตสเร ปุระตยสตุ ยนติ
ตสฺมาตุ สัตสโร ไว ปุระชาปติะ กาโล 'นน พุทธมนิชามาตมา เจตเยวํ หยาหา
กาละ ปจติ ภูทานิ สุรวณเวย มหาตมนิ । ยสมิํส ตุ ปจยเต กาโล ยสตุ เวท
ส เวทวิท ॥ 15॥ (โมคฺรี ๙ VI.14-15)

ทุกสรรพสิ่งชีวิตเคลื่อนออกมาจากกาลเวลา และเนื่องจากกาลเวลา สิ่ง(เขา)ทั้งหลาย
พัฒนาเติบโตขึ้น เขา(สิ่ง)ทั้งหลายย่อมหยุดลงในกาลเวลา กาลเวลามีรูปและไม่มีรูป (14)

จริงๆแล้วพุทธมนมี สองรูป คือ เวลา และ ไม่ใช่เวลา สิ่งที่มาก่อนดวงอาทิตย์ก็คือสิ่ง
ที่อยู่เหนือกาลเวลา ไม่ประกอบขึ้นจากชิ้นส่วนประกอบ แต่สิ่งที่เริ่มต้นพร้อมกับดวงอาทิตย์คือ
กาลเวลา เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นจากชิ้นส่วนประกอบ แ่นละรูปทรงของสิ่งที่เป็นชิ้นส่วนประกอบ
นั้นก็คือ ปี แ่นละเนื่องจากปี สัตว์โลกเหล่านี้จึงเกิดขึ้น แ่นละเมื่อถูกทำให้เกิดขึ้นมาแล้ว เขาทั้ง
หลายก็เติบโตขึ้นโดยอาศัยปี และเขาทั้งหลายก็หายไปในปี เพราะฉะนั้น แท้จริงแล้ว ปีนั้นเอง ก็
คือปุระชาปติ เป็นกาลเวลา เป็นอาหาร เป็นที่พักนัแห่งพุทธมน เป็นอาตมณ ด้วยเหตุฉะนี้จึงมี
คำกล่าวว่ " กาลเวลาตมสรรพสิ่งชีวิตทั้งปวงให้สุขในอาตมณอันยิ่งใหญ่(มหาตมณ)คนที่รู้ว่กาล
เวลาถูกตมให้สุขในอะไร เป็นผู้รู้พระเวท" ।

สัตสโร ไว ปุระชาปติสฺ ตสฺยาเต ทกฺษิณํ โจตตรํ จ । ตทเย ห ไว ตทิสฺสาปุระเต
กฤตมิตฺยาปาสเต เต จานุทรมสเมว โลกมภิชนเต । ต เอว ปุนราวรุตเนเตตสฺมาเตเต
ฤษะยะ ปุระชากาма ทกฺษิณํ ปุริตปทฺยเนเตเอษ ห ไว รมิรฺยะ ปิตฺตยาณะ๥๑๥

มาโส ไว ปุระชาปติสฺ ตสฺย กฤตฺษณปทฺษ เอว รมิยะ สุกละ ปุราณสฺ ตสฺมาเตเต ฤษะยะ
ศุกละ อิชฺฌํ กุรวณฺตีตร อิตรสมิน ॥12॥
อโหราโตร ไว ปุระชาปติสฺ ตสฺยาหเรว ปุราโณ ราชริเรว รมิยะ ปุราณํ วา เอเต

ปรสฺสทฺทนฺติ เย ทิวา รตฺยา สํยุชฺชนฺเต พฺรหฺมจฺรยเมว ตทฺ ยทฺราเตฺรา รตฺยา
สํยุชฺชนฺเต ||13|| (ปรสฺน-อุปนิษทฺ 1.9,1.12,1.13)

จริงๆแล้ว ปี ก็คือปฐาปติ(เจ้าแห่งสัตว์โลก) ส่วนของปีมีสองส่วน คือใต้และเหนือ
ครานี้คนที่บูชาโดยคิดว่าการบูชาและการทำบุญเป็นงานของเรา คนเหล่านั้นย่อมไปแต่เฉพาะ
โลกทางจันทร์เท่านั้น เขาเหล่านั้นย่อมหวนกลับมาเกิดอีก เพราะฉะนั้นฤๅษีเหล่านี้ ผู้ต้องการรู้ ผู้
ต้องการมีลูกจึงดำเนินไปทางทิศใต้จริงๆแล้วคือรยิ(วัตถุธาตุ)นั่นเองซึ่งเป็นทางแห่งบรรพบุรุษ
(9)

จริงๆแล้ว เดือน ก็คือปฐาปติ(เจ้าแห่งสัตว์โลก) ส่วนของเดือนที่เป็นข้างแรม
(กฤษณปักษ์)คือรยิ(วัตถุธาตุ) ส่วนที่เป็นข้างขึ้น(ศุกลปักษ์)คือปฺราณ(ลมปฺราณ) เพราะฉะนั้น
ฤๅษีผู้รู้เหล่านี้ย่อมประกอบพิธีกรรมบูชาในข้างขึ้น ส่วนบุคคลอื่นๆกระทำในเวลาอื่น(ข้างแรม)
(12)

จริงๆแล้ววันและคืน ก็คือปฐาปติ(เจ้าแห่งสัตว์โลก) ในส่วนนี้ กลางวันนั่นเองคือลม
ปฺราณของเขา(ปฺราณ) กลางคืนนั่นเองคือวัตถุธาตุ(รยิ) คนพวกที่มีเพศสัมพันธ์ในเวลากลางวัน
ย่อมทำให้ปฺราณหกพร่องไป คนพวกที่มีเพศสัมพันธ์ในเวลากลางคืนนั่นแหละคือการประพฤติดี
ถูกต้องตามศีลธรรม (13)।

ตทฺ กรฺม กฤตฺวา วินิรฺตฺย ภูยสฺ ตทฺ ทฺวสฺย ตทฺ ทฺเวน สมตฺย โยคฺม ।

เอเกน ทฺวาภฺยา ตรีวิภฺษญฺจิรฺ วา กาเลน จิวาตฺมคฺุไณศฺ จ สฺกฺษฺไมะ ||3||

(เศวตาศฺวตฺรฯ VI.3)

เมื่อได้สร้างงานนี้แล้ว เมื่อได้หยุดพักอีกครั้งหนึ่ง เมื่อได้เข้าไปรวมกับแก่นของ
อาตฺมณฺนั้น โดยเป็นหนึ่งส่วน เป็นสองส่วน สามส่วน แปรส่วน หรือไปรวมกับกาลเวลาและกับ
คุณสมบัติที่ละเอียดทั้งหลายของอาตฺมณฺ ।

นัยที่ 5 เพราะความมืด(ตมสฺ)อยู่ในภาวะสูงสุดถูกกระตุ้นให้สั่นสะเทือนเพราะ
ความเป็นภาวะสูงสุดนั้น จึงเคลื่อนไหว แดกออกเป็นพลังราคะ(รชฺส)และพลังความดี
(สฺตฺตฺว) ตามลำดับแล้ว พลังเหล่านี้ถูกกระตุ้น จึงเคลื่อนไหว กลายเป็นจักรวาลปรากฏ
การณฺที่มีความหลากหลาย

ตโม วา อิทฺมคฺรฺ อาสีเทกํ ตทฺ ปเร สฺยาตฺ ตทฺ ปเรณฺริตํ วิษฺมตฺวํ ปฺรยาคฺติ,เอตทฺ ฐปํ ไว

รัชส ตท รัช ขลววิธิต วิษมตวิ ปฺรยาติ,เอตท ว สตทวสย รูปิ ตท สตทวเมเวธิต
 รัชส สํปฺราสรวท สอ 'โศ 'ยํ ยศ เจตมาตฺระ ปฺรติปฺรฺษะ เกษตรชฺญะ
 สักกปาชฺชยวสายาภิมานลิจฺจะ ปฺรชาปติรุ วิคเวติ,อสย ปฺราคุททา เอตาสฺ ตนวะ ।
 อถ โย ห ขลฺ วา วาสย ตามโล 'โศ 'เสา ส พฺรหมจาริโน โย 'ยํ รุทโร 'ถ โย ห
 ขลฺ วา วาสย ราชโล 'โศ 'เสา ส พฺรหมจาริโน โย 'ยํ พฺรหฺมา 'ถ โย ห ขล
 วา วาสย สาคฺตวิโก 'โศ 'เสา ส พฺรหมจาริโน โย 'ยํ วิษณฺะ ส วา เอษ เอกสฺ ตริชา
 ภูโต 'ษฏฺโฆกาทศชา ทฺวาทศชา 'ปริมิตฺตา ไวทฺภูต อฺทฺภูตทฺวาท ภูตํ ภูเตษฺ จรติ
 ปฺรวิษณฺะ ส ภูตานามชฺปิตรฺ พฺภูเวทยสวาทฺมานนฺตร พหิสฺจฺจฺจฺจฺจ จ(ไมตรีฯV.2)
 แลสิ่งนี้ก็คือความมืด(त्मส)เป็นสิ่งที่อยู่ในตอนแรก มันอยู่ในภาวะสูงสุดเมื่อ

ถูกกระตุ้นโดยสิ่งที่สูงส่งที่นั่น มันจึงเคลื่อนไปสู่ความหลากหลาย รูปทรงอันนั้นนั่นแหละคือรัชส
 (ราคะ) รัชสเมื่อถูกกระตุ้นก็จะเคลื่อนไปสู่ความหลากหลาย สิ่งนั้นนั่นแหละคือรูปของสทฺทว
 (ความดี) สทฺทวครั้นเมื่อถูกกระตุ้น รัชส(แก่นแท้)ก็ไหลออกมา ส่วนนั้นก็คือส่วนที่เป็นตัวปัญญา
 ตามที่มีอยู่ในมนุษย์แต่ละคน เป็นตัวรู้เกี่ยวกับร่าง เป็นตัวบ่งบอกให้รู้ถึงความคิด การตัดสินใจ
 และการรักตนเอง เป็นปฺรชาปติที่มีชื่อว่าวิศฺว รูปทรงต่างๆของสิ่งนี้ได้เคยกล่าวถึงมาแล้ว นัก
 ศึกษาผู้ศึกษาเรื่องพฺรหมนทั้งหลาย รุทโรก็คือส่วนที่มีत्मส(ความมืด)เป็นเครื่องหมาย พฺรหมาก็
 คือส่วนที่มีรัชส(ราคะ)เป็นเครื่องหมาย วิษณฺก็คือส่วนที่มีสทฺทว(ความดี)เป็นเครื่องหมาย สิ่งนั้น
 สิ่งเดียวได้กลายออกไปเป็นหนึ่งสิ่งที่มีส่วนประกอบเป็นสามส่วน เขาได้พัฒนาออกไปเป็นหนึ่ง
 สิ่งที่มีส่วนประกอบเป็นแปดส่วน, สิบเอ็ดส่วน, สิบสองส่วน แล้วมีส่วนไม่จำกัด เมื่อเขาพัฒนา
 ไปดังนี้แล้ว จึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา เขาเคลื่อนที่ไปโดยรอบพร้อมกับเข้าไปในสิ่งมีชีวิต
 ทุกอย่าง เขาได้กลายเป็นเจ้าของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เขาคือ อาตฺมฺนที่อยู่ภายในและภายนอก ที่
 อยู่ภายในและภายนอก

2. เหตุแห่งการกำเนิดและสิ้นสุดของชีวิต อุปนิษทกล่าวถึงเหตุแห่งการกำเนิดและ
 สิ้นสุดของชีวิตโดยเน้นที่ชีวิตมนุษย์และเกี่ยวพันไปถึงสัตว์โลกอื่นๆด้วยโดยให้คำอธิบายทั้งที่
 คล้ายคลึงและต่างกัน สรุปได้ 3 นัยว่า ชีวิต(บนโลก)กำเนิดขึ้นมาและสิ้นสุด เพราะ :

นัยที่ 1 พฺรหฺมาหรืออาตฺมฺนหรือปฺรชาปติสร้างชีวิตขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งที่เปิดเผยความจริง
 ว่าพฺรหมนมีอยู่จริง เป็นสภาวะแท้จริง ที่ไม่มีเกิด ไม่มีสิ้นสุด(ไม่ตาย) การเกิดและสิ้นสุดของ
 ชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายทำให้ชีวิต(ที่มีปัญญา)ตระหนักถึงสภาวะอันไม่แท้จริงของจักรวาล
 ปฺรากฏการณที่เสื่อมสลายนี้ เพื่อให้รับรู้ แสวงหาจนรู้แจ้งพฺรหมน(จักรวาลสัจภาวะ)และมีจุด
 หมายเพื่อกลับไปรวมกับพฺรหมน(จักรวาลสัจภาวะ)นั้น ปฺรากฏในไมตรี- อุปนิษท.4;
 กฐ-อุปนิษท I.2.14, .15, .16, .17, .18, .20 ; ไอตเรย-อุปนิษท I.3.13; เกน-อุปนิษท IV.6, IV.9;
 ไตตติรีย-อุปนิษท III.1.1; เศวตาศฺวตฺร-อุปนิษท I.12, I.9, I.10 (Radhakrishnan 1953 : 797,

614-617, 520, 591, 553, 716-717, 714, 715; Shastri 1996 : 176, 6-7, 32, 2, 3, 4 ,28, 135)

นัยที่ 2 พุทธมาต้องการให้ชีวิต(เทวตาภายใน)และสิ่งแวดล้อม(เทวตาภายนอก) บริโภคกันและกันเพื่อให้จักรวาลปรากฏการณ์ดำเนินไปซึ่งผลจากการบริโภคกันและกันหรือ เป็นอาหารของกันและกันทำให้มีการกำเนิดและสิ้นสุด(เกิด-ตาย)เชื่อมโยงกันไปไม่จบสิ้น ปรากฏใน ไผ่ตริ-อุปนิษท VI.2, VI.10, VI.12; ไทตติรีย-อุปนิษท III.2.1, III.10.6; ไอตเรย-อุปนิษท I.2.1, 2, 3, 4, 5, I.3.1, 2 ; ฉานโทคย-อุปนิษท IV.3.7-8 (Radhakrishnan 1953: 816-817, 823-824, 826, 554, 561-562, 516-517, 405-406 ;Shastri 1996: 181, 183-184, 184, 28, 30, 31-32, 54)

นัยที่ 3 กรรม ทำให้ชีวิตกำเนิดและสิ้นสุด(ตาย)ซ้ำแล้วซ้ำเล่า หรือ ไม่เกิด-ไม่ตาย อีกต่อไปตามกรรม(การกระทำ)ของชีวิตนั้นๆ โดยการกระทำของพระเจ้าทำให้ชีวิตกำเนิดขึ้น ครั้งแรกและดำเนินไปสู่ภาวะความเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลาย ไม่เที่ยงแท้ และเวียนว่ายตาย เกิด มีแต่ความรู้แจ้งพุทธมุนเฒ่านั้นที่จะทำให้ชีวิตสิ้นสุดวัฏจักรการเกิดและตาย ปรากฏใน ไผ่ตริ-อุปนิษท I.4, ไทตติรีย-อุปนิษท II.3.1; กฐ-อุปนิษท I.2.23, II.2.8; ไผ่ตริ-อุปนิษท III.2, 4, 5; เสวตาสุวต-อุปนิษท V.11, V.12 (Radhakrishnan 1953 : 904, 544, 619, 638, 805-808, 741; Shastri 1996 : 420, 25, 7, 9, 178, 139)

โศลกอุปนิษัทที่สอดคล้องกันในการให้คำตอบข้างต้น :

นัยที่ 1 เพราะพุทธมาหรืออาตมมุนหรือปราชยปติสร้างชีวิตขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งที่เปิดเผยความจริงว่าพุทธมุนมีอยู่จริง เป็นสภาวะแท้จริง ที่ไม่มีเกิด ไม่มีสิ้นสุด การเกิดและ สิ้นสุด(ตาย)ของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายทำให้ชีวิต(ที่มีปัญญา)ตระหนักถึงสภาวะอัน ไม่แท้จริงของจักรวาลปรากฏการณ์ที่เสื่อมสลายนี้ เพื่อให้รับรู้ แสวงหาจนรู้แจ้งจักรวาล สัจภาวะ(พุทธมุน)และมีจุดหมายเพื่อกลับไปรวมกับพุทธมุนนั้นในที่สุด

สรุว่า เจท์ กุชยิษฏ ปศยาโม ยถเม ทัมสมกาทยสตุตถณวนสฺปตโยทฺทฏปรฐวสินะ--

ออก ก็เมไตร วานยานำ ไชยณ มหารุณวานำ คิรณำ ปฺรปตน์ ชฺรฺวสฺย ปฺรจลนํ
วฺรตฺจนํ วาตฺรชฺชุนํ นิมิชฺชนํ ปุถฺติวยาะ สุตานาทปสฺรณํ
สุราณามิตตเยตทวิโร 'สฺมินํ สํสฺทาเร กิ' กาโมปโกโตะ, ไยเรวาศฺริตสฺยาสทฺฤทฺทิวา วฺรตน์
ทฺฤตฺยต อิตฺยทฺรชฺชุนมฺรหฺลิ, อนฺโรทฺทปานสฺสโก เภก อิวาหมสฺมินํ สํสฺเร ภควํ ทฺวํ
โน คติะ ทฺวํ โน คติะ॥ (ไผ่ตริ ๗ I.4)

พวกเราเห็นซึ่งสิ่งทั้งปวงนี้ว่าเสื่อมสลายไปเช่นเดียวกับตัวเหลือง ยุง เป็นต้น หญ้า และต้นไม้ใหญ่ซึ่งเติบโตขึ้นมาและเสื่อมสลายไป

แล้วสิ่งเหล่านี้จะมีประโยชน์อะไรเล่า ในบรรดาสิ่งอื่นๆ การเหือดแห้งของมหาสมุทร การตกลงมาของยอดเขา การเคลื่อนไปของดาวเหนือ การตัดซึ่งเชือกคือลม หรือการจมลงของแผ่นดิน การจากไปของเทวดาทั้งหลายจากตำแหน่งของตน ในโลกเช่นนี้การบริโภคสิ่งที่น่าปรารถนาจะมีประโยชน์อะไร เพราะว่าเราได้เห็นกันแล้วว่า คนที่บริโภคสิ่งที่ปรารถนานั้นกลับมามีอีกในโลกนี้ไม่ใช่ครั้งแรก โปรดช่วยข้าพเจ้าให้พ้นจากโลกนี้เถิด ในโลกนี้ข้าพเจ้าเป็นเหมือนกบในบ่อไร้น้ำที่มืด ท่านที่เคารพ ท่านคือหนทาง(ไปสู่ความหลุดพ้น)ของพวกเรา ท่านคือหนทางของพวกเรา

อนนยตฺร ชฺรมาทญฺชตฺราชฺรมาทญฺ ยตฺราสฺมาตฺ กุฏฺฐากุฏฺฐาตฺ

อนนยตฺร ภูตฺตฺวา จ ภวฺยาจฺ จ ยตฺ ตตฺ ปศฺยสิ ตทฺ วท ॥14॥

สฺรว เวททา ยตฺ ปทฺมามนฺตํ ตปัสฺสิ สฺรวาณิ จ ยทฺ วทฺนติ ।

ยทิจฺฉณโต พุทฺทมจฺจุยํ จรฺนติ ตตฺเต ปทํ สํศฺรเหณ พุทฺธิมํ โอมิตฺเตตตฺ ॥15॥

เอตทฺ ฐยฺยาวกฺษรํ พุทฺทม เอตทฺ ฐยฺยาวกฺษรํ ปรมํ ।

เอตทฺ ฐยฺยาวกฺษรํ ฐยฺยาตฺวา โย ยทิจฺฉนฺติ ตสฺย ตตฺ ॥16॥

เอตทฺทลฺมพฺพนํ เสรฐฐเมตทฺทลฺมพฺพนํ ปรมํ ।

เอตทฺทลฺมพฺพนํ ฐยฺยาตฺวา พุทฺทมโลเก มหฺยเต ॥17॥

น ชายเต มฺริยเต วา วิปศฺยจฺฉินฺนํ กุตฺตจฺฉินฺ น พฺภูว กตฺติจฺฉิ ।

อโช นิคฺคเย ศาตฺวาโต ‘ยํ ปุราโณ น หนฺยเต หนฺยมาเน ศรีเร ॥18॥

อโณเรณฺเียนํ มหโต มหฺยิยานาตฺมาสฺย ชนฺโตรฺณิหิตํ คฺุหายามํ ।

ตมฺกฺรทฺธํ ปศฺยติ วิตฺโตโก ธาตฺธํ ปุราสาทณํ มหฺมึมานมาตฺมมะ ॥20॥

(กฐ. 1.2.14, 15, 16, 17, 18, 20)

(นจิกेतฺสกล่าว่า) จงบอกข้าพเจ้าถึงสิ่งที่ท่านเห็นอื่นใดนอกเหนือไปจากธรรมและอธรรม สิ่งอื่นใด นอกเหนือไปจากอดีตและอนาคต (14)

ฉันจะพูดโดยย่อถึงคำพูดที่พระเวททั้งปวงประกาศ ที่ตบะทั้งปวงพูดถึง ที่คนที่ปรารถนาจะได้มันพากันประพฤติพรหมจรรย์ คำนั้นคือ โอม (15)

จริงๆแล้วอักษรโอมนี้ ก็คือ พุทฺทมที่ไม่เสื่อมสลาย อักษรนี้ก็คือจุดหมายสูงสุด เมื่อรู้อักษรนี้ ไม่ว่าปรารถนาสิ่งใด สิ่งนั้นก็จะเป็นอย่างเขา (16)

สิ่งคำจุนนี้ ประเสริฐที่สุด สิ่งคำจุนนี้สูงสุด เมื่อได้รู้สิ่งคำจุนนี้ บุคคลย่อมเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในโลกพุทฺธมา(17)

ผู้รู้ตนคนนี้ไม่เกิด ไม่ตาย ไม่ว่าจะในกาลใดๆ ไม่ได้เกิดจากอะไรและไม่มีอะไรที่เกิดจากเขา ไม่มีเกิด มีอยู่ชั่ววินาทีนรันดร์ มีอยู่ตลอดกาล มีมาแต่เดิม ไม่ถูกฆ่าทำลายเมื่อร่างกายถูกฆ่า (18)

อาตมณที่เล็กยิ่งกว่าสิ่งที่เล็ก ใหญ่ยิ่งกว่าสิ่งที่ใหญ่ ถูกตั้งไว้ในส่วนที่ซ่อนเร้น(หัวใจ) ของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด คนผู้พ้นจากความปรารถนาย่อมเห็นเขา พ้นจากความทุกข์เพราะชาติ (ใจ) ผ่องใส เขาก็จะเห็นความยิ่งใหญ่ของอาตมณ (20) ।

ส ชาโต ภูฏานนุภิวายชยต กิมิหณญ์ วาวทิสทิติ ।

ส เอตเมว ปุรุสํ พุรหฺม ตตมมปศฺยติ, อิทมทรคฺมิตี । (โถตเรฯ 1.3.13)

เขา เมื่อเกิดมารู้แล้วถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย(ที่ถูกสร้างมา) จะมีอะไรอื่นอีกเล่าที่บุคคลต้องการจะพูดถึงในโลกนี้? เขาเห็นว่า ปุรุสคนนั้นนั่นเองคือพหุมนที่แทรกซึมทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ เขาจึงได้กล่าวแล้วว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นสิ่งนี้" ।

ตทฺช ตทฺวานํ นาม ตทฺวานมิตฺตฺยปาสิตฺตฺยํ ส ย เอตทฺเหว

เวทท ภิ โหนํ สรวาณํ ภูฏานํ สํวณฺณนฺติ ॥6॥

โย วา เอตทาเมว เวททปทฺตย ปาปฺมานมฺนฺเต สฺวเร โลเก ชฺยเย

ปฺรติติชฺฐติ ปฺรติติชฺฐติ ॥ 9॥ (เกนฯ IV.6, IV.9)

ก็และ พุรหฺมนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นที่น่าปรารถนาของผู้พหุมนอย่างนี้ สิ่งนี้คือ สิ่งที่ต้องทำสมาธิถึงว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา ใครก็ตามที่รู้อย่างนี้ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงย่อมแสวงหาเขาผู้นั้น (6)

ผู้ใดก็ตามรู้สิ่งนี้ ย่อมชนะบาปในที่สุด เขาย่อมตั้งอยู่อย่างมั่นคงในโลกสวรรค์อันสูงสุด เขาย่อมตั้งอยู่อย่างมั่นคง (9) ।

ภฤคฺช วั วารุณํ । วรุณํ ปิตฺรํปสฺสสฺสํ อสีหิ ภคฺไว พุรหฺเมติ । ตสฺมา เอตตฺ ปุโรวาช
อนฺนํ ปฺราณํ จภฺษะ โศรฺตฺรํ มโน วาจมิติ ตํ โหวาช ยโต วา อิมานิ ภูฏานิ ชยณฺเต
เยน ชยตานิ ชฺวณฺติเยตฺตฺ ปฺรยณฺตยภิสฺสวสนฺติ । ตทฺวิชฺชญฺสสฺสว ตทฺ พุรหฺเมติ ।

(โถตฺตฺริยฯ 11.1.1)

ภฤคฺช ลูกชายของวรุณ ได้เข้าไปหาบิดาคือวรุณ แล้วกล่าวว่า"ท่านที่เคารพ โปรดสอนเรื่องพหุมนแก่ข้าพเจ้า" บิดาได้กล่าวกับเขาว่า "อาหาร ปฺราณ(ลมปฺราณ) การมองเห็น การได้ยิน ใจ คำพูด นี้แหละ(คือพหุมน)" เขาได้กล่าวต่อไปอีกว่า"จากสิ่งใดที่สรรพชีวิตทั้ง

ปวงในโลกนี้ย่อมกำเนิดขึ้น โดยอาศัยสิ่งใดสิ่งที่เกิดมาแล้วย่อมมีชีวิตอยู่ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเมื่อจาก(โลกนี้)ไปย่อมเข้าไปสู่สิ่งใด สิ่งนั้นคือสิ่งที่เธอปรารถนาจะรู้ สิ่งนั้นนั่นคือพรหมนุ ।

เอตชเชญยํ นิยุเมวาทมสํสฺถํ นาทะ ปรี เวทิตวํ หิ กิจฺจํ

โภกฺตา โภคยํ เปริตารํ จ มตฺตา สรวํ ปฺปรกตํ ตฺริวิํ พฺรหฺเมตตํ(เศวตาศวตฺรฯ 1.12)

สิ่งเป็นนิรันดร์นี้ตั้งอยู่ในอาตมนครจะถูกรู้ อันที่จริงแล้ว ไม่มีสิ่งใดเลยที่อยู่พ้นเลยไปกว่านี้ที่ควรแก่การรู้ เมื่อได้รู้ถึงผู้บริโภคและสิ่งที่ถูกบริโภคและสิ่งที่กระตุ้นสิ่งอื่นให้ทำงาน สิ่งทั้งปวงนี้ก็คือพรหมนุที่ประกอบด้วยสามสิ่ง เมื่อรู้อย่างนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างก็ได้ถูกสอนไว้แล้ว

ขุณฺหาขุณฺหา ทฺวาวชาวสีตฺตาวชา หุเยกา โภกฺตฤโภคยารุญฺญตา

อนนตฺส จาตฺมา วิสฺวรูปํ หุยกรฺตา ตฺรยํ ยทา วินฺทเต พฺรหฺเมตตํ 191

กฺษรํ ปฺรชานมมฤตํกฺษรํ หาระ กฺษรฺราตฺมานาวีตเต เทว เอกะ ।

ตสฺยาภิชฺยานาท โยชนาตฺ ตตฺตฺวภาวาท ภูยสฺ จานฺเต วิสฺวมายานิวฤตติ 11011

(เศวตาศวตฺรฯ 1.9,1.10)

สิ่งที่ไม่เกิดสองอย่างคือสิ่งหนึ่งรู้ อีกสิ่งหนึ่งไม่รู้ สิ่งหนึ่งมีอำนาจ อีกสิ่งหนึ่งไม่มีอำนาจ จริงๆแล้วมีอีกผู้หนึ่งที่ไม่เกิดซึ่งเชื่อมผู้บริโภคกับสิ่งที่จะถูกบริโภค และก็มีอาตมณที่ไม่สิ้นสุดที่อยู่ในรูปของจักรวาล(ที่หลากหลาย) เป็นผู้ไม่ทำอะไร เมื่อบุคคลค้นพบสามสิ่งนี้ นั่นแหละคือ พรหมนุ (9)

สิ่งที่เสื่อมสลายคือปฺรชาน(วัตถุธาตุตั้งเดิม) สิ่งที่เป็นอมตะไม่เสื่อมสลายคือ หาร (พระเจ้า) เอกเทว (พระเจ้าเพียงองค์เดียว)มีอำนาจเหนือทั้งสิ่งที่เสื่อมสลายและอาตมณ จากการที่ได้บำเพ็ญสมาธิถึงพระองค์ จากการที่ได้รวมกันเข้ากับพระองค์และจากการที่คิดถึงความจริงเกี่ยวกับพระองค์มากยิ่งขึ้น ภาพมายาเกี่ยวกับจักรวาลก็จะดับสิ้นไป (10) ।

นัยที่ 2 เพราะพรหมนุต้องการให้ชีวิต(เทวดาภายใน)และสิ่งแวดล้อม(เทวดาภายนอก)บริโภคกันและกัน เพื่อให้จักรวาลปรากฏการณ์ดำเนินไป ซึ่งผลจากการบริโภคกันและกันหรือเป็นอาหารของกันและกันทำให้มีการกำเนิดและสิ้นสุด(เกิด-ตาย)เชื่อมโยงกันไป

อต ย เอโฆ ‘นฺตเร หฤตฺตปฺมุกร เอวาศฺริโต ‘นฺนมตฺติ ส เอโฆ ‘คฺนฺริทฺวิ ตฺริตะ

เสาระ กาลาขโย ‘ทฤตฺยะ สรวภูตฺตานยฺนฺนมตฺตฺติติ । กะ ปฺมุกระ กิ ‘มโย เวติ

อิทํ วา ว ตตฺ ปฺมุกรํ โย ‘ยมาภาโต ‘สฺยมาศฺ จตฺสโร ทิตฺตฺ จตฺสโร อูปทิตฺ ทลสํสฺถา

อาสฺมา อรฺวาคฺวิจฺรต เอเตา ปฺราณาทิตฺยา เอเตา อฺปาสิโตมิตฺยเอตทกฺษเรณ

วฺยาหฤตฺติกะ สาวิตฺรฺยา เจติ ॥ (ไมตรี ๙ VI.2)

คนแก่มิ เพราะว่ามี การเปลี่ยนแปลงรูปไป ดังนั้น เมื่อธรรมชาติเคลื่อนไปสู่ภาวะที่ปรากฏ การรู้ ภาวะที่ปรากฏจึงเกิดขึ้น เพราะว่าพุทธเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นเพื่อการลัทธิรส แล้วก็มี ความตั้งใจ ความคิด และความรักตนเองเกิดขึ้น แล้วก็มีวัตถุเร้าอารมณ์ภายนอก 5 ประการ เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นได้ลัทธิรส ดังนั้นอวัยวะที่ใช้ในการทำงานทั้งหมด 5 อย่างก็เกิดขึ้น และการทำงานของปราณ ก็เกิดขึ้น ดังนั้นการปรากฏก็คืออาหาร การไม่ปรากฏก็คืออาหาร ผู้บริโภคมันเป็นผู้ไม่มีคุณสมบัติ เพราะว่าเขาเป็นผู้บริโภคจึงเป็นสิ่งที่แน่ชัดว่าเขาไม่จิตรู้สึก!

—,สรวาณิ ห วา อิมานิ ภูตานุหระ ปรปตฺตยฺนฺนมุชฺชิตกฺขมาณานิ สุริโย
รศฺมิภีราททาตฺตยฺนํ เตนาเสา ตปตฺตยฺนฺเนนาภิชฺยทฺธา ปจฺนตีเม ปฺราณา อคฺคิรฺ วา
อนฺเนโนชฺชวตตฺตยฺนกาเมเนหํ ปฺรกลปิตํ พุรฺหมณา เอโต ‘นฺนมาตฺตเมตฺตฺตปาเสตฺเตยวํ
หฺยาหํ อนฺนาทฺตฺตฺตานิ ชายฺนเต ชาตฺตยฺนฺเนเน วรฺชฺนเต । อทฺชเต ‘ตฺติ จ ภูตานิ
ตสฺมาทฺตฺตํ ตทฺตฺตยฺนํ ॥ (โมคฺคิ ๙ VI.12)

จริงๆ แล้วสรรพชีวิตทั้งปวงในโลกนี้ย่อมวิ่งไปทางนี้บ้างทางโน้นบ้างวันแล้ววันเล่า เพราะต้องการอาหาร ดวงอาทิตย์นำอาหารมาโดยอาศัยแสงและทำให้ความร้อนเกิดขึ้นโดยอาศัยอาหารนั้น เมื่อได้รับอาหารแล้ว ปราณทั้งหลายเหล่านั้นก็ย่อย แ่นละไฟ(ในร่างกาย)ย่อมถูกทำให้ลุกโผลงขึ้นเพราะอาหาร โลกนี้ถูกสร้างโดยพุทธด้วยความต้องการ เพราะฉะนั้นบุคคลควรให้ความเคารพอาหารในฐานะว่าเป็นอาตมณ เพราะฉะนั้นจึงได้กล่าวไว้ว่า สิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นจากอาหาร เพราะอาหารสิ่งมีชีวิตนี้จึงเติบโต เพราะว่าอาหารถูกกินและมันกินสิ่งมีชีวิต เพราะฉะนั้นมันจึงถูกเรียกว่าอนุน (ถูกกินและการกิน) ।

อนฺนํ พุรฺหมเมตฺติ วุชฺชานาตฺตํ อนฺนาทฺตฺตยวํ ชลฺวิมานิ ภูตานิชายฺนเต
อนฺเนเน ชาตฺตานิ ชีวฺนตี อนฺนํ ปฺรยฺยตฺตยภิสํวิตฺตํติ!—11211

อหฺมฺนฺนํ, อหฺมฺนฺนํ, อหฺมฺนฺนํ । อหฺมฺนฺนาทฺธา, อหฺมฺนฺนาทฺธา, อหฺมฺนฺนาทฺธา
อหํ โสฺลกกฺกตฺต, อหํ โสฺลกกฺกตฺต, อหํ โสฺลกกฺกตฺต । อหฺมฺสฺมิ ปฺรทฺมชา ตฺตสฺย
ปฺรูวํ เทเวภฺโย ‘มฺฤตฺตสฺย นาภายิ । โย มา ททาติ ส อิทฺทวมาวาทะ ।
อหฺมฺนฺนมนฺนมนฺนทฺตมาทฺมมิ । อหํ วิศฺวํ ภูวณฺมภฺยภวามิ! สุวฺรณฺชฺโยติเต ।
ยะ เอวํ เหวะ । อิตฺตฺยฺนปนิษฺต 11611 (โศตฺตฺตริย ๙ III.2.1, III.10.6)

เขาได้รู้แล้วว่า อาหารคือพุทธมนุ ก็เพราะว่าที่แท้แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายนี้ก็เกิดจากอาหารนั่นเอง ในเมื่อเกิดมาแล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร และ(กลับ)คืนเข้าสู่อาหารขณะที่กำลังจะละจาก(โลกนี้)ไป เช่นนี้แหละ (2)

ฉันคืออาหาร ฉันคืออาหาร ฉันคืออาหาร ฉันคือผู้กินอาหาร ฉันคือผู้กินอาหาร ฉันคือผู้กินอาหาร ฉันคือผู้กระทำการเรียงร้อย(สรรพชีวิต)เข้าด้วยกัน ฉันคือผู้กระทำการเรียงร้อย(สรรพชีวิต)เข้าด้วยกัน ฉันคือผู้กระทำการเรียงร้อย(สรรพชีวิต)เข้าด้วยกัน ฉันคือผู้ถือกำเนิดขึ้นเป็นอันดับแรกแห่งกฎจักรวาล มีมาแล้วก่อนเทวดาทั้งหลายทั้งปวง(ก่อนสรรพสิ่งและชีวิตภายในและภายนอกร่างกาย) อยู่ในใจกลางของความเป็นอมตะ ผู้ใดให้ฉัน แน่ละผู้นั้นเป็นผู้ผดุงฉัน ฉันคืออาหารย่อมกินผู้กินอาหาร ฉันคือผู้เป็นใหญ่เหนือจักรวาล ฉันเป็นผู้สว่างดุจดวงอาทิตย์ ผู้ที่รู้ดังนี้แล้ว (ย่อมรู้ว่า)นี่คืออุปนิษัท (6) ।

ตา เอตา เทวาทะ สฤงฆา อสมิน มหตยรณเว ปราปตณ

ตมศนาปิปาสาภยามนุวารชตุ ตา เอนมพรวณนายตณ นะ

ปฺรชานีหิ ยสมิน ปฺรติษฐิตา อนนมหามติ ||1||

ตาภโย คามานยตุตา อพรวณ น ไว โน ‘ยมลมิติ । ตาภโย ‘ศฺวมานยตุตา

อพรวณ น ไว โน ‘ยมลมิติ ||2||

ตาภยะ ปฺรุษมานยตุ ตา อพรวณ สฤกตํ พเตติ ปฺรุโฆ วา ว สฤกตม

ตา อพรวีทุ ยถา ‘ยตณ ปฺรวิตเตติ ||3||

อคนิรุ วาตุ ภูตฺวา มุขํ ปฺราวิตฺตุ วายะ ปฺราโณ ภูตฺวา นาสิกะ ปฺราวิตฺตุ, อาทิตฺยตุ, จกฺษุรุ , ภูตฺวาภิณิ ปฺราวิตฺตุ ทิศะ ไศรตฺร ภูตฺวา กรุณา ปฺราวิตฺน,

โอบฺชีวณปสฺสโตโย โลมานิ ภูตฺวา ทฺวจ ปฺราวิตฺติ ศ จนฺทุรมา มโน ภูตฺวาหฤทฺย

ปฺราวิตฺน มฤตฺยุรปาโน ภูตฺวา นาภิ ปฺราวิตฺต,อาโป เรโต ภูตฺวา ติศฺน ปฺราวิตฺน||4||

ตมศนาปิปาเส อพฺรุตมาวภฺยามภิปฺรชานีหิติ เต อพฺรวิตฺ, เอตาสุเวว วา

เทวตาสุ วาภชามฺยเตาสุ ภาคินฺยา กโรมิติ । ตสฺมาทฺ ยสฺโย กสฺโย จ เทวตาโย

หวิรุ ฤทฺหฺยเต ภาคินฺยา เววาสฺยามศนาปิปาเส ภวตะ ||5||

ส อิกฺษเตเม นุ โลกาตุ จ โลกาปาสาตุ จานฺนเมภฺยะ สฤชา อิติ ||1||

โส ‘โป ‘ภยตปฺตุ ตาภโย ‘ภิตปฺตาภโย มูรฺติรชยต । ยา ไว สา มูรฺติรชยตานุ

ไว ตตฺ ||2|| (ไอตเรยช 1.2.1,.2,3,4,.5, 1.3.1,.2)

และแล้วเทวดาเหล่านี้ก็ถูกสร้างขึ้นแล้ว ก็ได้ตกลงไปในห้วงน้ำใหญ่ (พหุมา)ได้ทำให้เทวดาเหล่านี้ต้องเป็นผู้หิวและกระหาย เขาทั้งหลายจึงได้กล่าวแล้วกับเขา(พหุมา)ว่า "ท่านโปรดหาที่อาศัยให้กับพวกเราที่ซึ่งเมื่อเราได้สถิตอยู่แล้ว เราจะกินอาหารได้" (1)

เขาได้นำมาแล้วซึ่งวัวตัวหนึ่งเพื่อพวกเขาทั้งหลาย เขาทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า "แน่ละ สิ่งนี้ไม่พอสำหรับพวกเรา" เขาได้นำมาแล้วซึ่งม้าตัวหนึ่งเพื่อพวกเขาทั้งหลาย" เขาทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า "แน่ละ สิ่งนี้ไม่พอสำหรับพวกเรา" (2)

เขาได้นำมาแล้วซึ่งบุรุษคนหนึ่งเพื่อพวกเขาทั้งหลาย เขาทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า "เป็นการกระทำที่ดีแท้" ก็แน่ละ(การกระทำให้มี)บุรุษคนหนึ่งย่อมเป็นการกระทำที่ดี เขา

(พหุมา)ได้กล่าวกับพวกเขาทั้งหลายแล้วว่า "จงเข้าไปสู่ที่อาศัยตามที่ตนจะต้องอยู่เถิด" (3)

ไฟเมื่อได้กลายเป็นวาทา ได้เข้าไปสู่ปากแล้ว ลมเมื่อได้กลายเป็นปราณ(ลมหายใจ) ได้เข้าไปสู่จมูกแล้ว ดวงอาทิตย์เมื่อได้กลายเป็นการมองเห็นได้เข้าไปสู่ดวงตาแล้ว ทิศทั้งหลาย เมื่อได้กลายเป็นการได้ยินได้เข้าไปสู่หูแล้ว พืชล้มลุกและต้นไม้เมื่อได้กลายเป็นชนได้เข้าไปสู่ผิวหนังแล้ว ดวงจันทร์เมื่อได้กลายเป็นมนัสได้เข้าไปสู่หัวใจแล้ว ความตายเมื่อได้กลายเป็นลมหายใจออก(อปาน)ได้เข้าไปสู่สะดือแล้ว น้ำเมื่อได้กลายเป็นน้ำอสุจิได้เข้าไปสู่อวัยวะสืบพันธุ์แล้ว (4)

ความหิวและความกระหายได้กล่าวกับเขา(พหุมา/ผู้สร้าง)แล้วว่า "ท่านโปรดหาที่อาศัยให้กับเรา(ตัว)เถิด" เขาได้กล่าวแล้วกับเขาทั้งหลายว่า "ข้าพเจ้าจัดที่ให้ท่านทั้งสองอยู่ในเทวตาทั้งหลายเหล่านี้ และให้ท่านทั้งสองเป็นผู้มีส่วนแบ่งในหมู่เขาทั้งหลายนี้" เพราะฉะนั้นเครื่องสังเวทบูชาใดๆก็ตามที่ให้แก่เทวตาใดๆก็ตาม ความหิวและความกระหายย่อมกลายเป็นผู้มีส่วนได้รับในสิ่งนั้นๆด้วย (5)

เขา(พระเจ้าผู้สร้าง)ได้คิดแล้วว่า "นี่คือโลกทั้งหลายและผู้พิทักษ์โลกทั้งหลาย ขอให้ข้าพเจ้าสร้างอาหารเพื่อเขาทั้งหลาย" (1)

เขาได้ทำตะบะ(ให้พลังความร้อน)ไปที่น้ำ จากนั้นนี้ที่รับการทำตะบะ(ให้พลังความร้อน)เช่นนั้นได้เกิดมีรูปทรงขึ้น สิ่งใดก็ตามที่มีรูปทรง นั่นละสิ่งนั้นคือ อาหาร (2)।

ตทุ ห เศนกะ กาเปยะ ปุริมานุวานะ ปุระยเยยายาตุมะ เทวานำ ชนิตา ปุระชานำ ทิระ
ณฺยทฺฆุฏ โภโกโส 'นสฺสุริ, มหานุตมสฺย มหิมานมาหุ, อนทฺยมาโน ยทนนฺมตฺติตี วั
วยํ พุทฺทมจารินฺ, อิทมฺปาสมฺเห ทตฺตาสฺไม ภิกฺขามิตี ॥7॥

ตสฺมา อุ ห ทฺทะ, เต วา เอเต ปญฺจานุเย ปญฺจานุเย ทส สํตสฺ ตตฺ กุฏํ ตสฺมาต
สฺรวาสฺ ติภฺษานุเนเมว ทส กุฏํ โสฆา วิราชนฺนาที ตเยทํ สฺรวํ ทุฏฺฐํ สฺรวมฺสเยทํ ทุ
ฏฺฐํ ภวติ, อนฺนาโท ภวติ ย เอว เวท ย เอว เวท ॥8॥ (ฉานฺโทคฺย ๙ IV.3.7-8)

ครั้นแล้ว เศนกะ กาเปย คิดคำนึงถึงสิ่งนี้ ได้ตอบแล้วว่า "นี่คืออาตมของเทวตาทั้งหลาย เป็นผู้ให้กำเนิดประชากรทั้งหลาย เป็นผู้กินที่มีฟันเป็นทอง เป็นผู้ฉลาดอย่างแท้จริง เขาทั้งหลายได้กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของเขา(พหุมา/อาตม)ว่ามากมายยิ่งจริงๆก็เพราะว่า เขาย่อมกินสิ่งซึ่งไม่ใช่อาหาร ไม่ได้เป็นผู้ถูกกิน ดังนั้นแล้ว นั่นละ นักศึกษาเรื่องพหุมา/อโย! ขอให้เรายังสมาธิมุ่งสู่สิ่งนี้(พหุมา) " เศนกะ กาเปย กล่าวว่ "จงให้อาหารแก่เขา(พหุมา)" ครั้นแล้วเขาทั้งหลายก็ได้ให้แล้ว(ซึ่งอาหารแก่เขา)ในจำนวน 5 สิ่งนี้(หมายถึง อากาศ ไฟ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ น้ำ) และอีก 5 สิ่ง(หมายถึง ลมปราณ วาตา ดวงตา หู ใจ)รวมกันเข้าเป็น 10 เป็นจำนวนแถมสูงสุดที่ทำให้ในการโยน(ทอดลูกเต๋า) ดังนั้นการโยนในทุกทิศทุกทางเช่นนี้ จำนวนเต็ม 10 จึงเป็นจำนวนที่ทำให้สูงสุด เขานี้คืออิวราฐ ผู้กินอาหาร อาศัยสิ่งนี้ที่จักรวาลทั้งปวงนี้จึงถูกเห็น ผู้ที่รู้ถึงสิ่งนี้ย่อมกลายเป็นผู้เห็นซึ่งสิ่งทั้งปวงนี้ ย่อมกลายเป็นผู้กินอาหารฯ।

หนัที่ 3 เพราะกรรมทำให้ชีวิตกำเนิดและสิ้นสุด(ตาย)ซ้ำแล้วซ้ำเล่าหรือไม่เกิด ไม่ตายอีกต่อไปตามกรรม(การกระทำ)ของชีวิตนั้น ๆ โดยการกระทำของพระเจ้าทำให้ ชีวิตกำเนิดขึ้นครั้งแรกและดำเนินไปสู่ภาวะความเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลาย ตาย ไม่ เทียงแท้ และเวียนว่ายตายเกิด มีแต่ความรู้แจ้งพुरुหมนุเท่านั้นที่ทำให้ชีวิตสิ้นสุดวัฏจักร การเกิดและตาย

---ปฺราณิกฺรุมวศาทेष ปโฏ ยทวตฺ ปฺรสาริตะ ปฺราณิกฺรุมกฺษยาคฺ ปุณฺสติโรภาวติ
ตสฺมินฺ เวนาขิลํ วิศฺวํ สํโกจิตปฏฺวทฺ วรฺตเต । (ปฺจคฺลข 1.4)

เนื่องจากกรรมของสิ่งมีชีวิต สิ่งนี้(พระเจ้า)จึงคลี่แผ่ออกมาประหนึ่งผืนผ้า เนื่องจาก การมลายไปของกรรมของสิ่งมีชีวิตอีกครั้ง สิ่งนี้ทำให้โลกหายไป จักรวาลทั้งหมดได้หดตัวเข้าไป อยู่ในสิ่งนั้นประหนึ่งผ้าที่ม้วนพับไว้ ।

ปฺราณํ เทวํ อณฺ ปฺราณนฺติ । มนุषฺยํ ปศฺวศฺ จ เย । ปฺราโณ หิ ภูตํ นามายะ ।

ตสฺมาตฺ สรวายุชฺมจฺยเต । สรวเมว ต อายุรฺยนฺติ । เย ปฺราณํ พฺรหฺโมปาสเต ।

ปฺราโณ หิ ภูตํ นามายะ । ตสฺมาตฺ สรวายุชฺมจฺยต อิติ । ตสฺโยชฺ เอว ศรีร อาทฺมา ।

ยะ ปฺราวสฺย । ตสฺมาทฺ วา เอตสฺมาตฺ ปฺราณเมยาคฺ । อณฺโย นฺตร อาทฺมา มโนมยะ ।

เตโนชฺ ปฺรูณะ । ส วา เอชฺ ปฺรูษวิชฺ เอว । ตสฺย ปฺรูษวิชฺตามฺ । อณฺยํ ปฺรูษวิชฺ

ตสฺย ยชฺรว เทจฺระ । ฤคฺ ทกฺษิณะ ปกฺษะ । สโมตฺระ ปกฺษะ । อาเทศ อาทฺมา ।

อถฺรฺวํจฺจิตฺระ ปุจฺฉ ปฺรติชฺฐา । ตปฺยเอชฺ โศลโก ภวติ ॥ (ใตฺตติริย ๓.3.1)

เทพเจ้าทั้งหลายย่อมหายใจไปตามปฺราณและทั้งมนุษย์และสัตว์ก็เช่นกันเพราะว่า ปฺราณ เป็นอายุ(ตัวชีวิต)ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ดังนั้นมันจึงถูกเรียกว่า เป็นอายุของสิ่งทั้งปวง ผู้ใดบูชาพुरुหมนุว่าเป็นปฺราณ(ชีวิต) ผู้นั้นย่อมมีชีวิตอยู่ไปจนถึงจนหมดอายุนัย(ของชีวิต) ก็ เพราะว่าปฺราณเป็นอายุของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายดังนั้นมันจึงถูกเรียกว่าเป็นอายุของสิ่งทั้งปวง ดังนั้น แลละ สิ่งนี้ (ปฺราณ) แท้จริงแล้วเป็นศาริรอาตฺมณฺ(อาตฺมณฺที่มีร่างกายละเอียด)ที่มีมาแต่ปางก่อน แลละ สิ่งที่อยู่ภายในอันเป็นสิ่งที่ต่างออกไปจากสิ่งที่ประกอบด้วยปฺราณ คืออาตฺมณฺที่ ประกอบด้วยมนสฺ(ใจ) สิ่งนี้ถูกทำให้เต็มด้วยสิ่งนั้น สิ่งนี้แลละ มีรูปของบุรุษหนึ่งนั่นเอง สิ่งนี้เป็น ไปตามรูปของบุรุษ จึงเป็นรูปแบบเดียวกันกับรูปของบุรุษ ยชฺรวเทเป็นหัวของสิ่งนี้ ฤคฺเทเป็น ต้นขวา สามเวทเป็นต้นซ้าย การสั่งสอนเป็นอาตฺมณฺ(ตัวตน) อถฺรฺวเทและองฺคิรสฺส เป็นส่วน ล่างซึ่งเป็นฐาน เกี่ยวกับเรื่องนี้มีโศลก ๑ :

นายมาตฺมา ปฺรจฺจเนน ลภฺโย น เมธยา น พหฺนา ศฺรุเตน ।

ยเมวาชฺ วฤคฺนฺเต เตน ลภฺยสฺ ตสฺโยชฺ อาทฺมา วิวฤคฺนฺเต ตณฺํ สุวาม ॥(กรฺข 1.2.23)

ปญจตณฺหาตฺรา(ธาตุละเอียต 5 อย่าง) ถูกเรียกโดยใช้ศัพท์ว่า "ภูต" ขณะที่ปญจมหาภูต(ธาตุ
หยาบ 5 อย่าง) ก็ถูกเรียกโดยใช้ศัพท์ว่า "ภูต" คราวนี้สิ่งที่ถูกเรียกว่า "ร่างกาย" ก็คือการรวม
กันเข้าของธาตุ 2 ประเภทนั้น ผู้ที่ถูกเรียกว่าภูตาคมนุก็คือผู้ที่เขาพูดกันว่าอยู่ในร่างกายนั่นแหละ
อนึ่งอาตมณฺที่เป็นอมตะของเขานี้ เหมือนหยคน้ำบนใบบัว สิ่งนี้นั่นแหละถูกครอบงำโดยคุณทั้ง
สามที่เป็นส่วนประกอบของปรกฤติ เพราะว่าถูกครอบงำ เขาก็เลยกลายเป็นผู้ไม่รู้อาตมณฺจริง
เพราะการไม่รู้อาตมณฺจริง เขาไม่เห็นพระผู้เป็นเจ้าอันเป็นที่เคารพที่อยู่ในตน ผู้บังคับให้ผู้อื่น
ทำงาน เมื่อถูกหมุ่คุณพาไป อาตมณฺนั้นจึงกลายเป็นอาตมณฺที่ขุ่นมัว ไม่มั่นคง หวั่นไหว มีความ
โลภ มีความปรารถนาและออกนอกกลุ่มนอกทาง มีความรักในตนเอง เมื่อคิดว่า "ฉันคือเขา" "สิ่งนี้
คือของฉัน" เขายอมผูกตัวเองไว้กับตัวตน เหมือนนกถูกผูกด้วยตาข่าย เมื่อได้ถูกครอบงำจาก
ผลของการกระทำดังนี้ เข้าไปสู่กรรมกำเริบทั้งดีและไม่ดี ดังนั้นทางไปของอาตมณฺจึงไปเบื้องบน
หรือเบื้องล่าง ย่อมท่องเที่ยวไปเรื่อย ๆ พร้อมกับรับผลกระทบจากสภาวะความเป็นคู่กัน(ของสิ่งที่
ตรงข้ามกัน) สิ่งนี้เป็นแบบไหนกันเล่า และแล้วเขาก็ได้กล่าวกับเขาทั้งหลาย (2)

----- (3)

อนึ่ง ได้ถูกกล่าวไว้ในที่อื่นว่า-ร่างกายนี้เกิดขึ้นจากการเสพเมถุนนั่นเอง มันประกอบ
ไปด้วยความเจริญเติบโตในที่มืด ครั้นแล้วมัน(ร่างกาย)ก็ออกมาโดยทางเดียวกับน้ำปัสสาวะ มัน
ก่อรูปขึ้นด้วยกระดูก ฉาบด้วยเนื้อ ปกคลุมด้วยหนัง เติบโตด้วยอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำดี น้ำเมือก
ไขกระดูก มัน ไชมัน และรวมทั้งเชื้อโรคหลากหลาย เหมือนหีบที่เต็มไปด้วยสมบัติ (4)

อนึ่งได้ถูกกล่าวไว้ในที่อื่นว่า- ความหลงเข้าใจผิด ความกลัว ความหดหู่ ความหลับ
ไหล ความเกียจคร้าน ความประมาท ความขรา ความโศกเศร้า ความหิวกระหาย ความอ่อนแอ
ความโกรธ ความไม่เชื่อในพระเวท(นาสติก) ความไม่รู้จริง ความตระหนี่ ความโหดร้าย ความโง่
งม ความเป็นผู้ไร้ความอาย ความเฉยชา ความหุนหัน ความไม่เสมอต้นเสมอปลาย เหล่านี้เป็น
คุณสมบัติด้านมืด(ตมสฺ) ความกระหายภายใน ความเสนาหา ความรัก ความโลภ การทำร้าย(ผู้
อื่น) ความรักใคร่ ความเกลียด ความหลอกลวง ความอิจฉา ความไม่รู้จักพอ ความไม่คงเส้นคง
วา ความเหลวไหลและความไขว่ไขว ความทะเยอทะยาน ความมักได้ การหาแบบไม่รู้จักพอ การ
อุปถัมภ์เพื่อน(เล่นพรรคเล่นพวก) ความหลงในตระกูล ความเกลียดในสิ่งเร้าอารมณ์ภายนอก
ที่ไม่น่าพึงพอใจ ความติดใจอย่างมากเกินควรในสิ่งที่พึงพอใจ ความชอบส่งเสียงดังและมีความ
ทะกละเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของอารมณ์รุนแรง(รชสฺ) เขาถูกทำให้เต็มด้วยสิ่งเหล่านี้ เมื่อถูก
ครอบงำโดยสิ่งเหล่านี้ อาตมณฺนี้จึงเป็นภูตาคมนุ เพราะฉะนั้นเขาจึงมีรูปอันหลากหลาย (5)

โยนิมนฺเย ปฺรปฺทฺยฺนฺเต ศรีรฺตฺวาย เทหิเน

สฺถาณฺมนฺเย ‘นฺสฺยฺนฺติ ยถากรรม ยถาสุตฺตม ॥ (กฎ ๙ ॥.2.8)

อาตมณฺบางอาตมณฺก็เข้าไปสู่กรรมเพื่อความมีรูปร่าง บ้างก็เข้าไปสู่สิ่งที่อยู่อยู่กับที่ตาม
กรรมและตามความคิด ।

ลัทธิปนสุปรตทฤษฎีโมโห คุราสัพพัญญยา จาตมวิภูทิตฺตม
 กรมานุคานยอนุกรมณ เทหิ สุทธานุ รูปาณยภิสัปรพฺพเต||11||
 สุตฺตานิ สุกฺขมาณิ พฺหุณี จา รูปาณิ เทหิ สวคฺไณร วฏฺเณติ |
 กุริยาคฺไณราตฺมคฺไณสุ จ เตสํ สํโยคเหตุปรโร'ปิ ทุฏฺฐะ||12||

(เศวตาสูตรฯV11-12)

โดยอาศัยการคิด สัมผัส การเห็น และความหลง(โมหะ) และโดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร-น้ำ จึงมีการเกิดและเติบโตของอาตมณฺ อาตมณฺที่อยู่ในร่างจะมีรูปร่างหลากหลายในที่ต่างๆตามกรรมโดยลำดับ (11)

อาตมณฺที่อยู่ในร่างนี้โดยอาศัยคุณ ก็ได้เลือกรูปจำนวนมาก ทั้งหยาบและละเอียด โดยอาศัยคุณด้านการกระทำ(กรรม)และคุณของตน เป็นสาเหตุแห่งการเชื่อมสิ่งเหล่านั้นเข้ากับรูปทั้งหลาย เขาย่อมถูกเห็นว่าเป็นผู้อื่นอีกผู้หนึ่ง(ที่ต่างออกไปจากอาตมณฺแท้ๆ) (12) ।

เหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์โลก สรรพสิ่ง ชีวิตใน

อุปนิษัตที่มีความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ : จากโศลกอุปนิษัตที่สอดคล้องกันในการนำเสนอเหตุแห่งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นองค์รวมและเหตุแห่งกำเนิดแลพการสิ้นสุดของชีวิต โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์และสัตว์โลกในข้อ 1 และ 2 นั้นจะเห็นได้ว่า ทุกคำอธิบายล้วนชี้ให้เห็นว่าการกำเนิดและสิ้นสุดนี้ เป็นสิ่งสืบเนื่องหรือสัมพันธ์กับพหุมนุ ซึ่งเป็นสัจภาวะสูงสุดหรือจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า การกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์และของชีวิตนั้น มิใช่เหตุบังเอิญหรือไม่เจตนา แต่เกิดจากความปรารถนาและความตั้งใจให้เกิดของพระผู้สร้างเอง การที่จักรวาลปรากฏการณ์และชีวิตกำเนิดขึ้นอย่างมีเจตจำนง ตามที่แสดงไว้ในอุปนิษัตที่สอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์หรือแนวคิดของแอลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ที่กล่าวว่า "พระเจ้าไม่ได้ทอดลูกเต๋าเล่น" แม้จะยังไม่อาจตรวจสอบได้ว่าสำนวนข้างต้นนี้ ไอน์สไตน์ได้รับอิทธิพลมาจากการอ่านอุปนิษัตที่แพร่หลายในหมู่นักจิตตะวันตกร่วมสมัยของเขาหรือไม่ หรือเป็นความเปรียบเทียบที่สอดคล้องกันโดยบังเอิญกับงานโตคย-อุปนิษท IV.3.7- .8 ที่ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างพหุมนุกับจักรวาลปรากฏการณ์ ทำให้เกิดพัฒนาการไปสู่ความหลากหลายจากองค์รวมที่เป็นหนึ่งเดียว จนไปสู่ความเป็นห้าอย่างและจำนวนสิบอย่าง . ที่อุปนิษทกล่าวว่า "จำนวนสิบเป็นแต่ัมสูงสุดในการทอดลูกเต๋า"ซึ่งการทอดนี้เป็นเจตจำนงโดยแท้ อุปนิษทใช้ภาษาภิกวี่ที่อธิบายเหตุผลถึงเจตนาการสร้างจักรวาลปรากฏการณ์และชีวิตของพหุมาหรือปราชปติซึ่งเป็นภาวะที่เป็น'สตะ'ของพหุมนุ ราวกับว่าเป็นบุคคลที่มีชีวิตจิตใจและความรู้สึกซึ่งสรุปได้ว่า การกำเนิดมีเหตุมาจากความว้าวุ่นหรือความเหงาที่ต้องอยู่คนเดียวบ้าง เพราะความกลัวที่ต้องอยู่คนเดียวบ้าง ซึ่งจริงๆแล้ว มิได้มีความหมายตามตัวอักษรเช่นนั้นเลย ด้วยเหตุที่ว่า ในอุปนิษทหลายแห่งได้แสดงให้เห็นว่า พระ

เจ้าอยู่เหนือความรู้สึกนึกคิด จึงมิได้มีความรู้สึกใดๆ ไม่ว่าจะเป็นความเหงาหรือความกลัวแบบ ปุถุชนหรือสิ่งมีชีวิตทั่วไป พุทธทาสยก-อุปนิษุ 1.4.2 พยายามอธิบายโดยแสดงถ้อยรำพึงกับตนเองของอาตมุนว่า "ไม่มีสิ่งอื่นใดเลย นอกจากฉัน แล้วฉันจะต้องกลัวอะไรกัน?" ถ้าเช่นนั้น "ความเหงา" หรือ "ความกลัว" ที่ต้องอยู่เพียงลำพังของอาตมุนนี้ มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร ?

การอธิบายเหตุแห่งกำเนิดชีวิตในอุปนิษุในนัยที่1 ที่ว่า เพื่อให้เป็นสิ่งที่เปิดเผยความจริงถึงพหุมนซึ่งเป็นสัจภาวะ เพราะถ้าไม่มีจักรวาลปรากฏการณ์ ชีวิตก็เกิดขึ้นไม่ได้ และไม่มีผู้ใดจะมารับรู้ว่ามีพหุมนหรือจักรวาลสัจภาวะอยู่ ดังนั้น "ความเหงา" หรือ "ความกลัว" ในที่นี้ จึงเป็นนัยที่ต้องการบอกว่า เป็นความเหงาหรือความกลัวว่าจะไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดมาประจักษ์ถึงความมีอยู่ของพหุมนหรือจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง เพราะว่าถ้ามีเพียงหนึ่งเดียว ก็รู้ถึงความมีอยู่หรือความเป็นสัจภาวะของตนเองเพียงลำพัง การสร้างจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมาทำให้เกิดคู่เปรียบเทียบ แม้จะไม่ใช้สภาวะตรงกันข้าม ก็มีแต่จักรวาลปรากฏการณ์เท่านั้นที่จะก่อให้เกิดสิ่งมีชีวิตที่ประจักษ์ถึงจักรวาลสัจภาวะหรือพหุมนได้ นี่เป็นคำอธิบายเหตุแห่งการกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์และชีวิตในอภิปรัชญาอุปนิษุที่ไม่มีอธิบายไว้ในทฤษฎีวิทยาศาสตร์ พุทธทาสยก-อุปนิษุ 1.4.2 เอ่ยข้อความที่นำไปสู่การเชื่อมโยงความหมายจากอภิปรัชญาอุปนิษุที่ว่าด้วยเหตุแห่งการกำเนิดอีกข้อหนึ่งก็คือ " ทวีติยาทุ ไว ภย ภวติ" แปลว่า "ความกลัวจะมีก็ต่อเมื่อมีคนที่สองเท่านั้น" การที่กล่าวว่า เมื่อมีคนที่สอง ทำให้เกิดความกลัวนั้น ย่อมหมายความว่าจากจักรวาลสัจภาวะซึ่งเป็นหนึ่งเดียว เมื่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้น และจักรวาลปรากฏการณ์เป็นความหลากหลาย (เมื่อหนึ่งแตกออกมาเป็นสอง เกิดเป็นสองได้ ก็แตกออกไปได้เรื่อยๆ จนกลายเป็นความหลากหลาย) ความเป็นสองจึงมีอยู่กับจักรวาลปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมีคู่เปรียบเทียบระหว่าง ก่อนกับหลัง ขาวกับดำ ดีกับไม่ดี อันเป็นทวนทวนภาวะซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง ความกลัวที่ว่านั้นคือความแปลกแยกแตกต่างไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกต่อไป กล่าวง่ายๆ ก็คือเกิดเป็นกิเลสขึ้นนั่นเอง จากข้อความในอุปนิษุต่างๆ ยากที่จะระบุว่ากิเลสหรือบาปหรือความชั่วร้ายนั้นเกิดขึ้นเพราะเหตุใด? มีก่อนหรือหลังการเกิดจักรวาลปรากฏการณ์? ถ้ากล่าวตามพุทธทาสยก-อุปนิษุ 1.4.1 ที่ว่า " เพราะว่าก่อนสิ่งทั้งหมดนี้ เขา(พหุมน)ได้เผผลาญบาปทั้งปวงแล้ว" ย่อมวินิจฉัยว่ากิเลสหรือบาปมีมาก่อนการเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ และเกิดขึ้นมาเนื่องจากการเห็นว่จักรวาลเป็นความหลากหลายแตกต่าง (ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดความขัดแย้ง) ถ้ากล่าวตามเศวตาสวตร-อุปนิษุ VI.6 ที่ว่า "โลกนี้หมุนออกมาจากเขา...เขา(พหุมน)เป็นผู้ที่นำธรรมมาและเป็นผู้ขจัดความชั่ว" และไม่ตรี-อุปนิษุ 1.4 ที่ว่า "คนที่บริโภคสิ่งที่ปรารถนานั้นกลับมาอีกในโลกนี้ไม่ใช่ครั้งเดียว" ย่อมมีข้อวินิจฉัยที่สนับสนุนความคิดที่ว่า เมื่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นเมื่อใด กิเลสหรือบาปย่อมเกิดมีขึ้น เพราะกิเลสนี้แหละที่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์คงอยู่และดำเนินไป ตราบใดที่กิเลสถูกทำลายจนหมด จักรวาลปรากฏการณ์ก็ย่อมสูญสิ้นไปด้วย เพราะการปราศจากกิเลสจะไม่เห็นความแปลกแยกแตกต่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างเดียวกันเหมือนกันไปหมด ดังที่ปรากฏใน

อีศาวัสย-อุปนิษทุ 6-7 และไกลย-อุปนิษทุ 10 ที่ว่า "เห็นอาตมโนอยู่ในสรรพชีวิตทั้งปวง และสรรพชีวิตทั้งปวงอยู่ในอาตมโน" ในภาวะเช่นนั้น จักรวาลปรากฏการณ์ก็จะกลายเป็นจักรวาลสัจภาวะไปแล้วซึ่งจะเป็นคำตอบของคำถามเรื่องเหตุแห่งการสิ้นสุดจักรวาลปรากฏการณ์และชีวิต นั่นก็คือการหมดสิ้นกิเลสไม่เห็นความแปลกแยกแตกต่าง ทุกสิ่งเสมอกันไปหมดเป็นหนึ่งเดียวที่เป็นจักรวาลสัจภาวะคือพรหมนุ ภาวะความเป็นคู่หรือเป็นสองที่นำไปสู่ความหลากหลายของจักรวาลปรากฏการณ์จนทำให้เกิดความขัดแย้ง แปรกแยกแตกต่าง ที่ต่อสู้กันระหว่างกิเลสที่จะยึดโยงชีวิตและจักรวาลปรากฏการณ์ให้ดำเนินไปกับการปราศจากกิเลสที่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์สิ้นสุดเหลือเพียงจักรวาลสัจภาวะตามที่อธิบายในอุปนิษทุข้างต้นสอดคล้องกับ แนวคิดทฤษฎีวิวัฒนาการของ พอล เดวิส ที่เห็นว่าการดำเนินไปอย่างสอดคล้องสมมาตรของทุกสรรพสิ่งชีวิตที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์(ที่มีเรา-ท่าน-ฉัน-เธออยู่ในโลกนี้ได้) อย่างสภาพที่เป็นอยู่นี้) เป็นผลจากการดิ้นรนต่อสู้กันและกันของสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เป็นสิ่งคู่กัน (ทวนทวนธรรม) ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมที่พิสูจน์ได้ เช่นแรงโน้มถ่วงกดดวงดาวเอาไว้ให้อยู่ในวงโคจรที่เหมาะสม แรงนิวเคลียร์พยายามกดให้ดาวปะทุแตกออกหรือสิ่งที่ถูกกำหนดโดยจิตที่เป็นนามธรรมเช่น การต่อสู้กันของความดีและความชั่ว อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีทฤษฎีวิวัฒนาการใดที่จะเสนอเหตุแห่งการเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ว่า เพราะพรหมนุต้องการการจัดกิเลสหรือบาปและให้กระทำดีตามอภิปรัชญาอุปนิษทุ อย่างไรก็ตามทฤษฎีควอนตัมจิตวิญญาณที่กล่าวถึง "พลังกรรม" ว่ามีส่วนสำคัญต่อการสืบต่ออย่างไม่สิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ ก็อาจนับได้ว่าแนวคิดนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่มองว่าจักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นมาจากกิเลสกรรม

ทฤษฎีวิวัฒนาการหลายทฤษฎีรับรองคำตอบอุปนิษทุที่ว่าจักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นเพราะจักรวาลสัจภาวะ(พรหมนุ) กล่าวคือ เมื่ออุปนิษทุกล่าวว่า จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นเพราะความคิดคำนึงหรือสมาธิของพรหมหรือปราชยติ ทฤษฎีวิวัฒนาการเช่นแนวคิดทฤษฎีของยูยีน วิดเนอร์, เฟรด อัลัน วูล์ฟ, นายแพทย์ประสาน ทุ่งใจ และ พรชัย พัทธินทรตะนะกุลก็จะกล่าวว่า เป็นเพราะจิตวิญญาณจักรวาล เมื่ออุปนิษทุกล่าวว่าจักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นเพราะการกระทำบะของพรหมหรือปราชยติ ทฤษฎีวิวัฒนาการเช่นแนวคิดของไมเคิล เทอร์เนอร์, ทิโมธี เฟอริส, สตีเวน ไวน์เบิร์ก, สตีเฟน ฮอคิง และโรเจอร์ เพนโรส ก็กล่าวว่า เป็นเพราะเกิดพลังงานความร้อนที่สูงมากขึ้นทำให้เกิดการระเบิดออกแล้วคลี่คลายไปเป็นสิ่งต่างๆในจักรวาลปรากฏการณ์ และเมื่ออุปนิษทุกล่าวว่า เพราะมายาของพรหมนุ ทำให้เราประจักษ์ว่ามีจักรวาลปรากฏการณ์ ทฤษฎีวิวัฒนาการเช่นแนวคิดของนิลส์ โบร์, แวร์เนอร์ ไฮเซนแบร์ก ก็กล่าวว่า จักรวาลปรากฏการณ์เป็นศักยภาพไม่ใช่สัจภาวะ ขณะเดียวกันที่ แนวคิดทฤษฎีของเควิต โบห์มและคาร์ล พริแบริม กล่าวว่า เป็นเพราะการซ่อนเร้นตนเองขององค์รวมและจักรวาลปรากฏการณ์เป็นเพียงภาพโฮโลแกรมขององค์รวมที่เป็นจักรวาลสัจภาวะ ครั้นอุปนิษทุกล่าวว่า การดำเนินไปของชีวิตที่มีการเกิดและตายสืบเนื่องวนเวียนกันไป เป็นเพราะกรรมหรือการกระทำ และการบริโภคกันและกันของชีวิตกับชีวิต ชีวิตกับ

สรรพสิ่งและสรรพสิ่งกับสรรพสิ่ง(หรือทุกสิ่งทุกอย่าง)ในจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้โดยมีพหุมนุษย์เป็นผู้กำกับนี้ ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ตามแนวคิดของฟริตจอฟ แคมปรา, เดวิท โบห์ม, อิลยา 프리โกจิน, รูเบิร์ต เชลเดรก และนายแพทย์ประสาน ต่างใจ ก็จะมีอธิบายว่า เพราะมีสนามควอนตัมหนึ่งเดียวที่เป็นความว่างเปล่าที่มีศักยภาพของชีวิตกับสรรพสิ่งทั้งมวลของจักรวาล หรือเพราะมีสนามพลังงานแห่งรูปพรรณสัณฐานอันเป็นศักยภาพเนื้อในของทุกสิ่งทุกอย่าง หรือเพราะมีความว่างเปล่าที่เป็นองค์รวมแห่งจักรวาล มีพลังงานแห่งชีวิตที่เป็นเนื้อในซ่อนเร้นตนเองอยู่ โดยดำเนินไปเองตามธรรมชาติ(ธรรมชาติ)ของการจัดการตนเองที่พึงพาเปลี่ยนแปลงไปตามพลังงานและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันและกันทั้งระบบ

การกล่าวถึงเหตุแห่งการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกันระหว่างอุปนิษัตและทฤษฎีวิทยาศาสตร์โดยไม่ต้องวิเคราะห์ตีความก็คือข้อที่กล่าวว่า เพราะกาลเวลาหรือการเกิดขึ้นของเวลาหรือการประจักษ์ในเรื่องราว(ของสิ่งมีชีวิตในจักรวาล)ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดและสิ้นสุด ตามที่อธิบายไว้ในโมทีริ-อุปนิษัต VI.14 - .15 ; ปุรศน-อุปนิษัต I.5, .9, .12, .13; เศวตาศวตร-อุปนิษัต VI.2 - .3 และสอดคล้องกับทฤษฎีลูกศรเวลา ทฤษฎีการขยายตัวของจักรวาลของสตีเวน ฮอคิง, โรเจอร์ เพนโรส และ อเล็กซานเดอร์ ไพรต์แมนน์ โมทีริ-อุปนิษัตV.2 กล่าวถึงเหตุแห่งการกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์ว่าเป็นเพราะความมืด(ตามส)อยู่ในภาวะสูงสุดถูกเขย่าให้สั่นสะเทือน แยกออกเป็นรูปทรงต่างๆที่ถูกกระตุ้นด้วยพลังต่างๆกลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีความหลากหลาย แม้มีเพียงอุปนิษัตเพียงบทเดียวนี้เท่านั้นที่กล่าวไว้เช่นนี้ แต่ความนี้ไปสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่าทฤษฎีสมมาตรมหัศจรรย์, โยมมหัศจรรย์และอภิวากาศ ของทีโมธี เฟอริส, สตีเฟน ฮอกิง, และ มิชิโอะ คากูที่กล่าวว่าจักรวาลดั้งเดิมที่อยู่ในสมมาตรนั้น มีพลังงานสูงมากแล้วเคลื่อนไหวเกิดการระเบิดบั้งใหญ่ การเคลื่อนไหวทำให้สูญเสียสมมาตรสมบูรณ์ สมมาตรของกาล-อวกาศจึงแตกออกแล้วค่อยๆกลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ จากที่ไม่เคยมีเวลา ก็เริ่มมีเวลา มีความแตกต่างระหว่าง "ก่อนและหลัง" จากที่ไม่มียุคที่ ก็มี "ที่นั่น - ที่นี่" เกิดเป็นแรงในธรรมชาติ เกิดเป็นอนุภาคระดับไต้อะตอมแล้วพัฒนาไปเป็นดวงดาว ดาวเคราะห์และสิ่งมีชีวิตโดยลำดับ

ข้อที่น่าสังเกตในการให้คำอธิบายถึงเหตุแห่งการกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์ที่มาจากความเคลื่อนไหว สั่นสะเทือน ทำให้เกิดการสูญเสียความสมมาตรของจักรวาลดั้งเดิม แล้วจักรวาลปรากฏการณ์จึงปรากฏขึ้นมานั้น นอกจากคำอธิบายว่า"ความเป็นไปเองเช่นนั้น"แล้วทั้งอุปนิษัตและทฤษฎีวิทยาศาสตร์ข้างต้นยังไม่ให้ความกระจ่างมากพอว่า ความเคลื่อนไหวสั่นสะเทือนที่เป็นต้นเหตุครั้งแรกสุดนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรและเพราะเหตุใดจึงเกิดขึ้น ?

จักรวาลปรากฏการณ์โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและสิ้นสุดอย่างไร?

การตอบคำถามในหัวข้อนี้ นำเสนอไว้ 2 เรื่องคือ เรื่องแรกตอบคำถามที่ว่า จักรวาล ปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุด ตามความที่สอดคล้องกันในอุปนิษัอย่างไร ? เรื่องที่สอง อธิบายว่า กำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต ตามความในอุปนิษัสอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการอย่างไร ?

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุดตามความที่สอดคล้องกันในอุปนิษัอย่างไร? อุปนิษัทั้งหลายเสนอคำตอบต่อลักษณะคำถาม 2 ลักษณะ ดังนี้ 1 จักรวาลปรากฏการณ์ ที่เป็นองค์รวมกำเนิดและสิ้นสุดอย่างไร? 2 ชีวิต โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์ กำเนิดและสิ้นสุดไปอย่างไร ?

1. จักรวาลปรากฏการณ์มีกำเนิดและการสิ้นสุดอย่างไร ? อุปนิษัเสนอเรื่องกำเนิดไปในแนวทางต่างๆได้มากกว่าเรื่องการสิ้นสุด กล่าวคือเมื่อก้าวถึงการสิ้นสุด จะเป็นไปใน 2 แนวทาง คือ การสิ้นสุดอย่างไม่แท้จริง คือการเสื่อมสลายแล้วมีกำเนิดขึ้นมาใหม่เป็นวัฏจักร อย่างไม่สุดสิ้น กับ การสิ้นสุดอย่างแท้จริง ที่มีคำตอบเดียวคือกลับไปสู่สัจภาวะหรือพรหมุนันตนเอง เป็นการสิ้นสุดที่ไม่มีการเกิดอีก หลายอุปนิษัให้ความหมายทั้งกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์พร้อมๆกันไปในโคลงหรือคำอธิบายเดียวกัน แต่บางโคลงของอุปนิษัก็กล่าวเน้นเฉพาะเรื่องกำเนิดของจักรวาลปรากฏการณ์เท่านั้น สรุปคำตอบได้ 3 นัย ดังนี้ นัยที่ 1 จักรวาลปรากฏการณ์มีกำเนิดและสิ้นสุดที่สิ่งเดียวกันคือพรหมุนและการดำเนินไปของจักรวาลปรากฏการณ์เป็นวงจรย้อนกลับ เปลี่ยนกลับไปมาระหว่างกำเนิดและการสิ้นสุด นัยที่ 2 จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นจากการเคลื่อนไหว เปล่งเสียงโอมุของพรหมุนและเมื่อเกิดแล้ว พรหมุนได้ถักทอแผ่ขยายสายใยและชักสายใยไว้กันไปมา ดังนั้นกำเนิดจนถึงการสิ้นสุดของทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์จึงเชื่อมสัมพันธ์กันไม่ขาดสายโดยมีพรหมุนเป็นผู้ควบคุม นัยที่ 3 จักรวาลปรากฏการณ์มีกำเนิดและการสิ้นสุดอย่างมีวิวัฒนาการไปตามลำดับขั้น ทั้ง 3 นัยนี้นำเสนอคำอธิบายภาพรวม ต่อด้วยตัวอย่างโคลงอุปนิษัที่สอดคล้องกันสลับกันไปดังต่อไปนี้

นัยที่ 1 : จักรวาลปรากฏการณ์มีกำเนิดและสิ้นสุดที่สิ่งเดียวกันคือพรหมุนและการดำเนินไปของจักรวาลปรากฏการณ์เป็นวงจรย้อนกลับ เปลี่ยนกลับไปมาระหว่างการกำเนิดและสิ้นสุด คำอธิบายภาพรวมนัยนี้มีดังต่อไปนี้ เมื่อพรหมุนคือจักรวาล สัจภาวะ และเพราะความคิด/สมาธิของพรหมุนจึงเกิดการคลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ (เศวตาศวตรฯ IV.2) ทว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ มีจุดเที่ยงแท้แห่งการกำเนิดและสิ้นสุดเหมือนกันอยู่ที่พรหมุน (มุนฺดกฯ I.1.1, กฐฯ II.2.8, II.1.3, ปุรตฺนฯ VI.5-6, ไปงฺคฺลฯ III.2, เศวตาศวตรฯ III.9) แม้ว่าได้คลี่คลายมาเป็นแต่ละสิ่งแต่ละอย่างตามนามและรูป

แต่ก็คือสิ่งเดียวกัน จึงสามารถเปลี่ยนกลับไปมากันได้ ตัวอย่างเช่น กฐ-อุปนิษทุ 1.1.5 และ 11.1.5.6,7 บอกว่า โลกมีกำเนิดมาจากไฟ พุทธทศนุยก-อุปนิษทุ V.5.1, 1.2.1-2 บอกว่า กำเนิดมาจากน้ำ แต่อธิบายว่า น้ำก็คือ ไฟ ครั้นแกมิตกิพราหมณ-อุปนิษทุ 11.9 อธิบายว่า จุดสิ้นสุด คือ ไฟเผาผลาญหมด น้ำก็น่าจะเป็นจุดสิ้นสุดของทุกสิ่งทุกอย่างได้เช่นกัน โอตเรย-อุปนิษทุ 1.1.3-4, 1.2.4 จึงอธิบายว่า พุรหมนหรืออาตมุนั้นเองที่ทำให้เกิดน้ำ และเมื่อคลี่คลายไปก็จบลงที่น้ำเช่นกัน ไปงคล-อุปนิษทุ 1.4 กล่าวว่ จักรวาลคลี่คลายออกมาจากสิ่งที่ไม่ปรากฏ (อวยกุต) ซึ่งมีพลังแห่งการซ่อนเร้น สิ่งที่จะท่อนออกมาสิ่งแรก คือ จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่ (พระเจ้า) ซึ่งมีมายา เมื่อได้สร้างและเข้าไปอยู่ในสิ่งที่สร้างทำให้กลายเป็น สิ่งปรากฏรูป คือ จักรวาลปรากฏการณ์นั่นเอง พุทธทศนุยก-อุปนิษทุ 1.2.1-2 ก็รับรองเรื่องสิ่งที่ไม่ปรากฏว่ามาก่อนการกำเนิดน้ำหรือไฟ โดยกล่าวว่า ในตอนแรกไม่มีอะไรเลย แล้วก็เพราะความตาย (=หมายถึงการสิ้นสุดของการไม่มีอะไร หรือจะบอกว่า การกำเนิดก็คือการสิ้นสุดนั่นเอง) ทำให้เกิดการปรากฏขึ้นของความหิวที่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์คงอยู่ และความหิว คือ ความตาย ที่สลับเปลี่ยนกันไปมา นั่นก็หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์ต้องบริโภคนกันและกันจึงคงอยู่ได้ และเพราะการคงอยู่ได้ด้วยการกินกันและกันนี้เองจึงทำให้ไม่เที่ยงแท้ ต้องตาย หรือสิ้นสภาพ สลายสภาวะนั้นๆ ไป แล้วจึงจะกำเนิดขึ้นมาอีก เป็นวงจรที่สลับกลับเปลี่ยนไปมาระหว่างการเกิดและตาย มุณทก-อุปนิษทุ 11.2.7-8 ขยายความต่อว่า เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์สิ้นสุดก็จะละลายหายกลับไปสู่ ความไม่มีนามรูป หรือสิ่งที่ไม่ปรากฏ (อวยกุต) นั่นเอง หากมีคำถามต่อไปว่า แล้วจากสิ่งที่ไม่ปรากฏเล่าจะเป็นอะไร ? กฐ-อุปนิษทุ 1.3.11 ให้คำตอบว่า เหนือการปรากฏจากที่รวมแห่งจักรวาลที่เรียกว่ามตฺ นั้นก็คือ สิ่งที่ไม่ปรากฏ (อวยกุต) และเหนือกว่าสิ่งที่ไม่ปรากฏ คือ ปุรุช และเหนือกว่าปุรุช (พุรหมน) ก็ไม่มีอะไรอื่นอีกเลย(น กิณจิตฺ) เป็นจุดสิ้นสุดจริงๆ ถ้าเช่นนั้นปุรุชสูงสุดหรือ พุรหมน ก็คือสิ่งเดียวที่มีอยู่มาแต่ต้น และเป็นทั้งจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุด ทว่าคำอธิบายของ สุพาล-อุปนิษทุ 11.1 และไตตติรีย-อุปนิษทุ 11.7.1 ที่กล่าวว่า ในตอนเริ่มต้นมีเพียงอสตฺ หรือ สิ่งที่ไม่มีอยู่ (หรือจะแปลว่าความว่างเปล่าก็ได้) เท่านั้น และจาก อสตฺ ก่อให้เกิดสตฺ หรือสิ่งที่มีอยู่ปรากฏขึ้น สตฺ กระทำตนเองให้เป็น อาตมุนฺ หมายความว่า อาตมุนฺ คือ สตฺ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายที่แตกต่างกันระหว่างพุรหมนกับอาตมุนแล้ว นั่นก็คือ แม้ว่าอาตมุนจะหมายถึงพุรหมนก็ตาม แต่พุรหมนเป็นองค์รวมที่เป็นจักรวาลสัจภาวะที่ ไม่มีอะไรเลยอย่างแท้จริง จะเรียกว่าเป็นอสตฺก็ได้ และเมื่อก่อให้เกิดสตฺหรืออาตมุนขึ้น ซึ่งเป็น สิ่งที่มีอะไรๆ ขึ้นมา อาตมุนนี้แหละที่ทำให้เกิดรูปปรากฏของจักรวาลแล้วเข้าไปอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์นั้นเพื่อให้จักรวาลปรากฏการณ์คงอยู่ได้ จะเห็นว่าในโสลกอุปนิษทุมากมายเมื่อกล่าวถึงสรรพสิ่ง-ชีวิตในโลก/จักรวาลปรากฏการณ์ จะใช้คำว่ามีตัวแท้หรืออาตมุนอยู่ในตัวมากกว่าใช้คำว่า พุรหมน และในเรื่องที่เกี่ยวกับจักรวาลปรากฏการณ์ก็ใช้คำว่าอาตมุนเพื่อแทนตัวแท้หรือ สัจภาวะที่มีอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์ ดังนั้นจึงสอดคล้องกับพุทธทศนุยก-อุปนิษทุ 1.4.1, 1.4.17 และโอตเรย-อุปนิษทุ

1.1.1 ซึ่งกล่าวว่าในตอนแรกสิ่งนี้(จักรวาล)มีเพียงอาตมุนเท่านั้น ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ VI.2.1-4, VI.3.1-4 แสดงโศลกที่ตั้งเป็นคำถามและมีคำตอบอยู่ในตัวว่า สิ่งที่มี(สตุ)จะเกิดจากสิ่งที่ไม่มี(อสตุ) ได้อย่างไรกัน ก็เพื่อจะบอกให้รู้ว่า ทั้งสตุและอสตุนั้น จริงๆแล้วเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว จึงไม่ใช่ทั้งสตุและอสตุ สุพาล-อุปนิษทุ1.1ใช้คำตอบเรื่องนี้โดยตรงไปตรงมา โดยกล่าวว่า การกำเนิดหรือจุดเริ่มต้นแห่งจักรวาลปรากฏการณ์ ไม่ใช่ทั้งสิ่งที่ไม่มีอยู่(อสตุ)และสิ่งที่มีอยู่(สตุ)นั้นก็เพราะจักรวาลสัจภาวะหรือพหุมนูนอันเป็นบ่อเกิดของจักรวาลปรากฏการณ์ อยู่เหนือหรือพ้นเลยจากทั้งสองสิ่งนี้ ไมตรี-อุปนิษทุVI.17;สุพาล-อุปนิษทุIII.1; พุทธทาสยก-อุปนิษทุ IV.5.15 จึงเสนอโศลกที่ลงความเห็นไว้ว่า ในตอนแรกจักรวาลปรากฏการณ์มีจุดเริ่มต้นที่พหุมนูนที่อยู่เหนือการนิยามใดๆ มีโศลกจากอุปนิษทุอีกมากมายที่ถอดความลงไว้ในตอนที่ผ่านๆมาที่ให้คำอธิบายไปในแนวทางเดียวกันที่ว่าพหุมนูนอยู่เหนือคำอธิบายใดๆไม่อาจใช้ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์มาสร้างนิยามให้ถูกต้องขึ้นมาได้ (พุทธทาสยก-อุปนิษทุ III.8.8 เศวตาศฺวตร-อุปนิษทุ II.3,IV.19-20) เพราะสภาวะที่ไม่ใช่ทั้งมีและไม่มี ไม่ใช่ทั้งปรากฏและไม่ปรากฏ ไม่ใช่ทั้งเกิดและไม่เกิด ฯลฯ ทำให้ตีความไปได้ว่า เมื่อไม่ใช่ทั้งอย่างนี้-อย่างนั้น ก็เป็นไปได้ทั้งอย่างนี้และอย่างนั้น โศลกอุปนิษทุก็ล้วนแล้วแต่อธิบายโดยใช้แนวคิดเรื่องพหุมนูนไปในทำนองนี้ ดังนั้นเราจึงได้ทั้งคำตอบที่ตอบรับและปฏิเสธไปพร้อมๆกัน กล่าวคือ อุปนิษทุให้คำตอบว่า จักรวาลปรากฏการณ์ก็คือพหุมนูนเพราะกำเนิดมาจากพหุมนูน หรือจะให้คำตอบว่า จักรวาลปรากฏการณ์ไม่ใช่พหุมนูนเพราะเสื่อมสลาย ไม่เที่ยงแท้ ขณะที่พหุมนูนหรือจักรวาลสัจภาวะ ไม่เสื่อมสลายและเที่ยงแท้ คำตอบรับนั้นอุปนิษทุแสดงไว้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์มีเนื้อแท้ที่ไม่ได้แตกต่างกัน และเนื้อแท้ที่เป็นอาตมุนนี้ก็คือพหุมนูนอันเป็นสัจภาวะนั่นเอง ที่เป็นดังนี้ก็เพื่อให้หาทางรู้แจ้ง และทำลายวงจรการกำเนิด - คงอยู่ - ตายในจักรวาลปรากฏการณ์เพื่อกลับไปสู่ภาวะดั้งเดิมคือการสิ้นสุดอย่างแท้จริงที่พหุมนูนนั่นเอง คำตอบปฏิเสธนั้น อุปนิษทุแสดงไว้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า พหุมนูนหรือจักรวาลสัจภาวะ เป็นสัจภาวะที่เที่ยงแท้และไม่มีทุกข์ ไม่เหมือนกับจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้ มีเกิด มีตายหมุนวนเป็นวงจร ถ้ายังติดอยู่ในวงจรก็ต้องรับสภาวะที่ไม่เที่ยงแท้ต่อไปไม่จบสิ้น แต่เมื่อเรามีเนื้อแท้เป็นอาตมุนอยู่ในตัว จึงเป็นไปได้ด้วยการรู้แจ้งที่จะหลุดพ้นจากวงจรแล้วกลับไปสู่ภาวะดั้งเดิมคือการสิ้นสุด (วงจร) อย่างแท้จริงซึ่งก็คือพหุมนูนนั่นเอง เพื่อย้ำให้เห็นว่า การกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์นั้น ไม่ว่าคลี่คลายดำเนินไปอย่างไรก็จะเป็นวงจรย้อนกลับมาเป็นเช่นนั้น เป็นการสลับสับเปลี่ยนกันไปมาระหว่างสิ่งต่างๆทั้งที่เป็นเทวดาภายนอกกับเทวดาภายใน เทวดาภายในกับเทวดาภายในด้วยกันเอง และระหว่างเทวดาภายนอกกับเทวดาภายใน ดังที่ได้อธิบายเรื่องเทวดาภายนอก-เทวดาภายในไว้แล้ว สำหรับการอธิบายกำเนิดและการสิ้นสุดที่สัมพันธ์กันเป็นทอดๆและกลับไปกลับมาเป็นวงจรโดยมีพหุมนูนเป็นศูนย์กลางนั้น เศวตาศฺวตร-อุปนิษทุVI.1 ใช้คำว่าพหุมนูนหรือวงล้อแห่งพหุมนูน และเศวตาศฺวตร-อุปนิษทุ 1.4 เปรียบว่าเป็นดังวงล้อของรถซึ่งส่วนประกอบของวงล้อเป็นสิ่งที่ต่างๆที่

เกิดขึ้นในจักรวาลปรากฏการณ์ที่เคลื่อนไปเหมือนวงล้อ 'โปงคล-อุปนิษทุ' I.12 ก็ใช้ความเปรียบว่า ความเป็นไปของจักรวาลปรากฏการณ์ที่มีเกิด-คงอยู่และตายเป็นวงจรต้งเป็นหมุนของช่างปั้นหม้อที่มีพुरुหมนเป็นผู้หมุน ในเรื่องการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาลที่เป็นวงจรเช่นนี้ ได้ถอดความลงไว้ในอุปนิษทุต่างๆต่อท้ายนี้แล้วดังต่อไปนี้ 'ไอตเรย-อุปนิษทุ' I.1.3-4; 'เศวตาศวตร-อุปนิษทุ' I.4-5, IV.1, IV.11, IV.14, IV.18, VI.1; 'สุพาล-อุปนิษทุ' I.1-II.1; 'โปงคล-อุปนิษทุ' III.3, I.12; 'ฉานโทคย-อุปนิษทุ' III.14.1, III.14.4, III.19.1-3, IV.3.1-4, IV.17.1-3, II.2.1-3; 'กฐ-อุปนิษทุ' II.1.13; 'ไมตรี-อุปนิษทุ' VII.11 (Radhakrishnan 1953: 515, 711-713, 731, 735-736, 863-864, 916-917, 907, 391-392, 399, 404-405, 418-419, 360-361, 635, 857-858 ; Shastri 1996: 31, 135, 138, 242, 424, 421, 50, 52, 54, 58, 41, 8, 194)

โศลกอุปนิษทุสำหรับคำอธิบายตามหนัที่ 1

สรุवं खलुविं पुरुम तच्छलानिति सान्त उपาสित I----II(ฉานโทคยฯ III.14.1)

ทุกสิ่งทุกอย่างนี้แหละคือพुरुหมน คือเป็นตच्छลาน(มาจากสิ่งนั้น ละลายเข้าไปสู่สิ่งนั้น หายใจอยู่ในสิ่งนั้น) ครั้นแล้วจึงสงบ จึงตั้งสมาธิถึงพुरुหมน ।

โย โยนิ โยนิมธิชชุตเยโก วิตฺวาณิ รูปาณิ โยนิศฺ จ สรวะ ।

ฤชํ ปฺรสุตํ กปิสํ ยสฺ ตมคฺเร ชฺญาโนรํ พิกฺรติ ชายมานํ จ ปศฺเยท॥

(เศวตาศวตรฯV.2)

เขา(พुरुหมน)ที่มีอยู่หนึ่งเดียว ควบคุมเหนือป่อเกิดหนึ่งๆ ควบคุมเหนือรูปทั้งหมด ควบคุมเหนือป่อเกิดทั้งหมด เขาคือผู้ทรงไว้ซึ่งฤชิสต์ดงนั้นที่เกิดมาแล้วในตอนแรก (หิรณยครุภหรือพुरुหมน) ।

พुरुหมน เทวานํ ปฺรทมะ สํพฺภาว วิศฺวสฺย กรฺตา ภาวนสฺย โคปฺตา ॥(มฺณฑกฯI.1.1)

พुरुหมนได้กำเนิดขึ้นเป็นผู้แรกในบรรดาเทวดาทั้งปวง เขาเป็นผู้สร้างจักรวาลและเป็นผู้พิทักษ์จักรวาล

ส ยถेमा नृपयेः सुयनुमानाः समुत्तरायणाः समुत्तरं प्राप्नुयासुर्त्तं दज्जनति

ภิกฺเขเต ताสาं นามรูปे समुत्तर อิตฺยเอวํ ปฺรจฺยเต ।เอวเมवासฺย ปฺริทฺรชฺญูริมา

โษทสฺกลา ปฺรชฺยาณเฑ ปฺรชํ ปฺราปฺยาสुर्त्तं दज्जनति ภิกฺเขเต จาสาं นามรูปे ปฺรช

อิตฺยเอวํ ปฺรจฺยเต ส เอโษ 'กโล 'มฤโต ภวติ' ตเทษ โศลกะ ॥5॥

อรา อิว รัตนากา गला यस्मिन् प्रतिष्ठिताः । तं वेद्यं प्रचं वेद्यमा वा

เขาผู้เกิดมาก่อนแล้วจากตบะ เกิดมาก่อนแล้วจากน้ำทั้งหลาย ผู้ซึ่งยืนขึ้น เมื่อได้เข้าไปอยู่ในที่เรนลับ(ของหัวใจ)และได้มองออกไปผ่านทางสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นี่แหละคือ สิ่งนั้น (6)

อาป เอเวทมคร อาสະ, ता आपे सद्यमसृक्षन्त, सद्य पुरहुम, पुरहुम प्रचापति°
 प्रचापतिरु तेवान्, ते तेवाः सद्यमेवापासते, तत्तेतत् तुर्यगुर् सद्यमिति स
 अितुयेकगुर् अितुयेकगुर् यमितुयेकगुर् प्रतโมत्तमे अगुः सद्यं मरुत्-नृत्
 तत्तेतन्मฤत्मुयते, सद्येन प्रिकृतिं सद्यगुमेव गति, नैवं विहावस्मन्मृत् हिनसृति॥
 (पुण्हारण्यक ५.5.1)

สิ่งนี้(จักรวาล)ก็คือน้ำทั้งหลายมีอยู่แล้วในตอนแรก น้ำได้สร้างความจริง(สद्य) ความจริงคือพหุมน พหุมนได้สร้างปฐาปติ ปฐาปติได้สร้างเทวดาทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายเหล่านี้ได้ตั้งสมาธิถึงความจริง สิ่งนั้นประกอบด้วยอักษร 3 ตัว คือ ส ตี ยมฺ ส เป็นอักษรหนึ่ง ตี เป็นอักษรหนึ่ง ยมฺ เป็นอักษรหนึ่ง อักษรแรกและสุดท้ายเป็นความจริง อักษรที่อยู่ตรงกลางเป็นความไม่จริง ความไม่จริงนี้ถูกหุ้มห่อไว้ทั้งสองด้านด้วยความจริง ดังนั้นความไม่จริงนี้จึงร่วมอยู่ในความจริงด้วย ผู้รู้เช่นนี้ ความไม่จริงย่อมไม่ทำร้ายเขา ।

สตุยานนุโตปโกการुणाः िहावस्माव महात्मन อति िहावस्माव महात्मन อति॥

(ไมตรี ๔ VII.11)

อาตมณผู้ยิ่งใหญ่(มหาत्मन)มีภาวะ2 ภาวะๆ เพราะมีความประสงค์ที่จะรู้ความจริงและไม่จริง ।

ในเวห กิจนาคร อาสีตุ, มฤตฺยฺในเวหมาวฤตมาสีตุ ।

อศนายยา, อศนายา หิ มฤตฺยฺ, ตนมโน ‘กुरुตานมนฺวิ สยามिति ।

โส ‘รจนนจระตุ ตสฺยารุจ । อาโป ‘ชายนนตารุจเต ไว เม กมภูทิต

ตทวารุสฺยารุจตุวํ กํ ห วา อสฺไม गति या एवमेतत्तरुสฺยารุจตุวํ वेत् ॥1॥

อาโป วา อรุเกः तत् यत्पां त्र आसीत् तत् समनुयते।

सा पृथिव्यगवत् तसฺยामत्तरामฺยत् तसฺย ตฺราน तसฺย तปฺतสฺย

เตโช रโ सो निरवृत्ताคुनिः॥2॥ (पुण्हारण्यक ५ I.2.1-2)

ไม่มีอะไรเลยที่นี้ในตอนเริ่มต้น สิ่งนี้นั้นแหละหุ้มไว้ด้วยความตายหรือด้วยความหิว เพราะว่า ความหิวคือความตาย เขาได้สร้างใจขึ้นเมื่อคิดว่า "ขอให้ฉันมีตนเกิด" เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปพร้อมกับทำการบูชา เมื่อเขาบูชา น้ำ จึงเกิดขึ้น เขาคิดแล้วว่า "แน่ละ ขณะที่ฉันบูชา น้ำ(ก็)ก็โตมันแล้วดังนั้นน้ำจึงถูกเรียกว่าอรุค น้ำย่อมมาสู่ผู้ที่รู้ว่าทำไมน้ำจึงเรียกว่าอรุค"(1)

น้ำ นั้นแหละคือ อรุณ สิ่งนั้นซึ่งคือน้ำที่แข็งตัวได้รวมตัวกันเป็นก้อน สิ่งนั้นกลายเป็นดิน เขาก็ได้หยุดพักบนดินนี้ เมื่อเขาหยุดพักบนดินและทำตบะ(ทำให้เกิดพลังความร้อน) ที่เป็นรส(แก่นแท้)ก็ปรากฏออกมาเป็นไฟ (2) ।

---อคฺนิษฏฺ เอกํ มุขํ เตเนมํ โลกมตฺสึ เตเน มุเชน มามนฺนาทํ กุรุ ตวยิ ปณฺจมํ

มุขํ เตเน มุเชน สรวาณิ ภูตานยตฺสึ ---|| (เกาะนิตทิพฺราหฺมณฯ 11.9)

ไฟคือปากอันหนึ่งของท่าน ท่านกินโลกนี้ด้วยปากอันนี้ ท่านจงกระทำข้าพเจ้าให้เป็นผู้กินอาหารด้วยปากนี้ ในตัวท่านมีปากที่ห้า ด้วยปากนั้นท่านกินสรรพสิ่งชีวิตทั้งหลายทั้งปวง

ส อิกฺษเตเม นุ โลกา โลกปาณํ นุ สฤชา อิติ

โส ‘ทุภยฺ เอว ปุรุषํ สมฺพุทฺถตฺตยา มูรฺจยตฺ ॥3॥

ตมฺภยตปฺทํ ตสฺยาภิตปฺตสฺย มุขํ นิรภิทยต ยถาณฺตมฺ! มุขาทํ วาจ

วาโจ ‘คฺนิรุ นาสิกะ นิรภิทยเตทํ นาสิกาภฺยํ ปฺราณะ ปฺราณาทํ วายูรฺกฺษิณิ

นิรภิทยเตตามฺภฺยํ จกฺษุสฺ จกฺษุสฺ อาทิตฺยะ กรฺณเณ นิรภิทยเตทํ กรฺณมาภฺยํ

โสฺรตฺรํ โสฺรตฺราทํ ทิสฺส ตฺวํนิรภิทยต ตฺวโจ โลมาณิ โลมภฺย โอมฺชฺริวนสฺปตโย

หฤทฺธํ นิรภิทยต หฤทฺธยานํ มนะ มนสฺส จนฺทฺรมา นากิรุ นิรภิทยต นากฺยา

อปาโน ‘ปานานํ มฤตฺยุสฺ คิณฺณํ นิรภิทยต คิณฺนาทฺเรโต เรตสฺ อापะ ॥4॥

อคฺนิรุ วาจ ภูตฺวา มุขํ ปฺราวิศทํ วายุสฺ ปฺราโณ ภูตฺวา นาสิกะ

ปฺราวิศทาทิตฺยสฺ จกฺษุรุ ภูตฺวา ‘กฺษิณิ ปฺราวิศทํ ทิสะ โสฺรตฺรํ ภูตฺวา กรฺณเณ

ปฺราวิศนฺโนมฺชฺริวนสฺปตโย โลมาณิ ภูตฺวา ตฺวํ ปฺราวิศฺตฺจนฺทฺรมา มโน หฤทฺธํ

ปฺราวิศนํ มฤตฺยุรฺปาโน ภูตฺวา นากิ ปฺราวิศทาโป เรโต ภูตฺวา คิณฺณํ ปฺราวิศนํ ॥4॥

(ไอตเรย ๔ 1.1.3-4, 1.2.4)

เขา(อาตมณ)ได้คิดแล้วว่า "นี่ละคือโลกทั้งหลาย ขอให้ข้าพเจ้าสร้างผู้พิทักษ์โลกทั้งหลายทันใด" เขาจึงได้ตั้งเอาปุรุชออกมาจากน้ำ แล้วให้รูปร่างแก่เขา" (3)

เขาได้ให้พลังความร้อน(ตบะ)แก่เขา(ปุรุช) เมื่อตัวของเขาที่ได้รับพลังความร้อนแล้วปากจึงทำให้แยกออกมาตุงตั้งไข่ จากปากจึงเป็นคำพูด จากคำพูดเป็นไฟ จมูกถูกทำให้แยกออกมา จากจมูกจึงเป็นลมหายใจ(ปราณ) จากลมหายใจเป็นลม(วาย) ดวงตาถูกทำให้แยกออกมา จากดวงตาจึงเป็นการมองเห็น จากการมองเห็นเป็นดวงอาทิตย์ หูถูกทำให้แยกออกมา จากหูจึงเป็นการได้ยิน จากการได้ยินเป็นทิศต่างๆ ผิวหนังถูกทำให้แยกออกมา จากผิวหนังจึงเป็นขน จากขนเป็นพืชพันธุ์ต้นไม้ หัวใจถูกทำให้แยกออกมา จากหัวใจจึงเป็นมนสฺ(ใจ) จากมนสฺเป็นดวงจันทร์ สะดือถูกทำให้แยกออกมา จากสะดือจึงเป็นอปาน(ลมหายใจออก) จาก

อปานเป็นความตาย อวัยวะสืบพันธุ์ถูกทำให้แยกออกมา จากอวัยวะสืบพันธุ์จึงเป็นน้ำ
อสุจิ(เรตส) จากอสุจิ เป็นน้ำ (4) (I.1.3-4)

ไฟเมื่อกลายเป็นคำพูดได้เข้าไปสู่ปากแล้ว ลมเมื่อกลายเป็นลมปราณ (ลมหายใจ)ได้
เข้าไปสู่จมูกแล้ว ดวงอาทิตย์เมื่อกลายเป็นการมองเห็นได้เข้าไปสู่ดวงตาแล้ว ทิศทั้งหลายเมื่อ
กลายเป็นการได้ยินได้เข้าไปสู่หูแล้ว พืชพันธุ์ต้นไม้เมื่อกลายเป็นชนได้เข้าไปสู่ผิวหนังแล้ว ดวง
จันทร์เมื่อกลายเป็นมนัสได้เข้าไปสู่หัวใจแล้ว ความตายเมื่อกลายเป็นลมหายใจออก(อปาน)ได้
เข้าไปสู่สะดือแล้ว น้ำเมื่อกลายเป็นน้ำอสุจิได้เข้าไปสู่อวัยวะสืบพันธุ์แล้ว(4) (I.2.4)

สา ปุณารุ วิฤตติ ปุราปย สต ตุโวรฤกตา ‘วฤกตาขยารณศกฺติราสีต ।

ตตฺ ปฺรติพิมฺพุตฺ ยตฺ ตทฺที่ศฺวรฺใจตฺนยฺมาสีต । ส สุวาทินฺมายะ สรวฺรชฺญะ

สฤณฺญิสฺสฤติลยฺยานา มาทิกฺรฺตา ชคทงฺกูรฺกูโป ภวติ । เสวสฺมินฺ วิลีเน สกัลลํ ชคทาวิรฺกาวยติ

ปฺราณิกฺรมวสาเทษ ปโย ยทวตฺ ปฺรสาริตะ ปฺราณิกฺรมกฺษยตฺ ปุณฺสฺ ติโรภวยติ ।

ตสฺมินฺ เวนวาลิํ วิศฺรํ สโกจิตปฏวทฺ วรฺตเต ॥ (โปงคฺล ๙ I.4)

เมื่อสิ่งนั้น(มูลรากแห่งกฎจักรวาลปรากฏการณ์)ดำเนินไปสู่ความเปลี่ยนแปลง สืบ
เนื่องมาจากสเหตุ(ความดี)มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มันก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏ(อวยกุต) และมี
พลังอำนาจ(ศักดิ์)แห่งการบดบัง(พुरुหมนที่แท้)เอาไว้ ภาพสะท้อนที่อยู่ในสิ่งนั้นนั้นก็กลายเป็นจิต
วิญญาณอันยิ่งใหญ่(อิตฺวารจิต) สิ่งนั้น(อิตฺวารจิต)มีมายาอยู่ใต้อำนาจ เขาเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง
เป็นต้นเหตุแห่งการสร้าง การดำรงให้อยู่ และการละลายหายไปของโลกนี้ เขาได้ทำตัวให้เป็น
หน่ออ่อนแห่งโลก(ที่จะเติบโตวิวัฒนาการไปได้) โลกทั้งปวงอยู่ในสิ่งนั้น เพื่อกลายเป็นการปรากฏรูป
เนื่องจากการรวมของสิ่งมีชีวิตในอดีต สิ่งนั้นจึงคลี่แผ่ออกประหนึ่งผืนผ้า เนื่องจากการมลายไป
ของกรรมสิ่งนี้ทำให้โลกหายไปอีกครั้งหนึ่ง ในสิ่งนั้นเท่านั้นที่มีจักรวาลทั้งหมดดำรงอยู่ประหนึ่ง
ผ้าที่ม้วนพับไว้ ।

คตาจะ กฺลาจะ ปญฺจทตฺ ปฺรติษฐา เทวตฺ จ สรวฺ เปรติ เทวตาสฺ ॥

กฺรฺมาณิ วิชฺฌฺยานมยตฺ จ อาตฺมา ปเร ‘วฤเย สรวฺ เอกิกฺวานฺติ ॥7॥

ยถา นทฺยะ สยฺนทฺมานาจะ สมฺกฺเร ‘สฺตํ คจฺจนฺติ นามฺรูเป วิหาย ॥

ตถา วิทฺวานํ นามฺรูปาทํ วิมฺกฺตะ ปฺราตฺปรี ปฺรชฺมฺโปติ ทิวยมฺ ॥8॥(มฺหฺนทฺก๙III.2.7-8)

ส่วนทั้ง15ส่วนไปสู่ฐานรองรับและเทวดาทั้งหลายทั้งปวง(ประสาทสัมผัส=เทวดาภายใน)ก็ไปภายในเทวดาทั้งหลาย(สิ่งภายนอกที่ประสาทสัมผัสรับรู้=เทวดาภายนอก) การกระทำ
ทั้งหลายและอาตมุนที่ประกอบด้วยความรู้เข้าใจโดยอาศัยประสาท(วิญญาณ)ของบุคคลย่อม
กลายเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งสูงสุดที่ไม่เสื่อมสลายนั้น (7)

สายน้ำทั้งหลายที่ไหลไปย่อมหายไปในมหาสมุทร โดยละทิ้งแล้วซึ่งนามและรูป ใน
ทำนองเดียวกันนี้ผู้รู้หลุดพ้นจากนามและรูปย่อมไปถึงซึ่งปุระอันเป็นทิพย์ สูงยิ่งกว่าสูง(8)

อินทริเยภยะ ปรา หยรธา อรุเกภยตุ จ ปรี มนะ ।

มนสสุ ตุ ปรา พุทริรุ พุทเธราตมา มหานุประ ॥10॥

มหตะ ปรมวยกตาตุ ปุระะ ประ ।

ปุระาน น ปรี กิจิตฺ สา กาชฺฐา สา ปรา ภคิ ॥11॥ (กฐ. 1.3.10)

เหนือกว่าประสาทสัมผัสคือสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เหนือกว่าสิ่งที่รับรู้ได้ด้วย
ประสาทสัมผัสคือใจ(มนส) เหนือกว่ามนสคือการรู้(พุทริ)เหนือกว่าการรู้คืออาตมณที่ยิ่งใหญ่(10)

เหนือกว่าอาตมณที่ยิ่งใหญ่(หรือมหต)คือสิ่งไม่ปรากฏ(อวยกต) เหนือกว่าสิ่งไม่
ปรากฏคือปุระ เหนือกว่าปุระ ไม่มีอะไรอีกเลย สิ่งนั้นคือจุดสิ้นสุด สิ่งนั้นคือที่ไปที่สูงสุด (11) ।

ยสุยามตํ ตสฺย มตํ มตํ ยสุย น เวท สะ ।

อวิชฺฌาตํ วิชานตา วิชฺฌาตมวิชฺฌานตาม ॥(เกณ. ๒.3)

คนที่รู้(พหุมน)คือคนที่ไม่คิด(ด้วยใจระดับโลก) คนที่ไม่รู้(พหุมน)คือคนที่คิด(ด้วย
ใจระดับโลก) พหุมนรู้ไม่ได้โดยใช้ประสาทสัมผัส แต่รู้ได้โดยไม่ใช้ประสาทสัมผัส

เทว อภฺษเร พหฺมปฺเร ตวนนเต วิทฺยาวิทฺเย นิหิตะ ยตฺร คูณเ กษรํ ตววิทฺยา หยมฺฤตํ

ตุ วิทฺยา วิทฺยาวิทฺเย อิตฺเต ยสุตุ โส ํนุยะ ॥ (เศวตาคฺวตร. V.1)

ในพหุมนสูงสุดที่ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่เสื่อมสลาย มี 2 สิ่งคือ วิทฺยาและอวิทฺยา ซ่อนเร้น
อยู่แต่อวิทฺยาเสื่อมสลาย ขณะที่วิทฺยาเป็นอมตะ ส่วนเขาผู้ซึ่งมีอำนาจเหนือวิทฺยาและอวิทฺยา
เป็นอย่างอื่น(ที่ต่างออกไปจากสองสิ่งนี้) ।

ย เอโก ํวรุโณ พหฺฐา ศกฺติโยคฺคาท วรฺณานนฺกานํ นิหิตารุโธ ทธาติ । วิจิตฺ จานฺเต

วิศฺวมาเทห ส เทวะ ส โน พุทฺธยา ศฺกุยา สํยุณฺนตุ ॥1॥

โย โยนิ โยนิมโหติษฺฐเตโยโก ยสุมินฺนิหํ สํ จ วิ จิตฺ สฺวาม ।

ตมิศานํ วรํ เทวมิชฺฌํ นิจายเยมํ ศานฺติมตฺตุนฺตเมติ ॥11॥

ยทา ํตมสฺ ตน น ทิวน ราตฺริรุ น สน น จาสจ จิว เอว เกวละ! ตทกฺษรํ

ตตุ สฺวิตุรุ วเรณฺยํ ปฺรชฺฌา จ ตสฺมาตฺ ปฺรสุตฺตา ปฺราณิ ॥18॥

(เศวตาคฺวตร. IV.1., 11., 18)

เขาผู้ใดที่เป็นหนึ่งเดียว ปราศจากสี และอาศัยพลังอำนาจโยคะอันหลากหลาย(ของเขา) ทำสืมาภมายด้วยมีจุดประสงค์ซ่อนอยู่ในใจ เขาผู้นั้นที่จักรวาลได้เข้ามารวมกันในตอนเริ่มต้นและในตอนสิ้นสุด ขอให้เทพเจ้าผู้นั้นจงประสิทธิประสาทเราด้วยปัญญาอันกระจ่างแจ้ง (1)

เขาผู้ใดผู้เป็นหนึ่งเดียวปกครองบ่อเกิดหนึ่งๆ และทุกสรรพสิ่งไปรวมที่ผู้ใดและไปจากผู้ใด เมื่อเห็นเขาผู้นั้นผู้เป็นเจ้านาย ผู้ให้พร เป็นเทพเจ้าที่ควรแก่การไหว้ บุคคลย่อมไปสู่ที่สงบอันสูงสุด (11)

เมื่อใดไม่มีความมืดมน(ตมส) เมื่อนั้นไม่มีกลางวัน ไม่มีกลางคืน และไม่มีสต(สิ่งที่มีอยู่) ไม่มีอสต(สิ่งที่ไม่ได้อยู่) มีแต่เพียงสิ่งสงบสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว สิ่งนั้นคือสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายเป็นแสงแห่งสวิตฤ และจากสิ่งนั้น ความรู้แจ้งที่มีอยู่แต่ก่อนก็ปรากฏออกมา (18)

ตทาหะกิ° ตทาสิตุ ตสไม ส โหวาง น สนุ นาสนุ น สทสทิตี ตสฺมาตฺ ตมะ สํชายเต
 ตมโส ภูตาหิระ ภูตาเทรภาตม, อากาสาท วายูร วาโยรคฺนิระ, อคฺเนราปะ, อทฺทภะ
 ปฏฺถิวิ ตทณฺหํ สมภาตฺ, ตตฺ สํวตฺสราตฺรมุชิตฺวา ทฺวิธา ˆ กโรตฺ, อชฺสตาท ภูมิม,
 อปริชฺฌาทากาเค มชฺเย ปฺรุโษ ทิวะระ สหสฺรศีรฺสา ปฺรุชะระ สหสฺรภาตะ, สหสฺรปาตฺ,
 สหสฺรพาหุริตี โส ˆ คฺเร ภูตานํ มฤตฺยุมสฺถชตฺ ตฺรยภฺษรํ ตฺริตฺริสฺสํ ตฺริปาทํ ขณฺฑปฺรศฺ
 ตสฺย พฺรหฺมา พិเกติ ส พฺรหฺมาณม, อิว วิเวค ส มานसानํ สปฺต ปฺตฺรานสฺถชตฺเต ห
 วิราชะ สตฺย มานसानสฺถชนฺเต ห ปฺรชาปฺตโย พฺรหฺมโณ ˆ สยะ มุขมาสีทฺ พาหุ
 ราชนฺยะ กฤตฺเตอฺฐุ ตทสฺย ยทฺ ˆ ไวศฺยะ ปทฺทภฺษํ สฺตฺทโร อชฺยต|| จนฺทฺรมา มนฺโส ชาทศ
 จกฺโษชะ สฺสุโร อชฺยต|| ไศฺรตฺรทฺท วายุศฺ จ ปฺราณศฺ จ หฤตฺยาตฺ สฺรวมิทฺ ˆ ชายเต ||1||
 อปานานฺนิษาทา ยภฺษราภฺษสฺถนฺธฺรฺวาทฺ จาสฺถิกฺภฺยะ ปฺรวตา โลมภฺย โอบชฺวันสฺปตฺโย
 ลลาฏาตฺ ไกรชฺโซ รุทฺโร ชายเต ตสฺโยตสฺย มหโต ภูตสฺย นิระศฺวลิตเมไวตท
 ยทฺฤคฺเวโท ยชฺรฺวเวทะ สามเวโท ˆ ถฺรเวเวทะ คิกฺษา กลไป วฺยากรณํ นิรฺกฏํ จนฺโท
 ชฺโยติชฺยามยนํ นฺยาโย มีมาสา ชฺรุมตาสฺตฺธาณิ วฺยาชฺยานานํ ยฺปูชฺยานานํ จ สฺรวาณิ
 จ ภูตานิ หิรณฺยชฺโยติรฺ ยสฺมินฺนยมาตฺมาธิภฺษินฺติ ภูตานิ วิศฺวา||
 อาตฺมานํ ทฺวิธา กโรทฺรเชน สฺตฺริ อฺรเชน ปฺรุโษ เทโว ภูตฺวา เทวานสฺถชตฺ, ฤษิรฺ ภูตฺวา
 ฤษินํ ยภฺษราภฺษสฺถนฺธฺรฺวานํ คฺรามาณารณฺยํศฺ จ ปฺศฺนสฺถชตฺอิตรฺา
 เคาริทโร ˆ นจฺวานิตโร วชฺเวตโร ˆ ศฺว อิตรฺา คฺรทฺกิตโร คฺรทภ ˆ อิตรฺา วิศฺวํภริตโร
 วิศฺวํภระ | โส ˆ นฺเต ไวศฺวานโร ภูตฺวา สํทศฺวรา สฺรวาณิ ภูตานิ ปฏฺถิวยปฺสุ ปฺรลียต
 อาปฺสฺ เตชฺสิ ปฺรลียนฺเต เตโช วาเยา วิลียเต วายูรกาเต วิลียต
 อากาตฺมินฺทฺริเยชฺวินฺทฺริยาณิ ตนฺมาตฺเรษุ ตนฺมาตฺราณิ ภูตาเทา วิลียนฺเต ภูตาทฺริมฺหติ
 วิลียเต มหानวฺยภฺเต วิลียเต ˆ วฺยภฺตมภฺษเร วิลียเต, อภฺษรํ ตมสิ วิลียเต ตมะ ปเร

เทว เอกภวติ ปรสฺถานํ น สนฺ นาสนฺ นาสทสทิตฺยฺเตตนฺ นีรวาณานุศาสนมิตฺติ
เวทนุศาสนมิตฺติ เวทนุศาสนมฺ ॥2॥ (สุพาล ๙ 1.1-1.2)

(เขา)ได้กล่าวถึงสิ่งนั้นว่า อะไรอยู่ที่นั่นเล่า ? เขา(พหุมา)ได้กล่าวแล้วกับเขา (สุพาล)ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่(สฺต) ไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีอยู่(อฺสฺต) ไม่ใช่ทั้งที่มีอยู่และไม่มีอยู่ จากสิ่งนั้น ความมืดได้บังเกิดขึ้น จากความมืดก็เป็นภูต(ธาตุละเอียด) จากภูตเป็นอากาศ จากอากาศเป็น ลม(วายุ) จากลมเป็นไฟ จากไฟเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน จากนั้นบังเกิดไฟ(อณฺห)ขึ้น ขึ้นนั้นเมื่อได้ พุ่มฟักอยู่ปีหนึ่งก็แตกออกเป็นสอง ซีกล่างเป็นดิน ซีกบนเป็นอากาศ ในตอนกลาง(ระหว่าง 2 ซีก)เป็นปुरुษเป็นผู้เป็นทิพย์ ปुरुษมีหัว(จำนวน)หนึ่งพัน ตาหนึ่งพัน เท้าหนึ่งพัน แขนหนึ่งพัน เขาได้ สร้างความตายขึ้นเป็นอันดับแรกของสรรพสิ่งชีวิตทั้งปวง (แล้วเขาก็สร้าง) ขณฺหปรศฺ ที่มี 3 ตา 3 หัว 3 เท้า พหุมากล่าวเขา เขายึดตัวพหุมานั้นเองไว้ เขา(พหุมา)จึงได้สร้างบุตร 7 คน ออก มาจากจิตใจ คราวนี้บุตรทั้ง 7 คนนี้ก็ได้สร้างบุตร 7 คนที่ก่อปรด้วยความจริงออกมาบ้าง แต่ละ เหล่านี้ก็คือปฺรชาปติทั้งหลาย สิ่งที้ออกมาจากปากของเขาคือพราหมณ์ ราชาทรงหลาย (กษัตริย์) ถูกกระทำให้ออกมาจากแขนของเขา ไวศยถูกสร้างออกมาจากขาทั้งสอง และจากเท้าทั้งสอง ศูทรก็ได้เกิดขึ้น จากใจได้เกิดเป็นดวงจันทร์ ออกจากดวงตาได้เกิดเป็นดวงอาทิตย์ ออกจากหู ได้เกิดเป็นลม และลมปฺราณ จากหัวใจได้เกิดสิ่งทั้งหลายทั้งปวง(จักรวาลปรากฏการณ์)นี้ก็ได้ บังเกิดขึ้น (1) (1.1)

จากอปาน(ของปुरुษ)บังเกิดเป็นนิสาทา (ชนป่า), ยักษ, รากษส และคนธรรพ์ จาก กระดูกเป็นภูเขา จากขนเป็นพืชพันธุ์ต้นไม้ จากหน้าผากเป็นรุทรผู้เกิดจากความโกรธ สิ่งที่เป็น ของลมหายใจผู้ยิ่งใหญ่(ปुरुษ)นั้นก็คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท อถรวเวท ศิกฺษา(การออก เสียง) กลปฺสฺตฺร ไวยกฺรณํ นีรฺกตฺตาสฺตฺร จันท์ ตาราศาสฺตฺร นยาย มิมางสา ชฺรรมศาสฺตฺร บท วิจารณํ บทวิจารณํย่อยและสิ่งทั้งหลายทั้งปวงกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ผู้ที่มีแสงเป็นทองนี้ซึ่ง อาตฺมณฺและจักรวาลทั้งหลายทั้งปวงสะท้อนอยู่ในตัวเขานี้ เขาได้กระทำตนเองออกเป็นสองส่วน ครึ่งหนึ่งเป็นสตรี ครึ่งหนึ่งเป็นบุรุษ เมื่อได้กลายเป็นเทพองค์หนึ่งแล้ว เขาได้สร้างเทวตาทั้ง หลายขึ้น เมื่อได้กลายเป็นฤษีตนหนึ่งแล้ว เขาได้สร้างฤษีทั้งหลาย ยักษ รากษส คนธรรพ์ ชาว บ้าน และชาวป่า และสัตว์ได้ถูกสร้างขึ้น สร้างวัวตัวเมียตัวหนึ่ง แล้วก็วัวตัวผู้อีกตัวหนึ่ง ม้าตัว เมียตัวหนึ่งแล้วก็ม้าตัวผู้อีกตัวหนึ่ง ลาตัวเมียตัวหนึ่งแล้วก็ลาตัวผู้อีกตัวหนึ่ง เทพีแผ่นดินองค์ หนึ่งแล้วก็เทพเจ้าแห่งจักรวาลอีกองค์หนึ่ง ในท้ายที่สุด เขา เมื่อได้กลายเป็นไวศวานร ย่อม เฝาคผลาญทั้งสรรพสิ่งชีวิตทั้งหลายทั้งปวงจนหมด แผ่นดินย่อมปรลัย(ละลายหายเข้า)ไปสู่ น้ำ น้ำ ย่อมปรลัยไปสู่ไฟ(ความร้อน) ไฟย่อมปรลัยไปสู่ลม(วายุ) ลมย่อมละลายหายไปในอากาศ อากาศย่อมละลายหายไปในอินทรี(ประสาทมัมผัส) อินทรีย่อมละลายหายไปในตนาตฺร(ธาตุ ละเอียด) ตนาตฺรย่อมละลายหายไปในภูต(ที่มาแห่งธาตุละเอียด) ภูตย่อมละลายหายไปในมหตฺ (แก่นจักรวาลปรากฏการณ์) มหตฺย่อมละลายหายไปในอฺยฺยฺกฺต(สิ่งที่ไม่ปรากฏ) อฺยฺยฺกฺตย่อม ละลายหายไปในอฺกฺษฺรฺม(สิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย) อฺกฺษฺรฺมย่อมละลายหายไปในตมฺสฺ(ความมืด) ตมฺสฺ

(ความมืด)ย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวกันกับเทวสูงสุด(พรหม) เนื่องจากเทวสูงสุด ไม่มีทั้งสิ่งที่มีอยู่(สत्) หรือสิ่งที่ไม่มีอยู่(อสत्) ไม่ใช่ทั้งสิ่งมีอยู่และสิ่งไม่มีอยู่ นี่คือนัยคำสอนแห่งการหลุดพ้น(นิรวาณ) นี่คือนัยคำสอนพระเวท นี่คือนัยคำสอนพระเวท(2) (1.2)

อิติ ปณิจิฏฐตภูตภูตานามปณิจิกรณํ กรตุํ โส ํ กามยต ।

พรหมณตตท คตโลกานํ การยรูปํศ จ การณตวํ ปราปยิตวา ตตสฺ สุภษมาจํ
กรเมนุทริยาณิ ปราณํศ จ ชญาเนนุทริยาณยนตะกรณจตฺษฏยํ จิกิฏฐต
สรวาณิ เกาติกาณิ การณํ ภูตปณจเก สํโยชย ภูมिํ ชเล ชลํ วาเนนา วาหิ
วาเยา, วายุมากาเส จาภาตมํหํการะ จาหํการิ มหติ มหทวยกฺเต, อวยกุตํ ปฺรุเช
กรเมน วิลียเต । วิชาชฌิรณยครุภะศวรา อฺปาธิวิลยาคฺติ ปฺรมาตฺมนิ ลียนเต ।

ปณิจิฏฐตมหาภูตสํวารมสํจิตสฺสฏฐเทหะ กรมฺภษยาคฺติ สตฺกรมฺปฺริปากโต ํ ปณิจิกรณํ
ปฺราปย สุภษเมไณกิฏฐวา การณรูปตฺวมาสาทฺย ตตฺการณํ ภูฏสฺเต ปฺรตฺยคาตฺมนิ
วิลียเต । วิศฺวโตชสฺปฺราชฺญะ สวสฺโวปาธิลยาคฺติ ปฺรตฺยคาตฺมนิ ลียนเต

อนฺทํ ชญาเนนินา ทคฺธํ การเณะ สห ปฺรมาตฺมนิ ลินํ ภวติ ตโต พรหมณะ

สมาหิตอ ภูตฺวา ตตฺตวํปโตกฺยเมว สทา กรฺยาคฺติ ।

ตโต เมฆาปาโย ํมฺตฺมานิ วาตฺมาวิรุภาติ ฐยาตฺวา มชฺยสฺสทฺมาตฺมานํ กลศานตฺรทิวา
อญฺจุชฺฐมาตฺรมาตฺมนมรฺมชฺโยติฐูปกมฺ (ปฺจฺคล ๙ III.3)

พระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ได้ปรารถนาที่จะทำไม่ให้เป็นห้าต่อธาตุที่ได้ถูกทำให้เป็นห้า เมื่อได้เป็นเหตุให้พรหมาน(ไขแห่งพรหม=มหาจักรวาล) โลกทั้งหลายซึ่งอยู่ในนั้นและสิ่งที่เป็นการยุ (ผล)นอกจากนี้ให้กลับคืนสู่รูปแห่งต้นเหตุ เมื่อได้ทำให้ร่างอันละเอียด กรเมนุทริย ปราณ อินทรีย์ที่รับรู้ และประสาทสัมผัสภายในทั้งสี่ให้เป็นหนึ่งเดียว และเมื่อได้รวมธาตุทั้งปวงเข้าในธาตุต้นเหตุทั้งห้า เขาได้ทำให้โลกละลายหายไปใต้น้ำ น้ำในไฟ ไฟในลม ลมในอากาศ อากาศในอหังการ(ตัวรู้สึกว่ามีตัวตน) และอหังการในมหตฺ มหตฺในอวยกุต(สิ่งไม่ปรากฏ) อวยกุตในปุรุษ ตามลำดับ วิชาญ หิรณยครุภ และพระผู้เป็นเจ้า(อิศวร) เพราะการละลายเข้าไปรวมกันกับสิ่งที่ติดกันที่สุดตามลำดับจึงหายเข้าไปในอาตฺมนใหญ่ที่สุด ร่างหยาบประกอบด้วยมหาภูต(ธาตุใหญ่) ทั้งห้ารวมเป็นหนึ่งซึ่งเกิดเพราะกรรมเก่า เพราะหมตกรรม กรรมดีจึงให้ผล ครั้นไปถึงซึ่งการไม่ เป็นธาตุห้าที่รวมกันเป็นหนึ่งแล้วได้กลายเป็นความ เป็นหนึ่งเดียวกันกับกายละเอียดแล้ว เมื่อไปถึงซึ่งรูปที่เป็นต้นเหตุแล้วทำให้รูปที่เป็นต้นเหตุให้ละลายหายเข้าไปในตัวตนภายในที่ไม่เปลี่ยนแปลง(อาตฺมน) สภาวะวิศฺว โตชส ปฺรชฺญ เพราะการละลายเข้ากับสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวสุดตาม ลำดับย่อมหายเข้าไปในอาตฺมนในสุด อนฺท(จักรวาล)เมื่อถูกแผดเผาด้วยไฟแห่งความรู้แจ้งย่อม หายไปพร้อมกันกับต้นเหตุทั้งหลายไปในปฺรมาตฺมน(อาตฺมนอันสูงสุด) ดังนั้นขอให้พราหมณ์เมื่อ ได้กลายเป็นผู้ควบคุมตนเอง กระทำสมาธิสม่ำเสมอถึงความเป็นอย่างเดียวกันของ"สิ่งนั้น"และ" ท่าน" ต่อจากนั้นอาตฺมนย่อมปรากฏตนเองดุจดังดวงอาทิตย์ฉายแสงด้วยความสว่างโรจน์เมื่อ

เมฆสลาย หลังจากได้ทำสมาธิถึงอาตมณที่สถิตอยู่ในใจกลาง(หัวใจ) ประหนึ่งประทีปที่ไต้วางไว้ในภาชนะ (อาตมณ)มีขนาดแค่เพียงหัวแม่มือและอยู่ในรูปของเปลวไฟที่ไม่มีวัน

ตเมกเนมิ ตรีวฤตัม ไชยสถานตัม ศตารุชาริ วิศติปรตยวากิเ ।

อษฏโกะ ษฏกิริ วิศารูปกปาศิ ตรีมารุคเกท ทุวินิมิตโตกโมหม ॥4॥

ปณจสุโรโตมพุ ปณจโยนุยุควารุ ปณจปราโณรมิ ปณจพุทฺฐยาทิมลาม!

ปณจาวรตา ปณจทุชะฆาเวคัม ปณจาสทเกท ปณจปรวามธัมเม॥5॥

(เศวตาคูต๙.4-5)

รถนั้น(พुरुหมน) มีกงล้ออันหนึ่งที่มีสามสิ่งรวมเป็นหนึ่ง(หมายถึงคุณทั้งสาม:-ตมส, รรช, สตฺตว) มี16ท่าย(หมายถึงธาตุทั้ง5, อินทรีย์รับรู้ 5, อินทรีย์ทำงาน5 และมนส) มีกำล้อ 50 (หมายถึงพลังที่ทำให้เคลื่อนไหว) ประกอบด้วยกำตรงข้าม20(อินทรีย์รับรู้และอินทรีย์ทำงาน และวัตถุที่คู่กับอินทรีย์นั้นๆ)และประกอบด้วย6 ชุดของ8สิ่ง(ปรกฤติ,ธาตุ,ไอศวรย, ภาว, เทว, อาตมคุณ) มีเชือกเส้นหนึ่งปรากฏเป็นรูปอันหลากหลาย มี3วิถีทางที่แตกต่างกัน มีโมหะ(ความหลง)หนึ่งเกิดจากสองเหตุ (4)

พวกเราอย่ามัวทำสมาธิถึงเขาว่าเป็นตังแม่ น้ำที่(ประกอบด้วย)สำน้ำ5สาย จากแหล่งต้นน้ำ5แห่งซึ่งไหลกระโชกและคดเคี้ยวซึ่งมีคลื่นคือปราณทั้งห้า มีพุทธิทั้งห้า เป็นแหล่งกำเนิดก่อปรด้วยน้ำวนทั้งห้า และการไหลทะลักของความทุกข์ทั้งห้าซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภทโดยมี 5 ส่วน (5) ।

อาทิตโย พुरुเมตยาเทศส,ตสโยปฺยาขฺยณฺม,อสเทเวทฺมคฺเช อาสีติ!

ตตฺ สทาสิตฺ, ตตฺ สมภวตฺต,ทณฺฑํ นิรวรตฺต, ตตฺ สํวตฺตรสฺสย มาตฺตรามศยต

ทณฺ นิรภิกฺขยต, เท อาณฺจกปฺาเล รรชํ จ สุวฺรณํ จาภวตฺตาม॥1॥

ตทฺ ยทฺ รรชํ เสยฺ ปุฏฺธิวํ ยทฺ สุวฺรณํ สทฺ เทยฺชะ, ยชฺ ษรฺายฺ เต ปฺรวตฺตะ ยทฺลพฺ

ส เมโฆ นีหระ ยชฺ ษมนยสฺ ทา นทฺยะ ยทฺ วาสฺเตยฺมทกํ ส สมุทฺระ ॥2॥

อด ยทฺ ตทฺชยตฺ สโ 'สทวาทิตฺยะ,ตํ ชยฺมานํ โฆชะ อุลฺลวํ 'นฺนุติษฺฐนฺ,สรฺวณฺ

จ ภูตานิ จ สฺรเว จ กามาสฺ ตสฺมาตฺ ตสฺโยทยํ ปฺรติ ปฺรตฺตยายนํ ปฺรติ โฆชะ

อุลฺลวํ 'นฺนุติษฺฐนฺติ สฺรวณฺ จ ภูตานิ สฺรเว จว กามะ๥3๥(ฉานฺโทคฺย๙.19.1-3)

ดวงอาทิตย์คือพुरुหมน-นี่คือคำสอน

คำอธิบายของเรื่องนี้(ก็คือ)ในตอนแรก

(จักรวาล)นั้นเป็นสิ่งไม่มีอยู่(อสตฺ) สิ่งนี้กลายเป็นสิ่งมีอยู่(สตฺ) สิ่งนี้(สตฺ)ได้พัฒนาไปเป็นไข(อนฺช)

ไขนี้ออกมาอยู่ปีหนึ่งแล้วแตกออก ออกเป็นสองซีก ซีกหนึ่งเป็นเงิน อีกซีกหนึ่งเป็นทอง (1)

ซีกใดที่เป็นเงิน ซีกนั้นเป็นแผ่นดิน ซีกใดที่เป็นทองซีกนั้นเป็นท้องฟ้า สิ่งที่เป็นเยื่อ นอก เป็นภูเขา สิ่งที่เป็นเยื่อในเป็นหมอกและเมฆ สิ่งที่เป็นเส้นสายเป็นแม่น้ำ สิ่งที่เป็นของเหลวเป็นทะเล (2)

ครั้นแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นก็คือดวงอาทิตย์ สิ่งที่เกิดตามดวงอาทิตย์มาคือเสียงโห่ร้อง ต่อมาสิ่งมีชีวิตและความต้องการทั้งหลายก็เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นและตกจะมีเสียงโห่ร้องตามมา เช่นเดียวกับเมื่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายและความต้องการเกิดขึ้นและกลับไป (3)

สรวกรมา สรวกามะ สรวคณฐะ สรวรละ สรวมัทหมภยาตโต ‘วากุยนาทร, เอษ ม
อาตุมา ‘นตฺรหฤทย เอตท พฺรหฺม,เอตมิตะ เปฺรตฺยาภิสังกิตาสุมิติ ยสฺย สฺยาททฺธา
น วิจิกิตฺสา ‘สฺตีติ ---|| (ฉานโทคฺยฯ III.14.4)

อาตุมนในใจของฉันทมีการกระทำทั้งปวง มีความปรารถนาทั้งปวง มีกลิ่นทั้งปวง มีรสทั้งปวง แผ่ขยายครอบคลุมสิ่งทั้งปวงนี้ ปราศจากคำพูด ปราศจากความอนาทร อาตุมนนี้คือ พฺรหฺมณ เมื่อจาก(โลกนี้)ไป ฉันทจะเข้าไปสู่เขา(พฺรหฺมณ)นี้แหละ แน่ละ บุคคลที่เชื่อเช่นนั้นจะไม่มี ความสงสัยอีกต่อไป ---|

วายุร วาร สํวโร ยทา อคฺนฺรทฺวายติ วายูเมวปฺโยติ ยทา สุโร ‘สฺตเมติ
วายุเมวปฺโยติ ยทา จนฺทรโร ‘สฺตเมติ วายูเมวปฺโยติ ||1||
ยทาป อจฺจุณฺยนฺติ วายูเมวปฺโยติ วายุร หฺเยไวตานุ สรวาน
สํวฤงฺเกต,อิตฺยธิทฺวตฺม || 2 ||
อถฺรยาตฺมํ ปฺราณ วาร สํวระ ส ยทา สุวปีติ ปฺราณเมว วาตปฺโยติ ปฺราณํ
จกฺษะ ปฺราณํ ไศรฺตฺรํ ปฺราณํ มนะ ปฺราณํ หฺเยไวตานุ สรวานสํวฤงฺเกตํ อิติ ||3||
เตา วา เอเตา เทวา สํวโรเตา วายูริว เทเวษุ ปฺราณะ ปฺราณेषุ ||4||
(ฉานโทคฺยฯIV.3.1-.4)

ลมนั่นแหละคือผู้คู้ดขับ เพราะว่าเมื่อใดไฟดับไป มันย่อมไปสู่ลม เมื่อใดดวงอาทิตย์ตก มันย่อมไปสู่ลม เมื่อใดดวงจันทร์ตก มันย่อมไปสู่ลม(1)

เมื่อใดน้ำเหือดแห้งมันไปสู่ลม ก็เพราะว่าลมนั่นแหละย่อมคู้ดขับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ดังนั้นแหละที่เกี่ยวกับอริทฺว(เทวดาภายนอก/สิ่งแวดล้อม) (2)

คราวนี้จะเกี่ยวกับอฐยาตฺมัน(เทวดาภายในตัวตน)บ้าง ลมปฺราณ(ปฺราณ)นั่นแหละคือผู้คู้ดขับ เมื่อใดที่บุคคลนอนหลับคำพูดย่อมไปสู่ปฺราณ การมองเห็นย่อมไปสู่ปฺราณ การไต่ยืน ย่อมไปสู่ปฺราณ ใจ(มนสฺ)ย่อมไปสู่ปฺราณเพราะว่าปฺราณนั่นแหละย่อมคู้ดขับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ (3)

ทั้งสองสิ่งนี้ นี่แหละคือผู้คู้ดขับ ดังนั้นแหละ ลม(วายุ)อยู่ท่ามกลางเทวดาทั้งหลาย(สิ่งแวดล้อม) ปฺราณ (ลมปฺราณ/ลมหายใจเข้า) อยู่ท่ามกลางปฺราณทั้งหลาย (อปาน, วุยาน, อุทาน, สมาน หรืออายตนะอื่นๆ)

ปฺรชาปติรุ โลกานภฺยตปฺต,เตษํ ตปฺยมานานํ รัสทานํ ปฺราวุทฺทคฺณิํ ปฺฤถิวิยา

วายนนตริภาษาต,อาทิตยัม ทิวะ ||1||

ส เอตาสฺ ติสฺโร เทวตา อภยตปตฺตาสํ ตปฺยมนานํ รัสสาณํ ปฺรารุหฺนฺทฺทฺเนรฺ ฤโจ
วาโยรฺ ยชฺฐิํ สามานฺยาทิตฺยาตฺ ||2||

ส เอตํ ตฺริยํ วิทฺยาภยตปตฺตํ ตสฺยาสฺ ตปฺยมนานายา รัสสาณํ ปฺรารุหฺนฺทฺทฺทิตฺยตฺยฤคฺภฺย
ภูวริติ ยชฺฐรฺภฺยํ สุวริติ สามภฺยํ ||3|| (ฉานฺโทคฺยฯ IV.17.1-3)

ปฺรชาปติได้พุ่มปัก(ให้พลังความร้อน)แก่โลกทั้งหลาย ขณะที่โลกทั้งหลายได้รับการ
พุ่มปัก(ได้พลังความร้อน) เขา(ปฺรชาปติ)ได้ตั้งเอารส(แก่นแท้)ของโลกทั้งหลายออกมา ไฟจาก
ดิน ลมจากบรรยากาศ ดวงอาทิตย์จากท้องฟ้า (1)

เขา(ปฺรชาปติ)ได้พุ่มปัก(ให้พลังความร้อน)แก่เทวตาทั้งสามนี้(ไฟ ลม ดวงอาทิตย์)
ขณะที่เทวตาทั้งสามได้รับการพุ่มปัก(ได้พลังความร้อน) เขา(ปฺรชาปติ)ได้ตั้งเอารส(แก่นแท้)ของ
เขาทั้งหลายออกมา ฤคเวทจากไฟ ยชฺฐรเวทจากลม สามเวทจากดวงอาทิตย์ (2)

เขา(ปฺรชาปติ)ได้พุ่มปัก(ให้พลังความร้อน)แก่พระเวททั้งสามเหล่านี้ ขณะที่พระเวท
ทั้งสามนี้ได้รับการพุ่มปัก(ได้พลังความร้อน) เขา(ปฺรชาปติ)ได้ตั้งเอารส(แก่นแท้)ของความรู้ ออก
มา ภูสฺ(โลกแผ่นดิน)จากฤคเวท ภูวสฺ(โลกบรรยากาศ)จากยชฺฐรเวท สุวสฺ(โลกไฟ)จากสามเวท
(3)।

สรวชฺเฌโศ มายาเลศสมนฺวิโต วฺยษฺภฺทิเทหํ ปฺรวิศฺย ตยา โมหิตอ ชฺวํตวมคฺมตฺ |

ศฺรียตฺยตาทาทุมฺยาตฺ กรตฺตตฺวโภกตฺตตฺวตามคฺมตฺ |

ชาครตฺสวปฺนสฺสขฺปติมฺรฺจนามรณชฺรมยฺกฺโต ฌณฺนียตฺตรวทฺทฺวิคฺโน ชาโต อิว

กฺูลาลจกรฺนฺยาเยน ปฺริภฺรฺมตฺติติ || (ปฺงฺคฺล ๙ I.12)

ผู้เป็นเจ้า ผู้รู้ทั้งปวง ผู้ครอบครองส่วนน้อยนิดของมายา เมื่อได้เข้าสู่ร่างอันหลากหลาย
ได้ถูกทำให้ลุ่มหลงไปโดยมายา ได้ไปถึงซึ่งภาวะความเป็นชีวิตมุน(ชีวิตบุคคล) เนื่อง
จากการจำแนกร่าง(ของสิ่งต่าง ๆ)ออกเป็นสาม เขาได้ถึงซึ่งภาวะของผู้กระทำและผู้เสพสุขทุกข์
ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในภาวะตื่น หลับฝัน หลับสนิท เป็นลมและตาย เขาย่อมหมุนวนไป จุกตั่งเป็น
หมุนของช่างปั้นหม้อ ราวกับว่าตายแม้จะมีชีวิตอยู่ก็ตาม ตามหลักเปรียบเทียบ(นฺยาย)กับแป้น
ของช่างปั้นหม้อ |

องคฺษฺฐมาตฺระ ปฺรุโษ ชฺโยติรฺวาชฺฐมกํ |

อิตฺถาโน ภฺวตภฺวสฺย ส เอวาทฺ ย ส อฺ สุระ เอตทฺ วั ตตฺ | (กรฺฯ II.1.13)

ปุรุषผู้มีขนาดแค่เพียงนิ้วหัวแม่มือ จุกตั่งเปลวไฟที่ไม่มีควัน เขาผู้เป็นเจ้าแห่งอดีต
และอนาคต เขาเป็นสิ่งที่เดียวกันของวันนี้และวันพรุ่งนี้ เขานี้ก็คือสิ่งนั้นนั่นเอง |

โลเกษฺ ปณฺจวิธํ สาโมปาสิตํ ปุถุถิวิ หิ ภาเร,อคฺนิษํ ปฺรสุตาโว ‘นตฺริภฺษมฺพุคฺติถ

อาทิตยะ ปฐกัหาโร เทยารุ นิชนมิตยรรุเวษุ ॥1॥

อถารุฤตเตษุ เทยารุ หิมการ อาทิตยะ ปฐกัหาโร 'นุตริกษมฤตโก 'คฺนิะ
ปฐกัหาระ ปุฤถิวิ นิชนม ॥2॥

กลุปนเต หาสฺไม โลกา อรุชฺวาศ จารุฤตตาศ จ ย เอตเทว วิทฺวารุ โลเกษุ
ปณฺจวิธึ สาสฺมาปาสฺเต ॥3॥ (ฉานฺโทคฺยฯ ॥.2.1- .3)

ในโลกทั้งหลายบุคคลพึงทำสมาธิบูชาถึงสามเวทว่าเป็นสิ่งห้าประการ : แผ่นดิน คือ พยางค์ หิม ไฟคือ ปฐกัหาโร บรรยากาศคือ อุกุติธ ดวงอาทิตย์คือ ปฐกัหาโร ท้องฟ้าคือ นิชน ดังนี่คือสิ่งที่อยู่ในที่สูงยิ่ง(1)

ครั้นแล้วในทางกลับกัน ท้องฟ้าคือพยางค์ หิม ดวงอาทิตย์คือ ปฐกัหาโร บรรยากาศ คือ อุกุติธ ไฟคือ ปฐกัหาโร แผ่นดิน คือ นิชน (2)

โลกทั้งหลายที่อยู่เบื้องบนและในทางกลับกันย่อมเป็นของเขา บุคคลใดที่รู้เช่นนั้น บุคคลนั้นย่อมกระทำสมาธิถึงซึ่งสิ่งห้าประการในโลกทั้งหลาย (3)

หน้าที่ 2 จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นจากการเคลื่อนไหว แปลงเสียงโอม ของพหุพหุและเมื่อเกิดแล้วพหุพหุได้ชักทอแผ่ขยายสายใยและชักสายใยไขว่กันไปมา ดังนั้นกำเนิดจนถึงสิ้นสุดของทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ จึงเชื่อมสัมพันธ์กันไม่ขาดสายโดยมีพหุพหุเป็นผู้ควบคุม คำอธิบายภาพรวมมีดังนี้ : จากคำอธิบายกำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ที่ดำเนินไปอย่างเป็นวงจร เกิด-ตาย-เกิด-ตาย อยู่เช่นนั้น จึงมีคำถามต่อไปว่า เมื่อจักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นครั้งแรกและจะกำเนิดในครั้งต่อไปหลังจากการสิ้นสุดในแต่ละครั้งนั้นเป็นไปอย่างไร ? ไมตรี-อุปนิษท VI.17 ให้คำอธิบายว่า การละลายหายหรือสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์หรือทุกสิ่งทุกอย่างเข้าไปในพหุพหุนั้นเปรียบได้กับว่าทุกสิ่งทุกอย่างนี้อยู่ในภาวะหลับ ขณะที่มันแต่พหุพหุเท่านั้นที่ตื่นอยู่ การตื่นนี้เป็นการตื่นอยู่ในสมาธิที่ทำให้เกิดตะบะหรือพลังความร้อนขึ้น (กรู-อุปนิษท ॥.1.5-7; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษท VI.2.3.) สิ่งที่เกิดขึ้นจากตะบะของพหุพหุในตอนแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็น จิต ตามไมตรี-อุปนิษท VI.17 สตฺย (ความจริง) ตามพฤทฺหการณฺยก-อุปนิษท V.5.1 มนสฺ ตามพฤทฺหการณฺยก-อุปนิษท 1.2.1 ตมสฺ (ความมืด) ตาม สุพาล-อุปนิษท 1.1 สตฺ (สิ่งมีอยู่) แล้วเป็น อณฺท (ไข) ตามฉานฺโทคฺยอุปนิษท ॥.19.1 ก็ตาม ย่อมทำให้ภาวะที่เสถียร(หรืออาจกล่าวว่า ไม่ใช่ทั้งการหยุดนิ่งหรือเคลื่อนไหวอย่างที่เราได้รู้ได้ในจักรวาลปรากฏการณ์) กลายเป็นความเคลื่อนไหวซึ่งไม่เสถียรอีกต่อไป สิ่งที่เกิดขึ้นจากพหุพหุนี้จึงเป็นไปได้ต่าง ๆ นานา เช่น ไมตรี-อุปนิษท V.2 ขยายความจาก สุพาล-อุปนิษท 1.1 ว่า จากความเคลื่อนไหวทำให้ความมืด(ตมสฺ) วิวัฒนาการเป็นรชสฺ และ สตฺย และยิ่งไปกว่านั้น ไมตรี-อุปนิษท IV.3 อธิบายว่า สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับความเคลื่อนไหวคือการแปลงเสียง โอม โอมจึงเป็นประจักษ์การแปลงประกายรัศมีของพหุพหุ ที่นำสังเกตก็คือ เมื่อไมตรี-อุปนิษท IV.4 กล่าวถึง โอม ว่าเป็น อักษรสูงสุด(อักษรมุข ปรม) คำว่า

อักษร หรือ อักษรมุ นั้นมีความหมายดั้งเดิมว่า สิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย (พุทธทาสยก-อุปนิษทุ III.8.8; มุณฑก-อุปนิษทุ I.1.7) ซึ่งหมายถึงพหุมนหรือจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง ดังนั้น โอม จึงเป็นพหุมนหรือจักรวาลสัจภาวะด้วย ไมตรี-อุปนิษทุ IV.5 อธิบายต่อว่า โอมคือรูปที่เป็นเสียงของอาตมหรือพหุมนที่คลี่คลายแบ่งตัวเองออกเป็นสาม การแบ่งตัวเองออกเป็นสามนี้เองทำให้เกิดการถักทอเป็นสายใยไขว่กันไปมา เชื่อมสิ่งทั้งสามนี้เข้าไว้ด้วยกัน (ไมตรี-อุปนิษทุ IV.3) การแบ่งตัวเองของอาตมนี้แหละที่ทำให้เกิดจักรวาลปรากฏการณ์ เพราะเกิดเป็นรูปสามรูปขึ้น พร้อมๆกับการเกิดการถักทอใยที่แผ่ขยายและไขว่กันไปมาโดยมีพหุมนเป็นผู้สร้างใยนี้ ถักทอสายใยนี้และชักใยนี้ให้ทุกสิ่งทุกอย่างสัมพันธ์กันไป จักรวาลปรากฏการณ์จึงดำรงอยู่ได้ เคลื่อนไปในสายใยอันสัมพันธ์กันนี้ วิวัฒนาการและเป็นวงจร (พุทธทาสยก-อุปนิษทุ I.4.7 กล่าวว่พหุมนเป็นผู้ที่ถักจุนสายใยที่ไขว่พันกันอยู่นี้) เพื่อแสดงให้เห็นชัดเจนว่า รูปทั้งสามอันหลากหลายของอาตมแบ่งออกได้ต่าง ๆ นานา ไมตรี-อุปนิษทุ IV.5 ได้ยกตัวอย่างสิ่งสำคัญที่ปรากฏออกมาเป็นชุดๆ ชุดละ 3 สิ่ง เป็นต้นว่า แผ่นดิน(ภุส) ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ(ภวส) ท้องฟ้า (สวส) ถือเป็นรูปที่เป็นโลกของโอมหรืออาตม ; อดีต ปัจจุบัน อนาคต ถือเป็นรูปที่เป็นกาลเวลาของโอมหรืออาตม พหุมนซึ่งเป็นผู้สร้างสายใย ถักทอสายใยไขว่กันไปมา(โอต-โปรต) เชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์นี้ ทั้งที่เข้าไปอยู่ภายในและภายนอก พุทธทาสยก-อุปนิษทุ II.1.20 เปรียบเทียบว่า เหมือนแมงมุมชักใยตนเอง ขณะที่มุนฑก - อุปนิษทุ I.1.6 -9 เปรียบเทียบว่า เหมือนแมงมุมที่ทอใยหรือชักใยไปมา หรือเส้นขนที่เกิดขึ้นบนร่างกายที่เกิดขึ้นได้เพราะมีเชื้อพันธุ์(เซลล์ที่สร้างให้งอกสืบต่อกันไปไม่สิ้นสุด) ขณะที่ เสวตาศวตร-อุปนิษทุ III.1-3 และ V.3 ใช้คำว่า เป็นการแผ่ตาข่าย(ชาลม)หรือการโอบไว้ด้วยวงแขนและปีกครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจักรวาลปรากฏการณ์เอาไว้ แต่เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า สายใยที่ถักทอไขว่กันไปมาที่เชื่อมทุกอย่างนี้ไว้เป็นปรากฏการณ์ ไม่ใช่สัจภาวะ เพราะเกิดขึ้นมาเมื่อจักรวาลปรากฏการณ์บังเกิดขึ้น พุทธทาสยก-อุปนิษทุ III.8.4, III.8.7-10 จึงอธิบายให้เห็นว่า สายใยที่ถักทอไขว่กันไปมานี้ ไม่ใช่ตัวกำหนดความสัมพันธ์ของการเกิด ดำรงอยู่และสิ้นสุดของสิ่งต่างๆ ในจักรวาลปรากฏการณ์ เป็นเพียงตัวประสานเท่านั้น เพราะตัวบังคับบัญชาทุกสิ่งทุกอย่างคือพหุมนอันเป็นที่มาของทั้งโอม สายใยและทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ จักรวาลนี้

โคลกอุปนิษทุสำหรับคำอธิบายตามนัยที่ 2 โคลกอุปนิษทุต่อไปนี้ถ่ายทอดและแปลความจากไมตรี-อุปนิษทุ VI.3, .4, .5, .6, VII.7; พุทธทาสยก-อุปนิษทุ III.8.7-10; มุณฑก-อุปนิษทุ I.1.7-9; เสวตาศวตร-อุปนิษทุ III.1, .3, V.3, .4, .9, 13 (Radhakrishnan 1953 : 817-819, 857-878, 231-233, 673-674, 725, 738-741; Shastri 1996 : 181-182, 194, 107, 16, 136-137, 139-140) นอกจากนี้บางส่วนของโคลกอุปนิษทุนี้ยังถอดความลงไว้แล้วในตอนที่ผ่านมาในบทเดียวกันนี้เป็นต้นว่ามุนฑก-อุปนิษทุ 1; ไตตติรีย-อุปนิษทุ I.8.1; เสวตาศวตร-อุปนิษทุ III.14; พุทธทาสยก-อุปนิษทุ I.6.1-3, II.3.2, I.4.7, II.1.20, III.6.1,

III.7.1-23; ฉานโทคฺย-อุปนิษท. VI.2.3, VI.3.1-4; ไมตรี-อุปนิษท V.2; สุพาล-อุปนิษท X.1; ไปงฺคฺล-อุปนิษท II.7

เทว วาว พุรหมโณ รูปเ มูรฺตํ จามูรฺตํ จาถ ยนมูรฺตํ ตทสฺตยํ ยทมูรฺตํ ตตฺ สฺตยํ
ตท พุรหม ตชฺช ชโยติรฺ ยชฺช ชโยติระ ส อาทิตฺยะ ส วา เอษ โอมิตฺยเอตทาทมา'ภาวตฺ,
ส เทรธาทมานํ วยฺกฺรโตมิติ ติสฺโร มาตฺรา เอตาทิเก สรวมิทโมตํ ไปรตํ 'ใจวาสุมิถิ,
เอวํ หุยาโหตท วา อาทิตฺยะ โอมิตฺยเอวํ ฐยายตา 'ตมานํ ยฺญชฺชิตฺติ II3II

อถานยฺตรปฺยูกฺตมฺ , อถ ขลฺย อุกฺคิถะ ส ปฺรณโว ยะ ปฺรณวะ ส อุกฺคิถ อิติ, อเสา
วา อทิตฺย อุกฺคิถ เอษ ปฺรณวา อิติ, เอวํ หุยาโหตฺติถํ ปฺรณวาชฺยํ ปฺรณเวตารํ ภาวูป
วิคตนิทฺรํ วิชฺรํ วิมฺฤตฺยํ ตฺริปทํ ตฺรยฺกษรํ ปฺนนะ ปณฺจชา ฐญฺยํ นิหิตํ คฺุหายามิถิ,
เอวํ หุยาโหตฺทวามฺลํ ตฺริปาท พุรหมศามา อากาศวายุคณฺยทกฺกมฺยาทย
อโก 'ศฺวตฺตณานาไมตท พุรหมไมตสฺโยตตฺ เตโช ยทสวาทิตฺยะ! โอมิตฺยเอตทกษฺรสฺย
'ใจตตฺตสมาทอมิตฺยเนไนตทปาสิตาซฺสรมิถิ, อเอโก 'สย สํโพชยเตเตยวํ หุยาห
เอตเทวาทกษฺรํ ปฺนญเมตเทวาทกษฺรํ ปฺรมา เอตเทวาทกษฺรํ ฐญฺยตฺวา

โย ยทิจฺฉติ ตสฺย ตตฺ II4II

อถานยฺตรปฺยูกฺตํ, สวานตเยษา 'สย ถานุโยรมิถิ สฺตฺริปฺสเกติ
ลึงฺควติ, เอษา 'ถาคฺนินฺร วายฺราทิตฺย อิติ ภาสวตฺเยษา 'ถ พุรหมารุทฺโร
วิษฺณฺรติยธิปติวติ, เอษา 'ถ คารุทฺปโต ทกฺษิณาคฺนินฺราหวนิย อิติ มุชวติ, เอษา 'ถ
ฤคฺยชฺรฺ สาเมติ วิษฺณฺวานวติ, เอษา ภูรฺภูวะ สฺวริติ โลกวติ, เอษา 'ถ ภูตํ ภาวํ ภาวิษฺยทิติ
กาลวติ, เอษา 'ถ ปฺราโณ 'คฺณิระ สฺวริย อิติ ปฺรตาทวติ, เอษา 'ถานนฺมาปศฺ จนฺทฺรมา
อิตฺยาปฺยายนวติ, เอษา 'ถ พุทฺธิรฺ มโน 'หํการ อิติ เจตนวติ, เอษา 'ถ ปฺราโณ 'ปาโน
วฺยาน อิติ ปฺราณวติ, เอษะตฺยต โอมิตฺยูกฺเตไนตะ ปฺรสฺตฺตทา อฺรจิตฺตา อฺรปิตา
ภานฺตฺติยเอวํ หุยาโหตท วา สฺตยทามํ ปรี จาปรี จ พุรหม ยโอมิตฺยเอตทกษฺรมิถิ II5II

อถาวฺยาหฺฤตฺ วา อิทมาสิตฺยสฺตยํ ปฺรชาปติสฺ ตปสฺ ตปฺตฺวา 'นฺวฺยาหฺรทฺภูรฺภูวะ
สฺวริติ, เอโฆวาสฺย ปฺรชาปเตะ สฺถวิษฺฐา ตนฺนุรฺ ยา โลกวตฺติ สฺวริตฺยสฺยาะ ติโร นาภิรฺ
ภูโว ภูะ ปาทา อาทิตฺยจฺ จกฺษะ | จกฺษฺรายตฺตา หิ ปฺรฺษสฺย มหฺตํ มาตฺรา จกฺษฺษา หุยํ
มาตฺราศ จรติ สฺตยํ วา จกฺษฺรทฺษิณฺยวสฺถิตฺ หิ ปฺรฺษะ สรวารฺเถษฺ จรติ, เอตสมาท
ภูรฺ ภูวะ สฺวริตฺยปาสิตาเนน หิ ปฺรชาปติรฺ วิศฺวาทมา วิศฺวจกฺษฺริวปาสิตฺ ภาตฺติ,
เอวํ หุยาห เอษา วา ปฺรชาปเตรฺ วิศฺวภฺฤตฺตฺนุเรตฺสยามีทํ สรวมนฺตฺรหิตมฺสฺมิตฺ จ
สรวสฺมินฺเนษา 'นฺตฺรหิตฺติ ตสฺมาเทโฆปาสิต II6II (ไมตรีฯ VI.3, 4, 5, 6)

พุรหมนฺนและมิสอกรูป คือมีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง และขณะนี้ สิ่งใดที่มีรูปร่าง สิ่งนั้น
ไม่ใช่ความแท้จริง สิ่งใดที่ปราศจากรูปร่าง สิ่งนั้นเป็นความแท้จริง สิ่งนั้นคือ พุรหมนฺน สิ่งนั้นคือ

แสงสว่าง สิ่งที่สองสว่างคือดวงอาทิตย์ แฉะ เขาคือสิ่งนั้นมีโอมเป็นเขาได้แบ่งอาตมุนออกเป็นสาม (โอมคืออักษร3ตัว อ อุ ม) ด้วยอักษรสามตัวนี้ สิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล)จึงถักทอสานไขว้เขาอยู่ไปมา ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่าควรทำสมาธิมุ่งต่อดวงอาทิตย์ประหนึ่งว่าเป็นโอมและเชื่อมตนเข้ากับอาตมุน (3)

ครานี้ได้กล่าวเอาไว้ในที่อื่นว่า "ครานี้ละ สิ่งใดคืออุทุดิต สิ่งนั้นคือปรณว สิ่งใดคือปรณว สิ่งนั้นคืออุทุดิต อุทุดิตนั้นก็คือดวงอาทิตย์ไฟน สิ่งนี้คือปรณว เพราะว่า ได้กล่าวแล้วว่า อุทุดิตถูกเรียกว่าปรณว เป็นผู้นำพิธีกรรม ผู้มีรูปเป็นรัศมี ปราศจากการหลับ ปราศจากความแก่ ปราศจากความตาย มี 3 เท้า มี3ตัวอักษร รู้กันว่าห้าสิ่งรวมเป็นหนึ่ง ซ่อนอยู่ในที่ลับ(หัวใจ) กล่าวกันว่า พุรหมุนที่มี 3 เท้า มีมูลรากอยู่เบื้องบน มีสาขาเป็นอากาศ ลม(วายุ) ไฟ น้ำ ดิน (โลก) เป็นต้น พุรหมุนนี้เป็นชื่อของต้นอศฺวตฺก(โพธิ์)โคตเตียว และแสงของพุรหมุนก็คือดวงอาทิตย์ และอักษรโอมนั้นก็มีรัศมีดวงอาทิตย์ เพราะฉะนั้นบุคคลพึงบูชาสิ่งนั้น(พุรหมุน)ด้วยโอม เพราะว่าได้กล่าวเอาไว้แล้วว่า อักษรโอมนี้แน่และเป็นบุญ แฉะอักษรโอมนี้เป็นสิ่งสูงสุด เมื่อรู้อักษรนี้ดังนี้ แฉะสิ่งใดก็ตามที่บุคคลนั้นปรารถนาย่อมเป็นของเขา (4)

อนึ่งได้กล่าวเอาไว้ในที่อื่นว่า สิ่งนี้(โอม)คือรูปด้านเสียงของสิ่งนี้(อาตมุน) เพศหญิงเพศชายและไม่มีเพศ เป็นรูปด้านเพศของสิ่งนี้ ครานี้ ไฟ ลม ดวงอาทิตย์ ดังนี้เป็นด้านแสงสว่างของสิ่งนี้ ครานี้พุรหมุน รุฑร ฤษณะเป็นรูปด้านเทพเจ้าของสิ่งนี้ ครานี้ไฟคารุหปตฺย ไฟทกฺษิณาคนิ และไฟอาหวนีย เป็นรูปด้านปากของสิ่งนี้ ครานี้ฤคเวท ยจุรเวท สามเวท เป็นรูปด้านความรู้ของสิ่งนี้ ดิน(ภฺตุ) ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ(ภฺวสุ) และท้องฟ้า(สฺวสุ) เป็นรูปด้านโลกของสิ่งนี้ อดีต ปัจจุบัน อนาคตดังนี้ เป็นรูปด้านกาลเวลาของสิ่งนี้ ปรณว ไฟ ดวงอาทิตย์ดังนี้ เป็นรูปด้านความร้อนของสิ่งนี้ ครานี้ อาหาร น้ำ ดวงจันทร์ดังนี้คือรูปด้านเจริญเติบโตของสิ่งนี้ ครานี้พุทธิ มนสฺ อหฺการ ดังนี้ เป็นรูปด้านความคิดของสิ่งนี้ ครานี้ ปรณว อปาน วยาน ดังนี้เป็นรูปด้านลมปรณวของสิ่งนี้ ดังนั้น สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดย่อมกลายเป็นสิ่งที่ถูกสรรเสริญบูชาและยกย่องด้วยการเปล่งเสียงโอม ก็เพราะว่า เรื่องนี้ได้กล่าวแล้วว่า อักษรโอมนี้แน่และเป็นความปรารถนาที่แท้จริง เป็นพุรหมุนชั้นสูงและเป็นพุรหมุนชั้นต่ำ (5)

อนึ่งจักรวาลนี้แน่และ(ในตอนเริ่มต้น)ไม่มีการเปล่งเสียง เมื่อเขาผู้เป็นตัวแทนความจริง (สฺตยฺม) เป็นเจ้าแห่งการสร้างโลก(ปฺรชาปติ)ได้กระทำตบะ เขาได้เปล่งเสียง ภฺตุ(ดิน) ภฺวสุ (ท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ) สฺวสุ(ท้องฟ้า)ออกมา สิ่งนี้แน่และคือรูปหยาบของปฺรชาปติ เป็นรูปด้านเป็นโลก หัวของโลกคือท้องฟ้า(สฺวสุ) สะดือคือท้องฟ้าชั้นบรรยากาศ(ภฺวสุ) เท้าคือดิน(ภฺตุ) ดวงตาคือดวงอาทิตย์ เพราะว่ามวลใหญ่ๆตามการวัดของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการณ์มองเห็น เนื่องจากมนุษย์วัดสิ่งนี้ด้วยการใช้ดวงตา แฉะดวงตาคือตัวแทนความจริง เพราะว่าตัวบุคคลที่สถิตอยู่ในดวงตาเคลื่อนไปในท่ามกลางวัตถุทั้งปวง(คือเห็นวัตถุทั้งปวง) ดังนั้นบุคคลควรเคารพบูชา ภฺตุ ภฺวสุ สฺวสุ เพราะว่าปฺรชาปติซึ่งเป็นอาตมุน(ตัวแท้)ของทุกสิ่งทุกอย่าง(จักรวาล)เป็นดวงตาของ

จักรวาลย่อมเหมือนกับได้รับการคารวะบูชาแล้ว(ด้วยการทำอย่างนี้) ก็เพราะว่าเรื่องนี้ได้เคยกล่าวไว้ว่า แ่นะสิ่งนี้คือรูปของปฐชาติที่มีทุกอย่างอยู่ในตัว เพราะว่า ในสิ่งนี้ จักรวาล(ภูส ภูวส สุวส)ถูกซ่อนไว้ และสิ่งนี้ก็ถูกซ่อนไว้ในจักรวาล(ทุกอย่างทุกอย่าง)เช่นกัน ดังนั้น สิ่งนี้คือสิ่งที่ควรได้รับการคารวะบูชา (6) ।

ส โหวาจ ยทุรชฺว คารุติ ทิโว ยทวากุ ปฏติวยา ยทนตรา พยาวาปฏติว อิมะ ยท ภูติ
จ ภวจ จ ภวิษยจ เจตยาจกษต อากาศ เอว ตโตต จ โปรตฺ เจติ กสฺมิน น
ขลวากาศ โอตศ จ โปรตศฺ เจติ ॥7॥

ส โหวาจฺ เอตทฺ โว ตทกษรฺ คารุติ พุรหฺมณา อภิวัตนตยสฺสฏฺลมฺ,อนณฺ,อวสฺวม,
ทฺิรชฺม อโลหิตมฺ,อจฺฉายมฺ,อตมะ,อวายุวนากาศมฺ,อสงฺคมฺ,อธสฺม,อคนฺชม,อจกฺษรฺชฺกม,
อศฺโรตรมฺ, อวาคมนะ,อเตชฺสกมฺ,อปฺราณมฺ,อมฺขม,อมาตฺรมฺ,อนนฺตรมฺ,อพาหุยน
ตทศฺนาคิ กิํจน น ตทศฺนาคิ กศฺ จน ॥8॥

เอตสฺย วา อกฺษรฺสฺย ปฺรศาสเน คารุติ สฺฐยาจนฺทรมเสา วิชฺชเตา ติษฺฐตฺ เอตสฺย วา
อกฺษรฺสฺย ปฺรศาสเน คารุติ เทยาวาปฏติวเยา วิชฺชเตา ติษฺฐตฺ เอตสฺย วา อกฺษรฺสฺย
ปฺรศาสเน คารุติ นิเมษา มุหุรฺตา อโหราตฺรณฺยรฺชฺมาสา มาสา ฤตฺวะ สํวตฺสรา อิติ
วิชฺชเตาสฺ ติษฺฐนฺติ เอตสฺย วา อกฺษรฺสฺย ปฺรศาสเน คารุติ ปฺรจฺโย ‘นฺยา นทฺยะ
สฺปนฺนทฺนเต เตฺยเตภฺยะ ปฺรวเตภฺยะ ปฺรตฺติจฺโย ‘นฺยา ยํ ยํ จ ทิตฺมณฺ,เอตสฺย วา
อกฺษรฺสฺย ปฺรศาสเน,คารุติ ททโต มนฺษฺยะ ปฺรศฺสนฺติ ยชฺมานํ เทวาทฺ ทวํ
ปีตโร ‘นฺวายตฺตะ๖๑๖

โย วา เอตทกษรฺ คารุติ, อวิทิตฺวาสมิํลฺ โลเก ชฺโชติ, ยชฺเต, ตปสฺ ตปฺยเต พหฺนึ
วรฺสสทฺสฺราณฺยณฺตวาทฺสย ตท ภวติ โย วา เอตทกษรฺ คารุติ,อวิทิตฺวาสมฺลฺ โลกาต
โปฺรติ ส กุฏปณฺ,อถ ย เอตทกษรฺ คารุติ วิทิตฺวาสมฺลฺ โลกาต โปฺรติ ส พุรหฺมณะ
๖๑๖ (พุทธทวารณฺยกฯ ๓.๘.7-10)

เขาได้กล่าวแล้วว่า "สิ่งที่ถักทอไขว้กันไปมาอยู่ในอากาศคือสิ่งที่อยู่เบื้องบนท้องฟ้า
สิ่งที่อยู่เบื้องใต้โลก สิ่งที่อยู่ระหว่างทั้งสองสิ่งคือท้องฟ้ากับแผ่นดิน สิ่งที่เขาเรียกว่า อดีต
ปัจจุบัน และอนาคต แล้วอากาศถูกถักทอเป็นเส้นไขว้กันไปมาอยู่บนอะไรล่ะ?"(7)

เขาได้กล่าวแล้วว่า "แน่ะ คารุติ ! สิ่งนั้นนั่นแหละ ผู้รู้พหุมนทั้งหลายเรียกว่า สิ่งที่ไม่
เสื่อมสลาย(อกฺษรม) มันไม่ใช่สิ่งหยาบ ไม่ใช่สิ่งละเอียด ไม่สั้น ไม่ยาว ไม่เป็นสีแดง(อย่างเลือด)
ไม่ติดเหนียว ไม่ใช่เงา ไม่ใช่ความมืด ไม่ใช่ลม ไม่ใช่อากาศ ไม่ถูกผูกติด ไม่มีรส ไม่มีกลิ่น ไม่มี
การเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีเสียง(ไม่มีคำพูด) ไม่มีใจ(มนสฺ) ไม่มีริศมี ไม่มีลมปราณ ไม่มีปาก ไม่
มีขนาดที่จะวัดได้ ไม่มีภายใน ไม่มีภายนอก สิ่งนี้ไม่กินสิ่งใด และไม่มีสิ่งใดกินสิ่งนี้ได้ (8)

แน่ะ คารุติ! แ่นะ ด้วยการบังคับบัญชาของสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ ดวงอาทิตย์ ดวง
จันทร์จึงสถิตอยู่ในตำแหน่ง แนะ คารุติ! แ่นะด้วยการบังคับบัญชาของสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้

ท้องฟ้าแผ่นดินจึงสถิตอยู่ในตำแหน่ง แ่นะ คารุติ! แ่นะ ด้วยการบังคับบัญชาของสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า ครุหนึ่ง ชั่วโมง วัน คืน ปักษ์ เดือน ฤดู ปี จึงสถิตอยู่ในตำแหน่ง แ่นะ คารุติ! แ่นะ ด้วยการบังคับบัญชาของสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ แม่น้ำบางสายจากภูเขาสีขาว(ที่มีหิมะ)ย่อมไหลไปทางตะวันออก บางสายย่อมไหลไปทางตะวันตก และแต่ละสายไหลไปในทิศทางต่าง ๆ กัน แ่นะ คารุติ! แ่นะ ด้วยการบังคับบัญชาของสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคลผู้ให้เครื่องบูชา เทวดาทั้งหลายปรารถนา(ให้มี)ผู้สังเว (และ)บิดาทั้งหลาย เป็นผู้ปรารถนาซึ่ง"ทรวี" (เครื่องบูชาชนิดหนึ่ง) (9)

แนะ คารุติ! แ่นะบุคคลใดก็ตามในโลกนี้ปราศจากความรู้ซึ่งสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ ประกอบพิธีกรรมสังเว บูชา กระทำตบะนับพันปี การกระทำของเขาย่อมมีวันสุดสิ้นลง แ่นะ คารุติ! แ่นะบุคคลใดก็ตามตายจากโลกนี้ไปโดยปราศจากความรู้ซึ่งสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ เขาผู้นั้น เป็นผู้ที่น่าสมเพชเวทนา แ่นะคารุติ! แ่นะ บุคคลใดก็ตามครั้นมีความรู้ซึ่งสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนี้ ตายจากโลกนี้ไป เขาผู้นั้นคือพราหมณ์(ผู้รู้พหุมน) (10)।

ย โกรธนาภีะ สุฤทธเต ฤฤหุณเต จ ยถา ปฤถิวยาโมษชยะ สัมภวนติ।

ยถา สตะ ปุรุชาตุ เกศโลมานิ ตถากุชราตุ สัมภวตีห วิศุม ॥7॥

ยะ สรวชฺญะ สรววิทุยสย ชฺญานมยํ ตปะ ।

ตสฺมาเทตทพฺพหฺม นาม รูปมฺหํ จ ชายเต ॥9॥ (มุนฺดกคฺ 1.1.7, 9)

ดูจตั้งแมงมุมชักใยออกแล้วเกาะใยไว้ฉันใด ดูจตั้งพิชล้มลงงอกงามขึ้นมาบนพื้นดินฉันใด ดูจตั้งเส้นขนที่เกิดขึ้นบนศีรษะและร่างกายของคนฉันใด สิ่งที่ไม่เสื่อมสลายก็ก่อให้เกิดจักรวาล(สิ่งหลากหลายทั้งปวง)ขึ้นได้ฉันนั้น (7)

ผู้ซึ่งรู้ในสิ่งทั้งปวง ผู้ที่ฉลาดทุกด้านผู้มีตบะประกอบด้วยความรู้ จากเขาเเองที่พระพหุมน(พหุมาหรือหิรัณยครุภ)นี้ นาม-รูป และ อาหารบังเกิดขึ้น (9) ।

ย เอโก ชาลวานิสฺต อีสฺนึภีะ สรวาลํ โลกานิสฺต อีสฺนึภีะ । ย เอไวก อุทฺภเว

สํภเว จ ย เอตท วิทฺรมฤตาสฺเต ภวนฺติ ॥1॥

วิศฺวตศฺ จกฺษุรฺต วิศฺวาโตมฺไบ วิศฺวาโตพาหฺรฺต วิศฺวตสฺปาตุ।

สํ พหุภฺยา ชฺมตํ สํ ปตฺไศฺรฺรทฺยา วาภูมึ ชนยนฺ เทว เอกะ ॥3॥ (เศวตาสฺวตฺรค ๓.1, 3)

เอกองค์ผู้ซึ่งแผ่ตาข่าย ผู้ซึ่งปกครองด้วยพลังอำนาจแห่งการปกครอง ผู้ซึ่งปกครองโลกทั้งหลายทั้งปวงด้วยพลังอำนาจแห่งการปกครอง ผู้ซึ่งทรงดำรงความเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น ขณะที่บังเกิด(สิ่งอื่น)ขึ้นและอยู่ต่อไป เขาทั้งหลายผู้รู้ถึงสิ่งนี้ย่อมกลายเป็นอมตะ (1)

เอกเทวะผู้มีดวงตาทุกๆที่ ใบหน้าทุกๆที่ แขนทุกๆที่ เท้าทุกๆที่ เป็นผู้สร้างแผ่นดิน และท้องฟ้า(โลกและสวรรค์)และเขาหลอมรวมเข้าไว้ด้วยวงแขนและปีกทั้งหลายของเขา (3) ।

เอไวกัំ ชาลั พหุชา วิกุรวณ,อสุมินุเกษตรเร สัหระตเยษ เทวะ ।
 ภูยะ สฤษฏฐา ปตยสตะตะ สะราธิปตยั กุระเต มหาตมา ॥3॥
 สรวา ทิต อูระวมชช จ ติรยกุ ปุระกาศยนุภาวชเต ยทวนชวานุ
 เอวั ส เทโว ภควานุ วเรนโย โยนิสวภาวานธิตะฐตเยกะ ॥4॥

วสาครศตภาคสย ศตธา กลปิตสย จ ।
 ภาโค ชีวะ ส วิชญะยะ ส จานนตยาย กลปะเต ॥9॥

อนาทุยนนตัม กลิลสย มชฺเวย วิศฺวสย สุระฐารมเนกรุปม ।
 วิศฺวสฺโยกัม ปริเวษฏิตารัม ชฺฐยาตวา เทวัม มุจฺยเต สรวปาไตะ ॥13॥

(เศวตาคาตร๗V.3,4,9,13)

เมื่อได้แผ่ตาข่ายหนึ่งๆขยายออกไปมากมาย เทพองค์นั้นจึงดึงมันมาไว้ด้วยกันในทุ่ง พระผู้เป็นเจ้าครั้งได้สร้างบรรดาเจ้าทั้งหลายขึ้นแล้ว ก็สร้างมหาตมัม(อาตมณที่ยิ่งใหญ่)ย่อมใช้อำนาจความเป็นเจ้าของพระองค์เหนือทุกสิ่ง (3)

ดวงอาทิตย์ย่อมเปล่งแสงให้สว่างทุกทิศทุกทาง(ทั้ง)เหนือ ใต้ และแนวขวางฉันใด เทพเจ้าหนึ่งเดียวนี้ ผู้มีวรรณะอันเจริญรุ่งเรือง เป็นที่เคารพ ย่อมปกครองเหนือสิ่งมีชีวิตใดๆก็ตามที่ออกมาจากที่เกิด(ครรภ์) (4)

ชีวิตนี้เป็นที่รู้จักกันว่า เป็นส่วนหนึ่งของร้อยละส่วนของเส้นผมที่แบ่งออกเป็นร้อยละ และสามารถเป็นอนันต์(อย่างไม่มีที่สิ้นสุด)ได้ (9)

เขาผู้ซึ่งปราศจากจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด อยู่ในท่ามกลางแห่งความซุลมุนวุ่นวายไร้ระเบียบ เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง รูปอันหลากหลายทั้งปวง เขาเป็นเพียงผู้เดียวที่โอบกอดจักรวาลไว้ บุคคลผู้รู้ถึงเทวะองค์นี้ ย่อมหลุดพ้นจากปวงบาป(กรรม)ทั้งปวง (13) ।

หน้าที่ 3 จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดและสิ้นสุดอย่างมีวิวัฒนาการไปตาม
 ลำดับชั้น คำอธิบายภาพรวมจากความเป็นไตรลักษณ์นี้มีดังนี้ วิวัฒนาการเป็นสิ่งสำคัญ
 ต่อการทำให้เกิดความหลากหลายของจักรวาลปรากฏการณ์ และการวิวัฒนาการตามลำดับชั้น
 ของการกำเนิดและสิ้นสุดของสิ่งต่างๆในจักรวาลปรากฏการณ์นี้เองที่อุปนิษัตริ์ให้เห็นว่า
 จักรวาลปรากฏการณ์ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างไร้ระเบียบแบบแผน แต่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ มี
 สิ่งที่มาก่อน-หลัง มีลำดับชั้น แต่จะลำดับชั้นไปอย่างไร หรือวิวัฒนาการไปอย่างไรนั้น เศรษฐศูทร-
 อุปนิษัตริ์ V.11,12 ให้เหตุผลไว้เป็นเบื้องต้นว่า เนื่องมาจากกรรมหรือการกระทำ เพราะตัวตน
 ของสิ่งมีชีวิตต่างๆประกอบกรรมไปตามคุณทั้งสาม(ตมสฺ รชสฺ สทฺตฺว)ที่มีสัดส่วนอยู่ในตัวตนแต่
 ละตัวแตกต่างกันไป ถ้าเช่นนั้น ตัวตนหรืออาตมณฺเกิดขึ้นได้อย่างไร? เศรษฐศูทร-อุปนิษัตริ์
 V.11,12 กับโตตติริย-อุปนิษัตริ์ 11.1.1 กล่าวถึงอาตมณฺในความหมายที่แตกต่างกัน โตตติริย-
 อุปนิษัตริ์ 11.1.1 ชี้ให้เห็นว่า อาตมณฺคือตัวตนที่มาจากพหุมนฺ เป็นตัวแท้ที่เป็นจุดเริ่มต้นให้
 บังเกิดสิ่งต่างๆ วิวัฒนาการไปเป็นทอดๆ คือจากอาตมณฺ เป็นอากาศ จากอากาศเป็นลม จากลม
 เป็นไฟ จากไฟเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน จากเป็นพืชพันธุ์ จากพืชพันธุ์เป็นอาหาร จากอาหารเป็น
 บุรุษ(คน) ซึ่งสอดคล้องกับปรตฺน-อุปนิษัตริ์ VI.2.4 เพียงแต่ปรตฺน-อุปนิษัตริ์(และพุทธทาสภิกขุ-
 อุปนิษัตริ์ 1.2.3-6 ด้วย) แทนที่การเรียก อาตมณฺด้วยคำว่าปฺราณ แล้วคลี่คลายไปเป็นศรัทฺธา
 ก่อนจึงจะเป็นอากาศ แล้วก็ลม เป็นไฟ(หรือแสง)ไปตามลำดับ อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะใช้คำว่า
 อาตมณฺหรือปฺราณ ทั้งสองอุปนิษัตริ์ก็ให้ความหมายอาตมณฺหรือปฺราณว่า เป็นตัวแท้ที่เป็นตัว
 เชื่อมโยงพหุมนฺซึ่งเป็นจักรวาลสัจภาวะกับจักรวาลปรากฏการณ์ เพราะจากพหุมนฺจะคลี่
 คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์เลยไม่ได้ ต้องมีขั้นตอน คือ คลี่คลายมาเป็น อาตมณฺ หรือ
 ปฺราณก่อน จึงจะสามารถคลี่คลายออกไปเป็นเทวตฺกายนอก(อากาศ ลม ไฟ น้ำ ดิน) และ
 เทวตฺกายใน(ลมปฺราณ -ปฺราณที่เป็นอายตนะต่างๆ ฯ) และเข้าไปอยู่ในเทวตฺกายในและ
 เทวตฺกายนอกเหล่านั้นได้ จึงจะเรียกว่าเป็นอาตมณฺภายในสรรพชีวิตทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็น
 วิวัฒนาการไปในรูปลักษณะใหญ่โตเล็กจ้อยอย่างไรก็ตามดังที่ปรากฏรายละเอียดอยู่ใน มุณฺทก-
 อุปนิษัตริ์ 11.1.1, .4, .5, .6, .7, .8, .9 นี่ก็คืออาตมณฺตัวแท้ที่ไม่ตาย เป็นประหนึ่งตัวแทนพหุมนฺที่
 ซักยโศกัสน์ชีวิตและจักรวาลให้มีกำเนิดและสิ้นสุดตามกรรม แต่ตัวตนหรืออาตมณฺที่กล่าวถึงใน
 เศรษฐศูทร-อุปนิษัตริ์ V.11,12 นั้น แสดงให้เห็นว่า กรรมหรือการกระทำในจักรวาลปรากฏ
 การณ์ที่ต้องมีการกินกันและกัน(บริโภคอาหาร/น้ำ/สิ่งภายนอกด้วยอายตนะ)ก่อให้เกิดตัวตน
 (อาตมณฺ)ขึ้น และอธิบายว่าเมื่อตัวตนหรืออาตมณฺไปอาศัยในร่างใด ถือเอาร่างนั้นเป็นที่อาศัยซึ่ง
 ชีวิตที่อาตมณฺ เข้าไปอยู่ก่อปรด้วยคุณต่างๆกันไป(คุณทั้งสามผสมกันในสัดส่วนของแต่ละสรรพ
 สิ่งชีวิตไม่เท่ากัน)ทำให้มีรูปร่าง พฤติกรรม การกระทำกรรมที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้
 ความหลากหลายในจักรวาลปรากฏการณ์จึงเกิดมีขึ้น และการกระทำของชีวิตที่อาตมณฺ
 อยู่ในร่างย่อมติดตามอาตมณฺไปเกิดใหม่ในสถานะตามกรรมนั้นๆ ทำให้อาตมณฺต้องไปอยู่ในชีวิต
 ที่ต่างๆกันออกไป การวิวัฒนาการไปตามกรรมจึงเป็นการวิวัฒนาการที่แสดงให้เห็นความต่อเนื่องของเหตุ

ปัจจัยและผล ก่อให้เกิดความหลากหลายออกไปไม่จบสิ้นของจักรวาลปรากฏการณ์ อย่างไรก็ตามก็ ตามอุปนิษัตถพยายามแสดงให้เห็นว่า กำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลอย่างมีวิวัฒนาการนั้น เป็นไปโดยลำดับขั้นจากสิ่งสูงสุดไปสู่สิ่งต่ำสุดและจากสิ่งต่ำสุดกลับไปสู่สิ่งสูงสุดอีก นั่นก็คือ วิวัฒนาการจากพหุภุมนุที่เหนือกว่าคำอธิบายใดๆว่าเป็นอะไร เป็นสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย(อภฺยร) ที่อยู่เหนือสิ่งปรากฏและไม่ปรากฏ มาเป็น สิ่งที่ไม่ปรากฏ(อฺยฺกฺต)แล้วมาเป็นสิ่งไม่มีอยู่ (อฺสฺต) แล้วเป็นสิ่งมีอยู่(สฺต) แล้วมาเป็นอาตฺมฺนุหรือปฺราภฺน แล้วเป็นอากาศ(ขฺ) ลม(วายุ) แล้วเป็นไฟ/แสงสว่าง(อฺคฺนิ/ชโยติสฺ/เตจ/ตวอาทิตยฺ) แล้วเป็นน้ำ แล้วเป็น ดิน(ปฺฤถิวิ/โลก) หรืออาหาร(สฺสาร์) แล้วเป็นพืชพันธุ์หรืออาหาร แล้วเป็นคน แล้วเป็นน้ำอสุจิ(เรตฺสฺ) จาก น้ำอสุจิทำให้เกิดเป็นคนสืบต่อกันไป คนเมื่อตายก็สลายย้อนกลับไปเป็นสิ่งที่เคยเป็นมา ชาติ หรือเทวดาภายในที่สัมพันธ์กับชาติหรือเทวดาภายนอกมาอย่างไรก็คืนกลับกันไปอย่างนั้น โดย ไปกันเป็นคู่ๆ เช่น น้ำอสุจิจินกลับไปสู่น้ำ ผมหวน ดินกลับไปสู่พืชพันธุ์ ดาวตาคืนสู่ดวงอาทิตย์ มนสฺ(ใจ)คืนสู่ดวงจันทร์ การไต่ย่นคืนสู่ทิศทั้งหลาย ฯลฯ การจะวิวัฒนย้อนกลับคืนไปอย่างไร นั้นก็เป็นไปตามกรรมของสรรพสิ่งและชีวิตอีกเช่นกัน อุปนิษัตถทั้งหลายแสดงให้เห็นตรงกันว่า การวิวัฒนจากพหุภุมน(จักรวาลสัจภาวะ)มาสู่จักรวาลปรากฏการณ์เกิดขึ้นจากเนื้อในหรือ วิวัฒนจากภายในสุด(เกิดจากตบะสมาธิ)คลี่คลายออกมาเป็นชั้นๆ จนท้ายที่สุดแห่งการ วิวัฒนาการของจักรวาลปรากฏการณ์ก็คือ มนุषย เพราะจากมนุषยนี้เท่านั้นที่จะวิวัฒนาการ ย้อนคืนกลับไปสู่จักรวาลสัจภาวะได้ นั่นก็คือ ต้องเกิดจากภายในเบื้องลึกสุดแห่งหัวใจมนุषย เองที่พหุภุมนหรืออาตฺมฺนุหรือจักรวาลสัจภาวะสถิตอยู่ในนั้นตลอดเวลา และการกระทำความกรรม ของมนุषยจากหยาบไปสู่ละเอียดจนพ้นเลยภาวะการกระทำความกรรม(อยู่เหนือกรรม)นั้นแหละจึงจะ ทำให่วงจรการดำรงอยู่ของจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไม่เที่ยงแท้สิ้นสุดลง และสิ้นสุดวิวัฒนาการ ของจักรวาลปรากฏการณ์อย่างแท้จริง ดังเช่น สุพาล-อุปนิษฺ XV.1 ได้แถลงให้เห็นถึงฉากสุด ท้ายของจักรวาลปรากฏการณ์ว่าไฟที่เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์ไหม้หมด ไหม้รวมไปถึงจุดเริ่มแห่งจักรวาลปรากฏการณ์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งไม่ปรากฏรูป(อฺยฺกฺต) สิ่งไม่เสื่อม สลาย(อภฺยร) ความตาย(มฺฤตฺยฺ) ก็คือ(ไฟ)อาตฺมฺนุตนเอง และจากนั้นจักรวาลปรากฏการณ์และ สิ่งที่เหนือกว่าจักรวาลปรากฏการณ์ก็จะเข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพหุภุมนุที่ไม่ใช่อะไร ทั้งนั้นที่เราจะเข้าใจรับรู้ได้ตามประสพการณ์แบบจักรวาลปรากฏการณ์

โศลกอุปนิษัตถสำหรับคำอธิบายตามนัยที่ 3 : โศลกอุปนิษัตถต่อไปนี้ถอดความ จาก ปฺรศฺน-อุปนิษฺ VI.2, .4; ไตฺตฺติรีย-อุปนิษฺ II.1.1; ไมฺตฺรีย-อุปนิษฺ VI.37, .38; มฺฤทฺก-อุปนิษฺ II.1.1, .4, .5, .6, .7, .8, .9; พุทฺทการณฺย-อุปนิษฺ I.2.3 - I.2.6; สุพาล-อุปนิษฺ XV.1 (Radhakrishnan 1953 : 666-667, 541, 849-851, 679-682, 151-153, 890 ; Shastri 1996: 15, 25, 191-192, 17, 84-85, 250)

ตสฺไมะ โหวาระ! อิโหวานตะศรีเร เสามุย ปุรุโษ ยสฺมินเนตะ
โษทศกละ ปุรภาวนตฺติ ||2||

ส ปุราณเมสฺยชต ปุราณาจ จุฑา ขิ วายุรุ ชโยติราปะ ปุฤติวินฺทริยํ มโน 'นฺนํ,
อนฺนาท วิรุยํ ตโป มนฺทราละ กรุม โลกา โลเกษุ จ นาม จ ||4|| (ปุรศฺนฯ VI.2.4)
เขาได้กล่าวกับเขาแล้วว่า "แน่คนตี! แม้ ณ ที่นี้(บนโลก) ในร่างกายนี้ เขาคือปุรุษ ผู้
ซึ่งในตัวเขามีส่วนทั้ง 16 ส่วนบังเกิดขึ้น (2)

เขาได้สร้างแล้วซึ่งปุราณ(ลมปุราณ) จากปุราณเป็นศรัทธา, อากาศ(ขี้),ลม(วายุ),
แสง (ชโยติส),น้ำ,ดิน,อินทรีย์(อวัยวะรับประสาทสัมผัส),ใจ(มนส),อาหาร จากอาหารเป็นพลัง
งาน,คปะ(ความร้อน),มนตร์,การกระทำ,โลกทั้งหลาย และในโลกทั้งหลายก็มี ชื่อ(นาม) (4)

โอมุ พุรุมวิทาปโนติ ปรมุ! ตเทษา 'ภฺยูกตา । สตุยํ ชฺญานมนนตํ พุรุมุ||

โย เวท นิหิตํ จุหายํ ปรมะ วุโยมนุ ॥ โส 'ศฺนุเต สรวานํ กามานํ สท พุรุมณา

วิปฺลฺจิตติ ॥ ตสฺมาท วา-เอตสฺมาทาตฺมน อากาตะ สํภูตะ|| อากาตาท วายะ ॥

วาโยรฺคฺนิ! อคฺเนราปะ! อทฺทฺยะ ปุฤติวิ! ปุฤติวฺยา โอะษยะ । โอะษฺธิภฺโย 'นฺนํ ।

อนฺนาท ปุรุชะ! ส วา เอษ ปุรุโษ 'นฺนรสมยะ । ตสฺเยทเมว คิระ! อยํ ทภฺษิตะ ปฺกษะ!

อยมาตฺมา । อิหํ ปุจฺฉํ ปฺรติษฺฐา । ตทปะเยษ โสฺลโก ภวติ ॥ (ใต้ตฺติรียฯ II.1.1)

โอมุ ! ผู้รู้พหุมนุยอมไปถึงซึ่งสิ่งสูงสุด ในเรื่องนี้ได้กล่าวเอาไว้แล้วว่า "ผู้ใดรู้ซึ่ง
พหุมนุว่าเป็นความแท้จริง เป็นความรู้แจ้ง เป็นอนันต์ อยู่ในที่ลับ อยู่ในที่สูงสุด ผู้นั้นยอมสลาย
สิ่งที่ปรารถนาทั้งปวงร่วมกันกับพหุมนุผู้รู้ทุกอย่าง ดังนั้น แน่ละ จากอาตฺมนุ อากาตได้บังเกิด
ขึ้นแล้ว จากอากาตเป็น ลม จากลมเป็นไฟ จากไฟเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน จากดินเป็นพืชพันธุ์
จากพืชพันธุ์เป็นอาหาร จากอาหารเป็นบุรุษ(คน) เขานี้แน่ละคือคนนี้ซึ่งมีรส(แก่นแท้)เป็น
อาหาร อาหารนี้แน่ละ เป็นหัวของเขา อาหารนี้เป็นซี่กเขาของเขา อาหารนี้เป็นซี่กซ้ายของเขา
อาหารนี้เป็นท้องของเขา อาหารนี้เป็นส่วนล่างของเขาซึ่งเป็นรากฐาน ในเรื่องนี้ก็มีโคลกเช่นกัน

ตสฺมาโทมิตฺยเนไนตฺทฺปาสิตาปริมิตํ เตชสฺ ตตฺ ตฺเรธา 'ภฺหิตมคฺนาวาทิตฺยเอ ปฺราณเ

อเถษา นาทฺยุนนพหฺมิตฺยเอษา 'คฺเนา หุตฺมาทิตฺยํ คมยตฺยโต โย รโส 'สรวตฺ ส อฺทฺติถ

วรุชฺติ เตเนเม ปฺราณะะ ปฺราณเภยะ ปฺรชา อิตฺยโตรฺทาหรนฺติ ยทฺทฺวิรคฺเนา

หฺวยเต ตทาทิตฺยํ คมยติ ตตฺ สฺรูโย รคฺมิภฺริ วรุชฺติ เตนानฺนํ ภวติ, อนฺนาท

ภฺวตานามฺตฺปตฺติรฺทฺยเอวํ หฺยาห । อคฺเนา ปฺราสฺตา 'หฺติชะ สมยคฺาทิตฺยมฺปติษฺฐเต ।

อาทิตฺยาชฺ ชายเต วุฤษฺภฺริ วุฤษฺภฺรณฺนํ ตตะ ปฺรชา ||37||

---| รัมมชฺเย สฺถิตะ โสมะ โสम्मชฺเย หุตาตนะ । เตโชมชฺเย สฺถิตํ สตฺตวํ สตฺตวมชฺเย

สถิต 'จุฑะ! ศรัทธาปราเทตางคฺชฺฐมาตฺรมโณรปฺยณฺวํ ฐยาตฺวาตะ ปรมตํ คจฺฉติ,
 อตฺร หิ สฺสเว กามะ สมหิตา อิตฺติ, อโฏรทาหรนฺติ । อํคฺชฺฐปราเทตศรัทธาตฺร
 ปฺรทีปปรตาวตฺ ทุวิสฺสทฺริชา หิ । ตท พฺรหฺมาภิชฺฌูมานํ มโห เทโว ภูวานนฺยาวิเวศ
 โอมุ นโม พฺรหฺมณ นมะ ॥38॥ (โมตฺรี ๗ VI.37-38)

ดังนั้นบุคคลพึงกระทำสมาธิด้วย"โอม" ซึ่งสูงส่ง ไม่มีขีดจำกัด สิ่งนั้น(โอม)ได้ถูกทำ
 ให้ปรากฏเป็น 3 รูป : ไฟ ในดวงอาทิตย์ ในลมปราณชีวิต ครานี้ นี่คือนาฬิก(เส้น)ซึ่งเป็นช่อง
 ทางที่อาหารมากมายที่ได้ส่วในไฟนี้ ไปสู่ดวงอาทิตย์ พลัง(รส)ที่เหลือหลั่งลงจากดวงอาทิตย์
 คือบร้อรงอุทิศ ด้วยสิ่งนี้ชีวิตทั้งหลายเหล่านี้ย่อมคงอยู่ จากสิ่งมีชีวิตย่อมทำให้เกิดประชากร
 (ลูกหลานสืบต่อ) ในเรื่องนี้เขาได้กล่าวว่า เครื่องส่งเวทย์ที่ใส่ในไฟย่อมไปสู่ดวงอาทิตย์ ดวง
 อาทิตย์หลัง(ฝนเครื่องส่งเวทย์)ลงมาพร้อมกับลำแสง(แสงสว่าง) ด้วยสิ่งนี้จึงเกิดเป็นอาหาร จาก
 อาหารก็ทำให้เกิดการผลิสิ่งมีชีวิต ในเรื่องนี้ได้กล่าวไว้แล้วว่า การ(ใส่เครื่อง)ส่งเวทย์บูชาในไฟ
 อย่างเหมาะสมย่อมไปถึงดวงอาทิตย์ จากดวงอาทิตย์มีฝนออกมา จากฝนก็เป็นอาหาร จาก
 อาหารนั้นก็เป็นสิ่งมีชีวิต (37)

--- ในกลางดวงอาทิตย์มีดวงจันทร์สถิตอยู่แล้ว ในกลางดวงจันทร์มีไฟสถิตอยู่แล้ว
 ในกลางไฟมีความถึงงาม(สถิต)อยู่แล้ว ในกลางความถึงงามมีสิ่งที่ไม่อาจทำลายได้สถิตอยู่
 แล้ว เมื่อได้ทำสมาธิถึงเขาผู้ซึ่งมีขนาดเพียงเท่าหัวแม่มือที่แผ่อยู่ในร่างกาย ผู้ซึ่งเล็กกว่าสิ่ง
 ที่เล็กบุคคลย่อมไปสู่สภาวะอันสูงสุด เพราะว่า มีสิ่งนำปรารถนาทั้งปวงรวมอยู่ในนั้น เรื่องนี้เขา
 ทั้งหลายกล่าวว่า เพียงเท่าหัวแม่มือแผ่อยู่ในร่างกายเหมือนดั่งเปลวประทีปที่โชติช่วงอยู่
 สองหรือสามเท่า พุทธมนุที่ที่ได้รับการสรรเสริญ เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ได้เข้ามาอยู่ในโลกทั้ง
 หลาย โอม! น้อมคารวะพุทธมนุ น้อมคารวะ (38)

ตเตตตฺ สตฺยํ ยถา สฺสทีปฺตาทฺ ปาวากาทฺ วิสฺสุลฺลิตฺตอะ สหสฺรตฺส ปฺรภาวนฺเต สฺสูปาอะ ।

ตถากุญฺจาทฺวิวิชาะ เสามุย ภาวาอะ ปฺรชายนฺเต ตตฺร ใจวาปิยนฺติ ॥1॥

 อคฺคินฺร มูรฺชา จภฺษุเม จนฺทฺรสุรฺยา ทิตฺตะ ไศฺรตฺเร วาถ วิวฺฤตฺตาสฺ จ เวทาะ วายุอะ

ปฺราโณ หฤทฺธํ วิศฺวามสฺย ปทฺทฺยํ ปฏฺถิวิ หุเยษฺ สฺสรวฺภูทณฺตฺราตฺมา ॥4॥

ตสฺมาทคฺคินิ สมิทฺธ ยสฺย สฺสฺรฺยะ โสมาตฺ ปฺรชฺนุย โอบฺชยะ ปฏฺถิวิยามุ

ปฺมานุ เรตตะ ลิตฺถจติ โยนิตฺตายํ พหฺวีะ ปฺรชาะ ปฺรฺชาตฺ สํปฺรสุตตะ ॥5॥

ตสฺมาทฺ ฤจจะ สาม ยชฺฐิ ทิภฺษา ยชฺฐาสฺ จ สฺสเว กฺรตฺโว ทกฺขิณฺนาคฺ จ ।

ลิวฺตฺสฺรศฺ จ ยชฺมานศฺ จ โลกาอะ โสโม ยตฺร ปาเต ยตฺร สฺสฺรฺยะ ॥6॥

ตสฺมาจฺ จ เทวา พหฺวสา สํปฺรสุตตะ สาธุยา มนฺชฺยาะ ปตฺโว วยํสิ ।

ปฺราณปาเนนา วรีหิยเวา ตปศฺ จ ศฺรทฺธา สตฺยํ พฺรหฺมจฺรยํ วิริศฺ จ ॥7॥

สปฺต ปฺราณะ ปฺรภาวนฺติ ตสฺมาตฺ สปฺตารฺจิชะ สมิชชะ สปฺต โหมาะ ।

สพฺต อิมเ โลกา เยษุ จรฺนติ ปฺราณํ คุหาศยา นฺนิหิตาเ สพฺต สพฺต ॥8॥

อตตะ สมุทฺรา คิริยศ จ สรวเ ‘สฺมาตุ สฺยนฺทนต์ สินฺทวเ สรวฺรูปาเ ।

อตศ จ สรวา โอะษโโย รสศ จ เยไนษ ภูโตสฺ ติษฺฐเต หฺยณฺตราตฺมา ॥9॥

(มณฑกฯ ॥.1.1,.4,.5,.6,.7,.8,.9)

สิ่งนี้คือความแท้จริง ปรากฏไฟนับพันที่มีรูปเหมือนกันปะทุออกมาจากไฟที่ลุก
โพรงฉันท ไฉนคนดี! สิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดย่อมออกมาจากสิ่งที่ไม่เสื่อมสลายและกลับเข้า
ไปสู่สิ่งนั้นฉันนั้น (1)

เรามีไฟเป็นศีรษะ ดวงตาคือดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ทิศเป็นหูและคำพูดคือพระ
เวททั้งหลายที่ถูกเผยออกมา ลมเป็นลมปราณ (ปราณ) หัวใจเป็นจักรวาล (สิ่งที่ออกมา)จากเท้า
เป็นแผ่นดิน และ เขาเป็นอาตมของสรรพชีวิตทั้งปวง(4)

ออกมาจากเขานี้เป็นไฟซึ่งดวงอาทิตย์เป็นเชื้อเพลิง จากดวงจันทร์เป็นฝน(จากฝน)
เป็นพืชพันธุ์บนดิน ชายหลังอสูริในหญิง ประชากรมากมายถูกทำให้เกิดขึ้นจากปุรุข(พुरुหมน)
(5)

ออกมาจากเขานี้เป็นฤดูแล้ง สามเวท ยสุรเวท การตั้งพิธีกรรม พิธีกรรมทั้งปวง การ
ฉลองและสิ่งอุทิศถวายในพิธีกรรม และปี และผู้ประกอบพิธี และโลกทั้งหลายที่ดวงจันทร์ทำให้
บริสุทธิ์ และที่ซึ่งมีดวงอาทิตย์ (ส่องแสง)(6)

และออกมาจากเขานี้ เทวดาทั้งหลายได้บังเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย เทพยดา มนุษย์
วัวควาย นก ลมหายใจเข้า-ออก(ปราณ-อปาน) ข้าว และข้าวบาเลย์ ทบะ ศรัทธา ความจริง
พรหมจรรย์(การดำรงชีวิตโดยไม่มีเรื่องทางเพศ)และกฎหมาย (7)

ลมปราณทั้งเจ็ดย่อมออกมาจากเขานี้ เปลวไฟทั้งเจ็ด ควัน เครื่องสังเวชบูชาทั้งเจ็ด
โลกทั้งเจ็ดเหล่านี้ ซึ่งในโลกเหล่านี้ลมปราณชีวิตเคลื่อนไป เจ็ดและเจ็ดสิ่งนี้อาศัยอยู่ในที่ลับ
(แห่งหัวใจ) (8)

ออกมาจากเขานี้ เป็นมหาสมุทรและภูเขทั้งปวง จากเขา สายน้ำทั้งหลายทุกรูปแบบ
ไหลไป และออกจากเขาผู้ที่เป้นพืชพันธุ์ทั้งปวงและรสทั้งหลาย ด้วยสิ่งเหล่านี้แหละ ธาตุทั้ง
หลายและอาตมณภายในถูกคำชูอยู่ (9) ।

ส เทรธาคฺมานํ วฺยกรฺฐาทิตฺยํ ตฤติยํ วายู ตฤติยํ ส เอษ ปฺราณสฺตฺเรธา วิหิตาเ
ตฺสย ปฺราจี ทิวิโร ‘เสา จาเสา จิรฺเมา อตฺสย ปฺรติจี ทิกฺ ปุจฺณมเสา จาเสา จ
สฤตฺเยา ทกฺษิณฺหา จิตฺติ จ ปารุเศว, เทยาะ ปุณฺธุมนฺตริกฺษมฺมฺมฺมิมฺมฺระ ส
เอโษ ‘ปฺสุ ปฺรติษฺฐิตฺย ตฺยร ภาว จิตฺติ ตเทว ปฺรติติษฺฐตฺยเวิ วิทฺวาน ॥3॥

โส ‘กามยต ทุติโย ม อาตฺมา ซาเยเตติ ส มนฺสา วาจิ มิถุนํ สมภวทศนํยา
มฤตฺยฺสฺ ตทฺยทฺ เรต อาสิตฺ ส สํวตฺสโร ‘ภาวทฺ । น ห ปฺรา ตตะ สํวตฺสโร อาส
ตเมตาวนฺตํ กาลมพิภะ ยาวานํ สํวตฺสโร ตเมตาวตตะ กาลสฺย ปฺรสฺตาทสฺสฤตฺ ตํ

ชาตมภิฎาพทาทส ภณกโรตฺโส วาถภาวตฺ ॥4॥

ส โลกษต ยทิ วา อิมมภิมฺสเย กนฺโธ ‘นฺนํ กโรษย อิติ ส ตยา วาจา เตนาคฺค มนํ
 สรวมสฺสยต ยทิทํ กิจฺจ, รุโ จ ยชฺฐิ สามีนิ จฉนฺทาสิ ยชฺญานปฺราชา: ปศฺนุ
 สะ ยทฺยเทवासฺสยตตะ ตตฺ ตทตฺตุมฺหฺริยต สรวํ วา อตฺตํติ ตททิตเรทิติตฺวํ
 สรวสฺสยตสฺยาตฺตา ภวติ สรวมสฺยานนํ ภวติ ย เอวเมตททิตเรทิติตฺวํ เวท ॥5॥
 โส ‘กามยต ภูยสา ยชฺญน ภูโย ยเชยติ । โส ‘ศฺรามยตฺส ตโป ‘ตปฺยต
 ตสฺย ศฺรานตสฺย ตปฺตสฺย ยโต วิริยมฺทกฺกรามตฺ! ปฺราณา ไว ยชฺโณ วิริยํ
 ตตฺ ปฺราณยชฺชตฺกฺกรานตฺเชฺสฺส ศฺริวํ ศฺวยิตุมฺหฺริยต ตสฺย ศฺริว เอว มน อาสิตฺ ॥6॥

(พฤตพารณยกฯ 1.2.3-6)

เขาได้แบ่งตัวเองออกเป็นสามส่วน (นอกจากไฟแล้ว-ซึ่งกล่าวไว้ในโคลกก่อนหน้านี)
 ดวงอาทิตย์เป็นหนึ่งในสามส่วน เขานี้คือปฺราณ ซึ่งแบ่งตัวเองออกเป็นสาม ทิศตะวันออกคือหัว
 ของเขา(ม้า) และแขนของเขาคือข้านั้นและข้านั้น(ข้างซ้ายและข้างขวา) ครานี้ทิศตะวันตกคือ
 หางของเขาและสะโพกสองข้างคือทศนั้นๆ ทิศใต้และทิศเหนือเป็นด้านข้างของเขา ท้องฟ้าเป็น
 หลัง บรรยากาศเป็นท้อง และโลกนี้เป็นหน้าอก เขานี้ยืนอยู่อย่างมั่นคงบนน้ำ ใครก็ตามที่รู้เช่น
 นี้ เขาผู้นั้นย่อมยืนหยัดอยู่อย่างมั่นคง ไม่ว่าเขาจะไปทีใดก็ตาม (3)

เขาได้ปรารภมาแล้วดังนี้ "ขอให้อาตมณฺห์ครั้งที่สองจงบังเกิดขึ้นจากฉัน" เขาได้กลายเป็น
 เป็นคู่คือคำพูดคู่กับใจ ความหิวคู่กับความตาย สิ่งใดเป็นเชื้อพันธุ์(เรตฺส)สิ่งนั้นได้กลายเป็นปี
 แล้ว แ่นละ แต่ก่อนนั้นยังไม่มีปี เขาได้อุ้มชูเขา(ปี)นานนับปี ครั้นสิ้นสุดเวลาได้ส่งเขาออกไป
 แล้ว เมื่อเขาเกิดมา เขา(ความตาย)ได้เปิดปากออกแล้ว เขาได้กระทำการส่งเสียงร้อง(ภณ) สิ่ง
 นั้นแนละได้กลายเป็นคำพูดแล้ว (4)

เขาได้คิดแล้วว่า "หากว่าฉันทำลายสิ่งนี้ ฉันจะกระทำอาหารได้น้อย" ด้วยวาจานั้น
 ด้วยอาตมณฺห์นั้น เขาได้สร้างสิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล) ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่อยู่ที่นี่ (สิ่งนั้น)คือฤคเวท
 ยชุรเวท สามเวท ฉันทํ พิธีกรรมทั้งหลาย ประชากรทั้งหลาย ปศุสัตว์ทั้งหลาย สิ่งใดก็ตามที่เขา
 ได้ทำให้บังเกิดขึ้น สิ่งนั้นเขาได้ถือปณฺหาว่าจะกินสิ่งนั้น แ่นละเพราะเขาย่อมกินสิ่งทั้งปวง
 เพราะฉะนั้นนั่นจึงเป็นความเป็นอกิตติของอกิตติ บุคคลผู้รู้เช่นนี้คือความเป็นอกิตติของอกิตติย่อม
 กลายเป็นผู้กินสิ่งทั้งปวงที่นี่ และสิ่งทั้งปวงย่อมกลายเป็นอาหารสำหรับเขา (5)

เขาได้ปรารภมาแล้ว "ขอให้ฉันบูชาอีกครั้งด้วยเครื่องบูชา" เขาได้หยุดตัวเองแล้ว
 เขาได้ทำตบะ เมื่อเขาได้หยุดพักและได้มีตบะแล้ว บารมี(ยศฺส)และความกล้าแข็ง(วิริย)ได้ออก
 มาแล้ว แ่นละ ปฺราณ(ลมปฺราณ)คือบารมีและความกล้าแข็ง ดังนั้นในการจากไปของลมปฺราณ
 ร่างกายของเขาพองขึ้น มนสฺ(ใจ) ได้อยู่กับข้าง นั้นแหละ(6) ।

ออก ไหน ไรภาวะ ปปรจุจ ภควนฺโธ ‘ยํ วิชฺญานฉน อุตฺกฺกรามนฺส เกน กตรท วา ว
 สฺถานํ ททิตติ ตสฺไม ส ไหวาจ โย ‘ยํ วิชฺญานฉน อุตฺกฺกรามนฺ ปฺราณํ ททิต,อปานํ

วุยานมฺหทานํ สมานํ ไวรุมภํ มุขฺยมนฺตรยามํ ปฺรภณฺชนํ กุมารํ ศฺยเนํ ศฺยเวตํ กถฺยณฺณํ
 นาคํ ทหติ ปฏฺธิวฺยาปสฺสเทโชวฺยา วากาณํ ทหติ ชาคริณํ สุวปฺตํ สุษุปฺตํ ฐึรียํ จ มหตาํ จ
 โลกํ ปรี จ โลกํ ทหติ โลกาโลกํ ทหติ ชฺรมาชฺรณํ ทหติ, อภาสฺตรมมฺรยาทํ นิราโลกมตะ
 ปรี ทหติ มหานตํ ทหติ, อวฺยภตํ ทหติ, อภฺษรํ ทหติ มฤตฺยํ ทหติ มฤตฺยฺร วั ปเร เทว
 เอกิภวตฺติติ ปฺรสุตฺตานํ น สนฺ นาสนฺ น สทลทิตฺยฺเยตนํ นิรวาณานุศาสนมิตฺติ

เวทธานุศาสนมิตฺติ เวทธานุศาสนมฺ ॥ (สุพาละ ๙ XV.1)

ครั้นแล้วไรกว ก็ถามขึ้นว่า "ท่านที่เคารพ สิ่งนี้ซึ่งเป็นมวลแห่งความรู้แจ้งนั้นหลังจากเคลื่อนไปสู่เบื้องบน เฝ้าโอรุณฐานที่รองรับได้อย่างไรกัน ด้วยวิธีไหนกัน ?" เขาก็ได้ตอบเขา(ไรกว)แล้วว่า "อาตมณฺนี้ที่เคลื่อนไหวไปสู่เบื้องบน ย่อมเฝ้าโอรุณฐาน อปาน วุยาน อุกฺทาน สมาน ไวรุมภ มุขฺย อนุตรยาม ปฺรภณฺชน กุมาร ศฺยเน ศฺยเวต กถฺยณฺณ นาค อาตมณฺนี้ย่อมเฝ้าโอรุณฐาน น้ำ ไฟ(แสง) ลม อากาศ อาตมณฺนี้ย่อมเฝ้าโอรุณฐานที่ขึ้น ภาวะหลับฝัน ภาวะหลับสนิท(ไม่ฝัน) และภาวะตฺริย และโลกอันแข็งแกร่งใหญ่โตนี้และโลกอื่น อาตมณฺนี้ย่อมเฝ้าโอรุณฐานธรรมและอธรรม หลังจากนั้น อาตมณฺนี้เฝ้าโอรุณฐานที่ปราศจากโลภียํ ปราศจากขอบเขต ปราศจากสิ่งปรากฏ อาตมณฺนี้ย่อมเฝ้าโอรุณฐานมหตฺ ตตฺตว อาตมณฺเฝ้าโอรุณฐานสิ่งที่ไม่ปรากฏ (อวฺยภต) อาตมณฺเฝ้าโอรุณฐานสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย(อภฺษร) อาตมณฺนี้ย่อมเฝ้าโอรุณฐานความตาย(มฤตฺย) และความตายย่อมกลาย เป็นหนึ่งเดียวกับผู้สูงสุดทั้งสองสํวํ ในภาวะสูงสุดนั้น ไม่ใช่สิ่งมีอยู่(สท) ไม่ใช่สิ่งไม่มีอยู่(อสท) ไม่ได้เป็นทั้งสท(สิ่งมีอยู่)และอสท(สิ่งไม่มีอยู่) สิ่งนี้คือคำสอนไปสู่ความหลุดพ้น(นิรวาณ) นี่คือนิยามของพระเวท นี่คือนิยามของพระเวท ।

2. ชีวิตโดยเฉพาะชีวิตมนุษย์มีกำเนิดและการสิ้นสุดไปอย่างไร ? อุปนิษัทแสดงเรื่องนี้ไว้มากมายเพราะตระหนักดีว่าอุปนิษัทเกิดขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มนุษย์ได้เรียนรู้เป็นแนวทางไปสู่การหลุดพ้นจากวงจรสํวํวิวัฒนาการของจักรวาลปรากฏการณ์เพื่อกลับไปสู่จักรวาลสัจภาวะหรือพรหมณฺ มนุษย์จึงจำเป็นต้องเข้าใจที่มาที่ไปของตนเอง คำอธิบายภาพรวมต่อไปนี้ได้มาจากการวิเคราะห์สรุปเนื้อหาสาระที่ปรากฏในโคลงอุปนิษัทต่างๆ ได้แก่ ไปงคฺล-อุปนิษัท II.2-II.6, II.11; พุทฺททรรณฺย-อุปนิษัท I.4.3-6, VI.2.16, III.2.13, VI.4.1, 2, 11, 20, 21, III.2.10, III.9.28, I.4.16, IV.3.36, IV.4.1-6, V.9.1, V.10.1 ; ฉานฺโทคฺย-อุปนิษัท V.4.1-V.9.2, V.10.1-8, VIII.12.1, VIII.6.5, VIII.6.6, VIII.15.1; เกาณฺตีคฺย-อุปนิษัท I.2-4; ปฺรศฺน-อุปนิษัท I.14, II.1-7, III.6, 7, V.2-6, III.12; โอตเรย-อุปนิษัท III.1.3 ; กฐ-อุปนิษัท II.1.10-11, II.3.16; มุณฺฑก-อุปนิษัท II.2.3, 4, 8, I.2.7, 10, 11; ไมตฺรี-อุปนิษัท VI.21 (Radhakrishnan 1953 : 908-910, 913, 164-166, 314-315, 217, 321, 324, 327-328, 216, 243-244, 171-172, 268-299, 273, 295, 296, 428-431, 431-433, 508, 500, 501, 512, 754-756, 655, 655-657, 659, 664-665, 660, 523, 634, 647, 683-684, 676-678, 832; Shastri 1996 : 421-422, 423, 88, 129, 103, 133, 102-103, 110-111, 90, 117, 117-118, 124, 61, 62, 82, 80, 83,

195-196, 11, 12, 13, 14, 33, 8, 10, 18, 16-17, 186) คำอธิบายมีดังนี้ เมื่อจักรวาลปรากฏ การณ์กำเนิดจากพหุมนุซึ่งเป็นจักรวาลสัจภาวะแล้ววิวัฒนาการไปโดยลำดับ ในสายใยที่ถัก ทอไขว้กันไปมา เชื่อมโยงเทวตาทภายนอกและเทวตาทภายในให้สัมพันธ์กันเป็นวงจรหรือวัฏฏะ แห่งการกำเนิด-คงอยู่-สิ้นสุด(เสื่อมสลาย/ตาย) โดยมีพหุมนุเป็นผู้อยู่ภายในและภายนอกแห่ง จักรวาลปรากฏการณ์เพื่อคำฐทุกสิ่งทุกอย่างนี้ ชีวิตอันเป็นผลจากวิวัฒนาการของจักรวาล ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงดำเนินไปตามวัฏฏะนี้และความเป็นไปแห่งกฎของจักรวาลปรากฏ การณ์ที่สัมพันธ์กับพหุมนุด้วย แต่เพราะกรรมที่ชีวิตแต่ละชีวิตกระทำทำให้ชีวิตแต่ละชีวิต แปรลกแยกแตกต่างกันออกไป ต่างสร้างวงจรเวียนว่ายตายเกิดในรูปแบบต่างๆกัน ซึ่งการเป็น ไปดังนี้พ้นเลยจากความรับผิดชอบของพหุมนุหรืออาตมุนุซึ่งเป็นตัวแท้ที่เป็นอมตะสถิตอยู่ใน ทุกสรรพสิ่งและชีวิตนั้น ไปจุล-อุปนิษทุ ॥.2-6 พรรณนาให้เห็นการก่อรูปของชีวิตที่มีร่างกาย และสิ่งที่อยู่ภายในร่างกาย ตั้งแต่อวัยวะรับทำงาน(กรเมนทรี) อวัยวะแห่งการรู้(ชญาเนนทรี) ซึ่งสัมพันธ์กับลมปราณหลักและย่อย ประสาทภายใน เหล่านี้ล้วนคลี่คลายมาจากมหาภูต(ธาตุ ทั้ง 5) มหาภูตคลี่คลายได้ก็เพราะพระผู้เป็นเจ้าหรือพหุมนุได้เข้าไปอยู่ภายในแล้วรวมสัทส่วน หรือแยกสัทส่วนของธาตุเหล่านี้ตามสภาวะของเทวะภายนอก-ภายในและคุณทั้งสาม(เรียกว่า เป็นอัสของสิ่งใด ก็เป็นไปตามสิ่งนั้น เช่น ปุถุวิธัส ก็กลายเป็น หัว ผิวหนัง อวัยวะภายใน กระดูก เนื้อ เล็บ ถ้า ราชสูธ ก็ทำให้เกิดลมปราณชีวิตต่างๆ ถ้า สดตวธัส ก็ทำให้เกิดประสาท ภายใน เช่น มนส พุทธิ จิตต อหการ) ไปจุล-อุปนิษทุ ॥.2-6 มองว่า สิ่งทีคลี่คลายออกมา ประกอบกันเป็นชีวิตนี้ แท้จริงแล้วคือ ผักหรือเปลือกหุ้มห่อตัวแท้ไว้เป็นชั้นๆ เรียก โกศ มีอยู่ 5 ชั้น(ปณจโกศ) คือ อาหารหรือสสารซึ่งเป็นร่างกาย ลมปราณ(ปราณ) มนส(ใจ) วิชญาณ (ความรู้) อานนท(ความสุขสูงสุด) และกล่าวว่า เปลือกชั้นในสุดหรืออานนทนี้เองที่เป็นต้นเหตุ ให้เกิดชีวิต หมายความว่า อานนทคือ ชั้นที่เป็น อาตมุนุ หรือตัวแท้ของชีวิต พุทธทการณยก-อุปนิษทุ 1.4.3-6 ไม่อธิบายว่า ชีวิตประกอบขึ้นด้วยอะไรบ้างและส่วนไหนเป็นอย่างไร วิวัฒนาการไป อย่างไรกว่าจะเป็นชีวิตดังเช่นที่ไปจุล-อุปนิษทุ ॥.2-6อธิบายไว้ข้างต้น แต่ชี้ลงไปว่า ชีวิต เกิดจากการแบ่งตนของผู้สร้าง(ปราชปติ)ที่คลี่คลายมาจากพหุมนุ การแบ่งตนออกเป็นสอง ส่วนนี้ทำให้เกิดเพศผู้-เพศเมีย และการรวมกันของสิ่งมีชีวิตเพศผู้-เพศเมียนำไปสู่การเกิดเป็น มนุษย์คู่แรกขึ้น พุทธทการณยก-อุปนิษทุนี้เห็นว่า มนุษย์ชาย-หญิงเกิดขึ้นก่อน แล้วสัตว์ใหญ่ น้อยจึงวิวัฒนาการไปตามลำดับ เป็นคู่ๆกันไป อันเกิดจากการเปลี่ยนรูป(แปลงร่าง)ของสิ่งมีชีวิต เพศเมียก่อน แล้วเพศผู้เปลี่ยนตามเพื่อให้เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตต่างๆที่มีรูปร่างอันหลากหลาย และ ต่อจากนี้ไปการสืบสานเผ่าพันธุ์ของแต่ละรูปร่างของสิ่งมีชีวิตล้วนเหมือนกัน คือต้องมีเชื้อพันธุ์ (เรตส) การกินกันและกัน(การบริโภค อาหารฯ)ทำให้ชีวิตดำรงอยู่และมีเชื้อพันธุ์ ด้วยเชื้อ พันธุ์นี้เองที่ทำให้ชีวิตสืบทอดต่อมาและขยายเผ่าพันธุ์ ฉานโทคย-อุปนิษทุV.4.1-V.8.2 และ V.10.1-V.10.8 ซึ่งมีข้อความคล้ายคลึงกับพุทธทการณยก-อุปนิษทุV.2.9-13 และ VI.2.15- VI.2.16 กล่าวถึงที่มาที่ไปของเชื้อพันธุ์(เรตส)ที่ทำให้สรรพชีวิตในโลกกำเนิด-ดำรงอยู่-สิ้นสุด

เป็นวงจร ทั้งที่สัมพันธ์กับเทวตาทนภายใน และกรรม(การกระทำ)ของชีวิตนั้นๆ โดยใช้คำอธิบายว่า เป็นการกระทำ"การสังเวกระเบียง"และ "การเป็นอาหาร-กินอาหาร"ของเทวตาทนภายใน-เทวตาทนภายในต่อกันและกัน(ชุดหนึ่ง)จึงเกิด เทวตาทนภายใน(ชุดอื่นๆ)เชื่อมโยงกันไปเป็นทอดๆ และในท้ายที่สุด เมื่อให้เครื่องสังเวกระเบียงกับอาหาร เรตส(เชื้อพันธุ์หรืออสุจิ)ก็เกิดขึ้นมา เรตสนั้นโดยลำพังไม่อาจทำให้เกิดชีวิตได้ ฉะนั้นโดยอุปนิษก-อุปนิษกและพุทธทศน-อุปนิษกข้างต้นรวมทั้งพุทธทศน-อุปนิษกVI.4.1,.2,.11,.20,.21 ซึ่งให้เห็นว่าต้องมีการสมสู่ระหว่างชาย-หญิง เรตส(อสุจิ)จากชายจึงเข้าไปสู่ครรภ์ของหญิง แต่นั่นก็ยังไม่ทำให้เกิดการปฏิสนธิเพื่อกำเนิดออกมาเป็นสิ่งมีชีวิตได้ หากปราศจาก"การให้เครื่องสังเวกระเบียงแก่เทวตา" ซึ่งตีความได้ว่า หมายถึงการเกิดสภาวะที่เหมาะสมของเทวตาทนภายในและเทวตาทนภายนอกกับสิ่งบำรุงเลี้ยงเรตส(อาหาร/สสาร)และเจตจำนงร่วมกัน(การให้) จึงจะทำให้เกิดเป็นชีวิต และกระบวนการ"ให้เครื่องสังเวกระเบียง"เป็นทอดๆแสดงถึงความเกี่ยวพันของทุกสิ่งทุกอย่างอย่างรวมทั้ง"กรรม"ที่ทำให้ชีวิตจากเรตสเป็นไปต่าง ๆ นานา ฉะนั้นโดยอุปนิษกV.10.6 กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ผู้ใดก็ตามกินอาหารใด ผู้ใดครั้นน้ำเมลิคพันธุ์ใด เขาก็จะเป็นเหมือนเช่นนั้นเท่านั้น" โอตเร-อุปนิษกIII.1.3 อธิบายสรุปว่า พุทมนุ ปรชาปติและธาตุทั้ง5 คือดิน ลม อากาศ น้ำ แสง(ซึ่งเป็นเทวตาทนภายใน) ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะคลี่คลายมาจากพุทมนุด้วยกันทั้งนั้น และอยู่ในสายใยของพุทมนุหรือปรชาปติเหมือนกัน แต่เรตสที่ผสมกันนั้นก่อนมาเป็นชีวิตเกิดจากสิ่งหล่อหุ้มหรือรองรับที่ต่างกันไปตามตั้งแต่ต้นแล้ว คือ เกิดจากไข่บ้าง จากมดลูกบ้าง จากเหงือบ้าง จากหน่อบ้าง และเมื่อเกิดออกมาเป็นชีวิต "กรรม"ที่สิ่งมีชีวิตนั้นๆกระทำการย่อมนำไปสู่การเกิดใหม่ในรูปร่างใหม่ที่อาจออกมาจากไข่ มดลูก หน่อ เหงือได้ทั้งสิ้น ฉะนั้นโดยอุปนิษกV.4.1-V.9.2, V.10.1-8 ; พุทธทศน-อุปนิษก VI.2.16, III.2.13 ซึ่งให้เห็น วงจรของการกำเนิด-คงอยู่-ตายและหลังความตายแล้วกลับมาเกิดอีกของชีวิตอย่างเป็นลำดับและเป็นขั้นตอนที่มี"กรรม"เป็นเครื่องชี้ว่า จะไปสู่ขั้นตอนใดบ้างหรือวิถีทางใดบ้าง และแสดงให้เห็นว่า การกระทำการกรรมดีไปสู่โลกสวรรค์และได้เสวยสุขอยู่นั้น ไม่ใช่ภาวะสิ้นสุดหรือจุดหมายปลายทางสุดท้ายที่แท้จริงจะต้องกลับมาเกิดอีกเกาศติพุทมนุ-อุปนิษก I.2,.3,.4 ให้รายละเอียดว่า จุดสิ้นสุดแห่งวิถีของชีวิตจริงๆแล้วคือการไปสู่โลกพุทมนุหรือพุทมนุโลก ซึ่งหลุดพ้นจากทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว พุทธทศน-อุปนิษก III.9.20 อธิบายอย่างแยบยล โดยใช้ความเปรียบว่า มนุษย์มิได้ต่างอะไรไปจากต้นไม้ เกิดได้ ตายได้และเกิดใหม่ได้จากเรตส แต่เรตสไม่ใช่สิ่งที่ทำให้เกิดเกิดใหม่ เพราะเรตสจะเกิดเป็นชีวิตได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในร่างที่ยังมีชีวิต แต่ถ้าสิ่งนั้นเป็นร่างที่ไร้ชีวิต(ตายแล้ว) เรตสก็ไปให้ชีวิตอีกไม่ได้ มีแต่เพียงตัวแท้หรืออาตมนุเท่านั้นที่ไม่ตายเมื่อร่างกายของสิ่งมีชีวิตตายอาตมนุนี้แหละที่ทำให้เกิดเป็นชีวิตขึ้นมาใหม่โดยอาศัยเรตสในร่างที่มีชีวิตอื่นๆได้ แต่เฉพาะอาตมนุก็จะไม่ไปเกิดใหม่ต้องมีกรรมที่เกิดจากการกระทำของชีวิตที่ผ่านมาหล่อหุ้มหรืออาตมนุพาไปเกิดใหม่ตามผลแห่งกรรมนั้นๆหากชีวิตที่ผ่านมาอันนั้นหมดสิ้นกรรมก็ไม่มีสิ่งใดพาอาตมนุไปเกิดดวงจรการเวียนเกิดเวียนตายก็จบสิ้นลง อาตมนุก็กลับไปรวมกับพุทมนุ

ดั้งเดิม หากจะทำให้ชีวิตสิ้นสุดลงจริงๆ ไม่เกิดอีกจะต้องทำอะไร? พุทธทาสยก-อุปนิษทุ 1.4.16 ชี้แนะว่า จะต้องเห็นว่าอาตมโนคือโลกของทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นโลกเดียวเท่านั้นที่ไม่มี ความแตกต่างกันเลย กฐ- อุปนิษทุ 11.1.10-11 สนับสนุนว่า หากยังเห็นความหลากหลาย แตกต่างกันของสรรพสิ่งมีชีวิตในโลกทราบนั้นก็ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุด การที่จะ รวมเข้ากับพหุมนุดจตุตถภูตธรรมกับเป้าตามความเปรียบในมณฑก-อุปนิษทุ 1.2.3, 4, 8 นั้นอยู่ที่จิตของมนุษย์อันสงบสมาธิและปฏิบัติตะ ภิภาจารตามที่มีมณฑก-อุปนิษทุ 1.2.7, 10, 11 ได้ชี้แนะไว้ซึ่งพุทธทาสยก-อุปนิษทุ IV.3.36, IV.4.1-6 เพิ่มเติมว่า ต้องเป็นจิตที่ปราศจากกิเลส เป็นอิสระจากความปรารถนาทั้งปวง เศวตาศวตร-อุปนิษทุ 1.6 ชี้ว่า การไม่เห็นความแตกต่าง ระหว่างสรรพสิ่งมีชีวิตกับตนเองในโลกนี้ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้จิตหลุดพ้น แต่จะต้องไม่เห็น ความแตกต่างระหว่างตนเองกับพหุมนุดด้วย นั่นก็คือไม่เห็นว่าเป็นตัวแท้ที่อยู่ในตน แตกต่างไปจากพหุมนุดที่เป็นองค์รวมแห่งตัวแท้ของทุกสิ่งทุกอย่างด้วย ไมตรี-อุปนิษทุ VI.21, ปุรตน-อุปนิษทุ 11.6, 7, V.2-6, กฐ-อุปนิษทุ 11.3.16, ฉานโตคย-อุปนิษทุ VIII.6.5, 6, พุทธทาสยก-อุปนิษทุ V.9.1 อธิบายภาพชีวิตที่กำลังจะตายและเมื่อตายแล้วโดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้ที่ตายแต่ยังมีกิเลสธรรมกับผู้ที่ตายโดยปราศจากกิเลสธรรม สิ่งที่จะไปเกิดใหม่หรือไม่ไปเกิดใหม่มีความเคลื่อนไหวที่แตกต่างกัน ข้อความที่อธิบายอย่างสอดคล้องกันก็คือ นาคี หรือเส้น โลหิตของหัวใจที่มีรอยหนึ่งเส้นและมีสาขาอีกเจ็ดพันสองร้อยเส้นนี้จะเคลื่อนไปสู่ที่สูงโดยเชื่อม กับลมปราณ เชื่อมกับคำว่า โอมุ และเชื่อมกับ มนสु ถ้าเส้นนาคีพุ่งขึ้นไปสู่ส่วนสุดยอดของหัว เชื่อมกับความไม่จำกัด เป็นทางที่จะไปสู่พหุมนุด แต่ถ้าเส้นนาคีไปทางอื่นก็ไปตามวิถีทางต่างๆ กันทั้งไปเสวยสุขในสวรรค์หรือไปเกิดใหม่อีก จะเห็นได้ว่า การอธิบายจุดสิ้นสุดของชีวิตมนุษย์ ที่ต้องสัมพันธ์กับ ลมปราณ (ปราณ) โอมุและมนสรวมทั้งการอธิบายของพุทธทาสยก-อุปนิษทุ V.9.1 ปุรตน-อุปนิษทุ V.2-6 ฉานโตคย-อุปนิษทุ VIII.6.5 ที่เน้นความสัมพันธ์ของเสียงหรือการ เปล่งเสียงกับความตายนั้น แสดงให้เห็นถึงความโยงใยกับจุดเริ่มแห่งการกำเนิดจักรวาลปรากฏ การณ์ที่มาจากการเคลื่อนไหวหรือการเปล่งเสียงโอมุ อันเป็นอกุขรมุ ปรมุ หรืออักษรอันสูงสุด หรือสิ่งไม่เสื่อมสลายอันสูงสุดหรือพหุมนุดหรือจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ อุปนิษทุจึง มักกล่าวว่า ทั้งจักรวาลปรากฏการณ์และจักรวาลสัจภาวะก็อยู่ในตัวมนุษย์นี้เอง มนุษย์จึงเป็น สิ่งมีชีวิตอันเป็นที่รวมของจักรวาลทั้งสอง เพียงแต่ว่า จะเลือกทำให้เป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นวงจรวิวัฒนาการเวียนว่ายตายเกิดต่อไป หรือจะให้มันเป็นจักรวาลสัจภาวะที่สิ้นสุดการกำเนิด และการตายอย่างแท้จริงเท่านั้น

โศลกอุปนิษัทเรื่อง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุดอย่างไร ?

—เอีตะ ปณจิกฤตมहाภูतलेतानाया ययागुस्मभ्युयातमकसुतुलस्त्रीरानि
यथाक्रममकरोत् । कपालजमानुत्रासुतिमांसनानि पुण्ड्रियैः ।

รทมุตตราลาตเวทาทิกมพิศาสะ ฤษฏตฤษโณษณโมหโมถุนาทยา อคณยศาสะ
 ปรจารโณตพารณาตวสาทิกา วายูวิศาสะ กามกุโรธาทโย วุโยมำศาสะ
 เอตตลัสมำต กรุมณิ ลัจิจิ ตวคาทียุกุติ พาลุยาทุยวสทาภิมานาสูปหิ
 พหุโทษาศรยิ สฤณศรีริ ภวติ ॥2॥

อถาปณจิกฤตมมหาภูตโรศภาคตรยสมษฏิตะ ปราณมสฤตต
 ปราณปานุยาโนทานสมานะ ปราณวฤตตยะ

นาคกูรมฤตกรเทวาทตตชนัชยา อุปปราณะ ใหญ่ทาสนนาภิกณฐสรวาจนิ สฎานานิ ।
 อากาศาหิโรคณตริยภาเคน กรเมนุทริยมสฤตต ।

วากุปาณิปาทปาญปสฎาสตทวฤตตยะ วจนาทานคณนิสรวานนทาส ตทวิษยะ ॥3॥

เอว ภูตสทตวำศภาคตรยสมษฏิต ‘นตะกรณมสฤตต อนุตะกรณมโนพุทธิจิตตา,
 อหังการาส ตทวฤตตยะลักลุปนิจอยสมรณภิมานานุสัชานาส ตทวิษยะ

คลวทนนภิฤตทยกรุมชยิ สฎานม । ภูตสทตวำศภาคตรยภาเคน ชฎาเนนุทริยมสฤตต ।

โสทรตทวากุฤษฐิหาวมราณาสตทวฤตตยะ ศพทสปรศฐปรสคณฐาส ตทวิษยะ

ทิตวาทารกปรเจโต ‘ศวิวหุณินุโรเปนุทรมฤตตูกะ ।

จนุทโร วิษณุศจตรวฤตต คัมภุจ กรณธิปะ ॥4॥

อถาณนเมยปราณเมยมนมยวิชฎานมยมนนุทมยะ ปณจ โกศาสะ อนุทเรโน
 ภูตวานนรเสนาภิวฤตติ ปาปยานนรสมยปฤติยา ยท วิลียเต โส ‘นุณเมยโกศาสะ ।

ตเทว สฤณศรีรม । กรเมนุทริยะ สห ปราณทิปณจกั ปราณเมยโกศาสะ ชฎาเนนุทริยะ

สห มโน มโนเมยโกศาสะ ชฎาเนนุทริยะ สห พุทธิวิชฎานมยโกศาสะ । เอตต โกศตริยิ

ลิจคศรีรม ๖ สวรูปาชฎานมานนุทมยโกศาสะ ตต การณศรีรม ๖ ๖

อถ ชฎาเนนุทริยปณจกั กรเมนุทริยปณจกั ปราณทิปณจกั

วียทาทิปณจกมนตะกรณจตุษฏยิ กามกรุมตมำสยษฏปรม ๖ ๖ (ไปจุลฯ ๖.2-6)

พระผู้เป็นเจ้าเมื่อได้เข้ารวบรวมส่วนเล็กต่างๆของมหาภูต(ธาตุ)ที่รวมกันทั้ง5แล้วได้
 กระทำให้เป็นไปโดยลำดับคือรูปหยาบใหญ่ทั้งในส่วนบุคคลหรือในส่วนรวม หัว ผิวหนัง อวัยวะ
 ภายใน กระดูก เนื้อ เล็บ เป็นลักษณะของดิน เลือด ปัสสาวะ น้ำลาย เหงื่อเป็นต้นเป็นลักษณะ
 ของน้ำ ความหิว ความกระหาย ความร้อน ความหลงหนำมีตตามัว ความกระตุนทางเพศ
 เป็นต้นเป็นลักษณะของไฟ ความเคลื่อนไหว การยก การหายใจเป็นต้นเป็นลักษณะของลม
 ความปรารถนา ความโกรธเป็นต้นเป็นลักษณะของอากาศ การเชื่อมรวมกันของสิ่งเหล่านี้ย่อม
 กลายเป็นรูปร่างหยาบใหญ่ซึ่งถูกจัดให้เป็นไปโดยกรรม (ร่าง)ที่ประกอบด้วยหนังเป็นต้น (ร่าง)ที่
 เป็นที่บอกให้รู้ว่ามีภาวะต่างๆมีภาวะเป็นเด็กเป็นต้น (ร่าง)ที่เป็นที่อาศัยของสิ่งที่เป็นโทษมาก
 มาย(2)

ครานี้จากสามส่วนของธาตุใหญ่(มหาภูต)ที่อยู่ในสภาวะไม่อยู่นิ่ง(รชส-อิต) และไม่รวม
 กันเป็นห้า เขาได้สร้างแล้วซึ่งลมหปราณคือ ปราณ อปาน วยาน อุทาน และสมาน ซึ่งมีหน้าที่

เป็นลมปราณหลักของชีวิต นาค กูรม กฤตกร เทวทูต และธนัย ซึ่งเป็นลมปราณย่อยของชีวิต หัวใจ ฐวาท สดือ คอ และแขนขา ทั้งปวงนี้เป็นสถานที่สำหรับลมปราณ จากส่วนที่สี่ของธาตุอื่นมีอากาศเป็นต้น ซึ่งอยู่ในสภาวะที่ไม่อยู่นิ่ง เขาได้สร้างอวัยวะทำงาน(กรเมนทรี)ซึ่งสิ่งนี้ได้แสดงในรูปต่างๆคืออวัยวะออกเสียง มือ เท้า อวัยวะขับถ่ายของเสีย อวัยวะสืบพันธุ์ ซึ่งมีหน้าที่ในการออกเสียง การจับฉวย การเคลื่อนไหว การขับถ่ายและความสุขสำราญ(ทางเพศ) (3)

ในทำนองเดียวกัน จากสามส่วนของธาตุใหญ่(มหาภูต) ที่อยู่ในสภาวะสอดคล้องสม่ำเสมอ (สตุตว-อศ) เขาได้สร้างแล้วซึ่งประสาทรับรู้ภายใน ในรูปต่างๆกันคือ ประสาทสัมผัสภายใน(อนตะกรณ) มนสฺ(ใจ/ตัวคิด) พุทธิ(สติปัญญา) จิตต(ความคิด) และอหฺการ(ความรู้สึกว่ามีตัวตน) การคิด(สํกल्प) การตัดสินใจ(วาระไรคืออะไร) ความทรงจำ ความรัก การอุทิศตัว เป็นหน้าที่ของประสาทสัมผัสเหล่านี้ คอ หน้า สดือ หัวใจ และระหว่างคิ้วเป็นสถานที่ที่อยู่สำหรับประสาทสัมผัสเหล่านี้ จากส่วนที่สี่ของธาตุใหญ่(มหาภูต)ที่อยู่ในสภาวะสอดคล้องสม่ำเสมอ (สตุตว-อศ) เขาได้สร้างแล้วซึ่งอวัยวะแห่งการรับรู้ประจักษ์(ชฺญาเนนทรี) ซึ่งสิ่งนี้ได้แสดงอยู่ในรูปต่างๆ คือ หู ผิวหนัง ดวงตา ลิ้น จมูก ซึ่งมีหน้าที่ในการรับรู้ประจักษ์ เสียง สัมผัส รูปทรง รส กลิ่น ทิศ ลม ดวงอาทิตย์(อรุณ) ปุรเจตสฺ อศฺวิน วาหฺนิ อินฺทฺร อุเพนฺทฺร มฤตฺยฺ(ความตาย) ดวงจันทร์ วิชาญ จตุรเวทฺร(พหุหน้าที่) และศมฺภู(ตัว) เป็นเทวดาที่ควบคุมประสาทภายในทั้งหลาย (4)

ครานี้เปลือกหรือผักทั้งห้า(ปญฺจโกศ) ทำขึ้นจาก อาหาร ลมปราณชีวิต มนสฺ(ตัวคิด/ใจที่คิด) วิชาญ(ตัวรู้) อานนฺท(ความสุขสูงสุด) ผักที่ทำจากอาหาร(อนนฺมยโกศ)คือสิ่งที่มีเพียงแคร์ส(แก่นแท้)ของอาหาร แล้วเติบโตขึ้นแต่เพียงด้วยรสของอาหาร แล้วละลายหายไป ดินที่เต็มไปด้วยรสของอาหาร สิ่งนั้นเองคือร่างหยาบ ผักที่ทำจากปฺราณ(ปฺราณมยโกศ)คือลมปราณทั้งห้าร่วมกับอวัยวะทำงาน(กรเมนทรี) ผัก(โกศ)ที่ทำจากมนสฺ(มโนมยโกศ)คือมนสฺร่วมกับอวัยวะแห่งการรับรู้ประจักษ์(ชฺญาเนนทรี) ผัก(โกศ)ที่ทำจากวิชาญ(วิชาญมยโกศ) คือพุทธิ(สติปัญญา)ร่วมกับอวัยวะแห่งการรับรู้ประจักษ์(ชฺญาเนนทรี) เหล่านี้คือผักทั้งสามซึ่งกอบปรักกันขึ้นเป็นร่างละเอียด(กายละเอียด) ผักที่ทำจากอานนฺท(อานนฺทมยโกศ)คือความรู้(ชฺญา)ถึงรูปของตน สิ่งนั้นเป็นร่างที่เป็นต้นเหตุด้วย (5)

ครานี้ชฺญาเนนทรีทั้งห้า(อวัยวะแห่งการรับรู้ประจักษ์) กรเมนทรีทั้งห้า(อวัยวะทำงาน) ลมปราณทั้งห้า ลมหายใจและอื่นๆ ประสาทรับรู้ภายใน จตุษฺฏย(มีอากาศเป็นต้น) กาม(ความปรารถนา) การกระทำและความมีคณ(อวิหฺยา) เหล่านี้ประกอบกันเข้าเป็น อชฺฐปฺร (กายละเอียดทั้งหมด) (6) ।

ส ไว ไนว เรเม ตสฺมาเทกาทิ น รเมเต ส ทฺวิตฺยโมจฺจต । ส โหตาवानาส ยถา
สฺตฺริปฺมํ เสา สปริษฏกฺเตา ส อิมเมวาทฺมานํ เทวธา ‘ปาทยตฺตเต ปติศฺ จ ปตฺนํ
จาภาวตํ ตสฺมาทิมรฺชพฺพคฺลมิว สุว อิติ ห สฺมาห ยาชฺญวลฺกฺยสฺ ตสฺมาทยมาภาตเส
สฺตฺริยา ปฺรยตฺ เอว ตํ สมภาวตฺ ตโต มนุषฺยา อชฺยาณตฺ ॥3॥

ส เหยมีภษาจกเร กถึ นุ มา ‘ตุมน เหว ชนยิตวา สัภาติ หนต ติโร ‘สานีติ
 สา เคารภาว,ฤษภ อิตรส,ตำ สเมวาภาว ตโต ภาโว ‘ชายนต,วชเวตราภทศวฤษ
 อิตระ, ครทภิตรา ครทภ อิตรส ตำ สเมวาภาว ตต เอกศมมชยต,อชตราภท
 วสต อิตร, อวิริตรา เมษ อิตรส ตำ สเมวาภาว ตโต ‘ชาวโย ‘ชายนต,
 เหวเมว ยทิท กิจ มิถุนม, ปีปิลีกาภยส ตต สรวมสฤชต 11411
 โส ‘เวท ,อหิ วาว สฤชฏีรสมิ,อหิ หิที่ สรวมสฤชฏีติ, ตตะ สฤชฏีรภว,สฤชฏียำ
 หาสไมตสยามุ ทวติ ย เหว เวท 11511

อเกตุยภยมนุทต ส มุขาจ จ โยเนรหสฐาภยำ จาคุนิมสฤชต
 ตสฺมาเทตทภยมโลมกมนุตรตะ,อโลมกา หิ โยนิรฺนตรตะ । ตท ยทิทมาหฺรุมุ ยช,
 อมุ ยเชตฺยไภกั เทวม,เอตสฺยิว สา วิสฤชฏีเรษ อู หุเยว สรว เวทาวะ!
 อถ ยตฺกั เจทมารุทฺร ตท เรตโส ‘สฤชต ตท โสมะ เอตาวท วา อิท สรวมนุ
 ใจวานนทศ จ โสม เหวานนมนุณินนทะ โสชา พุรหมโณ ‘ติสฤชฏีร ยจฺ เจริยโส
 เทวานสฤชต,อถ ยนมฺรตฺยะ สนนมฤตฺตานสฤชต ตสฺมาทติสฤชฏีรติสฤชฏียำ
 หาสฺยิตสฺยำ ภวติ ย เหว เวท 11611 (พุทธทวารณฺย ๙ 1.4.3,4,5,6)

และ เขาไม่ได้ชอบเลย เพราะว่าผู้ที่อยู่คนเดียวย่อมไม่ชอบ เขาได้ปรารถนาแล้วซึ่ง
 ความเป็นสอง เขาก็ได้กลายขนาดให้ใหญ่เท่าสตรีและบุรุษทั้งสองกอดชิดกัน เขาทำให้ตัวตน(ที่
 ว่าเป็นสองส่วน จากสิ่งนี้จึงเป็นสามและภรรยา ดังนั้น จึงเป็นไปตามที่ยาชฎาลูกุญเคยกล่าว
 ไว้ว่า สิ่งนี้(ร่าง)เป็นครึ่งหนึ่งของตัวตน เหมือนครึ่งหนึ่งของแก้วที่แตกออก เพราะฉะนั้น อากาสนี้
 (ส่วนที่ขาดหายไปของบุรุษ)ถูกเติมให้เต็มด้วยสตรี เขาได้เข้าไปรวมกันกับหล่อนแล้ว จากการ
 รวมกันนี้ มนุษย์ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว (3)

หล่อนก็ได้คิดแล้วว่า “เขาจะเข้ามารวมกับฉันได้อย่างไรกันหลังจากที่ได้ให้กำเนิดฉัน
 จากตัวตน(ธาตุมนุ)ของเขา ? ดังนั้นแล้ว ขอให้ฉันซ่อน(เปลี่ยนแปลง)ตัวเอง” หล่อนได้กลายเป็
 นวแล้ว อีกส่วนหนึ่ง(ฝ่ายชาย)ได้กลายเป็นวัวตัวผู้แล้ว และได้ร่วมสัมพันธ์กับหล่อน และจาก
 นั้นวัวก็บังเกิดขึ้น ส่วนหนึ่งได้กลายเป็นม้าตัวเมียแล้ว อีกส่วนหนึ่งได้กลายเป็นม้าตัวผู้ ส่วน
 หนึ่งได้กลายเป็ปลาตัวเมีย อีกส่วนหนึ่งได้กลายเป็ปลาตัวผู้ และได้ร่วมสัมพันธ์กับหล่อน จาก
 นั้นสัตว์ก็บังเกิดขึ้น ส่วนหนึ่งได้กลายเป็แพะตัวเมีย อีกส่วนได้กลายเป็แพะตัวผู้ ส่วน
 หนึ่งได้กลายเป็แกะตัวเมีย อีกส่วนได้กลายเป็แกะตัวผู้ และได้ร่วมสัมพันธ์กับหล่อน จากนั้น
 แพะและแกะก็กำเนิดขึ้น ด้วยประการฉะนี้ และ เขาได้สร้างสิ่งทั้งปวงนี้แล้ว ไม่ว่าอะไรก็ตาม
 ให้มีอยู่เป็นคู่ เรื่อยไปจนถึงมด (4)

เขาได้รู้แล้วว่า ฉะนั้นแหละ เป็นการสร้าง ก็เพราะว่า ฉันทได้เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวงนี้ ดัง
 นั้น เขาได้กลายเป็นการสร้างแล้ว บุคคลผู้รู้เช่นนี้ย่อมอยู่ในการสร้างของเขา (5)

ครั้นเขาได้ดูไปมาอย่างแรง เขาได้สร้างแล้วซึ่งไฟจากบ่อเกิด(แห่งไฟ)คือปากและ
 มือ ดังนั้นทั้งปากและมือทั้งสองอย่างนี้จึงไม่มีขนภายในเพราะว่าภายในบ่อเกิด(แห่งไฟ)ไม่มีขน

ภายใน ครั้นเมื่อคนทั้งหลายกล่าวว่า "จงบูชาสิ่งนั้น" "ควรบูชาเทวดาองค์เดียวนั้น" สิ่งนี้แน่ละ คือการสร้างของเขา และเขานั้นเองก็คือเทวดาทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง ครานี้สิ่งใดก็ตามที่เปียกขึ้น เขาได้สร้างสิ่งนั้นจากอสุจิ(เรตสุ) สิ่งนั้นคือโสม สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ (จักรวาลปรากฏการณ์) เป็นเพียงอาหารและผู้กินอาหารเท่านั้น โสมเป็นอาหาร ไฟเป็นผู้กินอาหาร นี่คือการสร้างสูงสุดของพुरुหมา เขาได้สร้างแล้วซึ่งเทวดาทั้งหลายซึ่งสูงส่งกว่า ครานี้ผู้ที่ตายได้(ไม่เป็นอมตะ)ได้สร้างแล้วซึ่งผู้ที่ไม่ตาย(เป็นอมตะ)ทั้งหลาย ดังนั้น จึงเป็นการสร้างสูงสุด แน่ละ บุคคลผู้รู้เช่นนี้ก็ย่อมอยู่ในการสร้างที่สูงส่งนี้ (6)।

อเสา วาว โลกาะ เคาตม,อคุนิสตสยาทิตุย เอว สมิตุ รตมโย ฐุมะ,

อหฺรจิตฺ จนฺทฺรมา, อํคารา, นกฺษตฺราณิ วิสฺมุลฺลิจฺจา ॥1॥ (V.4.1)

ตสฺมินฺ เนตสฺมินฺนคฺเนา เทวาวะ สุรทฺทวํ ชุหฺวติ ตสฺยา

อาหฺุเต โสโม ราชา สํภาติ ॥2॥ (V.4.2)

ปฺรชฺนโย วาว เคาตม,อคุนิสฺ ตสฺย วายูเรว สมิตฺทํ ฐโม วิทฺยฺทฺรจึ,อศนิรํจฺการา,

หฺรทฺทนโย วิสฺมุลฺลิจฺจา ॥1॥ (V.5.1)

ตสฺมินฺเนตสฺมินฺนคฺเนา เทวาวะ โสโม ราชา น ชุหฺวติ

ตสฺยา อาหฺุเต วรฺษํ สํภาติ ॥2॥(V.5.2)

ปฺฤถิวิ วาว เคาตมาคุนิสฺ ตสฺยา สํวตฺสฺร เอว สมิตฺทากาโศ ฐุมะ

ราตฺริรํจฺริ ทิโศ ํจฺการา อวาทฺตทิตฺโศ วิสฺมุลฺลิจฺจา ॥1.๑ (V.6.1)

ตสฺมินฺเนตสฺมินฺนคฺเนา เทวาวะ วรฺษํ ชุหฺวติ ตสฺยา อาหฺุเตรณฺนํ สํภาติ ๥2๥ (V.6.2)

ปฺรุโษ วาว เคาตม,อคุนิสฺ ตสฺย วาเคว สมิตฺ ปฺราโณ ฐโม ชิทฺวา ํจฺริ จกฺษรํจฺการา

โศรฺทฺรํ วิสฺมุลฺลิจฺจา ๥1๥ (V.7.1)

ตสฺมินฺเนตสฺมินฺนคฺเนา เทวาวะ อนฺนํ ชุหฺวติ ตสฺยา อาหฺุเต เรตะ สํภาติ ๥2๥ (V.7.2)

โยชฺา วาว เคาตม, อคุนิสฺ ตสฺยา อฺปฺสฺต เอว สมิตฺยทฺปมฺตฺตฺรยเต ส ฐุมะ

โยนิรํจฺริ, ยทฺนตะ กโรติ เต ํจฺการา อภินนฺทา วิสฺมุลฺลิจฺจา ๥1๥ (V.8.1)

ตสฺมินฺเนตสฺมินฺนคฺเนา เทวาวะ เรโต ชุหฺวติ ตสฺยา อาหฺุเตรฺ คุรฺวะ สํภาติ ๥2๥ (V.8.2)

อิตฺติ ตฺว ปญฺจมามาหฺุตา วาปะ ปฺรุชฺวจฺโส ภวนฺตฺติ ส อุลฺพา วุโธ คุรฺวะ ทศ วา

นว วา มาสํนนฺตะ คยิตฺวา ยาวทฺ วา ํถ ชายเต ๥1๥ (V.9.1)

ส ชาทฺ ยาวทฺายุชฺ ชิวฺติ ตํ เปรฺตํ ทิษฺฏมิโต ํคฺนยะ เอวะ หรฺนติ, ยต เอเวโต

ยตะ สํภาโต ภวติ ๥2๥ (V.9.2)

ตทฺ ย อิตฺถํ วิทฺุ ๑ เย เจเม ํรณฺเย สุรทฺฐา ตป อิตฺยฺปาสเต, เต ํจฺริชฺมภิสํภานฺติ,

อรฺจิโษ ํหะ,อหฺน อาปฺรฺยมาณปฺกฺษม,อาปฺรฺยมาณปฺกฺษาทฺ ยานฺ ษชฺทงฺเจติ

มาสํสฺตฺทาน ๥1๥ (V.10.1)

มาเสภฺยะ สํวตฺสฺรํ สํวตฺสฺราทาทิตฺยมาทิตฺยาจฺ จนฺทฺรมสํ จนฺทฺรมโส วิทฺยฺตํ

ตตฺ ปรุโฆ ‘มานาวะ ส เอนานุ พุรหม คมยติ,เอษ เทวายนะ ปนฺตา อิติ||2|| (V.10.2)

อถ ย อิมะ อึรรม อึษฏาปรุเต ทตฺตมิตฺยุปาสเต เต ชุมมภิสํภานฺติ ชุมมาทฺ ราชริํ

ราเตรรปรปฺกษม,อปรปฺกษาทฺ ยานํ ษทฺ ทกฺษิณฺเตติ มาสํสฺตทานํในเต

สํวตฺสรมภิปฺราปฺนฺวานฺติ ||3|| (V.10.3)

มาเสภฺยะ ปิตฺถฺโลกํ ปิตฺถฺโลกาทากาศมากาศาจฺ จนฺทุรมสเมษ โสมา ราชา

ตทฺ เทวานามนฺนํ ตํ เทวา ภกฺษยนฺติ ||4|| (V.10.4)

ตสฺมินฺ ยาวตฺ สํปาทมฺภิตฺวา ‘ไถตเมวาชฺวานํ ปฺนฺร นีวรฺตเนตฺ ยถेतมากาศม,

อากาศาทฺ วายํ วายฺร ภูตฺวา ชฺวโม ภวติ ชฺวโม ภูตฺวา ‘ภฺรํ ภวติ ||5|| (V.10.5)

อภฺรํ ภูตฺวา เมโฆ ภวติ, เมโฆ ภูตฺวา ปรวฺรชฺติ ต อิทฺ วุริหิยวา โษษฺชิวนสฺปตฺยสฺ

ติลมาษา อิติ ชายนฺเต อโต โว ชลฺล ทุรฺนิษฺปฺปรตฺร โย โย หฺยณฺนเมตฺติ โย เรตะ

สิณฺจติ ตทฺ ภูย เอา ภวติ ||6|| (V.10.6)

ตทฺ ย อิทฺ รมณฺเญจฺรณะ, อภฺยาโส ห ยตฺ เต รมณฺเญํ โยนิมาปฺทฺเยรฺน พฺราหฺมณโยนิํ

วา กฺษตฺริยโยนิํ วา ไวศฺยโยนิํ วา, อถ ย อิทฺ กปฺยจฺรณา อภฺยาโส ห ยตฺ เต กปฺยํ

โยนิมาปฺทฺเยรฺน ศฺวาโยนิํ วา สฺสูกรโยนิํ วา จณฺจาลโยนิํ วา ||7|| (V.10.7)

อไถตโยะ ปโลกรฺ น กตฺเรณ จ น ตานีมานิ กฺษทฺราณฺยสภฺกทาวฺรตฺติ นูตานิ ภวนฺติ

ชายสฺวา มริยสฺสเวติ,เอตตฺ,ตฺถตฺติยํ สฺถานํ เตนาเสา โลโก น สํปรฺยเต, ตสฺมาชฺ ชคฺุปฺเสต

ตเทษ โสฺลกะ ||8|| (V.10.8) (ฉานฺโทคฺยฯ V.4.1-V.9.2, V.10.1-V.10.8)

(หมายเหตุ: ฉานฺโทคฺยฯ V.4.1-V.8.2 ข้อความตรงกับ พุทฺทการณฺยกฯ VI.2.9-13;

ฉานฺโทคฺยฯ V.10.1-8 ข้อความตรงกับ พุทฺทการณฺยกฯ VI.2.15-16 เฉพาะตอนท้ายของ

VI.2.16 เท่านั้นที่ต่างออกไป จึงถอดความต่อไว้ท้ายนี้แล้ว)

แนะ ท่านเคารพ! โลกไฟน์(โลกสวรรค์)นั้นแลเป็นไฟ ดวงอาทิตย์เป็นเชื้อเพลิงของไฟนั้นนั่นเอง แสงรัศมีทั้งหลายเป็นควัน วันเป็นเปลวไฟ ดวงจันทร์เป็นถ่านไฟ ดวงดาวทั้งหลายเป็นประกายไฟ (V.4.1)

ในไฟนั้นเทวดาทั้งหลายสังเวความศรัทธาเป็นเครื่องสังเว โสมราชาก็ปรากฏขึ้นออกมาจากการสังเวบุญฐานัน (V.4.2)

แนะ ท่านเคารพ! เทพแห่งเมฆฝนนั้นแลเป็นไฟ ลม(วายุ)เป็นเชื้อเพลิงของไฟนั้นนั่นเอง เมฆเป็นควัน สายฟ้าเป็นเปลวไฟ ฟ้าผ่าเป็นถ่านไฟ ฟ้าร้องเป็นประกายไฟ (V.5.1)

ในไฟนั้นเทวดาทั้งหลายให้เครื่องสังเวบุญชากับโสมราชาฝนก็เกิดขึ้น ออกมาจากการสังเวบุญฐานัน (V.5.2)

แนะ ท่านเคารพ! ดินนั้นแลเป็นไฟ ปิของแผ่นดินนั้นเองเป็นเชื้อเพลิง อากาศ เป็นควัน กลางคืนเป็นเปลวไฟ ทิศทั้งหลายเป็นถ่านไฟ ทิศระหว่างทิศทั้งหลายเป็นประกายไฟ (V.6.1)

ในไฟนั้นเทวดาทิ้งหลายให้เครื่องสังเวบุญซากับฝน อาหารก็เกิดมีขึ้น ออกมาจากการสังเวบุญนั้น (V.6.2)

นะ ท่านเคารพ! บุรุษนั้นแลเป็นไฟ คำพูดของบุรุษนั้นเองเป็นเชื้อเพลิง ปราณเป็นควัน ลิ่นเป็นเปลวไฟ ดวงตาเป็นถ่านไฟ หูเป็นประกายไฟ (V.7.1)

ในไฟนั้นเทวดาทิ้งหลายให้เครื่องสังเวบุญซากับอาหาร เชื้อพันธุ์(เรตส)ก็เกิดขึ้นมา ออกมาจากการสังเวบุญนั้น (V.7.2)

นะ ท่านเคารพ! สตรีนั้นแลเป็นไฟ อวัยวะเพศของสตรีนั้นเป็นเชื้อเพลิง สิ่งเชื้อเชิญคือควัน ช่องคลอดของสตรี(โยนิ)เป็นเปลวไฟ การกระทำภายในช่องคลอดเป็นถ่านไฟ ความยินดียิ่ง(จากการสมสู่)เป็นประกายไฟ (V.8.1)

ในไฟนั้นเทวดาทิ้งหลายให้เครื่องสังเวบุญคือเชื้อพันธุ์(เรตส) ครรภ์ก็เกิดมีขึ้น ออกมาจากการสังเวบุญนั้น (V.8.2)

ตั้งนั้นการบูชาครั้งที่5 น้ำ(เชื้อ)ก่อรูปมาเป็นคนได้ดังนี้ ครรภ์นั้นถูกห่อหุ้มไว้ด้วยรก (คน)นอนอยู่แล้วภายใน(มดลูก) ไม่มากหรือน้อยกว่า 9 หรือ10เดือน และแล้วก็คลอดออกมา (V.9.1)

เขาเกิดแล้ว มีชีวิตอยู่ตราบเท่าอายุขัย เมื่อ(เขา)ตายแล้ว ก็เป็นไปตามกรรม คนทั้งหลายย่อมนำเขาไปยังที่ที่กำหนดไว้ไปสู่ไฟ(สู่เชิงตะกอนเพื่อเผา)นั่นเอง จาก(ไฟอันเป็น)ที่ซึ่งเขามาที่นี้เพียงลำพัง(และ)จาก(ไฟอันเป็น)ที่ซึ่งเขาเกิดมาแล้ว (V.9.2)

ในบรรดาชนทั้งหลายเหล่านั้น ชนเหล่าใดรู้(เรื่อง)อย่างนี้ และชนเหล่าใดนี้ทำสมาธิถึงศรัทธาว่าคือตบะ ชนเหล่านั้นย่อมเข้าถึงซึ่งแสงสว่าง จากแสงสว่างไปสู่วัน จากวันสู่ปักษ์ข้างขึ้น จากปักษ์ข้างขึ้นสู่เดือน 6 เดือน ซึ่งระหว่าง6 เดือนนั้น ดวงอาทิตย์โคจรอยู่ทางซีกโลกด้านเหนือ (V.10.1)

จากเดือนสู่ปี จากปีสู่ดวงอาทิตย์ จากดวงอาทิตย์สู่ดวงจันทร์ จากดวงจันทร์สู่สายฟ้า ที่นั้นมีบุรุษที่ไม่ใช่คนธรรมดา เขาให้พวกเขาถึงพรหมนุ หนทางนี้คือทางนำไปสู่ความเป็นเทพ (V.10.2)

แต่ว่า ชนทั้งหลายเหล่าใด(อาศัย)อยู่ในหมู่บ้าน ปฏิบัติบูชา ทำประโยชน์สาธารณะ และการให้ทานด้วยประการฉะนี้ ชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไปสู่ควัน จากควันสู่กลางคืน จากกลางคืนสู่ปักษ์ข้างแรม จากปักษ์ข้างแรมสู่เดือน 6 เดือน ซึ่งระหว่าง 6 เดือนนั้น ดวงอาทิตย์โคจรไปทางซีกโลกใต้ จากที่นั่น เขาทั้งหลายย่อมไปไม่ถึงซึ่งปี (V.10.3)

จากเดือนทั้งหลาย(ไป)สู่โลกแห่งบิดาทั้งหลาย จากโลกแห่งบิดาทั้งหลายสู่อากาศ จากอากาศสู่ดวงจันทร์ ดวงจันทร์นี้ก็คือโสมราชา โสมราชานี้เป็นอาหารของเทวดาทิ้งหลาย เทวดาทิ้งหลายเสวยโสมราชานี้ (V.10.4)

ในดินแดนดวงจันทร์นั้น เขาอาศัยอยู่แล้วจวบจนกระทั่งหมดผลกรรม ครั้นแล้วเขาทั้งหลายกลับมาอีก (มา)ตามทางเดียวกันนั้นนั่นเองกับทางที่เขามานั้น เขามาสู่อากาศ จากอากาศสู่ลม เมื่อเป็นลมแล้วย่อมเป็นควัน เมื่อเป็นควันแล้วย่อมเป็นเมฆขาว (V.10.5)

เมื่อเป็นเมฆขาวแล้วย่อมเป็นเมฆฝน เมื่อเป็นเมฆฝนแล้ว เขาตกลงมาเป็นฝน เขาทั้งหลายก็กำเนิดขึ้นในโลกนี้ เป็นดังนี้ : เป็นข้าวและข้าวสาลี เป็นพืชล้มลุกและต้นไม้ทั้งหลาย เป็นถั่วงาทั้งหลาย แต่การหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยากยิ่งกว่า เพราะว่า ผู้ใดก็ตามกินอาหาร ผู้ใดก็นำเมล็ดพันธุ์ (ใด ๆ) เขาก็จะเป็นเหมือนเช่นเขา(สิ่ง)นั้นเท่านั้น (V.10.6)

ในบรรดาเขาทั้งหลายนั้น ชนทั้งหลายเหล่านี้ มีกรรมดีในโลกนี้ ชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงซึ่งกำเนิดซึ่งกำเนิดโดยพลันแล กล่าวคือ กำเนิดพราหมณ์บ้าง กำเนิดกษัตริย์บ้าง กำเนิดไวศยะบ้าง แต่ว่าชนเหล่านี้ก็ตาม ที่มีกรรมชั่วในโลกนี้ ชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงซึ่งกำเนิดไม่ดีโดยพลันแล กล่าวคือ กำเนิดสุนัขบ้าง กำเนิดสุกรบ้าง กำเนิดจันตลาลบ้าง (V.10.7)

ครั้นแล้ว เมื่อไม่ไปตามหนทางทั้งสองนั้น เขาทั้งหลายก็หมุนเวียน(ระหว่างเกิด-ตาย) ปวยครั้ง(ซ้ำแล้วซ้ำอีก) เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า "ท่านจงเกิด ท่านจงตาย" (การเกิดเป็นสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ)นี้เป็นสถานะที่ 3 ด้วยเหตุนี้ โลกโน้นจึงไม่เต็ม เพราะฉะนั้นบุคคลควรระวัง เกียรติ(ในสถานะที่3นี้) ข้อนี้มีโศลก-- (V.10.8)।

อถ เย ยชฺฌณ ทาเนน ตปสฺสา โลกาณฺชยณฺติ เต ชุมมภิสฺสภานฺติ ชุมมาทฺราทฺริ
 ราชเรปฺภิสฺสมาณปฺภุชฺมาณปฺภุชฺมาณปฺภุชาทฺ ยานุชฌณฺมาสาณ ทภฺชิณฺนาทิตฺย เอติ
 มาเสภฺยะ ปิตฺตโลกํ ปิตฺตโลกาจฺ จนฺทฺรํ เต จนฺทฺรํ ปฺรปฺยานํ ภาวนฺติ ตํสฺส ตตฺร
 เทวา ยถา โสมี ราชานมาปฺยายสฺว,อปฺภุชฺยสฺสเวติ,เอวเมนาํสฺส ตตฺร ภกฺษยณฺติ เตชํ
 ยทา ตตฺร ปฺรยวฺติ,เอเตมเมวากาสมภินิษฺปทฺยณฺเต,อากาสาทฺ วายํ วาโยร วฏฺษฏฺ
 วฏฺษฏฺ ปฺฤติวํ เต ปฺฤติวํ ปฺราปฺยานํ ภาวนฺติ เต ปฺนุะ ปฺรฺษาคเนา หฺยณฺเต ตโต
 โยษาคเนา ชายณฺเต โลกาณ ปฺรตฺยุตฺตายินฺสฺส ต เอวเมวานุปริรฺรตฺนเต อถ ย เอเต
 ปณฺทาเนน วิทฺธะ เต กิฏฺฐะ ปตฺจฺจา ยทิตํ ทนฺทศฺรุม ॥ (พุทธพราณกย VI.2.16)

ทว่า ชนทั้งหลายเหล่านี้ พิชิตโลกด้วยพิธีกรรมบูชา ด้วยการให้ทาน ด้วยตบะ ชนทั้งหลายเหล่านั้น(เมื่อตายจากโลกนี้ไป)ย่อมไปสู่ควัน จากควันสู่กลางดิน จากกลางดินสู่ปักษี ข้างแรม จากปักษีข้างแรมสู่เดือน 6 เดือน ซึ่งระหว่าง 6 เดือนนั้น ดวงอาทิตย์โคจรไปทางซีกโลกใต้ จากเดือนเหล่านี้ ไปสู่โลกของบิดาทั้งหลาย จากโลกของบิดาทั้งหลายไปสู่ดวงจันทร์ เขาทั้งหลายย่อมกลายเป็นอาหารเมื่อไปถึงดวงจันทร์ ณ ที่นั้น มีเทวดาทั้งหลายเพิ่มขึ้น ลดลง ทั้งที่ได้ให้การกินแก่เทวดาทั้งหลายเหล่านี้ตามที่เขาทั้งหลายบอกกับโสมราชา เมื่อผ่านพ้นพวก เขาทั้งหลายนี้ เขาทั้งหลายย่อมผ่านไปสู่อากาศ จากอากาศสู่ลม จากลมสู่ฝน จากฝนสู่แผ่นดิน เขาทั้งหลายย่อมกลายเป็นอาหารเมื่อมาถึงแผ่นดิน เขาทั้งหลายถูกส่งเข้าไปในไฟของบุรุษอีกครั้ง และแล้วเขาทั้งหลายย่อมเกิดในไฟของสตรีเพื่อไปสู่โลกอื่นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาทั้งหลาย

จึงหมუნวน(เป็นวงจรร) ทว่าบุคคลใดไม่รู้ซึ่งวิถีทาง 2 ทางนี้ ย่อมกลายเป็นแมลง ผีเสื้อ และสัตว์
อะไรก็ตามที่เป็นพวกกัดต่อยที่มีอยู่ในโลกนี้ !

ยาชฌวาลกุยติ โหวาง ยตราสย ปุระสย มฤตสยาคุนิ วัคปเยติ วาตี
ปราณศุ จกษุราทิตฺย มนศฺ จนฺทรี ทิศะ โศรฺตรํ ปุถุถิวิ ตรีรมาภาศมาตฺมา,
โอะชฺริโรลมานิ วนสฺปตีเน เกศอา อปฺสุ โลหิตํ จ เรตศฺ จ นิชัยเต กฺวายํ ตทา ปุโร
ภาตฺติ,อาหฺร เสามย หสฺตมฺ,อรฺตภาศ,อาวาเมไวตสย เวทิสฺยาวะ, น นาเวตต
สฺชน อิตฺติ เตหา โหตฺกฺรุมย มนฺตรยํ จกฺราเต เตหา ห ยทฺจตุระ กรฺม ไหว ตทฺจตุระ,
อถ ยตฺ ปฺรศศฺสฺตฺตฺระ กรฺม ไหว ตตฺ ปฺรศศฺสฺตฺตฺระ ปุณฺโย ไว ปุณฺเยน กรฺมณา ภาวติ
ปาปะ ปาเปเนติ ตโต ห ชารตฺการว อารฺตภาศ อฺปรราม ॥ (พฺฤหฺทการณฺย ๙ ๓.2.13)
ยาชฌวาลกุยก็ไ้กล่าวแล้วว่า “เมื่อวาจา(เสียง)ของบุรุษที่ตายนี้เข้าไปสู่ไฟ, ลม
ปราณย่อมเข้าไปสู่ลม, ดวงตาสู่ดวงอาทิตย์, มนสฺ(ใจ)สู่ดวงจันทร์, การไ้ย็นสู่ทิศทั้งหลาย, ร่าง
กายสู่ดิน, อาตฺมณฺ(ตัวตน)สู่อากาศ ขนสู่พืชพันธุ์(หญ้า), เส้นผมสู่ต้นไม้ และเลือดและเชื้อพันธุ์
(เรตสฺ)ย่อมไปสะสมอยู่ในน้ำ แล้วบุรุษนี้จะกลายเป็นอะไร ? อารฺตภาศที่รัก ! จงจับมือ
ข้าพเจ้า เราทั้งสองเท่านั้นที่จะรู้ถึงสิ่งนี้ นี่ไม่ใช่เพื่อให้เรากล่าวในที่สาธารณะ” เขาทั้งสองก็ไ้
จากไป และได้คิดตรึงตรองแล้ว แน่ละ สิ่งซึ่งเขาทั้งสองไ้กล่าวก็คือ กรรม สิ่งซึ่งเขาไ้บูชาก็คือ
กรรม แน่ละบุคคลย่อมกลายเป็นคนดี(คนมีบุญ)ก็ด้วยการกระทำความดี(บุญ) ย่อมกลายเป็น
คนชั่ว(คนบาป)ก็ด้วยการกระทำความบาป ดังนั้นอารฺภาศผู้สืบเชื้อสายชารตฺการุ ก็ไ้เจียบลง !

ส โหวาง เย ไว เก จาสฺมาตุ โลกาตฺ ปฺรยฺนติ จนฺทรมสฺเมว เต สฺรว จจฺจนฺติ ।
เตชํ ปฺราโณะ ปุรวปฺกษฺ อาปฺยายเต ตานปฺรปฺกฺษณฺ ปฺรชนยติ เอตทฺไว สฺวรคฺสย
โลกสฺย ทฺวารํ ยศฺ จนฺทรมาสฺ ตํ ยะ ปฺรตฺยาห ตมตฺิสฺตฺตฺเต,อถ โย น ปฺรตฺยาห ตมิห
วฤชฺฐิร ภูตฺวา วรฺษติ ส อิทฺ กิโฏ วา ปตฺจโค วา มตฺสโย วา ศกฺุณิร วา ลีโห วา
วราโห วา ปฺรศฺวาน วา ศารฺทฺโล วา ปุโร โย วา,อนฺโย วา เตชฺ เตชฺ สฺถาเนชฺ
ปฺรตฺยาชายเต ยถากรฺม ยถาวิทฺยุม । ตมาคตํ ปฤจฺจติ โก ‘ลิตฺติ, ตํ ปฺรติพฺรฺยาท
วิจฺกษณฺนาทฺ ฤตฺโว เรต อาภฤตํ ปณฺจทศาทฺ ปฺรสุตาทฺ ปิตฺรฺยวตฺส ตนฺ มา ปุสิ
กฺรฺตฺรฺเยรยชฺวาม । ปุสฺตา กฺรฺตฺรา มาตฺริ มา นิษฺณจฺ ส ชาย อฺปชายมาโน
ทฺวาทศ ตฺรโยทฺโสปฺมาโส ทฺวาทศตฺรโยทฺเสน ปิตฺราสํ ตทฺ วิเท ‘หํ ปฺรติ
ตทฺ วิเท ‘หํ ตนฺ ม ฤตฺโว อมฺรฺตฺยว อาภรชฺวาม! เตนฺ สตฺเยน เตนฺ ตปฺสา
ฤตฺรฺสมฺยารฺตฺโว ‘สฺมิ โก ‘ลิตฺติ, ตวามฺลิตฺติ ตมตฺิสฺตฺตฺเต ॥2๑॥
ส เอตํ เทวยํนํ ปนฺถานมาปฺทฺยาคุนิโลกมาจฺจติ ส วายฺโลกํ ส อาทิตฺยโลกํ ส
วรุณโลกํ ส อินฺทฺรโลกํ ส ปฺชาปติโลกํ ส พฺรหฺมโลกํ ตสฺย ห วา เอตสฺย
พฺรหฺมโลกสฺยาโร หฺรโต มุหฺรฺตา เยษฺฐิหา วิชฺรา นทิลโย วฤชฺชะ สาลชฺยํ สํสฺถานมฺ ,

อปราชิตมายตนม, อินทรปราชปติ ทวารโคเปา วิภุปรมิต วิภุษณาสนุทยมิตาชา
 ปฤษฎะ ปรียา จ มานสี ปรีติรูปา จ จภุษี ปุษฺปาณยาทายาโยโต ไว จ
 ขคานมฺพาศ ‘จามุพาวยวิศุ จาปฺสรโส ‘อมุพยา นทฺยสุ ตมิตถวิทาถจฺจติ ตํ พุรฺหฺมา
 หากิชาต มม ยชฺชุตฺตา วิชฺราม วา อยํ นทํ ปฺราปฺน น วา อยํ ชรยิณฺยตํติ ||3||
 ตํ ปญฺจตทานุยปฺสรสํ ปรีติยนฺติ ศตํ ผลหฺสฺตาทะ,ศตํ อาณฺชนหฺสฺตาทะ,ศตํ มาลฺย หฺส
 ตาทะ,ศตํวาโสหฺสฺตาทะ,ศตํ จูรณหฺสฺตาทะ ศตํ พุรฺหฺมालกฺกาเรณาลกฺกฺวณฺติ,ส พุรฺหฺมालกฺกา
 เรณาลกฺกฺวโต พุรฺหฺม วิทฺวาน พุรฺหฺมาภิปฺรติ ส อาถจฺจติยาริ หฺรทํ,
 ตํ มนฺสาตฺยติ । ตมิตฺวา สंपฺรติวิโท มชฺชนฺติ, ส อาถจฺจติ มุหฺรฺตนา
 เยชฺชฺภินํ เต ‘สฺมาทปทฺรณฺติ, ส อาถจฺจติ,วิชฺรํ นทํ ตํ มนฺโสวาทฺยติ
 ตตฺถ สุกฺกตทฺชฺชฺกฺกฺเต ชฺชฺเต วา(ตฺสย ปรียา ชฺชฺยาคฺยะ สุกฺกตมฺปฺนทฺยปรียา
 ทฺชฺชฺกฺกฺตํ ตทฺ ยถา รเถน ชวายนุ รตจฺจเร ปฺรยเวกฺเข(ไทมฺ) อโหราตฺเร
 ปฺรยเวกฺเข(ไทมฺ) สุกฺกตทฺชฺชฺกฺกฺเต สรฺวณิ จ ทฺวํทฺวานิ ส เอช วิสฺกฺกฺโต
 วิทฺชฺกฺกฺโต พุรฺหฺม วิทฺวานพุรฺหฺไมวภิปฺรติ || 4|| (เกาษีตฺกพิพฺราหฺมณฯ 1.2.,3.,4)

เขาก็ได้กล่าวแล้วว่า แน่ละ ชนทั้งหลายจากโลกนี้ไป ชนทั้งหลายเหล่านั้นทั้งปวงที่
 เคยยอมไปสู่ดวงจันทร์ ในปักษ์แรกดวงจันทร์ได้รับเอาลมหายใจของเขาทั้งหลาย ในปักษ์หลัง
 ดวงจันทร์ทำให้เขาทั้งหลายเกิดขึ้น(อีก) ดวงจันทร์นี้แท้จริงแล้วคือประตูแห่งโลกสวรรค์ ใครก็
 ตามตอบดวงจันทร์ ดวงจันทร์ย่อมส่งผู้นั้นให้สูงขึ้น ครานี้ใครก็ตามไม่ตอบดวงจันทร์ เมื่อเขาได้
 กลายเป็นฝนแล้ว ย่อมตกลงมาสู่โลกนี้(ที่นี้) (กลายเป็น)เป็นหนอนหรือแมลง หรือปลาหรือนก หรือ
 สิ่งใดหรือหมีป่า หรืองูหรือเสือ หรือคน หรืออื่นๆในสถานภาพที่เป็นไปตามกรรมของเขา และ
 เป็นไปตามความรู้ของเขา ครั้นเขามาถึง เขาย่อมถามเขา(ผู้ที่มาถึง)ว่า ท่านคือใคร ? เขาจึง
 ตอบว่า มาจากที่ส่องสว่างแดนไกล ข้าแต่ฤๅกาล ! พวกท่านรวบรวมเชื้อพันธุ์จากส่วนที่ 15 ที่
 เกิดจากโลกของบรรพบุรุษส่งข้าพเจ้าไปในบุรุษผู้เป็นตัวทำ โดยอาศัยบุรุษผู้เป็นผู้ทำข้าพเจ้านั้น
 ได้ถูกวางลงแล้วในมารดา ดังนั้นข้าพเจ้าจึงเกิดขึ้นใน12หรือ13เดือน โดย12หรือ13เดือนได้ร่วม
 กับ(เชื้อพันธุ์)บิดา ข้าพเจ้ารู้เรื่องนั้น ข้าพเจ้ารู้เรื่องนั้นโดยเฉพาะ ข้าแต่ฤๅกาล! นำข้าพเจ้าไปสู่
 ความเป็นอมตะ ด้วยความจริงนี้ ด้วยตะบะนี้ ข้าพเจ้าย่อมเป็นเช่นฤๅกาล ข้าพเจ้าย่อมสัมพันธ์
 กับฤๅกาล "ข้าพเจ้าเป็นของใครกัน?"(เขาถาม) "ข้าพเจ้าคือท่าน"เขาตอบ และแล้วเขาย่อมส่ง
 เขาออกไปเป็นอิสระ (2)

ครั้นได้เข้าสู่วิถีทางแห่งเทพนี้แล้วเขาย่อมไปสู่โลกแห่งอณิ(ไฟ)เขาย่อมไปสู่โลกแห่ง
 วายู(ลม) เขาย่อมไปสู่โลกแห่งดวงอาทิตย์ เขาย่อมไปสู่โลกแห่งวรุณ เขาย่อมไปสู่โลกแห่งอินุ
 เขาย่อมไปสู่โลกแห่งปราชปติ เขาย่อมไปสู่โลกแห่งพุรหฺม(พุรหฺมโลก) โลกแห่งพุรหฺมนี แน่ละ มี
 สรรสาร มีชั่วขณะหนึ่ง(เรียกว่า)เยชฺชฺภิน มีแม่น้ำวิชรา มีต้นไม้อิลย มีเมืองสาละชย มีที่อาศัย
 อปราชิต ผู้รักษาประตูคือ อินุและปราชปติ มีห้องโถงวรุ มีบัลลังก์วิภุษณะ มีแท่น
 บรรทมอมิตาชาสุ มานสีผู้เป็นที่รักและคู่คือจภุษี ที่มีรูปเหมือนกันทั้งสองเป็นผู้ได้นำดอกไม้

มา แล้วทอเป็นโลกทั้งหลาย มารดาทั้งหลาย นางพยาบาลทั้งหลาย นางฟ้าทั้งหลาย และแม่น้ำทั้งหลาย ผู้ที่รู้เช่นนี้ ย่อมมาสู่สิ่งนี้(โลกเหล่านี้) พุรุษมาย่อมวิ่งไปและกล่าวกับเขาว่า "โดยอาศัยชื่อเสียงของข้าพเจ้า เขาได้ถึงซึ่งแม่น้ำที่ไม่แก่เฒ่า เขา แน่ละ จะไม่แก่เลย" (3)

นางฟ้า 500 ทรงไปยังเขา (ในบรรดานางฟ้าเหล่านี้) 100 ถือผลไม้ในมือ 100 ถือน้ำมันสำหรับทา 100 ถือพวงมาลัย 100 ถือเสื้อผ้า 100 ถือฝุ่นหอม 100 นางฟ้าทั้งหลายได้ตกแต่งเขาด้วยเครื่องหอมของพุรุษมา ผู้ที่พุรุษมนั้นเมื่อได้รับการแต่งตัวด้วยเครื่องทรงของพุรุษมาแล้ว ย่อมไปสู่พุรุษมา เขามาถึงสระธาร และเขาย่ำสระนี้ด้วยการนีก ในการขำมนี้บุคคลที่เป็นผู้รู้เพียงความรู้ที่ตอบโต้กันได้(ในโลก)ย่อมจมลงไป เขาย่อมมาถึงซึ่งชั่วขณะหนึ่งชื่อเยษภูหิ และชั่วขณะหนึ่งเยษภูหิ นี้ย่อมหนีหายไป เขาย่อมมาถึงแม่น้ำวิชรา(ไม่แก่) เขาย่อมขำมน้ำนี้เพียงด้วยการนีกเท่านั้น ณ ที่นั้น เขาย่อมสลัดทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว สิ่งที่เขารักพึงใจย่อมตามติดกรรมดีของเขา สิ่งที่เขาไม่รักพึงใจย่อมตามติดกรรมชั่วไป และแล้ว ประจวบถึงบุคคลที่กำลังขับรถ จ้องมองไปที่วงล้อรถ(จักรรถ)ทั้งสองคันใด เขาย่อมมองไปที่กลางวันกลางคืน ที่กรรมดีกรรมชั่ว รวมทั้งสิ่งที่เป็นคู่(ที่ตรงข้ามกันทุกนทุก)ทั้งหลายทั้งปวงฉะนั้น เขานี้ได้หลุดพ้นแล้วจากกรรมดี กรรมชั่ว ผู้ที่รู้พุรุษมนย่อมไปสู่พุรุษมนุ ดังนี้แล (4)।

เอษำ ไว ภูตานำ ปุถุถิวิ ระะ ปุถุถิยา อาโป ‘ปาโมชชย โอะชชีนนำ ปุษฺปาณิ
ปุษฺปาณิ ผลานิ ผลานำ ปุระะ ปุระุสฺสย ระะ ॥1॥

ส ห ปุระาปติรฺกษำจเกร หนฺตาสโม ปฺรติษฺฐำ กลฺยำนินฺติ ส สฺตริยํ สมฺฤเช ตำ
สฺฤชฺฐวาท อฺปาสุต ตสฺมาตฺ สฺตริยมช อฺปาสิต ส เอตํ ปฺราณฺจํ คุรวาณมาตฺมณ
เอว สมฺพุทฺถปารยตฺเตในนามภฺยสฺฤชต ॥2॥

อถ ยามิจฺเจตฺ คุรฺภํ ทธีเตติ ตสฺยามรฺถํ นิษฺชาย มุเชน มุขํ
สํชายาปานุยาภิปฺราณฺยาทินฺทฺริเยณ เต เรตฺสา เรต อาทชามิติ คุรฺภินฺเวยว ภวติ ॥11॥

อโณนามภิปฺพุยเต ‘โม ‘หมสฺมิ สา ตฺวํ สา ตฺวมสิ,อโม ‘หม,สามาหมสฺมิ, ฤกฺทฺวํ
เทยารหํ ปุถุถิวิ ตวํ ตาเวหิ สํรภาวโห สห เรโต ทชวโห ปุเส ปุตฺตราย วิตฺตย อิติ ॥20॥
อถาสฺยา อูรฺ วิหาปยติ วิชฺชิตํ ทฺยวาวปุถุถิวิ อิติ ตสฺยามรฺถํ นิษาย มุเชน มุขํ สํชาย
ตฺริเณามนุโลมามนุमारุชฺฐิ วิษฺณฺร โยนิํ กลฺยตฺ ตฺวชฺฐา รุปาณิ ปีตฺตํ । อาสิณฺจตฺ
ปุระาปติรฺ ฐาตา คุรฺภํ ทชวตฺเต । คุรฺภํ เทหิ สินฺวาสิ คุรฺภํ เทหิ ปุถุชฺฐเก । คุรฺภํ เท
อศฺวิเนว เทวาวชตฺตํ ปุชฺกรสฺสเรชา ॥21॥ (พุทฺธทวารณฺยก ๙ VI.4.1.,2.,11.,20.,21)

แนละดินเป็นรส(แก่นแท้)ของสรรพสิ่งชีวิตทั้งหลายนี้ น้ำเป็นรสของแผ่นดิน พืชพันธุ์ทั้งหลายเป็นรสของน้ำ ดอกไม้ทั้งหลายเป็นรสของพืชพันธุ์ ผลไม้ทั้งหลายเป็นรสของดอกไม้ บุรุษ(คน)เป็นรสของผลไม้ เชื้อพันธุ์(เรตส)เป็นรสของบุรุษ(คน) (1)

เขา-ปราชาปติ ก็ได้ครุ่นคิดแล้วว่า "เอาเถิด, ขอให้ฉันได้ทำสถิติอันแข็งแกร่งให้แก่เขาเถิด" ดังนั้นเขาจึงสร้างสตรีขึ้น เมื่อได้สร้างสตรีนี้แล้ว เขาได้ยกย่องไว้เบื้องล่าง ดังนั้นบุคคลเพียงยกย่องสตรีไว้เบื้องล่าง เขาได้ขยับหินคั้นน้ำโสมของตัวเองที่ยื่นออกไปนั้นแหละ ด้วยสิ่งนี้ เขาได้ทำให้สตรีนี้ตั้งครรรค์ (2)

ครานีสตรีใดที่(เขา)ปรารถนาว่า"ขอให้หล่อนตั้งครรรค์" เมื่อได้สอดใส่อวัยวะ(อรุท)ไว้ในตัวหล่อนแล้ว ขณะเชื่อมปากด้วยปาก หายใจออกหายใจเข้า(พร้อมกับกล่าวว่า) "ด้วยพลังนี้ ด้วยเชื้อพันธุ์(เรตสุ) ข้าพเจ้าได้ใส่เชื้อพันธุ์(เรตสุ)ในตัวท่าน" หล่อนก็กลายเป็นผู้มีครรรค์ (11)

ครานีเขาย่อมกอดหล่อน (แล้วกล่าวว่า) "ข้าพเจ้าเป็นลมปราณ(อม) ท่านเป็นคำพูด(สา) ท่านเป็นคำพูด ข้าพเจ้าเป็นลมปราณ ข้าพเจ้าเป็นสามเวท ท่านเป็นฤคเวท ข้าพเจ้าเป็นท้องฟ้า ท่านเป็นแผ่นดิน มาเถิด! เราจงพยายามร่วมกันเถิด ขอให้เราจงใส่เชื้อพันธุ์ให้รวมกัน เพื่อเราจะมีบุตรเป็นชาย" (20)

ครานีเขาทำให้ขาของหล่อนต่างออก กล่าวว่า "จงต่างสววรรค์และแผ่นดินออกเถิด" เมื่อได้สอดใส่อวัยวะไว้ในตัวหล่อนแล้ว ขณะเชื่อมปากด้วยปาก เขาได้เสียดสีหล่อนที่(อยู่ในท่า) ปกติดสามครั้ง (แล้วกล่าวว่า) "ขอให้วิษณุจงเตรียมมมตลูกให้ด้วย, ขอให้ทวษฏฤ แ่่งรูปอันหลากหลายให้ด้วย ขอให้ปราชาปติหลังลงไป(ข้างใน) ขอให้ชาติฤใส่ครรรค์ให้ท่าน ข้าแต่สินีวาลิ! จงให้ครรรค์ จงให้ครรรค์ ข้าแต่ปฤฤฎุฏกิ! ขอให้เทพอัศวินทั้งสองผู้ทรงมงกุฎดอกบัวจงวาง(เชื้อพันธุ์)ไว้ในท่าน " (21)।

อนัน โว ปราชาปติ,ตต ห ไวตฤ เรตสุ ตสฺมาทิมะ ปราชะ ปราชยนฺเต(ปรศฺนฯ.14)
 จริงๆแล้วอาหารคือปราชาปติ(ผู้สร้างชีวิต) ก็เพราะว่าจากสิ่งนี้ แ่นละเป็นเชื้อพันธุ์(เรตสุ) จากสิ่งนี้(เรตสุ) สิ่งมีชีวิตที่นี้(ในโลกนี้)ก็บังเกิดขึ้น ।

อถ โหนิ ภารุโว ไวทรุภิ ปปรจุณ ภควนุ กตฺเยว เทวาะ ปราชํ วิชารยนฺเต กตร
 เอตตฺ ปฺรกาศยนฺเต กะ ปุนเรษํ วิษฺฐ อิติ ॥1॥

ตสฺไม ส โหวจากาโส ห วา เอษ เทโว วายฺรณฺนิราปะ ปฤติวิ วาญ มนศฺ จภุชะ
 ไศรฺตรํ จ । เต ปฺรกาศยาภิวทฺนติ วยเมตฺถ พาณมวษฺฏภุญ วิชารยามะ ॥2॥

ตานํ วิษฺฐะ ปฺราณ อฺวาจ มา โมหมาปฺทฺยถ,อหเมไวตตฺ ปณฺจชาตฺมานํ
 ปฺรวิภชฺไชตตฺ พาณมวษฺฏภุญ วิชารยามิติ ॥3॥

เต 'ศฺรุตฺทหฺชานา พญฺวฺ । โส 'ภิมานาทุรฺธฺวมฺตฺกฺรฺมต อิว ตสฺมินฺนตฺกฺรฺมตฺยเถตเร

สฺรว เอไวตฺกฺรฺมานฺเต ตสฺมิ'ศฺ จ ปฺรติษฺฐมาเน สฺรว เอว ปฺราติษฺฐนฺเต ตทฺ ยถา

มกฺษิกา มชฺฐกรฺราชานมฺตฺกฺรฺมานตํ สฺรว เอไวตฺกฺรฺมานฺเต ตสฺมิ'ศฺ จ ปฺรติษฺฐมาเน สฺรว

เอว ปราติษฐานเต เอว วาญ มนส จกษุส ไศรตุร จ เต ปรีตาสะ ปราณํ สุตุนวณติ ||4||

เอโฆ ‘คฺนิสฺตปตฺเตยสฺ สุรฺย เอษ ปฺรชฺนโย มฆวาเนษ วายุเรษ ปฏฺถิวิ รยิรฺ เทวะ
สทสจฺ จามุฏฺถิ จ ยตฺ ||5||

อรา อิว รตนาภา ปฺราณเ สรฺวํ ปฺรติษฐิตมฺฤโจ ยชฺฐิสฺ สามานิ ยชฺฌะ
ภษตุรฺ พฺรหฺม น||6||

ปฺรชาปตฺติ จรฺสิ ครุภะ ทวเมว ปฺรติชยเส | ตฺภุยํ ปฺราณ ปฺรชาสฺ ทวมา พลี
หฺรณฺติ ยะ ปฺราโณะ ปฺรติติษฺฐติ ||7|| (ปฺรศฺนฯ ||.1-7)

ครหาหนึ่งภารคว แห่งวิทรภ ก็ได้ตามเขา(ปิปปลาท)ว่า "ท่านที่เคารพ! มีเทวดาเท่าใด
ที่ค้ำจุนประชากรโลกนี้? มีเทวดาเท่าใดที่ส่องสว่างสิ่งนี้ ? และก็มีอีกแหละ ใครกันในบรรดา
เทวดาเหล่านี้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ?" (1)

เขา(ปิปปลาท)ก็ได้กล่าวแล้วกับเขา(ภารคว)ว่าอากาศนั้นแหละแน่แท้แล้วคือเทวดา
องค์นั้น ลม(วายุ)ไฟ(อคฺนิ)น้ำ(อป)ดิน(ปฏฺถิวิ) วาจา มนส ดวงตา(จกษุส)และหูก็ด้วยเช่นกัน
เทวดาทั้งหลายเหล่านี้เมื่อได้ให้แสงสว่าง(แก่โลก)ย่อมกล่าวว่า"เราประคับประคองค้ำจุนร่างนี้"
(2)

ปราณเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ได้กล่าวกับพวกเขาแล้วว่า "อย่าได้ถือเอาความหลงผิด
เช่นนั้นเลย ข้าพเจ้านั้นที่ได้แบ่งตัวเองเป็น 5 ส่วน เป็นผู้ประคับประคองและค้ำจุนร่างนี้"(3)
พวกเขาทั้งหลายได้กลายเป็นผู้ไม่ศรัทธาเขา(ปราณ) เนื่องจากความทรนงตน เขา
(ปราณ)จึงทำเสมือนว่าเคลื่อนสูงออกไป(จากร่าง) เมื่อเขาได้ขึ้นไปแล้ว (เทวดา)อื่นๆทั้งหมดก็
ขึ้นไปด้วย เมื่อเขาได้ลงมาสติ (เทวดา)อื่นๆทั้งหมดก็ลงมาสติด้วย สิ่งนี้ก็เป็นดังเช่นผึ้งทั้ง
ปวงย่อมบินขึ้นเมื่อราชาแห่งผึ้งบินขึ้นไป และมันทั้งหลายบินลงมาสติเมื่อราชาแห่งผึ้งบินลงมา
สติ ด้วยประการฉะนี้ วาจา มนส จกษุส(ดวงตา) และการได้ยิน(หู) พวกเขาทั้งหลายเป็นผู้
ยินดีแล้ว ย่อมสศุติปราณ (4)

สิ่งนี้เป็นไฟ เขาย่อมให้พลังความร้อน สิ่งนี้เป็นดวงอาทิตย์ สิ่งนี้เป็นเทพแห่งฝน สิ่ง
นี้เป็นลม สิ่งนี้เป็นดิน เป็นสสาร(รยิ) เป็นเทวดา เป็นสิ่งมีอยู่(สท) และเป็นสิ่งไม่มีมีอยู่(อสท)
และเป็นสิ่งที่เป็นอมตะ (5)

เหมือนกำทั้งหลายที่(เสียบอยู่)ในคุมกลางของล้อ สิ่งทั้งปวงได้ประติษฐานอยู่ใน
ปราณแล้ว (รวมทั้ง)ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท พิธีกรรมบูชา ความอาจหาญและปัญญา (6)

ท่านผู้เป็นปฺรชาปตฺติ(ผู้สร้างสิ่งมีชีวิต) ย่อมเคลื่อนไปในครรรภ ท่านนั้นเองย่อมเกิดอีก
ไ้อปราณ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ย่อมนำเครื่องบูชาขึ้นมาแก่ท่านผู้สถิตอยู่ได้ด้วยปราณ (7)|

ยาชฺฌยาลุกฺเยติ โหวาจ ยทฺทํ สรฺวํ มุฏฺถโยรณฺนํ กา สฺวิตุ สา เทวตา ยสฺยา
มุฏฺถยฺรณฺนํมิตฺติ, อคฺนิรฺ วั มุฏฺถยฺส โส ‘ปามนฺนํ,อป ปฺนรฺ มุฏฺถยฺ ษยติ||

(พฺฤหฺทการณฺยกฯ III.2.10)

ยาขุณฺณรํหํ กิ์ได้กล่าวแล้วว่า“เนื่องจากว่าสิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาล)เป็นอาหารของความตาย แล้วเทวดานั้นเป็นอะไรกันเล่าที่ความตายเป็นอาหารสำหรับเทวดานั้น?” ไฟนั้นเที่ยวคือความตาย ไฟนั้นเป็นอาหารของน้ำ บุคคล(รู้เช่นนี้)ย่อมชนะความตายแล้วตายเล่า(ในชาติหน้า)!

เอษ พุรุหุไมษ อินฺทฺร เอษ ปฺรชาปติเรเต สรฺวเว เทวา อิมานิ จ ปญฺจ มหาภูตานิ
ปฏิกิรฺว วายูรํกาศ อาโป ชฺวโยติมิชฺชิตฺยเอตานิมานิ จ กุญฺชฺรมิตรณิวิ พินฺชานิตฺราณิ
เจตฺราณิ จาณฺหฺชานิ จ ชารฺชานิ จ สเวทชานิ โจทฺทฺทฺชานิ จาตุวา คาวะ ปุรฺชา
หสฺสตีโน ยตฺ กิ์ เจทฺ ปฺราณิ ชงฺคมฺ จ ปตฺตริ จ ยจฺ จ สุตวํ สรฺวํ ตตฺ ปฺรชาเนตรํ
ปฺรชฺญาณเน ปฺรติษฺฐิตํ ปฺรชฺญาณเนตฺโร โลกะ ปฺรชฺญา ปฺรติษฺฐา ปฺรชฺญาณํ พุรฺหม ॥

(โศตเรยฯ III.1.3)

เขาคือพุรุหฺมา เขาคืออินฺทฺร เขาคือปฺรชาปตินั่นเอง เขาคือเทวดาทั้งหลายทั้งปวง เหล่านี้ และคือธาตุอันยิ่งใหญ่ทั้งห้า ได้แก่ ดิน ลม อากาศ น้ำ แสง และเทวดาเหล่านี้แหละที่เหมือนกับผสมกับไฟ เชื้อพันธุทั้งหลายชนิดหนึ่งกับอีกชนิดหนึ่ง: สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากไข สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากมดลูก สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากเหงื่อ สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากเหงื่อ และมั่วทั้งหลาย วัวทั้งหลาย คนทั้งหลายและช้างทั้งหลาย ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่หายใจได้นี้หรือเคลื่อนไหวได้ หรือบินได้ หรืออยู่นิ่ง(ไม่เคลื่อนไหว) สิ่งทั้งปวงนี้ถูกปฺรชฺญาณ(ตัวรู้)นำพาไป ผู้ค้ำจุน(สิ่งทั้งปวง/โลก) คือปฺรชฺญาณ พุรฺหมนุคือปฺรชฺญาณ ।

ตํหา ไหโตะ โสฺลโกะ ปฺปฺรจฺย । ยถา วุฏฺฏโฆ วณฺสฺปติเ, ตโถว ปุรุโฆ ‘มฺฤชา ॥
ตสฺย โลมานิ ปฺรณานิ ตฺวตฺสโยตฺปาฏิกา พหิเ! ตฺวจฺ เอวาสุย รุชฺริ ปุสฺยณฺทิ,
ตฺวจฺ อุตฺปฏฺเฐ ॥ ตสฺมาตฺ ตทา ตฺถณฺณนาตฺ ปฺโรติ รโส วุฏฺฏชาทิวาทาตฺ ॥
มํสาณฺยสฺย ตฺกรณิ กิณาฏฺ สฺนาว ตตฺ สฺถิรํ ॥ อสฺถินฺยนฺตรโต ทารฺณิ มชฺชา
มชฺโชปมา กุฏฺทา ॥ ยทฺ วุฏฺฏโฆ วุฏฺฏโณ โรหติ มฺูลานํ นวตฺระ ปุณเ ॥
มรฺตฺยะ สฺวินํ มฤตฺยุนา วุฏฺฏณเ กสฺมานํ มฺูลาตฺ ปฺโรโรหติ ॥ เรตสฺ อิติ มา โวจต
ชีวตฺส ตตฺ ปฺรชาเยเต ॥ ชานารุห อิว โว วุฏฺฏโฆ ‘ณฺชสา เปรตฺยสํกวะ ॥
ยตฺ สมฺมตฺมาวฺฤเหยฺรุ วุฏฺฏณํ น ปุณฺรภาเวตฺ । มรฺตฺยะ สฺวินํ มฤตฺยุนา วุฏฺฏณเ
กสฺมานํ มฺูลาตฺ ปฺโรโรหติ ॥ ชาทฺ เอว น ชายเต โกณฺเวนํ ชนเยตฺ ปุณเ ॥
วิชฺญาณมฺานนํทํ พุรฺหม ราติรุ ทาทฺะ ปฺรายณํ ติษฺฐมฺานสฺย ตทฺวิทฺ อิติ ॥

(พุทฺธพารณฺยก ฯ III.9.28)

เขาก็ได้ถามเขาทั้งหลายด้วยโคลก :

ต้นไม้เป็นฉันทโต แ่นละ มนุษย์จริงๆแล้วก็เป้นฉันทนั้นนั่นเอง ขนของเขาเป็น (ประหนึ่ง) ใบไม้ ผิวหนังเป็นเปลือกไม้ จากผิวหนังของเขานี้เลือกไหลออกมา (เหมือน) ยางไม้ จากเปลือก ดังนั้นคราใดที่เขาบาดเจ็บ เลือกไหล ก็เหมือนกับยางไม้ไหลออกจากต้นไม้ที่ถูก

กริต เนื้อของเขา(เปรียบได้)กับเนื้อไม้ เส้นประสาทของเขายึดเหนี่ยวกันเปรียบเหมือนเยื่อไม้ กระดูกของเขาคือเนื้อไม้ และไขกระดูกที่ถูกสร้างขึ้นก็เหมือนกับแก่นกลาง(วงปี)ของไม้ ต้นไม้ เมื่อถูกโค่นลง ย่อมงอกขึ้นใหม่ จากรากของมันในรูปร่างใหม่(ต้นใหม่)ได้อีก จากรากอะไรกันเล่าที่มนุษย์เกิดขึ้นได้ใหม่ เมื่อถูกตัดขาด(จาก)ชีวิตด้วยความตาย ? อย่าได้กล่าวว่ จากเชื้อพันธุ์(เรตส) เพราะว่าสิ่งนั้น(เชื้อพันธุ์)เกิดขึ้นจากสิ่งมีชีวิต(เกิดได้เมื่อมนุษย์ยังมีชีวิตอยู่) ต้นไม้ กิ่งออกจากเชื้อพันธุ์เหมือนกัน ครั้นเมื่อตายลงแล้วงอกใหม่ได้อีกครั้ง หากว่าต้นไม้ถูกถอนทิ้งรากย่อมจะไม่งอกขึ้นได้อีก จากรากอะไรกันเล่าที่สิ่งที่จะต้องตายเกิดขึ้นได้ใหม่เมื่อถูกตัดขาดจาก(ชีวิต)ด้วยความตาย ? เมื่อเกิดมาแล้วละก็ เขาย่อมไม่เกิด(ซ้ำ)เพราะใครเล่าจะทำให้เขาเกิดขึ้นได้อีก ? พุรหมุนเป็นความรู้แจ้ง เป็นความสุขสูงสุด(อานนท) เป็นจุดหมายสุดท้ายของผู้ให้เครื่องบูชา เป็นจุดหมายสุดท้ายของผู้รู้แจ้งพุรหมุนผู้ยิ่งใหญ่อย่างมั่นคง

อโถ อยัม วา อาตุมา สรุเวชํ ภูตานํ โลกะ ส ยช ชุโหติ ยทุ ยชเต เตน เทวานํ
 โลกะ,อถ ยทนุพฺรุต เตน ฤษีณาม,อถ ยต ปิตฤภโย นิปฤณมิติ ยต ปฺรชามิจฺเจ
 เตน ปิตฤณาม,อถ ยนุ มนุชฺยาน วาสยเต ยเทภโย ‘ศนํ ททาติ เตน มนุชฺยานาม,
 อถ ยต ปศุภยสฺ ตฤโณทกํ วินฺทติ เตน ปศุนํ ยทสย คฤเหสุ สุวปทา
 วยํสุยาปิปิลิกาภย อุปชีวนติ เตน เตษํ โลโก ยถา ห ไว สุวย
 โลกาयरिษฏิมิจฺเจทวํ ไหววิเท สฺวาวณิ ภูตานयरิษฏิมิจฺจนติ ตท วา เอตท
 วิทิตํ มีมาสิตม ॥ (พฤตทธารณยกฯ 1.4.16)

ครานี้ตัวตน(อาตุมน)นี้ แน่ที่เดียวคือโลกของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงนี้ เพราะเขาให้เครื่องสังเวยและบูชา เขาจึงกลายเป็นโลกของเทวดาทั้งหลาย เพราะเขาเรียนรู้ เขาจึงกลายเป็นโลกของผู้รู้ทั้งหลาย(ฤษี) เพราะเขาให้การเซ่นไหว้แก่บิดา(บรรพบุรุษ) มีความปรารถนาลูกหลาน เขาจึงกลายเป็นโลกของบิดา(บรรพบุรุษ) เพราะเขาให้สิ่งที่พักอาศัยและอาหารแก่มนุษย์ เขาจึงกลายเป็นโลกของมนุษย์ เพราะเขาให้หญ้าและน้ำแก่ปศุสัตว์ทั้งหลาย เขาจึงกลายเป็นโลกของปศุสัตว์ สัตว์ นก หรือแม้แต่แม่มดมาอาศัยใช้ชีวิตอยู่ในบ้านของเขา เขาจึงกลายเป็นโลกของสัตว์เหล่านั้นเช่นเดียวกัน และ บุคคลปรารถนาที่จะไม่ทำร้ายแก่โลกของตนเองเช่นไร สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงก็ปรารถนาไม่ทำร้ายแก่เขาผู้ที่ตระหนกอย่างนี้เช่นกัน สิ่งนี้แท้ที่เดียวเป็นที่รู้แล้ว และได้ตรวจสอบแล้ว(ว่าจริง) !

ชาครสฺสวปนฺนสฺสพฺติมฺรณาวสฺถานามนฺยา พุรหมมาทิสฺตมพฺปรยณํ สรวชิวภยปรทา
 สฤลเทหวิสรุชนิ มรณาวสฺถา ภาติ । กรฺเมนุทฺริยาณิ ชฺรฺยาเนนุทฺริยาณิ
 ตตฺตทวิษยานุ ปฺราณานํ สํหฤตฺย กามกรฺมานวิต อวิทฺยาภูตเวษฏีโต ชีโว เทหानฺตร
 ปฺราปฺย โลกานฺตรํ คจฺจนติ । ปฺรากกรฺมผลปาเกนาวรฺตานฺตรกัฏฺฐท วิศฺรานติํ ไนว
 คจฺจนติสฺตกรฺมปฺริปากโต พหฺนํ ชนฺมนามนฺเต นฤณํ ไมกุเชจฺจา ชายเต

(ไปงคฺลข๑.11)

สภาวะแห่งความตายคือ(สภาวะ)ที่แตกต่างจากสภาวะตื่น หลับฝัน หลับสนิทไม่ฝัน และเป็นลม สิ่งที่ทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งปวงมีความหวาดกลัวนั้นมาจากพुरुหมจนถึงหยุ้า สิ่งที่ทำให้ละทิ้งกายหยาบ เมื่อได้รวมเข้าด้วยกันทั้งอวัยวะทำงาน อวัยวะรับรู้วัตถุที่ตรงกับอวัยวะนั้นๆ(เช่น รูปเป็นต้น)และลมปราณ ชีว(ธาตุมนุในร่าง)ที่ประกอบด้วยความปลอดภัยและพฤติกรรมถูกหล่อหุ้มด้วยความไม่รู้จริง เมื่อได้เข้าไปสู่ร่างอื่นแล้ว จึงไปสู่โลกอื่น ด้วยผลกรรมที่เก็บเกี่ยวไว้จากการกระทำในชาติปางก่อน เขาย่อมไม่ถึงซึ่งความสงบ ประจวบคักคักที่หมุ่นอยู่ในวังน้ำวน ความปราณในความหลุดพ้นบังเกิดขึ้นในมนุษยชาติในตอนสุดท้ายของการเกิดหลาย ๆ ครั้งเนื่องจากใช้กรรมดีในอดีตหมดแล้ว

มขวน มรุตยํ วา อิทํ ศรีรมาตตํ มฤตยุนา ตทสุยามฤตสุยาศรีรสุยาตมโน ‘ธัญฐานม,
ธาตุโต ไว สศรีระ ปรียาปรียาภยาํ น ไว สศรีรสย สตะ ปรียาปรีโยปธาตีสติ,
อศรีรํ วา ว สนุตํ น ปรียาปรีเย สุปุตตะ ॥ (ฉานุโทคฺยฯ VIII.12.1)

แน่ะ มขวน ! แน่ละ ความตายคือร่างกายนี้ มันถูกความตายจับยึดไว้ สิ่งนั้น(ร่างกาย)เป็นที่อาศัยของธาตุมนุที่ไม่ตายที่ไร้กายนั้น แน่ละร่างกาย(ที่มีธาตุมนุอยู่)ร่วมนี้ถูกผูกไว้ด้วยความสุขและความทุกข์ แน่ละ การจัดความสุขความทุกข์ออกไป ผู้ที่มีร่างกายร่วมอยู่นี้ทำไม่ได้ จริงๆแล้วผู้ไร้กาย(ธาตุมนุ)ย่อมไม่ถูกสัมผัสโดยความสุขและความทุกข์ ।

ยเทเวห ตทมุตฺร ยทมุตฺร ตทนุวิห ।

มฤตฺโยะ ส มฤตฺยุมาปโนติ ย อิท นานาว ปศฺยติ ॥10॥

มนโสเวทมาปฺตวํ เนห นานาสฺติ กิञฺจน ।

มฤตฺโยะ ส มฤตฺยุ จจุฉติ ย อิท นานาว ปศฺยติ ॥11॥ (กฐฯ ๑.1.10-11)

สิ่งใดที่อยู่ที่นี่ สิ่งนั้นอยู่ที่นี่ สิ่งใดที่อยู่ที่นี่ สิ่งนั้นอยู่ที่นี่ ผู้ใดเห็นว่ามีหลากหลายในโลกนี้ ผู้นั้นยอมไปถึงซึ่งความตายแล้วตายเล่า (10)

สิ่งนี้(จักรวาล)ถูกรับเอามา(ประจักษ์)ด้วยใจคิด(มนสฺ)เท่านั้น มันไม่ได้มีสิ่งใดๆที่เป็นความต่างๆนานา(หลากหลาย)อย่างใดในโลกนี้เลย ผู้ใดเห็นความหลากหลายในโลกนี้ ผู้นั้นยอมไปถึงซึ่งความตายแล้วตายเล่า (11)

ธนฺตุ คุฤทิตฺตเวาปนิษํ มหาสุทฺธํ ศฺรํ หุยุปาณินิตฺตํ สัณยิตํ ।

อายมย ตทฺ ภาวคเตน เจตสา ลกฺษณํ ตทฺเวากุฬํ เสามุย วิหฺสิ ॥3॥

ปรณโว ธนุสฺส ศโร หยาตฺมา พุรฺรหฺม ตลฺ ลกฺษณมฺจุยเต

อปรมตฺเตน เวทฺธวํยํ ศรวตฺตณฺมโย ภเวตฺ ๑๔๑

ภิกขุเต หฤทยครนุติศ จิทยนุเต สรวสัศยะ ।

ภษียนเต จาสย กรมาณิ ตสฺมินฺ หฤษณฺ ปราวเร ॥8॥ (มฺกชกฯ ॥.2.3,.4,.8)

เมื่อได้ถือธนูอุปนิสัยซึ่งเป็นศาสตราวุธอันยิ่งใหญ่ บุคคลพึงวางลูกศรซึ่งถูกเหล่าให้คมด้วยสมาธิ เมื่อได้ตั้งลูกศรนี้ด้วยจิตที่เพ่งอยู่ในสิ่งนั้น(พรหมณ) แน่คนดี! จงรู้เถิดว่า สิ่งที่ไม่เสื่อมสลายนั้น(พรหมณ)คือเป้า (3)

คำว่าโอม(ปรณว)เป็นธนู ตัวตน(อาตมณของแต่ละคน)ก็แนละเป็นลูกศร พรหมณถูกกล่าวว่าเป็นเป้าหมายของสิ่งนั้น ต้องยิงอย่างไม่พลาด บุคคลจึงจะรวมกันเข้ากับสิ่งนั้นเช่นลูกศร(ที่ปักกลางเป้า) (4)

ปมเงื่อนหัวใจถูกตัด ความสงสัยทั้งปวงถูกขจัดไป และการกระทำ(ภาระกิจ)ของเขาสิ้นสุดลง เมื่อเขา(พรหมณ)ถูกเห็นว่ามีทั้งพรหมณสูงและพรหมณต่ำ (8) ।

ปุลวา เหยเต อทฤณมา ยชฺญรฺฐปา อชฺฐาทโสฤตมวรี เยชฺ คุรม ।

เอตจฺ เณโรโย เย ‘ภินฺนทนต์ มฺลมา ชรามฤตยฺ เต ปุณเรวปิยนติ ॥7॥

อิชฺฐาปฺรตฺ มนฺยมานา วริชฺฐํ นานยจฺ เณโรโย เวทยนฺเต ปฺรมฺลมา ॥

นากสฺย ปฺฤษณฺ เต สุกฤเต ‘นฺนฺฤตเวมฺ โลกํ หินฺตรํ วา วิตฺนติ ॥10॥

ตปะ คุรเทศฺ เย หยฺปวสฺนตฺยรณฺเย ตานฺตา วิทฺวาโส โภกฺษจฺรยํ จรฺนตะ

สุรยทฺวาเรน เต วิราชา ปฺรยानติ ยตฺรามฤตะ ส ปฺรุโษ หยฺวยยาตฺมา ॥11॥

(มฺกชกฯ ๒.2.7,.10,.11)

แน่นอน เรือที่อยู่ในรูปของยัญพิธี 18ชนิดเป็นสิ่งไม่มั่นคง การกระทำในยัญพิธีทั้งหลายนั้นกล่าวกันว่าต่ำต้อย ผู้ใดชื่นชมการกระทำนั้นว่าดี ผู้นั้นโง่ แล้วจะไปสู่ความแก่และความตายซ้ำอีก (7)

ผู้หลงผิดเหล่านี้ ถือเอาพิธีกรรมและการทำบุญว่าสำคัญยอมไม่รู้ถึงความดีอื่นใด เมื่อได้ตรึมนมยในสวรรค์ชั้นสูงที่ได้ด้วยการกระทำกรรมดีแล้ว เขาทั้งหลายเหล่านั้นยอมเข้ามาในโลกนี้อีกหรืออยู่ในภาวะที่ต่ำกว่า (10)

ผู้ที่ปฏิบัติตะบะและศรัทธาในป่า ผู้ที่มีความสงบ ใช้ชีวิตภิกขาจารยอมจากไปปราศจากบาป ไปทางประตูแห่งดวงอาทิตย์สู่ ณ ที่อมตะปุรุषผู้ไม่เสื่อมสลายอยู่(11)।

ส ยตฺรายนมณิมานํ เนยติ ชรยา โวปตปตา วาณิมานํ นิคฺจจฺติ ตทฺ ยถามรี เวทุมฺพรํ

วา ปิปปลํ วา พนฺชนาตฺ ปฺรมฺจยตฺ เอวเมวายํ ปฺรุษ เณโรโย ‘จฺเคภฺยะ สํปฺรมฺจย

ปฺนะ ปฺรติณฺยายํ ปฺรติโยณฺยาทรวติ ปฺราณายาว ॥36॥ (IV.3.36)

 ส ยตฺรายมาตฺมา ‘พลฺลํ เนยฺยตฺย สํโมหํว เนยฺยตฺยโกณเมเต ปฺราณนา อภิสมายนฺติ
 ส เอตาสฺส เตโชมาตฺราสส สมภฺยาททาโน หฤทยเมวานววกรรมติ ส ยตฺโรสฺส ปุรุสส
 ปฺราจฺ ปฺรยวารตเต, อถารูปชฺโณ ภาวติ ||1|| (IV.4.1)

เอกํภาวติ น ปศฺยติ,อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น ชฺษมฺรตฺติ,อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น รสยติ,
 อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น วตฺตติ,อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น ศฺฤโณติ,อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ
 น มนุเต, อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น สปรฺกตฺติ,อิตฺยาหุส,เอกํภาวติ น วิชานาติ,อิตฺยาหุส,
 ตสฺย ไหตสฺย หฤทยสฺยาคฺร์ ปฺรทโยตเต เตน ปฺรทโยเตโนสฺส อาตฺมา
 นิษฺกรรมติ จกฺษุสฺส ภาว วา มฺูรฺชโน วา ‘นฺเนยฺโย วา ศฺร์รเทสฺสเยส,ตมฺุตฺกรรมนฺตํ
 ปฺราโณ ‘นฺนตฺกรรมติ ปฺราณมฺนตฺกรรมนฺตํ สฺรว ปฺราณนา อฺนตฺกรรมนฺติ
 ส วิชฺญานโน ภาวติ ส วิชฺญานเมวานววกรรมติ |ตํ วิทฺยากรรมณํ สมนวฺวเรภเต
 ปฺรูวปฺรชฺญา จ ||2|| (IV.4.2)

ตทฺ ยถา ตฺฤณชฺลาญกา ตฺฤณสฺยานตํ คตฺวา, อฺนฺยมากรรมมากรรม,
 อาตฺมานมฺปสฺสฺหริ,อวเมวายมาตฺมา.อิทํ ศฺร์รํ นิหตฺยา, อวิทฺยา คมยิตฺวา,
 อฺนฺยมากรรมมากรรม,อาตฺมานมฺปสฺสฺหริ ||3|| (IV.4.3)

ตทฺ ยถา เปตฺสฺการี เปตฺโส มาตฺรามปาทาย, อฺนฺยํ นวตฺรํ กลฺยาณตฺรํ รุปี ตนฺต
 เอวเมวายมาตฺมา,อิทํ ศฺร์รํ นิหตฺยา,อวิทฺยา คมยิตฺวา,อฺนฺยํ นวตฺรํ กลฺยาณตฺรํ
 รุปี กุรฺเต ปิตฺรํ วา คานฺธํ วา ไทว วา ปฺราชาปตฺยํ วา พฺรหฺม
 วา ‘นฺเนยฺยํ วา ภูตानาม ||4||

ส วา อยฺมาตฺมา พฺรหฺม วิชฺญานมโย มโนมยสฺส ปฺราณมยสฺ จกฺษุสมยสฺ ไศรตฺรมยส
 ปฺฤถिवีมย อาโปมโย วายุมย อากาสมยสฺ เตโชมโย ‘เตโชมยสฺ กามมโย ‘กามมยส
 ไกรธมโย ‘ไกรธมโย ฐมมโย ‘ฐมมยสฺ ตทฺ ยเทททิทํมโย ‘โทมย อิติ
 ยถาการี ยถาจารี ตถา ภาวติ สาธุการี สาธุ ภาวติ ปาปการี ปาป ภาวติ
 ปุณฺยสฺ ปุณฺยเนน กรรมณา ภาวติ ปาปะ ปาเปน ||

อโต ชฺลวาทุส กามมย เอวามํ ปุรุส อิติ ส ยถากาโม ภาวติ

ตตฺ กุรฺตฺร ภาวติ ยตฺ กุรฺตฺร ภาวติ ตตฺ กรรม กุรฺเต ยตฺ กรรม กุรฺเต ตทฺภิสํปฺทยเต||5||

ตทฺชฺ ไศลโก ภาวติ! ตทฺชฺ สกฺตสฺ สห กรรมโณติ ลิงฺคํ มโน ยตฺร นิษฺกฺตมสฺย

ปฺราปฺยานตํ กรรมณสฺ ตสฺย ยตฺกํ เจห กโรตฺยยมฺ || ตสฺมาลฺ โลกาตฺ

ปฺนโรตฺยสฺไม โลกาย กรรมณ อิติ นฺ กามยมาโน ‘ธากามยมาโน

โย ‘กาโม นิษฺกาม อาปตฺกาม อาตฺมกาโม น ตสฺย ปฺราณนา อฺตฺกรรมนฺติ

พฺรหฺไมว สนฺพฺรหฺมาปฺเยติ ||6|| (IV.4.1-6) (พฺรหฺมทรรณฺยกฯ IV.3.36,IV.4.1-6)

เมื่ออาตมณที่อยู่ในร่างนั้นแหละมีขนาดเล็กลง ไม่ว่าจะด้วยความชราหรือด้วยความเจ็บป่วย อาตมณนั้นซึ่งคือปุรุจะค่อยๆปลดปล่อยตัวเองจากองคาพยพกลับไปตามที่เคยมาไป ยิ่งที่มันเคยเริ่มมีชีวิตขึ้นมา เหมือนผลมะม่วงหรือผลปิปเปลหลุดออกจากสิ่งร้อยรัด(ข้าว)(36)

เมื่ออาตมณในร่างอ่อนกำลังลงแล้ว เหมือนกับว่าไปสู่ความหลงละเมอ และแล้วลมปราณทั้งหลายย่อมเข้ามาล้อมรอบอาตมณ อาตมณย่อมนำเอาหน่วยแสงสว่างเหล่านี้และนำลงไปสู่หัวใจ เมื่อดวงตาของปุรุชนี้เหลือกกลับ เขาย่อมกลายเป็นผู้ที่ไม่รู้ได้ถึงรูปทรง (1)

บางคนย่อมกล่าวว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขามองไม่เห็น" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่ไต่กลิ่น" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่รู้รส" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่พูด" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่ไต่เย็น" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่มีใจนึกคิด" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่อาจสัมผัสได้" บางคนว่า "เขากลายเป็นหนึ่งเดียว เขาไม่มีสติรู้คิดได้" ก็แน่ละ ปลายยอดแห่งหัวใจย่อมจุดสว่างขึ้น และด้วยแสงสว่างนั้น อาตมณย่อมจากไป ไปทางดวงตาหรือไปทางหัวหรือไปทางช่องเปิดอื่นๆของร่างกาย เมื่อเขากำลังจากไป ชีวิต(ปราณ)ก็จากตามเขาไป เมื่อชีวิตกำลังจากไป ลมปราณทั้งหลายก็จากตามชีวิตไป เขาย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวกับความรู้(ระดับโลก) สิ่งที่เป็นความรู้(ระดับโลก)จากไปพร้อมกับเขา ความรู้และกรรม(การกระทำ)และความรู้แต่ก่อนเก่า ย่อมพากันติดไปกับเขาด้วย (2)

ประจวบที่ตัวบั้งเมื่อคืบคลานไปถึงยอดหญ้าแล้ว และเมื่อเกาะปลายยอดใหม่ได้แล้วก็จะลากตัว(ส่วนหลัง)มันตรงไปยังยอดหญ้านั้น อาตมณก็เช่นเดียวกันเมื่อได้ทั้งร่างนี้ไปแล้วและเมื่อไต่ขัปล้อวิหยาไปแล้วเมื่อไต่ไปถึงซึ่ง(ร่าง)อันใหม่แล้ว ย่อมรวบรวมตัวเองเข้าด้วยกัน (3)

ประจวบที่ช่วงทองนำก้อนทองมาเปลี่ยนรูป เป็นรูปร่างใหม่กว่า สวยงามกว่าเดิม อาตมณก็เช่นเดียวกันเมื่อได้ละทิ้งร่างนี้ไปแล้วและเมื่อขัปล้อวิหยาไปแล้ว ย่อมกระทำให้ตัวเองไปสู่รูปอื่นที่มีรูปร่างใหม่กว่า สวยงามกว่า เช่นเดียวกับรูปของบิดาทั้งหลายหรือรูปร่างคนธรรพ์ทั้งหลาย หรือรูปร่างเทวดาทั้งหลายหรือรูปของปราชิตีหรือรูปของพुरुหมนหรือรูปของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ (4)

อาตมณ(ที่อยู่ในร่าง)นี้แท้จริงแล้วก็คือพुरुหมนซึ่งประกอบด้วย(เป็นอันเดียวกับ)สติ ปัญญา(ระดับโลก=วิชญาณ) ใจนึกคิด(มนส) ลมปราณ(ปราณ) การประจักษ์ด้วยตา การไต่เย็น ติน น้ำ ลม อากาศ แสงสว่างและไม่มีแสงสว่าง ความปรารถนาและไม่มีความปรารถนา ความโกรธและปราศจากความโกรธ ธรรมและอธรรม และทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งนี้ก็คือสิ่งที่มีความหมาย หมายถึงเมื่อกล่าวว่า(มัน)ประกอบด้วยสิ่งนี้ (มัน)ประกอบด้วยสิ่งนั้น บุคคลย่อมเป็นไปตามที่เขาทำเขาประพฤติ เป็นผู้กระทำดีกลายเป็นคนดี ผู้กระทำบาปกลายเป็นคนบาป บุคคลย่อมกลายเป็นคนมีบุญด้วยการกระทำบุญ บุคคลย่อมกลายเป็นคนบาปด้วยการกระทำบาป แต่ก็มีบางคนกล่าวว่า ตัวความต้องการนั้นแหละคือตัวบุคคลเพราะว่าเขาเป็นไปตามที่เขา

ต้องการเพราะมีความต้องการ จึงมีความตั้งใจทำ เพราะการตั้งใจเขาจึงทำกรรม เพราะเขาทำกรรม เขาจึงได้รับผลกรรม (5)

เรื่องนี้มีโศลก ดังนี้:

ตัวคนที่ละเอียดยศ(ลึงค์)นี้ที่มีจิตใจ(มนส)ติดไปด้วยยอมไปพร้อมกับการกระทำ เมื่อได้ถึงที่สุดแห่งการกระทำใด ๆ ก็ตาม(ผลกรรม)ที่เขาได้กระทำไว้ในโลกนี้ เขาย่อมกลับมาจากโลกนั้นสู่โลกนี้อีก นี่คือสิ่งที่เป็นไปได้เพื่อคนที่มีความปรารถนาทางโลกเพื่อทำกรรมต่อ แต่ผู้ที่ไม่มีความปรารถนา(ไม่มีกิเลสตัณหา) ผู้ปราศจากกิเลส(ความปรารถนา) ผู้เป็นอิสระจากความปรารถนา ผู้ที่ได้รับความปรารถนา(อย่างเพียงพอ)แล้ว ผู้ที่ความปรารถนาคืออาตมณฺ ปรารถนาของเขาย่อมไม่จากไป เมื่อเป็นพुरुหมณฺ เขาย่อมไปสู่พुरुหมณฺดังนี้แล (6)

อถาณยตุราปยุกตม- อรุชวคา นาชี สุขุมนาชยา ปราณสัจจาริณี ทาลวนตฺรวิจินฺนา
ตยา ปฺรโณการมโนยุกตโยธวามุทฺตฺรเมต । ทาลวชฺยครุ ปฺริวฺรตฺย อินฺทฺริยาณฺยสํโยชย
มหิมา มหิมานํ นิรฺริชเชต ตโต นิราตฺมกตฺวาเมติ นิราตฺมกตฺวาน น สุขทุชฺชภาคว ภาวติ
โกลลทฺวํ ลภทา อิตฺยเอวํ หยาห । ประ ปฺรุวํ ปฺรติชฺฐาปฺย นิคฺคฺฤทฺธานิํลํ ตตฺส ติรฺตฺวา
ปารมปาเรน ปศฺจาหุ ยฺญชิต มูรฺชานิ ॥ (โมตฺรี ๙ VI.21)

ครานี้ได้มีกล่าวไว้ในที่อื่นแล้วว่า - เส้น(นาชี)ที่เรียกว่าสุขุมนาที่ไปทางเบื้องบนเพื่อเป็นเส้นทางของลมปราณ(ปราณ)ได้ถูกแบ่งออกภายในเพดาน เมื่อถูกเชื่อมด้วยลมหายใจ(ปราณ)กับคำว่า โอมุ และกับมนส(ใจนึกคิด)แล้ว ขอให้เขา(อาตมณฺ)จงขึ้นไปสู่เบื้องบนตามเส้นนั้น การกระดกปลายลิ้นกลับมาที่เพดาน ความมองดูสิ่งที่ยิ่งใหญ่ด้วยสิ่งที่ยิ่งใหญ่โดยไม่ต้องใช้อินทรีย(ตัวรับรู้) และแล้วเขาย่อมไปสู่ความไร้ซึ่งตัวตน(นิราตมกตฺวา) เนื่องจากความไร้ซึ่งตัวตนเขาจึงไม่มีส่วนที่จะเป็นสุขหรือทุกข์ เขาได้รับแล้วซึ่งความโดดเดี่ยว เรื่องนี้ก็มีโศลกว่าไว้ดังนี้ "เมื่อทำให้ลมหายใจที่ควบคุมแล้วอยู่อย่างมั่นคงก่อนแล้วเขาเมื่อข้ามพ้นความจำกัด จงเชื่อมกับความไม่จำกัดใน(ส่วนสุดยอดของ)หัว" ।

หฤทยฺเหยษ อาตฺมา อไทรตเทกศตํ นาชีนํ ทาสํ ศตํ ศตเมโกกสฺยํ
ทฺวาสุปฺตติรฺ ทฺวาสุปฺตติระ ปฺรติสาชา นาชีสฺสสฺราณิ ภาวนติ,อาสุ วฺยานศฺ จรติ॥6॥
อโถกโยธฺว อูทานะ ปุณฺเยน โลกํ นยติ ปาเปเน ปาปมฺภาภยาเมว มนุสฺสโลกมฺ॥7॥
(ปรศฺน ๙ III.6, 7)

แนละในหัวใจมีอาตมณฺนี้ ณ ที่นี้มีเส้น (นาชี)จำนวนหนึ่งร้อยหนึ่ง(เส้น) แต่ละเส้นมีเส้นฝอย(ปฺรติสาชานาชี)เจ็ดพันสองร้อยสาขา ภายในสาขาเหล่านี้ วฺยาน(ลมหายใจแผ่กระจาย) ย่อมเคลื่อนไปมา (6)

ครานี้ ลมหายใจขึ้น(อุทาน)ย่อมนำผ่านช่องหนึ่งๆ(นาทิจ)ไปทางสูงขึ้นไปตาม(ผล)บุญ
ไปสู่โลกแห่งบุญ ตามผลบาปไปสู่โลกแห่งบาป ตามบุญและบาปทั้งสองไปสู่โลกมนุษย์ ดังนี้แล
(7)।

ศตํ โจกา จ หฤทยสฺย นาชฺยะ ตาสํ มูรฺชานมภินิสฺสฤตฺตากา ।

ตโยธฺวามายนฺนํมฤตฺตวเมติ วิษฺวจฺจนฺยา อุตฺตรมเณ ภวนฺติ อุตฺตรมเณ ภวนฺติ॥

(กฐฯ II.3.16; จาณโทคฺยฯ VIII.6.6)

จำนวนหนึ่งร้อยหนึ่งคือเส้น(นาทิจ)ของหัวใจ เส้นหนึ่งในจำนวนนั้นพุ่งตรงไปยังส่วน
ยอดสุดของหัว เมื่อขึ้นตรงไปทางเส้นนี้ บุคคลย่อมกลายเป็นอมตะ ส่วนเส้นอื่นๆมีเพื่อการไปใน
วิถีทางต่างๆกัน

อยมคฺคินฺร วัชฺชวนโร โย ‘ยมนฺตะ ปุรุเช, เยเนทมนฺนํ ปจฺยเต ยทิมทฺยเต ตสฺโยษ

โฆมิ ภวติ ยเมตตํ ภฺรณาวปิชาย ศฺฤโณติ ส ยโทตฺถุรมิชฺชนํ ภวติ นนํ โฆมิ

ศฺฤโณติ (พฺรหฺมการณฺยฯ V.9.1)

ไฟนี้อยู่ภายในตัวคนคือไฟจักรวาล(วัชฺชวนร) อาหารที่ถูกกินเข้าไปถูกย่อยด้วยไฟ

นี้ มันเป็นกังวานเสียงที่บุคคลได้ยินเมื่อปิดหู เมื่อคนกำลังจะจาก(ชีวิตนี้)ไป คนย่อมไม่ได้ยิน
กังวานเสียงนี้ ।

ตสฺไม ส โหวจ เอตทฺ วั สตฺยกาม ปรี จาปรี จ พฺรหฺม

ยทํการสฺ ตสฺมาทฺ วิทฺวาเนเตโนวายตเนโนกตรมนฺเวติ ॥2॥

ส ยทฺเยกมาตฺรรมภิชฺชายีต ส เตโนว สํเวทิตสฺ ตฺวณฺเมว ชคตฺยามภิสํปทฺยเต

ตมฺ ฤโจ มนุชฺยโลกมฺปนฺนเต ส ตตฺร ตปฺสา พฺรหฺมจฺรเยณ ศฺรทฺชยา สํปนฺโน

มหิमानมนฺภวติ ॥3॥

อถ ยทฺ ทฺวิมาตฺเรณ มนสิ สํปทฺยเต โส ‘นฺตริภุชํ ยชฺฐภิกฺขุนฺนียเต โสมโลกมฺ!

ส โสมโลเก วิภูติมนุญฺญ ปุณฺรารุตเต ॥4॥

ยะ ปุณฺเรตํ ตฺริมาตฺเรโณมิตฺเตเตโนวาทฺษเรณ ปรี ปุรุชฺรมภิชฺชายีต ส เตชฺสิ

สฺสุรเย สํปนฺนํ ยถา ปาโททฺรสฺ ทฺวจา วินิรมุจฺยต เอวํ ห วั ส ปาปมฺนา

วินิรมุจฺตะ ส สามภิกฺขุนฺนียเต พฺรหฺมโลกํ ส เอตสฺมาชฺ ชีวณาทฺ ปราตฺปรี ปรีศยํ

ปุรุชฺมีภุชเต ตเทเตา โสฺลเกา ภวตะ ॥5॥

ติสฺโส มาตฺรา มฤตฺยุมตฺยะ ปฺรยูกฺตา อนฺโยนฺยสฺสูกฺตา อนฺวิปฺรยูกฺตา ॥ กฺริยาสุ

พาหุยาภฺยนฺตรมชฺชมาสุ สมฺยกฺปฺรยูกฺตาสุ น กมฺปเต ชฺชญะ॥6॥(ปฺรศฺนฯV.2.,3.,4.,5.,6)

เขา(ปิปปลาท)ก็ได้กล่าวกับเขา(สตุยกาม)แล้วว่า "แน่ะ สตุยกาม! สิ่งนั้นนั่นแหละ คือ คำว่าโอมซึ่งเป็นพหุมนุที่สูงสุดและต่ำ ดังนั้นผู้มีความรู้ย่อมถึงซึ่งพหุมนุระดับสูงหรือต่ำด้วย สิ่งคำจุนนี้(2)

หากว่าเขาบำเพ็ญสมาธิมุ่งแต่เพียงตัวเดียว(อักษร อ) เขาเมื่อรู้แจ้งแต่เพียงตัวเดียวนั้นเช่นนี้ เขาย่อมตกลงมาอย่างรวดเร็วสู่โลก ฤๅโลกทั้งหลายย่อมนำเขามาสู่โลกมนุษย์ ณที่นั่นเนื่องด้วยตะบะ, ความบริสุทธิ์, ความศรัทธาที่เขาถืออยู่ เขาย่อมได้ประจักษ์ถึงความยิ่งใหญ่ (3)

และแล้วหากเขามุ่งเพียงสองตัว(อักษร อ และ อุ) เขาย่อมถึงซึ่งมนสฺ(ใจที่คิด) เขาถูกนำไปโดยยหฺรเวทสุ(โลก)บรหฺมาภค, สู่โลกแห่งโสม(ดวงจันทร์) เมื่อเขาได้ประจักษ์ถึงความยิ่งใหญ่ในโลกแห่งโสม(ดวงจันทร์)แล้ว เขาย่อมย้อนกลับมาที่นี้อีกครั้ง (4)

เมื่อเขาสมาธิมุ่งสู่ปุรุษผู้สูงสุดด้วยสามตัว(อักษร อ อุ มฺ)ของโอม เขาย่อมได้รวมกันกับแสงสว่าง ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ฐออกจากหนึ่ง(ที่ลอคคราบ)ฉนโค แน่นอนเขาก็ย่อมหลุดพ้นจากบาปได้ฉนนั่น เขาถูกนำไปโดยสามเวทสุโลกแห่งพหุมนุ เขาย่อมเห็นปุรุษผู้สูงสุดผู้อยู่ในร่าง ผู้ซึ่งสูงยิ่งกว่าชีวิตที่สูงสุด มีโศลก 2 โศลกเกี่ยวกับสิ่งนี้ (5) ।

(อักษร)จำนวน 3 ตัวนี้นำไปสู่ความตาย อักษรทั้งสามเชื่อมเข้าด้วยกัน โดยไม่มีแบ่งแยก เมื่อใช้ในการกระทำทั้งหลายที่ทำได้ด้วยดีทั้งภายนอก ภายใน และตอนกลาง ผู้รู้(เช่นนี้)ย่อมไม่หวั่นไหว(เป็นผู้มั่นคงแน่วแน่) (6)।

อต ยตุไรททสมาจ ฌริราทุทุกรามติ,อโกโตเรว รศมิภิรฐวามากรมเต, ส โอมิติ วา
โหทุ วา มียเต ส ยาวตุ กุชิปฺเยน มนสฺ ตาวาทาทิตฺยํ คจฺฉติ,เอตทุ ไว ชลฺ โลกทวารํ
วิทฺฐาํ ปุรฺปนํ นิโรโฆ ‘วิทฺฐาม ॥ (ฉานฺโทคฺยุฯ VIII.6.5)

ทว่า คราใดเขาตายจากร่างนี้ไป ครานั้นเขาย่อมลอยสูงขึ้นไปโดยอาศัยรัศมีนี้หรือไม่ เขาก็ไปสูงขึ้นไปพร้อมกับการนึกถึงคำว่าโอม เขาจะไปสู่ดวงอาทิตย์ทันทีที่มนสฺ(ใจที่คิด)ของเขาหลุดลอยไป นี่แหละคือประตูสู่โลก เป็นทางเข้าสำหรับผู้รู้และเป็นทางปิดสำหรับผู้ไม่รู้ ।

ยทา ไว ปุรุโฆ ‘สฺมาลฺ โลกาตุ ปฺรติ ส วายุมาคจฺฉติ ตสฺไม ส ตตฺร วิหิตฺเต
ยถา รตจฺกรสฺย ชี เตน ส อูรฺฐวฺ อากรมเต ส อาทิตฺยมาคจฺฉติ ตสฺไม ส ตตฺร
วิหิตฺเต ยถา ลมฺพรสฺย ชี เตน ส อูรฺฐวฺ อากรมเต ส จฺนฺทรมสฺมาคจฺฉติ
ตสฺไม ส ตตฺร วิหิตฺเต ยถา ทุณฺทุเภา ชี เตน ส อูรฺฐวฺ อากรมเต
โลกมาคจฺฉตฺยโตกมฺหิมฺ ตสฺมินฺ วสฺติ ศาศฺวตึะ สฺมาะ 1(พฺฤทฺทการณฺยกฯV.10.1)

จริงๆแล้ว เมื่อบุคคลละจากโลกนี้ไป เขาย่อมไปสู่ลม สิ่งนั้น(ลม)ย่อมเปิดออก ณ ที่นั้นเพื่อเขา คุจตั้งช่องของล้อรถ โดยทางนั้นเขาย่อมไปสูงขึ้น เขาย่อมไปสู่ดวงอาทิตย์ สิ่งนั้น(ดวงอาทิตย์)ย่อมเปิดออก ณ ที่นั้นเพื่อเขา คุจตั้งช่องของเครื่องดนตรีลมพร โดยทางนั้นเขาย่อมไปสูงขึ้น เขาย่อมไปถึงดวงจันทร์ สิ่งนั้น(ดวงจันทร์)ย่อมเปิดออก ณ ที่นั้นเพื่อเขา คุจตั้ง

ช่องของกลอง โดยทางนั้นเขาย่อมไปสูงขึ้น เขาย่อมไปสู่โลกที่ปราศจากความทุกข์โศก ปราศจากหิมะ ในที่นั้น เขาย่อมอยู่ตราบนานชั่วชีวิตนิรันดร์ ।

อุตุปตติมาตติ สุตานํ วิภูตวํ ใจว ปณฺจชา । อชฺยาตมํ ใจว ปฺราณสย

วิภูญฺญายามุตฺตมศฺนุเต วิภูญฺญายามุตฺตมศฺนุเต อิติ ॥ (ปฺรศฺนฯ III.12)

เมื่อรู้ถึงการกำเนิด การเข้ามา(ในร่าง) การอยู่(สถานะ) การกระจายไปเป็น 5 (ของธาตุมน) และรู้ว่าธาตุมนสัมพันธ์กับปราณ บุคคลย่อมได้รับความเป็นอมตะ บุคคลย่อมได้รับความเป็นอมตะ ।

ตทฺไฮตทฺ พุรฺรหฺมา ปฺรชาปตย อฺวาจ ปฺรชาปติรฺ มนเว มนุสฺสํ ปฺรชาภย

อาจารยฺกฺลสาทฺ เวทมนฺตียํ ยถาวิชานํ คุโรหฺม กรฺมาติเตเชณนาภิสมาวฺฤตฺตยํ กุญฺญมฺเพ

สฺสทิตฺวา สุจฺจา เทเช สฺวาชฺชยายมชฺชียานะ, ชารฺมิกานํ วิทชฺช,อาตฺมณิ สฺรวณฺทฺริยาณิ

สํปฺรติชฺชาปฺย,อหิํสํ สฺรวญฺญทานยนฺนยฺตฺร ทิรฺเกภฺยะ ส ขลฺเววํ วรฺตยนํ ยาวทาญฺสํ

พุรฺรหมโลกมภิสํปฺทฺยเต น จ ปุณฺรารวฺตเต น จ ปุณฺรารวฺตเต ॥

(จฺานโทคฺยฯ VIII.15.1)

พุรหมานี้ก็ได้บอกแก่ปราชชาติแล้ว ปราชชาติก็ได้บอกแก่มนุ มนุก็ได้บอกแก่ผู้คนที่ทั้งหลาย บุคคลผู้ที่ได้เรียนพระเวทจากตระกูลอาจารย์ตามวิธี(การเรียนการสอน)ในช่วงเวลาที่เหลือจากการทำงานให้อาจารย์ เมื่อเขากลับมาอีกครั้งอยู่ในครอบครัวของตนเอง(และ)ศึกษาเล่าเรียน(พระเวท)โดยสวดด้วยตัวเอง กระทำสิ่งที่ เป็นบุญกุศล สรรวมซึ่งอินทรีย์ทั้งหลายในอาตมณฺมือหิงสา(ไม่ฆ่า)ต่อสรรพชีวิตที่มีอยู่ทั่วไปยกเว้นในที่ศักดิ์สิทธิ์ เขาผู้ที่ได้ประพฤติปฏิบัติเช่นที่ว่ามานี้ตลอดชีวิตย่อมถึงซึ่งพุรหมโลก(โลกของพุรหมน) และย่อมไม่กลับมาอีก ไม่กลับมาอีก

กำเนิดและการสิ้นสุดของจักรวาลปรากฏการณ์ โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิต ตามความ

ในอุปนิษัทสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์อย่างไร แม้ทฤษฎี "จักรวาลคงตัว" ของ แอลเบิร์ต ไอน์สไตน์ จะได้รับการพิสูจน์ว่าใช้ไม่ได้กับจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นจักรวาลขยายตามทฤษฎีวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน แต่คำว่า "จักรวาลคงตัว" และ "โมเดลการคงตัวทางจักรวาล" เป็นคำที่น่าจะมาใช้อธิบายจักรวาลสัจภาวะตามที่ปรากฏในอุปนิษัท สำหรับจักรวาลปรากฏการณ์แล้วอุปนิษัทแสดงความสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีของสตีเฟน ฮอว์กิงที่อธิบายว่าจักรวาลปรากฏการณ์นั้นไม่คงตัว เป็นจักรวาลขยาย และวิวัฒนาการของจักรวาลในอุปนิษัทมีหลายประการที่สอดคล้องกับการอธิบายลำดับขั้นตอนการวิวัฒนาการของจักรวาลปรากฏการณ์หลังจากการเกิดบิกแบงของสตีเวน ไวน์เบิร์ก ทีโมธี เฟอริส, ยอร์ช กาโมว์, เอ็ด ไทรอน กล่าวถึงภาวะก่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ว่า มีจักรวาลที่มีสภาพสมมาตรอย่างสมบูรณ์ ไม่มีสถานที่ ไม่มีเวลา ไม่มีอนุภาคอันหลากหลาย ไม่มีแรง เป็นที่

ว่างอันบริสุทธิ์ พลังงานทั้งหมดเท่ากับศูนย์ การอธิบายเช่นนี้คล้ายกับการอธิบายจักรวาลสัจภาวะหรือพหุภพในอุปนิษัต และจุดเริ่มแห่งการเกิดจักรวาลใหม่นั้น ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ของนักวิทยาศาสตร์ข้างต้นอธิบายว่า เพราะจักรวาลที่สมมาตรมีพลังงานสูงมากร้อนอย่างที่สุด จึงเกิดการเคลื่อนไหว และการเคลื่อนไหวนี้ทำให้เกิดการระเบิดปั้งใหญ่ที่เรียกว่า บิกแบง อุปนิษัตอธิบายเรื่องนี้ว่า เป็นเพราะสมมาตรของพหุภพ ทำให้เกิดตะบะหรือพลังความร้อนขึ้น จากพลังความร้อนนี้เองจึงเกิดเป็นจิตบ้าง บางอุปนิษัตว่าสตุยบ้าง บางอุปนิษัตว่ามนสฺยบ้าง หรือตมสฺย (ความมืด) บ้าง แต่ที่ตรงกันและตรงกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ก็คือพลังงานความร้อนหรือตะบะนี้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว และความเคลื่อนไหวทำให้เกิดพลังงานเสียง ที่อุปนิษัตเรียกว่าโอม ขณะที่ทฤษฎีวิทยาศาสตร์เรียกว่าบิกแบง หรือเสียงระเบิดปั้งใหญ่นั้นเอง หลังจากการเกิดระเบิดหรือพลังงานเสียงเช่นนั้น ทฤษฎีวิทยาศาสตร์อธิบายไปต่าง ๆ นานา ทีโมธี เฟอริส, ยอร์ช กาโมว์, เอ็ด ไทรออน ซึ่งเสนอทฤษฎีจักรวาลขยาย กล่าวว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคือกาล-อวกาศ (time-space) หมายความว่า มีการเริ่มต้นของเวลาและสถานที่ที่สัมพันธ์กับอนุภาคมหาศาลที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและกระทำปฏิกิริยาต่อกัน มิชิโอ คากู ผู้เชื่อบทฤษฎีอภิมิติอวกาศและโยมัทสึจรรยิ กล่าวว่า หลังจากการเกิดบิกแบง เกิดสสารมืดกับใยจักรวาลขนาดยักษ์ เป็นสายใยพาดพันรอบจักรวาล สำหรับอุปนิษัตแล้วอธิบายว่า พลังเสียงของโอมหนึ่งเดียว เมื่อเคลื่อนไหวหรือเปล่งเสียงออกมาทำให้เกิดการแตกออกเป็นสาม การแตกเป็นสามนี้ เป็นอะไรก็ได้ทั้งนั้น ถ้าเป็นกาลเวลาตามทฤษฎีจักรวาลขยายของวิทยาศาสตร์ ในอุปนิษัตก็กล่าวว่า เป็นรูปของอดีต ปัจจุบัน อนาคต ส่วนพลังหรือแรงในทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เกิดอันตรกิริยาของสิ่งต่าง ๆ นั้น ในอุปนิษัตก็คือรูปของพระเจ้าทั้งสามคือพหุมา รุทรา วิษณุ ส่วนแสงสว่างในวิทยาศาสตร์ ในอุปนิษัตกล่าวว่า เป็นรูปของไฟ ลม ดวงอาทิตย์ ส่วนความร้อนในวิทยาศาสตร์ อุปนิษัตก็อธิบายว่าเป็น ปราณ ไฟ ดวงอาทิตย์ ส่วนสสารในทางวิทยาศาสตร์ อุปนิษัตเรียกว่า เป็นรูปของความเจริญเติบโต คืออาหาร น้ำ ดวงจันทร์ แต่สิ่งที่วิทยาศาสตร์ไม่ได้แจกแจงไว้ชัดเจนเหมือนอุปนิษัตคือรูปที่เป็นความคิด ได้แก่ พุทธิ มนสฺย อหังการ และรูปที่เป็นลมปราณ คือ ปราณ อปาน วุยาน (ลมหายใจเข้า ออก แผลกระเจาย)

ทฤษฎีวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาล อธิบายการคลี่คลายของจักรวาลปรากฏการณ์จากจักรวาลดั้งเดิม(จักรวาลสัจภาวะ) ตามลำดับตามจำนวน คือ 1 - 2 - 3 - 5 หนึ่ง หมายถึง จักรวาลดั้งเดิมที่มีความสมมาตร เป็นความว่างเปล่า เมื่อแตกออกเป็นสอง ทฤษฎีอภิมิติอวกาศและโยมัทสึจรรยิ อธิบายว่า แตกออกเป็นจักรวาล 4 มิติ (จักรวาลที่โลกเราอยู่นี้) กับจักรวาล 6 มิติที่หดเล็กลงซ่อนอยู่ในจักรวาล 4 มิติ หรือแตกออกเป็นสอง คือเป็นสสารมืดกับ ใยจักรวาล(โยมัทสึจรรยิ) การแบ่งเป็นสอง สอง สองครั้งจากจุดเริ่มต้นหนึ่งครั้งทำให้นับจำนวนครั้งได้เป็น สาม แต่ถ้านับจำนวนสิ่งที่เกิดขึ้นได้ทั้งหมดเป็นจำนวน ห้า นี่คือการคลี่คลายของ 1 - 2 - 3 - 5 ตามทฤษฎีวิทยาศาสตร์นี้ ส่วนการคลี่คลายของทฤษฎีบิกแบงและทฤษฎีจักรวาลขยาย เริ่มจากจักรวาลดั้งเดิมที่เป็นจำนวนหนึ่งเดียวเช่นกัน แล้วเกิดระเบิด เกิด

เป็นกาลเวลากับอวกาศ คือจำนวนสอง ถ้านับจำนวนสาม ก็คือ สสารเสถียร(ที่ออกมาจากพลัง
คอลตรอน) จากการระเบิดสสารเสถียร เกิดเป็น นิวตรอนอิสระและโปรตอนอิสระ นับเป็น
จำนวนสอง จากจำนวนสามข้างต้นรวมกับสองนี้ จึงเป็นจำนวนห้า ซึ่งคลี่คลายมาจากจำนวน
หนึ่งได้เช่นเดียวกัน

การอธิบายการคลี่คลายกำเนิดจักรวาลจากจำนวน 1 - 2 - 3 - 5 ของอุปนิษัต กกล่าว
ได้ว่า จักรวาลดั้งเดิมในทางวิทยาศาสตร์นั้น สำหรับอุปนิษัตเรียกว่าจักรวาลสัจภาวะ(พหุมน)
ซึ่งมีอยู่เพียงหนึ่งเดียว นับเป็นจำนวนหนึ่ง สมานิตปะของพหุมน ทำให้คลี่คลายออกมาเป็น
ปุรุष ปุรุષหนึ่งเดียวก็คลี่คลายออกมาเป็นสิ่งไม่ปรากฏรูป(อวยกุต) อันเป็นที่รวมพลังแห่งการ
ซ่อนเร้นจิตวิญญาณจักรวาลสัจภาวะไว้ และรวมทุกสิ่งไว้เรียกว่า มหตุ ซึ่งก็ยังเป็นจำนวน
หนึ่งเดียว (กฐ-อุปนิษตุ.3.11) และเมื่อคลี่คลาย สิ่งใดก็ตามที่จะกลายไปเป็นจักรวาลปรากฏ
การณ์ ก็เกิดความเป็นสองขึ้น เรียกว่า พหุมนมี 2 รูป คือ ไม่ปรากฏรูปซึ่งเป็นความแท้จริง
(จักรวาลสัจภาวะ)กับการปรากฏรูป(จักรวาลปรากฏการณ์)ซึ่งไม่ใช่ความแท้จริง (ไมตรี-
อุปนิษตุ VI.3, VII.11, พุทธทาสก-อุปนิษตุ V.5.1, II.3.1)

การกำเนิดสิ่งที่เป็นหนึ่งเดียวที่จะคลี่คลายออกไปเป็นจักรวาลปรากฏการณ์นั้น
อุปนิษัตให้ไว้หลายอย่าง ตั้งแต่หิรัณยครุฑ (ไปทอง) ที่ต่อมาแตกออกเป็น 2 ซีก คือโลกสวรรค์
กับโลกแผ่นดิน ปุราชาติผู้สร้างซึ่งสร้างสิ่งที่เป็นคู่ (นับตั้งแต่รียกับปราณ จนถึงเพศชายเพศ
หญิง)

ปุรตน-อุปนิษตุ 1.4 - .5 กล่าวว่าจำนวนหนึ่งเดียวที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นสองคือการก่อ
ให้เกิดยิ(สสาร)กับปราณ(ลมปราณ) หรือการสร้างสิ่งคู่กันเพื่อให้กระทำอันตรกริยาต่อกัน
ระหว่างการบริโภคและสิ่งที่ถูกบริโภค ตั้งแต่ระดับสูงสุดจนถึงต่ำสุด การบรรยายให้เห็นภาพ
ความหิวกระหายของเทวดาทั้งหลายในไอตเรย-อุปนิษตุ 1.2-5 เป็นภาพที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็น
บทบาทของสสารหรืออาหารที่ทำให้ปราณ(ลมปราณ)หรือเทวดาทั้งหลายก่อร่างสร้างตน คงอยู่
และวิวัฒน์ต่อไปได้ ซึ่งในทางวิทยาศาสตร์อธิบายว่า กระทำอันตรกริยากันระหว่างสองสิ่งที่ก่อ
ให้เกิดสิ่งสาม เช่นปฏินิวตริโนกับโปรตรอนได้โปรสตรอนและนิวตรอน ฯลฯ

ไมตรี-อุปนิษตุVI.3,.4 เสนอสรุปให้เห็นการกำเนิดจักรวาลจากหนึ่งเดียวที่สามารถ
นับเป็นจำนวนสองก็ได้สามก็ได้ แล้วก็กลายเป็นจำนวนห้าได้โดยไม่ขัดแย้งกับอุปนิษัตอื่นๆ
กล่าวคือจักรวาลสัจภาวะหรือพหุมนมีหนึ่งเดียว นับเป็นหนึ่งจำนวน จักรวาลสัจภาวะนี้คลี่
คลายแล้วมี 2 รูปคือไม่มีรูปร่างซึ่งหมายถึงจักรวาลสัจภาวะที่ยังคงอยู่ กับ ที่มีรูปร่างหมาย
ถึงออกไปเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ นับได้เป็นจำนวนสอง ที่ไม่มีรูปร่างซึ่งยังคงเป็นจักรวาล
สัจภาวะนั้น นับเป็นจำนวนหนึ่งเดียวได้หมดทั้ง อวยกุต (สิ่งไม่ปรากฏรูป), อาตมุนหัตวัทที่
จะเข้าไปอยู่ในจักรวาลที่มีรูปร่างต่อไป, ปุรุษหรือโอม ไมตรี-อุปนิษตุ IV.3 - 4 จับเอาที่โอมุที่
เป็นจำนวนหนึ่ง มาอธิบายการคลี่คลายออกเป็นจำนวนสามและห้า ว่าโอมุที่เป็นจำนวนหนึ่ง
เดียวย่อมไม่ปรากฏรูป แต่เมื่อคลี่คลายให้ปรากฏรูป สิ่งปรากฏรูปจะแยกออกไปเป็นสาม

เพราะโอมุเป็นอักษร (แปลได้ว่าทั้งอักษรและสิ่งไม่เสื่อมสลาย) ที่มี 3 ตัวคือตัวต้นเป็น อ ตัวกลางเป็นอุ ตัวสุดท้ายเป็น มุ เมื่อเกิดการเคลื่อนไหว พลังเสียงหรือการเปล่งเสียงทำให้เกิดแตกออกเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนสาม อันเป็นรูปร่างต่าง ๆ นานาของโอมุ การแบ่งเป็นจำนวนสามนี้ก็ได้รับการอธิบายขยายความในพุทธทาสก-อุปนิษทุ 1.2.3 - 6 และที่เป็นจำนวนห้า เพราะสิ่งที่ซ่อนอยู่ในโอมุ คือธาตุห้าประการได้แก่ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ทั้งห้านี้แหละที่ก่อให้เกิดสสารและสิ่งต่างๆ ในจักรวาลปรากฏการณ์ ในไมตรี-อุปนิษทุ III.1 - 5 และ ไปงคฺล-อุปนิษทุ II.2 เรียกธาตุทั้งห้านี้ว่า ปญจมหากฺกฏ ที่คลี่คลายไปเป็นสสารและพลังงาน ในจักรวาลและโลกนี้ มุณฺหก-อุปนิษทุ II.1.1, .4, .5, .6, .7, .8, .9 แสดงให้เห็นการคลี่คลายไปเป็นสิ่งที่ต่างๆ ที่เป็นจักรวาลรูปปรากฏคลี่คลายไปเป็น 7 จำนวน โดย 7 จำนวนนี้คลี่คลายออกมาจากส่วนต่างๆ จากสิ่งหนึ่งเดียวหรือจำนวนหนึ่งที่ใช้สรรพนามว่า "เขา" นั้นเอง โดยสมมุติเปรียบเทียบให้ "เขา" เหมือนเป็นบุคคลที่สิ่งต่างๆ ในจักรวาลปรากฏการณ์ออกมาจากแต่ละส่วนของตัวเขา กล่าวคือออกมาจากศีรษะเป็นไฟ จากดวงตา เป็นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ จากหูเป็นทิต จากปากมีคำพูดเป็นพระเวท จากลมหายใจ(ลมปราณ)เป็นลม(วายุ) จากหัวใจเป็นจักรวาล จากเท้าเป็นดิน(โลกมนุษย์) ซึ่งการเปรียบเทียบเช่นนี้ปรากฏในโอตเรย-อุปนิษทุ I.1.3 - .4 ด้วย

สุพาล-อุปนิษทุ I.1 - II.1 ก็กล่าวถึงการคลี่คลายของจำนวนนับที่ย้อนกลับไปมาจาก 1 เป็น 2 เป็น 3 เป็น 5 อย่างน่าสนใจ โดยจากจำนวน 5 ซึ่งเป็นธาตุต่างๆ แต่ละธาตุคลี่คลายสืบต่อกันจากอากาศเป็นลม จากลมเป็นไฟ จากไฟเป็นน้ำ จากน้ำเป็นแผ่นดิน เมื่อครบธาตุทั้งห้าแล้ว ก็ทำให้เกิดเป็นจำนวนหนึ่งขึ้นมาใหม่ คือเกิดเป็นไข จากไขแตกออกเป็นสองส่วน เป็นแผ่นดินกับอากาศ นับว่าเป็นจำนวนสอง ระหว่างจำนวนสองเกิดเป็นจำนวนสาม คือปุรุชฌ์เป็นทิพย์ออกมา ปุรุชฌ์หนึ่งเดียวนับเป็นจำนวนหนึ่งใหม่ สร้าง 2 สิ่งขึ้นคือความตายกับขณฺฑปรศุ นับเป็นจำนวนสองอีก ขณฺฑปรศุซึ่งเป็นหนึ่งเดียวนับได้เป็นจำนวนหนึ่งอีก มีส่วนประกอบเป็นจำนวนสาม คือสามตา สามหน้า สามเท้า นับเป็นจำนวนสามได้อีก คราวนี้ไปตั้งต้นใหม่ที่ - พุรหฺมา ซึ่งเป็นจำนวนหนึ่ง สร้างจำนวนเจ็ดขึ้นมาโดยตรง เรียกว่าบุตฺรเจตฺตคณ ทั้งเจ็ดนี้สร้างมาจากใจ เรียกว่าเป็นความจริงทั้งเจ็ด เป็นปฐาปติที่ให้กำเนิดสรรพชีวิตต่อมา การอธิบายเช่นนี้จะเปรียบเทียบกับทฤษฎีวิวัฒนาศาสตร์ได้อย่างไร? คำอธิบายของอุปนิษทุข้างต้นที่ว่าไขหนึ่งเดียวหรือที่ไปงคฺล-อุปนิษทุเรียกว่าพุรหฺมาณฺหา(ไขพุรหฺม) แตกออกเป็นสองส่วน คงเปรียบได้กับจักรวาลดั้งเดิมหนึ่งเดียวของทฤษฎีวิวัฒนาศาสตร์ที่เกิดจากการระเบิดบิกแบงแตกออกเป็นกาล อวกาศ ซึ่งเป็นจำนวนสอง เทียบได้กับ 2 ซีกของไข คือแผ่นดินกับอากาศ (ฉานโทคฺย-อุปนิษทุ กล่าวว่าซีกที่เป็นสีทองเป็นสวรรค์หรือท้องฟ้า(เทวยา) ซีกที่เป็นสีเงินเป็นแผ่นดิน) และจำนวนสามหรือปุรุชฌ์เทียบได้กับพลังงานสสารหรือสสารเสถียร จากสิ่งนี้ทฤษฎีโยมหัตตจรรยอธิบายว่าเกิดเป็นสสารมืดกับโยมหัตตจรรย สุพาล-อุปนิษทุเรียกว่า ความตายกับขณฺฑปรศุ อุปนิษทุอธิบายว่าเหตุที่พุรหฺมาต้องสร้างสิ่งใหม่คือความจริงทั้งเจ็ดขึ้นมาจากมนฺสุ(ใจ) เพราะ

พหุมากลัวสิ่งที่เขาสร้างขึ้นมาก็คือความตายและชนบทปรศุ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ทั้งสองสิ่งนี้จะไม่ก่อให้เกิดการวิวัฒนาการไปเป็นจักรวาลปรากฏการณ์อย่างที่พหุมาต้องการ และอาจจะไม่วิวัฒนาการเป็นสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญาเช่นมนุษย์ที่จะให้รับรู้ถึงความมีอยู่ของพหุมนหรือจักรวาลสักภาวะใด ดังนั้นความจริงทั้งเจ็ดที่สร้างขึ้นจากมนสฺ(ใจคิด)ของพหุมาจึงเกิดขึ้น สิ่งนี้อาจตรงกับที่ ไปงคฺล-อุปนิษทุ 1.4 กล่าวว่พหุมนุสํทอนจิตวิญญูณอันยิ่งใหญ่ออกมา แล้วเข้าไปอยู่ในสิ่งที่ทำให้เกิดการปรากฏรูปได้นี้ ด้วยเหตุนี้เอง อุปนิษทุต่าง ๆ จึงมักใช้คำศัพท์ที่ต่าง ๆ กัน เช่นกล่าวว่าสิ่งที่พหุมนุสํสร้างเป็นจิตบ้าง สตฺย(ความจริง)บ้าง เป็นมนสฺ(ใจ)บ้าง จากการอธิบายของอุปนิษทุเช่นนี้ทำให้เห็นว่า แนวคิดทฤษฎีของเตวิท โบห์ม, อิลยา พรีโกจิน, สจวต คอฟแมน, พอล เดวิส, เอริค จานซ์, นายแพทย์ประสาน ต่างใจ และพรชัย พัชรินทร์ตะกุล ที่เห็นพ้องต้องกันว่าพลังงานแห่งชีวิตที่เป็นเนื้อในขององค์กรรวมแห่งจักรวาลนั้น ก่อให้เกิดจิตวิญญูณ สสาร พลังงานที่จะก่อรูปและวิวัฒนาการเป็นจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายจิตวิญญูณยิ่งใหญ่ที่ออกมาจากมนสฺของพหุมาในอุปนิษทุและเสริมส่วนที่ขาดของทฤษฎีบิกแบง ทฤษฎีจักรวาลขยาย ทฤษฎีอภิมิติอวกาศ ทฤษฎีเอยมส์จักรรย์ ข้างต้น ทำให้สรุปได้ว่า เมื่อเกิดสสารมืด และเอยมส์จักรรย์แล้วก็เกิดจิตวิญญูณซึ่งอุปนิษทุเรียกว่าความจริงทั้งเจ็ดด้วย และการเชื่อมสัมพันธ์ของทั้งสามสิ่งนี้แหละ(จำนวนสามเท่ากัน) ทำให้เกิดเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่คลี่คลายออกมาจนปรากฏเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ในทุกวันนี้

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ สุพาล-อุปนิษทุ 1.1 - 11.1 และ ไปงคฺล-อุปนิษทุ 111.3 อธิบายการกำเนิดจักรวาลที่คลี่คลายจากจำนวน 1 เป็น 1,2,3,5,7 แล้วย้อนกลับไปในใหม่ ไม่ว่าจะขยายออกไปเป็นอะไร มากมายเท่าไร ก็จะสามารถกลับมาอีก แต่ในการย้อนกลับ ไม่ได้ย้อนกลับเมื่อคลี่คลายไปจนเป็นจำนวนทวีคูณขึ้นเรื่อย ๆ จนมากมายเกินกว่าจะนับจำนวนได้ แต่ถือเอาว่า หน่วยหนึ่งๆที่เกิดขึ้นซึ่งมีความหลากหลายอยู่ในตัวนั้น(เช่นคนหนึ่งคนไม่รู้ว่ประกอบด้วยเซลล์มากมายมหาศาลเพียงใด) จะมากมายเพียงใด ก็ย้อนกลับไปสู่จำนวน 7 5 3 2 1 ได้เอง และการย้อนกลับของการกำเนิดจักรวาลในตอนแรกๆจะเห็นว่าสิ่งที่แตกออกมาเป็น 5 แต่ละส่วนแตกออกเป็น 2 หรือ 3 ได้อีก แล้วกลับมาเป็นหนึ่งได้อีก การเสนอให้เห็นว่าธาตุทั้ง 5 ก็คลี่คลายเป็นลำดับกันไปจากธาตุ ซึ่งรวมเอาธาตุทั้ง 5 เข้าไปคลี่คลายไปเป็นอากาศ ลม ไฟ น้ำ ดิน พอได้ครบ 5 สิ่งก็ทำให้เกิดไฟ ซึ่งป็นจำนวนหนึ่งขึ้นมาใหม่ และในท้ายที่สุดของการสิ้นสุดจักรวาลปรากฏการณ์ก็ย้อนกลับทางจากดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และจากอากาศไปภูต จากภูตซึ่งเป็นที่รวมธาตุ 5 ก็กลืนหายไปในมฤต อวฺยภูต อภฺยรมุ ตมสฺ(ความมืด) รวมเข้ากับพหุมนหรือจักรวาลลจฺภาวะในที่สุด

การกำเนิดและสิ้นสุดของวิวัฒนาการแล้วเป็นวงจรย้อนกลับนี้ ทฤษฎีหลุมดำของ สตีเฟน ฮอคิงและโรเจอร์ เพนโรสไม่ได้ให้คำอธิบายตามขั้นตอนอย่างอุปนิษทุ แต่ชี้ให้เห็นว่าท้ายที่สุดแล้ว จักรวาลจะยุบตัวลงแล้วทุกอย่างกลืนหายไปสู่หลุมดำซึ่งไม่มีอะไรเลย ซึ่งตรงกับตมสฺ หรือความมืดของอุปนิษทุ อย่างไรก็ตามก็ทฤษฎีหลุมดำนี้ ยังอธิบายเอาไว้ว่า จักรวาลอาจ

สิ้นสุดในอีกทางหนึ่ง คือไม่กลืนหายไปเป็นหลุมดำ แต่จะขยายตัวไปเรื่อยๆไม่สิ้นสุด จนอุณหภูมิจึงรังสีไมโครเวฟที่มีอยู่ในจักรวาลค่อยลดลง จนน้อยกว่าอุณหภูมิของหลุมดำแล้วเริ่มเสียมวลไป จนระเหยหายหมดสิ้นเป็นรังสีบริสุทธิ์ ไม่มีการกำเนิดจักรวาลใดๆอีกแล้ว อุปนิษัตที่ชี้ให้เห็นว่า มีความเป็นไปได้ทั้งสองทาง คือถ้ามีสิ่งมีชีวิตในโลกดำเนินชีวิตไปตามกรรม วันหนึ่งเมื่อโลกและจักรวาลสิ้นสุดและยุบตัวลงก็จะกลืนหายกลับไปเป็นตมสุ(เทียบได้กับหลุมดำของทางวิทยา-ศาสตร์) และรวมเข้ากับพหุมนุ แต่จะมีการระเบิดออกมาของจักรวาลปรากฏการณ์อีก เป็นวงจรไปเช่นนี้ นี่เป็นเพราะอะไร? ก็คงเป็นเพราะการยุบสลายของจักรวาลปรากฏการณ์นั้น ได้พกพาเอากรรมซึ่งไม่บริสุทธิ์ไปด้วย และสิ่งนี้คงเป็นตัวสำคัญที่ทำให้เกิดการระเบิดออกอีก หรือภาวะเคลื่อนไหวถูกกระตุ้นจนต้องกลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมาใหม่ แต่ถ้ามีสิ่งมีชีวิตในโลกดำเนินชีวิตแล้วหมดสิ้นกรรม จักรวาลก็จะไม่ยุบตัวลง คงแผ่ขยายเรื่อยไปจนกลายเป็นรังสีบริสุทธิ์ในทางวิทยาศาสตร์ซึ่งตรงกับที่อุปนิษัตพรรณนาไว้ว่า วิถีทางที่ไปสู่พหุมนุเป็นหนทางสว่างไม่ใช่ความมืด(ตมสุ) และเมื่อรวมกับพหุมนุแล้วก็ไม่ต้องเกิดต้องตายอีก หมายความว่ารังสีบริสุทธิ์คือพหุมนุ ที่จะไม่มีเหตุ(กรรม)มาทำให้เกิดเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่เป็นวงจรขึ้นได้อีกเลย

อุปนิษัตเน้นเรื่องกรรมที่สัมพันธ์กับมนุษย์เสียมาก และเมื่อผูกเข้ากับการอธิบายวิวัฒนาการวงจรการเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ซ้ำแล้วซ้ำอีก อันเป็นผลจากกรรมของมนุษย์ ทำให้เกิดปัญหามาว่า แล้วจักรวาลสัจภาวะหรือพหุมนุเริ่มแรกสุดเมื่อยังไม่มีจักรวาลปรากฏการณ์ใดๆนั้น เอากรรมมาจากไหนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหว? หรือที่ตามแนวคิดทฤษฎีของฟริตจอฟ แคปรา เรียกว่าสนามควอนตัมถูก "บางสิ่งบางอย่าง" ครอบงำจนทำให้สนามเป็นมลทิน จนกระทั่งสูญเสียสมมาตรที่เป็นความว่าง(จักรวาลสัจภาวะ)ไป แล้วก็เกิดความเคลื่อนไหว คลี่คลายเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นมา เรื่องนี้ทั้งอุปนิษัตและทฤษฎีวิทยาศาสตร์ยังไม่กระจ่างชัด

การคลี่คลายของจักรวาลสัจภาวะมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่ตั้งข้อสังเกตเปรียบเทียบกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์โดยหลักพื้นฐานของการถือเอาจำนวนนั้นนั้น ยังมีข้อที่น่าสนใจอีกหลายประการ ตัวอย่างเช่นปุรศุน-อุปนิษัต VI.2.4 กล่าวถึงปุรุษหนึ่งเดียว ซึ่งในตัวมีส่วน 16 ส่วน และจาก 16 ส่วนนี้ คลี่คลายออกมาเป็นสิ่งต่างๆของจักรวาลปรากฏการณ์ ทฤษฎีอภิมิติอวกาศและไยมหัตถกรรม กล่าวถึงจักรวาลดั้งเดิม 10 มิติหรือ 26 มิติ โดยกล่าวว่าถ้าจะเรียกว่าจักรวาล 10 หรือ 26 มิติก็เป็นอันเดียวกัน เพราะอีก 16 มิติถูกห่อม้วนซ่อนไว้เป็นวงกลม และส่วนที่คลี่คลายออกมาคืออีก 10 มิติ เป็นจักรวาล 6 มิติและ 4 มิติ ซึ่งเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่เราอยู่นี้ ถ้าเช่นนั้นปุรุษที่มี 16 ส่วนก็น่าจะเทียบได้กับจักรวาลสัจภาวะจริงๆที่ไม่คลี่คลายออกมาซึ่งมี 16 มิติตามทฤษฎีวิทยาศาสตร์ข้างต้นนั่นเอง อีกตัวอย่างหนึ่งก็คืออุปนิษัตเช่น สุพาล-อุปนิษัต I.1, โมติ-อุปนิษัต V.2 กล่าวถึง ตมสุหรือความมืดที่เกิดขึ้นก่อน นับเป็นจำนวนหนึ่งแล้วความเคลื่อนไหวก่อให้เกิด รรช และ สดุดา นับเป็นสองจำนวน รวมเป็น 3 จำนวน เรียก

คุณทั้งสาม คุณทั้งสามนี้แหละที่อุปนิษัตยพยายามอธิบายว่า เมื่อประกอบในสัดส่วนที่แตกต่าง ทำให้เกิดรูปที่หลากหลายของสิ่งต่างๆในจักรวาลปรากฏการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ธาตุทั้ง 5 ประกอบขึ้นเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีเพียงต่างเฉพาะรูป แต่ผลักดันให้ประกอบกรรมหรือการกระทำ ต่างๆกันไปที่ทำให้กลายเป็นชีวิตที่มีภูมิปัญญาหรือจิตสำนึกที่หยาบละเอียดย่างต่างกันไป (ไปงคฺล-อุปนิษทุ II.2 - .6) คุณทั้งสามนี้คืออย่างไร? ไมตรี-อุปนิษทุ III.5, V.2 อธิบายว่า ตมสฺ คือความมิดมิด รชสฺ คือพลังปรารถนา สตุตฺว คือพลังความดี และขยายความที่สรุปได้ว่า ตมสฺ เป็นคุณสมบัติด้านมืดหรือหรือด้านลบ เช่นมิดมัว อ่อนแอ หิวกระหาย ฯลฯ ส่วนรชสฺเป็น พลังรุนแรงที่ปลุกเร้า ซึ่งเป็นอารมณ์ต่างๆ เช่นความทะเยอทะยาน ความอยากมีอยากเป็น ความรัก ความชัง คุณทั้งสามนี้เปรียบได้กับส่วนสำคัญ 3 ส่วน(จำนวนสาม)ในสมองของมนุษย์ 1 คน จำนวนหนึ่งแบ่งเป็น 3 ส่วนคือสไปรัล คอรัล, อินต์เบรน, มิดเบรน(จำนวนสาม) มิดเบรน (จำนวนหนึ่ง) พัฒนารึ้นมาเป็นสามส่วน (จำนวนสาม) ตามทฤษฎีของพอล แมคลิน ส่วนที่ เรียกว่าอาร์คอมเพลกซ์ ซึ่งเป็นสัญชาตญาณการอยู่รอดของสัตว์เลื้อยคลาน ซึ่งต่อมาสัตว์เลี้ยง ลุกด้วยนมพัฒนาส่วนที่เป็นลิมบิกคอร์เทกซ์ขึ้นมาอยู่ล้อมรอบส่วนแรก และสมองส่วนที่พัฒนา หลังสุดคือนีโอคอร์เทกซ์ที่มีอยู่ในสัตว์ชั้นสูง ยังมีภูมิปัญญามาก สมองส่วนนี้ก็มีมาก นีโอคอร์เทก อยู่ล้อมรอบลิมบิกคอร์เทก จึงล้อมกันเป็น 3 ชั้น(จำนวนสาม) ตมสฺ ซึ่งเป็นความมิดและเกิดขึ้น ก่อนจึงเปรียบได้กับอาร์คอมเพลกซ์ ถ้าใช้สมองส่วนนี้มากหรือสมองส่วนนี้มีมากกว่าส่วนอื่น ก็ ไม่ต่างอะไรกับสัตว์เลื้อยคลานที่ยังชีพไปตามสัญชาตญาณ ความหิวกระหาย การกินสิ่งอื่นเพื่อ ตนอยู่รอดและไม่มีพัฒนาการ มีชีวิตอยู่ไปวันๆ รชสฺ ซึ่งเป็นพลังปลุกเร้า กระตุ้นความมีชีวิต จึงเปรียบได้กับลิมบิกคอร์เทกซ์ ที่มีความรู้สึก อารมณ์รัก ความผูกพันกับตัวอ่อน การปกป้อง ชีวิตตน การกระตุ้นเร้าให้รักษาเผ่าพันธุ์และพัฒนาการการสืบทอดเผ่าพันธุ์ สตุตฺว ซึ่งเป็นพลัง ความดี น่าจะเปรียบได้กับนีโอคอร์เทกซ์ซึ่งพัฒนามาขึ้นหลังสุด และสิ่งมีชีวิตที่มีภูมิปัญญาเช่นมนุษย์ มีสิ่งนี้อยู่มากกว่าสัตว์อื่นทำให้มนุษย์มีการสืบทอดการเรียนรู้ วัฒนธรรม การคิดใคร่ครวญ รู้สึก สำนึกดีชั่วได้มากกว่าสัตว์อื่น เพราะมีนีโอคอร์เทกซ์ที่พัฒนาสูงสุกว่าสัตว์อื่นใดในโลก สิ่งนี้อยู่ที่ สมองหรือศีรษะนี้เองและเป็นส่วนที่จะทำให้มนุษย์พัฒนามาขึ้นจนรู้แจ้งจักรวาลสัจภาวะ(พหุมน) ทั้งมวลได้ ทั้งไมตรี-อุปนิษทุ VI.2, ปุรศน-อุปนิษทุ III.6,7, กฐ-อุปนิษทุ II.3.16 และ ฉานุโทคฺย- อุปนิษทุ VIII.6.6 จึงพรรณนาว่า ลมปรานณ การเปล่งเสียงโอม มนสฺ(ใจ) ประสานกันแล้วผ่าน ทางเส้นที่เรียกว่า นาดี พุ่งขึ้นสู่สุดยอดของศีรษะ ผู้รู้แจ้งพหุมนก็จะไปสู่พหุมนจากเส้นนาดีที่ นำไปคือสุษุมนา ส่วนผู้ไม่รู้แจ้งก็จะไปกับเส้นอื่นๆจากจำนวน100เส้นและไปในทิศทางอื่นๆ การอธิบายเช่นนี้ย่อมหมายความว่า ด้วยสติปัญญาที่มีนีโอคอร์เทกซ์ที่พัฒนามาขึ้นนี้แหละที่ทำให้ มนุษย์สามารถรู้แจ้งจักรวาลสัจภาวะและกลับคืนสู่จักรวาลสัจภาวะด้วยตัวของมนุษย์เอง จักรวาลสัจภาวะหรือจักรวาลปรากฏการณ์จะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่ตัวมนุษย์แต่ละคน ถ้าอาร์ คอมเพลกซ์(ตมสฺ)และลิมบิกคอร์เทกซ์(รชสฺ)มีอิทธิพลเหนือนีโอคอร์เทกซ์(สตุตฺว)และนีโอคอร์เทก (สตุตฺว) ควบคุมเอาไว้ไม่ได้ ก็ทำให้เกิดการกระทำ(กรรม)ต่างๆที่ไม่ใช่ทางแห่งการหลุดพ้น

ไม่ใช่ความบริสุทธิ์ที่งาม กรรมก็จะติดตามไปเกิดใหม่ เวียนว่ายตายเกิดเป็นวงจรในโลกนี้ และติดไปจนกระทั่งจักรวาลสิ้นสุดยุบเป็นหลุมดำ และกรรมซึ่งเป็นตมส ความมืดมิด (ที่มีรชสและสตุตว รวมอยู่ด้วยในสัดส่วนที่น้อยกว่าตามลำดับ)ก็รวมอยู่กับหลุมดำ ซึ่งจะต้องก่อเกิดเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นใหม่อีก เพราะไม่ได้มีแต่ตมส แต่มีรชสกับสตุตว อยู่ด้วย ความไม่สมดุลของคุณทั้งสาม ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว และรชส สตุตว แยกออกมา จากตมสอันเป็นจุดเริ่มกำเนิดจักรวาลปรากฏการณ์อย่างที่เคยเป็นมานั่นเอง ในอีกทางหนึ่ง จักรวาลปรากฏการณ์ก็จะคลี่คลายไปสู่จุดสิ้นสุดอย่างแท้จริงที่ไม่ต้องเกิดเป็นขึ้นมาอีก คือการไปสู่รังสีบริสุทธิ์ ตามทฤษฎีจักรวาลขยาย การอธิบายตามอุปนิษัทก็กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับมนุษย์อีกเช่นกัน โดยทำให้สตุตวหรือนีโอคอร์เทคในสมองมนุษย์ประจักษ์ถึงจักรวาลปรากฏการณ์ว่าเป็นจักรวาลสัจภาวะไม่ให้ประจักษ์จักรวาลปรากฏการณ์ตามตมส หรืออาร์คอมเพลกซ์และรชสหรือลิมบิกคอร์เทค ที่เป็นดังนี้ได้เพราะอาตมณหรือตัวแท้นั้นมีอยู่ในสตุตวหรือนีโอคอร์เทคอยู่แล้ว ดังที่ไมตรี-อุปนิษทุ VI.38 กล่าวว่า "ในกลางสตุตว(ความดีงาม)มีสิ่งที่ไม่อาจทำลายได้ (อาตมณ) สถิตอยู่แล้ว" เมื่อรู้แจ้งอาตมณที่อยู่ในสตุตว (นีโอคอร์เทค)ของแต่ละบุคคลแล้วก็จะไม่มีจักรวาลปรากฏการณ์ให้ประจักษ์อีกต่อไป ประจักษ์ก็แต่พรหมนหรือจักรวาลสัจภาวะที่ทฤษฎีจักรวาลขยายเรียกว่ารังสีบริสุทธิ์ ที่ไม่มีอะไรมาทำให้เกิดจักรวาลปรากฏการณ์ขึ้นได้อีก

ย้อนกลับมาที่การเกิดจักรวาลปรากฏการณ์ที่จำนวนหนึ่งเดียว แยกออกมาเป็นจำนวนสอง หรือจำนวนสามก็ตาม สรุปได้ตรงกันว่า ในทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ เรียกว่าสสารมืด กับใยจักรวาล และจิตวิญญาณจักรวาล ได้เปรียบเทียบให้เห็นแล้วว่า สสารมืดเทียบได้กับตมส ในอุปนิษัท ส่วนใยจักรวาลก็คงเทียบได้กับโอต-โปรตหรือที่แปลว่าเส้นสายใยที่ถักทอไขว้กันไปมาหรือสุตราตมา(สายใยของอาตมณหรือสายใยของตัวแท้) หรือบางทีก็เรียกว่าตาข่าย(ชาลม)ของพรหมน สิ่งที่ตรงกันในสองประเด็นใหญ่ของอุปนิษัทและทฤษฎีวิทยาศาสตร์ ก็คือใยเกี่ยวพันกับความเคลื่อนไหว และใยเชื่อมทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาลปรากฏการณ์เข้าไว้ด้วยกัน ทฤษฎีโยมหัตถจารย์ยังอธิบายได้ไม่ชัดเจนว่าทำไมจึงเกิดเป็นใย ทำไมจึงเกี่ยวพันกับการเคลื่อนไหวเหมือนกำธของเสียง อุปนิษัทอธิบายเรื่องนี้ว่าเพราะเกิดการแปลงเสียงโอมของพรหมนซึ่งน่าจะอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ว่า คือพลังงานเสียง พลังงานเสียงทำให้เกิดใยหรือสายที่ถักทอไขว้กันไปมา และพลังงานเสียงนี้ มิได้หยุดแต่ยังเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (जानุโทคฺยุ-อุปนิษทุ II.19.3 กล่าวว่าดวงอาทิตย์หรือสรรพชีวิตเมื่อเกิดขึ้นก็ส่งเสียงร้อง) ทำให้ใยแผ่กว้างเป็นตาข่ายเชื่อมทุกสรรพสิ่งชีวิตของจักรวาลปรากฏการณ์เข้าไว้ด้วยกัน และความเคลื่อนไหวสั่นสะเทือนของพลังงานเสียงที่ไม่หยุดยังทำให้จักรวาลปรากฏการณ์จึงเคลื่อนไหวและวิวัฒนาการไป ทั้งทฤษฎีวิทยาศาสตร์และอุปนิษัทอธิบายตรงกันว่าใยที่เชื่อมสัมพันธ์ทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาลปรากฏการณ์นี้ อยู่ทั้งภายในและภายนอกทุกสรรพสิ่งและชีวิต ข้อที่ต่างกันอยู่เล็กน้อยก็คือทฤษฎีโยมหัตถจารย์เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างประกอบขึ้นด้วยใยจิวๆ ดังนั้นจึงเชื่อมโยงถึงกันได้ในจักรวาลปรากฏการณ์ ขณะที่อุปนิษัทซึ่งลงเอยว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงกันด้วย

โยก็จริง แต่สิ่งที่ทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ และดำรงอยู่ได้ในจักรวาลปรากฏการณ์ก็เพราะมีผู้ที่ทำให้เกิดโย ถักทอโยและคำจูนโยให้เชื่อมโยงจักรวาลปรากฏการณ์เข้ากับจักรวาลสัจภาวะไว้ ผู้นั้นก็คือพुरुหมุนที่เป็นจักรวาลสัจภาวะนั่นเอง และสายโยทั้งหมดนี้ก็ถักทออยู่ในพुरुหมุนนี้ด้วย

สำหรับแนวคิดทฤษฎีเรื่องจิตวิญญาณจักรวาลนั้น เข้าใจว่าเกิดจากการศึกษาอภิปรัชญาตะวันออกเช่นอุปนิษัตของนักคิดนักทฤษฎีเหล่านั้น แล้วสร้างตัวแบบ(หรือโมเดล)ที่จะอธิบายหรือพิสูจน์ความมีอยู่ของจิตวิญญาณจักรวาลตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยพยายามอธิบายว่าจิตวิญญาณจักรวาลที่มีอยู่นี้แหละที่พัฒนามาเป็นจิตที่อยู่ในสิ่งมีชีวิต เช่นมนุษย์และเป็นพลังงานแห่งชีวิตที่ซ่อนเร้นตนเองและเปิดเผยออกมา "ความมีชีวิต"จึงเกิดขึ้น และเน้นว่าสิ่งนี้เป็นธรรมชาติที่เคลื่อนไหวอยู่ภายใน

ทฤษฎีองค์รวมและระเบียบที่ซ่อนเร้นตนเองของเดวิด โบห์ม สรุปว่า สสาร พลังงาน จิตวิญญาณ ที่ประกอบขึ้นเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์ ล้วนมีพื้นฐานเหมือนกันหมด คือมาจากแหล่งกำเนิดที่ไม่ปรากฏรูปเหมือนกัน ชีวิตจึงเป็นกระบวนการของการปรากฏและไม่ปรากฏเมื่อปรากฏขึ้นมาแล้วการวิวัฒนาการไปอย่างไรนั้น เป็นความเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามธรรมชาติภายในของสิ่งต่างๆ ที่สัมพันธ์ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเคลื่อนไหวสัมพันธ์กันทั้งระบบ จึงทำให้เกิดการจัดการองค์กรตนเองและวิวัฒนาการต่อมา

ทฤษฎีของเดวิด โบห์มและนักวิทยาศาสตร์อื่นๆ ในแนวนี มุ่งเน้นที่จะสร้างคุณภาพความสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลปรากฏการณ์ให้ดำรงอยู่ และเห็นว่าความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้เกิดการจัดการองค์กรตนเอง แต่จะจัดการองค์กรตนเองให้ได้อย่างไรเท่านั้น ขณะที่อุปนิษัต มุ่งเน้นที่การไม่คำนึงถึงสภาวะที่เป็นอยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์ แต่คำนึงว่า จะเปลี่ยนแปลงจักรวาลปรากฏการณ์ให้กลับคืนสู่จักรวาลสัจภาวะได้อย่างไร และตัวกุญแจสำคัญจึงอยู่ที่มนุษย์มากกว่าสิ่งอื่นใดในโลกนี้จักรวาลนี้

อย่างไรก็ตาม"ความสัมพันธ์ทั้งระบบ"ตามทฤษฎีองค์รวมและการซ่อนเร้นตนเองก็ดี ทฤษฎีระบบการจัดการองค์กรตนเองก็ดี อุปนิษัตได้อธิบายอย่างสอดคล้องกับทฤษฎีเหล่านี้ไว้มากในเรื่องการกำเนิด-คงอยู่และสิ้นสุดของสรรพสิ่งและชีวิตในจักรวาลปรากฏการณ์ นับตั้งแต่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นทอดๆ ระหว่างสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติภายนอกตัวคน และภายในตัวคนที่อุปนิษัตเรียกว่า เทวคาภายนอก-เทวคาภายใน มูลเหตุที่นำไปสู่การวิวัฒนาการหลากหลายและขั้นตอนต่างๆ ทั้งๆ ที่มาจากป่อเกิดเดียวกัน การสืบทอดชีวิตที่ไม่ได้มีเพียงเชื้อพันธุ์(เรตสุ)หรืออาหารหรือลมปราณมาประกอบกันขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีกรรมที่ตามติดอาตมโนไปเกิดเป็นชีวิตต่างๆ ที่หลากหลายกันไป

นอกเหนือจากทฤษฎีระบบการจัดการองค์กรตนเองที่เป็นจุดตั้งต้นให้ชีวิตวิวัฒนาการมาแล้ว ทฤษฎีวิวัฒนาการที่กล่าวถึงวิวัฒนาการจากสิ่งที่ไม่ซับซ้อนที่สุด เล็กที่สุด มาเป็นสิ่งที่ซับซ้อนมากขึ้น พัฒนาขึ้น จนกระทั่งเป็นมนุษย์มากขึ้น อุปนิษัตต่างๆ ไม่กล่าวถึง

เรื่องนี้ แต่พุทธทาสยก-อุปนิษุ 1.4.3, 4, 5, 6 กล่าวถึงเรื่องวิวัฒนาการของชีวิตที่ดูเหมือนจะย้อนกลับทางกับทฤษฎีวิวัฒนาการข้างต้น กล่าวคือมนุษย์เกิดขึ้นก่อนสัตว์อื่น จากนั้นจึงเกิดเป็นวัว เป็นม้า เป็นพา เป็นแพะ เป็นแกะ จนกระทั่งถึงมด แต่เน้นว่าการที่จะสืบทอดไปได้ต้องมีคูคือเพศผู้-เพศเมีย

ทฤษฎีวิทยาศาสตร์อธิบายการกำเนิดชีวิตใหม่จากสิ่งมีชีวิตเดิมว่ามีได้ถึง 7 อย่าง ขณะที่โอตเรย์-อุปนิษุ III.1.3 บอกไว้ 4 อย่างคือ จากไข่ จากมดลูก จากหน่อ จากเหงื่อ การเกิดจากหน่อจากเหงื่ออนุโลมได้ว่าตรงกับกรแตกหน่อ การสร้างสปอร์ การสร้างเจมมูล แต่สิ่งที่ไม่กล่าวถึงคือการแบ่งตัวของสัตว์เซลล์เดียว

สิ่งที่อุปนิษุเน้นในการสืบทอดชีวิต คือการสืบทอดชีวิตของมนุษย์ พุทธทาสยก-อุปนิษุ IV.4.1, .2, .11, .20, .21 และ ฉานุโทคย-อุปนิษุ 1.1.2 ซึ่งให้เห็นการเกิดขึ้นของสิ่งหนึ่งเพื่ออีกสิ่งหนึ่งที่ถือเป็นแก่นแท้(รส)อันเป็นสิ่งสุดท้ายของสิ่งนั้นๆ เช่นดินเกิดขึ้นมาโดยแก่นแท้หรือสิ่งสุดท้ายของความเป็นดินก็คือมีน้ำ แก่นแท้ของน้ำก็คือน้ำทำให้พืชพันธุ์เกิดขึ้นมาได้ แก่นแท้หรือความสุดท้ายของพืชพันธุ์คือมีดอกไม้ม และแก่นแท้หรือสิ่งสุดท้ายของความเป็นดอกไม้คือมีผลไม้ม และแก่นแท้หรือสุดท้ายของผลไม้มคือเป็นอาหารให้ชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ได้ และสุดท้ายของการมีชีวิตมนุษย์เกิดขึ้นมาคือ มีเชื้อพันธุ์ที่สืบทอดลูกหลานต่อมา พุทธทาสยก-อุปนิษุนี้จึงได้อธิบายการสมสู่ของมนุษย์ชายหญิง เหมือนกับการจับคู่ของท้องฟ้ากับแผ่นดิน การหลั่งน้ำอสุจิและการตั้งครรภ์เพื่อให้เกิดมีชีวิตใหม่ขึ้น ที่เป็นดังนี้ก็เพราะอุปนิษุเห็นว่ามนุษย์เป็นสุดท้ายของวิวัฒนาการทางกายภาพแล้ว ที่เหลือต่อจากนี้เป็นวิวัฒนาการทางปัญญาและจิตวิญญาณที่มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่จะมีความรู้แจ้งและหลุดพ้นกลับไปสู่จักรวาลสัจภาวะหรือทำให้จักรวาลปรากฏการณ์กลับไปเป็นจักรวาลสัจภาวะได้นั่นเอง

ตามแนวคิดทฤษฎีของเคน วิลเบอร์ที่เสนอลำดับขั้นของสรรพสิ่ง-ชีวิตว่า กำเนิดขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกัน โดยเริ่มจากลำดับขั้นที่หนึ่ง เป็นสสารซึ่งไม่มีชีวิต ขั้นที่สองเป็นร่างกายของสิ่งมีชีวิต ขั้นที่สามเป็นความคิดจิตใจ ขั้นที่สี่เป็นสิ่งที่ละเอียดประณีตกว่าจิต ขั้นที่ห้า คือจิตวิญญาณที่เป็นเหตุผล ขั้นสุดท้ายคือขั้นที่หก เป็นสัจภาวะสูงสุด ไม่มีคุณลักษณะใดๆ และเป็นองค์รวมของทุกขั้นนั้น ไปงค-อุปนิษุ 11.2 - .6 อธิบายโดยใช้คำว่า "โกศ" หรือฝัก(เปลือกหุ้ม) ทั้งห้าชั้น(ปญจโกศ)ที่ห่อตัวแท้ คืออาตมณที่เป็นสัจภาวะสูงสุดเอาไว้ ไม่ได้แยกสัจภาวะสูงสุดไว้เป็นชั้นที่หก และแบ่งแตกต่างออกไปเล็กน้อยในขั้นแรกที่ว่า ขั้นที่หนึ่ง(ฝักที่หนึ่ง) เป็นสสารหรือร่างกาย ขั้นที่สอง(ฝักที่สอง)เป็นปฐาณหรือลมปฐาณ ขั้นที่สาม(ฝักที่สาม) คือมนส(จิต) ขั้นที่สี่(ฝักที่สี่) คือวิชญาน (สติปัญญา) ขั้นที่ห้า(ฝักที่ห้า) คืออาณนทหรือความสุขสูงสุด สิ่งมีชีวิตภูมิปัญญาคือ มนุษย์ประกอบด้วยฝัก(เปลือกหุ้มทั้ง5)นี้ที่ห่อหุ้มตัวแท้อาตมณไว้ตอนในสุดที่อุปนิษุเรียกว่า"อยู่ในอากาศของหัวใจ" อุปนิษุอธิบายความเกี่ยวพันของแต่ละชั้นในฐานะที่เป็นเปลือกหุ้มอาตมณด้วยกันทั้งนั้น แต่ละฝัก(เปลือก)พัฒนามาจากเวทดาภายนอก-เวทดาภายใน(ธาตุต่าง ๆ)ที่ผ่านการคลี่คลายมาต่างกันแล้ว(แม้จะเริ่มมาจากแหล่งกำเนิดเดียว

กันก็ตาม)จึงแยกการวิวัฒนาการกันเด็ดขาด ฝักชั้นที่ 1 จะไม่วิวัฒนาการไปเป็นชั้นที่ 2,3,4,5 แต่จะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน โดยฝักแต่ละชั้นจะเป็นพื้นฐาน(อาหาร)สำหรับให้ฝักชั้นต่อไปพัฒนาขึ้น ดังนั้นฝักชั้นสูงกว่าที่เกิดขึ้นจึงเป็น"รส"หรือแก่นแท้อันเป็นผลผลิตสุดท้ายของฝัก (เปลือกหุ้ม)ชั้นที่ต่ำกว่า ตามที่ไมตรี-อุปนิษทุ VI.13 กล่าวไว้ ฝักเหล่านี้จึงเป็นการปรากฏรูปให้อาตมุนาอาศัย และการไปสู่อาตมุนาภายในหรือรวมเข้ากับอาตมุนาภายในก็คือการไม่ยึดติดกับฝัก(เปลือกหุ้ม)ทั้ง5นี้ หากยึดติดก็ย่อมจะมีกรรมที่จะติดตามอาตมุนาไปเกิดใหม่ อุปนิษทุเน้นเรื่องวงจรการเกิดใหม่ของชีวิตที่จากร่างเก่าไปสู่ร่างใหม่ตามผลกรรม และผลกรรมนั้นไปสู่การเกิดในร่างหรือชีวิตที่ดีกว่าเดิมหรือต่ำต่อยกกว่าเดิม จากมนุษย์ก็สามารถไปเป็นสัตว์ พืชชั้นต่ำลงไปได้ หรือไปเสวยกรรมดิบบนสวรรค์หรือโลกอื่น แต่ก็ไม่เป็นเช่นนั้นตลอดไป เพราะการกระทำการกรรมทำให้วนเวียนเกิด-ตาย ไม่มีวันจบนั่นเอง จนกว่าจะสิ้นสุดเมื่อไม่ประกอบกรรมใดๆ อยู่เหนือการประกอบกรรมใดๆ นั่นคือการรู้แจ้งพรมุหน ก็จะไม่มียะไรไปเกิดอีก

การอธิบายเรื่องความเป็นมาและเป็นไป(อย่างไร)แห่งการกำเนิดและสิ้นสุดของจักรวาล-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตนี้ อุปนิษทุเน้นการอธิบายเรื่องกรรมไว้มาก ซึ่งทฤษฎีวิทยาศาสตร์ยังมีไม่มากนัก แต่มีแนวโน้มว่าทฤษฎีควอนตัมจิตวิญญาณจะพัฒนาไปสู่การสร้างตัวแบบหรือสมมติฐานที่อธิบายเรื่องกรรมหรือพลังกรรมในแบบวิทยาศาสตร์ได้ในอนาคต

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต กำเนิดและสิ้นสุดที่ไหน?และเมื่อไร?

การตอบคำถามในหัวข้อนี้ นำเสนอไว้ 2 เรื่อง คือ เรื่องแรกตอบคำถามที่ว่าจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิตมีกำเนิดและการสิ้นสุดที่ไหน?และเมื่อไร?ตามความที่สอดคล้องกันในอุปนิษทุ เรื่องที่สอง อธิบายว่าจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและสิ้นสุดเมื่อไร?และที่ไหน?ตามความในอุปนิษทุนั้นสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์อย่างไร

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุดที่ไหน?และเมื่อไร ?

อุปนิษทุไม่ได้ให้คำตอบตรงๆว่าจักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุดเมื่อไรและที่ไหน แต่แสดงความหมายแฝงเอาไว้ในการให้คำอธิบายถึงความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาลปรากฏการณ์ที่คลี่คลายมาจากจักรวาลสัจภาวะหรือพรมุหน อุปนิษทุปฏิเสธมาแต่ต้นว่า จักรวาลสัจภาวะไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด เพราะไม่มีกาลเวลาหรืออยู่เหนือกาลเวลา (กฐ-อุปนิษทุ II.1.12-13; เสดตาสวตร-อุปนิษทุ VI.5) และไม่มีที่สิ้นสุด ความไม่มีที่สิ้นสุดนี้จึงหมายถึง อเทสะ หรือไม่มีตำแหน่งแห่งที่ ไมตรี-อุปนิษทุ VI.17 พยายามอธิบายว่า จักรวาลสัจภาวะหรือพรมุหนนี้ ไม่อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง หากไม่ถือเอาการปฏิเสธถึงการอธิบายจักรวาลสัจภาวะว่าใช้มาตรวัดตามความรู้ของเราไม่ได้ ดังที่ปรากฏใน

มณฑก-อุปนิษท 7 แล้ว ก็สามารถสรุปเป็นเบื้องต้นว่า จักรวาลสัจภาวะไม่มีทั้งกำเนิดและการสิ้นสุด แต่มีความคงอยู่ และความคงอยู่นี้ที่ทำให้คลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ ดังนั้น ก็สามารถตั้งคำถามที่จะหาคำตอบได้ต่อไปว่า จักรวาลสัจภาวะคลี่คลายมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์ที่ไหน ? และเมื่อไร ?

คำตอบข้อนี้หลายอุปนิษทให้คำตอบตรงกันว่า "ในอากาศ" (ไมตรี-อุปนิษท VI.17; ฉานุโตคย-อุปนิษท VIII.1.1-3) และบางอุปนิษทก็อธิบายว่า อากาศ ก็คือพรมุนนั่นเอง ปุรตน-อุปนิษท VI.2 เป็นตัวอย่างหนึ่งที่อธิบายว่า จักรวาลปรากฏการณ์ก่อเกิดขึ้นจากภายในพรมุนนั่นเอง โดยไม่ได้เอาอะไรมาสร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นตำแหน่งแห่งที่ของการกำเนิดจึงกำหนดไม่ได้ เช่นเดียวกับพรมุนที่ไม่มีที่สิ้นสุด "แทรกซึมอยู่ในทุกสิ่ง เคลื่อนไปได้ในทุกแห่ง" ตามมณฑก-อุปนิษท 1.6 และเป็นอากาศภายนอกและภายใน "ที่ภายนอกแผ่ขยายออกไปได้ไม่สิ้นสุดเพียงใดภายในก็แผ่ขยายไม่สิ้นสุดเพียงนั้น" ตามคำอธิบายในฉานุโตคย-อุปนิษท III.1..8; VIII.1.1-3 และอิตาสาสย-อุปนิษท 5

ไมตรี-อุปนิษท VI.14-15; เศวตาศวตร-อุปนิษท V I.1, III.2, I.1-3; พุทธพรรณยก-อุปนิษท IV.4.16 ให้คำอธิบายว่า จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นเมื่อมีกาลเวลา และจักรวาลปรากฏการณ์สิ้นสุดเมื่อสุดสิ้นกาลเวลา แต่กาลเวลาไม่ใช่สิ่งที่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นหรือสิ้นสุดลงได้ เพียงแต่ทำให้จักรวาลปรากฏการณ์เคลื่อนไป ทำให้มีการบริโภคกันและกันของสรรพชีวิตในจักรวาลที่ดำรงอยู่ วิวัฒนาการเป็นวงจร และที่เป็นดังนี้ได้ก็เพราะ มีสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลาที่ทำให้กาลเวลาเกิดขึ้นและเคลื่อนไปข้างหน้า มีสิ่งที่เรียกได้ว่า เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต สิ่งนั้นก็คือ พรมุน หรืออาตมุนนั่นเอง ครั้นเมื่อทำให้เกิดเป็นจักรวาลปรากฏการณ์โลก สรรพสิ่ง ชีวิตขึ้นแล้ว ก็ได้ทำให้เกิดสายใยเชื่อมสิ่งต่างๆนี้ไว้ให้พรมุนได้ค้ำจุนจักรวาลปรากฏการณ์นี้ ทั้งภายนอกและภายใน

เมื่อเกิดจักรวาลปรากฏการณ์-โลก-สรรพสิ่ง-ชีวิตแล้ว จักรวาลสัจภาวะไปอยู่ที่ไหน? ฉานุโตคย-อุปนิษท VIII.6.2, III.13.7 ซึ่งให้เห็นถึงความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์ที่ไม่แตกต่างกันและระหว่างจักรวาลสัจภาวะ(อาตมุน)ที่เข้าไปอยู่ภายในสิ่งต่างๆและอยู่ภายนอกสิ่งต่างๆ เป็นความเชื่อมโยงที่ทำให้เกิดวงจร เกิด-คงอยู่-ตาย แล้วเกิดใหม่ ๙ ของสรรพสิ่ง-ชีวิตในจักรวาลปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับจักรวาลสัจภาวะ ฉานุโตคย-อุปนิษท VIII.4 และมณฑก-อุปนิษท II.2.5 อธิบายว่า อาตมุนเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมที่กั้นแยกจักรวาลปรากฏการณ์ที่เสื่อมสลายมีมลทินออกจากจักรวาลสัจภาวะ(พรมุน)และเชื่อมสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญารู้แจ้งที่อยู่ในจักรวาลปรากฏการณ์เข้ากับจักรวาลสัจภาวะ(พรมุน) ขาพาล-อุปนิษท 2 ขยายความเพิ่มเติมว่า จุดเชื่อมโยงหรือจุดบรรจบของผู้รู้แจ้ง(เปรียบได้กับผู้อยู่ในโลกสวรรค์)กับสิ่งสูงสุดคือจักรวาลสัจภาวะนั้น ไม่ได้อยู่ที่ไหนอะไรเลย แต่อยู่ที่จุดบรรจบระหว่างคิ้วกับจมูกบนส่วนที่เป็นหัวของมนุษย์เราเอง ถ้าเช่นนั้นในจักรวาลปรากฏการณ์ที่เราอยู่นี้จักรวาลสัจภาวะก็อยู่กับเราด้วย เศวตาศวตร-อุปนิษท I.6 และกฐ-อุปนิษท II.2.8 ซึ่งให้เห็นว่า จักรวาลปรากฏการณ์

กำเนิด-คงอยู่-สิ้นสุดอยู่ภายในพหุพจน์หรือวงล้อของพหุพจน์ที่เคลื่อนไปและไม่มีอะไรอีกแล้ว ที่จะอยู่นอกวงล้อพหุพจน์หรืออยู่นอกจักรวาลสัจภาวะนี้ ขณะที่มุนะก-อุปนิษทุ II.2.7; พุทธพราณก-อุปนิษทุ III.4.1, ไมตรี-อุปนิษทุ VII.7; สุพาล-อุปนิษทุ IV.1; ฉานโทคย-อุปนิษทุ VIII.1.1-3 ซึ่งให้เห็นว่า พหุพจน์หรืออาตมพจน์หรือจักรวาลสัจภาวะอยู่ภายในตัวของเราเอง โดยอยู่ภายในหัวใจ ภายในหัวใจนั้นมีดอกบัวเล็กๆ ภายในดอกบัวนั้นมีอากาศ และภายในอากาศคืออาตมพจน์ ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้อีกแบบหนึ่งว่าจักรวาลสัจภาวะอยู่ทั้งภายนอกและภายในจักรวาลปรากฏการณ์ และจักรวาลปรากฏการณ์ก็อยู่ทั้งภายในและภายนอกจักรวาลสัจภาวะด้วย (เศวตาศุวตร-อุปนิษทุ IV.15) นั่นก็คือ เมื่อจักรวาลสัจภาวะเป็นพหุพจน์หรือแผ่ขยาย ถักทอสายใย ก็หุ้มจักรวาลปรากฏการณ์ซึ่งรวมสรรพสิ่งชีวิตทุกสิ่งไว้ในภายใน ดังนั้น จักรวาลปรากฏการณ์จึงอยู่ภายใน ส่วนจักรวาลสัจภาวะอยู่ภายนอก เมื่อจักรวาลสัจภาวะหรืออาตมพจน์เข้าไปสถิตอยู่ในตัวมนุษย์และในทุกสิ่งทุกอย่างจักรวาลสัจภาวะก็เท่ากับว่าอยู่ภายในของจักรวาลปรากฏการณ์ โดยที่ตัวมนุษย์ สิ่งต่างๆของจักรวาลปรากฏการณ์อยู่ภายนอก

อุปนิษทุอธิบายการดำรงอยู่ของจักรวาลสัจภาวะทั้งนอกและในจักรวาลปรากฏการณ์ในลักษณะ"อเทตะ" และนิยมใช้คำว่า"อากาศ"เสมอ ซึ่งอากาศในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ธาตุใน 5 ที่รวมตัวกันประกอบขึ้นเป็นสิ่งต่างๆและชีวิตของจักรวาลปรากฏการณ์ เหตุใช้อากาศ อธิบายตำแหน่งแห่งที่ของพหุพจน์ภายในและภายนอกตัวมนุษย์เช่นนี้ อาจเป็นเพราะคุณสมบัติของอากาศที่ต่างออกไปจากธาตุอีก 4 ธาตุ กล่าวคือ อากาศ ไม่มีมวลที่จะสัมผัสความอ่อนแข็งได้อย่างดิน(ปฐถิติ) ไม่มีอุณหภูมิที่จะสัมผัสความร้อนหรือพลังงานได้อย่างไฟ(อคฺนิ) ไม่มีความเคลื่อนไหวในทิศทางที่แน่นอน(ไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำ)และเปลี่ยนสถานะรูปทรงเมื่อถูกกระทำเหมือนน้ำ ไม่มีความเคลื่อนไหวที่ให้ประสาทผิวหนังสัมผัสได้เหมือนลม(วายุ) แต่การรับรู้อากาศสัมพันธ์กับทิศและเสียง ซึ่งทิศทางนั้นหมายถึงการแสดงตำแหน่งแห่งที่ที่สัมพันธ์กับสิ่งบอกกาลเวลากับตำแหน่งของผู้รับรู้ทิศนั้นๆ ซึ่งทำให้ทิศในความหมายของอุปนิษทุอยู่ได้ในทุกที่และแผ่กว้างออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนเสียงนั้น ได้อธิบายไว้แล้วว่า คือสิ่งที่เกิดความเคลื่อนไหวของสายใยที่ถักทอเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกันนั่นเอง อากาศจึงถูกนำมาใช้แทนเพื่ออธิบายตำแหน่งแห่งที่ของจักรวาลสัจภาวะหรือพหุพจน์ ที่ต้องการบอกว่า อยู่ที่ไหนก็ได้ ที่นี้ก็ได้ หรือที่ไหนก็ได้ แต่ในที่สุดแล้ว พุทธพราณก-อุปนิษทุ IV.4.20 ก็ยังบอกว่า จริงๆแล้ว พหุพจน์สูงส่งยิ่งกว่าอากาศ เพราะพหุพจน์เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อากาศไม่ได้เป็น

แม้อุปนิษทุทั้งหลายแสดงให้เห็นว่า จักรวาลปรากฏการณ์กำเนิดขึ้นเมื่อมีกาลเวลาชีวิตก็กำเนิดขึ้นได้เมื่อมีดวงอาทิตย์เป็นสิ่งที่กำกับเวลา และความสัมพันธ์แห่งการหมุนไปของสิ่งต่างๆในวงล้อของพหุพจน์และจะสิ้นสุดลงเมื่อหมดสิ้นกาลเวลา ถ้าเป็นชีวิตในโลกก็หมายความว่า เมื่อวิถีความสัมพันธ์ในการโคจรของดวงอาทิตย์กับโลกเปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง แต่ถ้าเป็นจักรวาลปรากฏการณ์โดยส่วนรวมนั้น ไม่ได้บอกไว้ว่าจะสิ้นสุดเมื่อไร เพราะอุปนิษทุเห็นว่า จักรวาลปรากฏการณ์จะหมดสิ้นหรือไร้ความหมายลงไปด้วยสิ้นเชิงเมื่อบุคคลรู้แจ้งพหุพจน์

หมายความว่า ไม่มีเขาไม่มีเรา ไม่มีความแปลกแยกแตกต่าง(ไม่มีอะไร) ไม่มีความเป็นไปให้ทุกข์หรือสุข(ไม่มีอย่างไรเลย) ไม่มีที่นั่น ที่นี้(ไม่มีที่ไหนเลย) ไม่มีเหตุแห่งการกำเนิดหรือสิ้นสุดเป็นวงจร(ไม่มีคำถามว่าเพราะเหตุใด) ในเวลานั้นนั่นแหละที่ทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาลปรากฏการณ์เป็นเพียงอาตมโนเดียวกันซึ่งเป็นสภาวะเดียวกันกับพुरुหมนหรือจักรวาลสัจภาวะสถิตอยู่แต่เพียงกับจักรวาลสัจภาวะ(อยู่ที่นี้) จักรวาลปรากฏการณ์ที่ต้องดำเนินไปในการวิวัฒนาการเป็นวงจรก็ไม่มีอีก กาลเวลาจึงไม่มี(ไม่มีคำถามว่า เมื่อไร)

ดังนั้นจักรวาลปรากฏการณ์และชีวิตเมื่อคลี่คลายมาจากจักรวาลสัจภาวะ (พुरुหมน) จะกำเนิดและสิ้นสุด ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอะไรอีกแล้ว นอกจากมนุษย์ และจักรวาลสัจภาวะที่มนุษย์ค้นหาและพึงประสงค์จะรู้ มิใช่จะอะไรอื่นใดที่ไหน แต่อยู่ในตัวมนุษย์นี้เอง "อาตมโนนั้นอยู่ในหัวใจ" และ "อยู่ในใจกลางความดีงาม" อุปนิษัทว่าไว้ดังนี้

โคลกอุปนิษัทสำหรับคำอธิบายเรื่องจักรวาลปรากฏการณ์ ะกำเนิดและสิ้นสุดที่ไหน และเมื่อไร ? : โคลกอุปนิษัทต่อไปนี้ถอดความจาก กฐ-อุปนิษทุ.2.11, II.1.12, II.2.7, II.2.8, II.2.4-5, II.3.8, .9,.10, .14, .15; พุทธทาสย-อุปนิษทุ IV.4.16, IV.4.8, III.4.1; ไมตรี-อุปนิษทุ VI.14, VI.17, VII.7, VI.38; เศรษฐาสูตร-อุปนิษทุ III.2, III.18, VI.1, I.1-3, I.6, IV.15; มณฑก-อุปนิษทุ I.1.6, II.2.5, II.2.7; มณฑก-อุปนิษทุ 7; ฉานโทคย-อุปนิษทุ I.9.1, VII.25.2, VIII.6.2, III.13.7, VIII.4.1, III.12.7, .8, .9, VIII.1.1-6, VIII.3.2-3, VIII.1.1-3; ชาพาล-อุปนิษทุ 1-2 ; อิตาवासย-อุปนิษทุ 5, 6-7; สุพาล - อุปนิษทุ IV.1; ปุรตุน - อุปนิษทุ VI.2; ไกวลย - อุปนิษทุ 10 (Radhakrishnan 1953 : 634, 638, 637, 643-647, 277, 274, 219 -220, 827, 829, 854, 850-851, 725, 729, 743, 709-710, 735, 672, 683-684, 684, 698, 352, 488, 500, 390, 497, 388-389, 493, 495-496, 491-492, 895-896, 571, 867-868, 666-66, 929; Shastri 1996 : 6, 8, 9, 10, 118, 103, 193, 191-192, 136-137, 137, 140, 134 -135, 138, 16, 18, 20, 38, 77, 80, 50, 79, 49 - 50, 78, 144, 145, 1, 243, 15, 143)

องคุษฐมาตระ ปุรุโซ มรฺย อาตมโน ติษฺฐติ ।

อิตาโน ภุตทวยสฺย น ตโต วิชฺคฺคฺส เต เอตท วา ตตฺ (กฐฯ II.1.12)

ปุรุษผู้มีขนาดเท่าหัวแม่มือสถิตอยู่ในกลางอาตมโน เพราะรู้ว่าเขาผู้เป็นเจ้าแห่งอดีตและอนาคต บุคคลย่อมไม่หลบหายไปจากเขา จริงๆแล้ว สิ่งนี้ก็คือสิ่งนั้น ।

ยสฺมาทรวากุ สํวตฺสโร 'โหภิระ ปรีวฺรตเต ।

ตทฺ เทวา ชฺโยติชํ ชฺโยติรายุรุ โหปาสเต 'มฤตมฺ (พุทธทาสย IV.4.16)

ปีพร้อมกับวันทั้งหลายย่อมหมุนเวียนไปเบื้องใต้สิ่งนั้นอันเป็นสิ่งที่เทวาททั้งหลายบูชาแสงสว่างแห่งแสงสว่างทั้งหลายซึ่งเป็นอายุ(ชีวิต)อันอมตะ ।

อนนํ วา อสฺย สรวสฺย โยนิํ กาลศฺ จานฺนสฺย สฺสรุโย โยนิํ กาลสฺย । ตสฺสโยตทฺ ฐปฺ
ยฺนนิเมษาทิกาลาตฺ สํภุตํ ทฺวาทศาทุมกํ วตฺสเรเส ।---กาลาตฺสรวนฺติ ภูตานิ กาลาตฺ
วฏฺทชิํ ปฺรยฺยานฺติ จกาเล จาสฺตํ นียจฺจนฺติ กาโล มฺรุตฺติรมฺรุตฺติมานุ (ไมตรี ๗VI.14)

แท้ที่เดียวอาหาร(สสาร)เป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้งปวงนี้(จักรวาลปรากฏการณ์) และเวลา
เป็นบ่อเกิดของอาหาร ดวงอาทิตย์เป็นบ่อเกิดของเวลา รูปของสิ่งนี้(เวลา)ก็คือ ปี ซึ่งประกอบ
ด้วยกาละหนึ่งๆ และการกำหนดเวลาอื่นๆ และในปีก็ประกอบด้วย 12 เดือน ---ทุกสรรพสิ่ง
ชีวิตเคลื่อนออกมาจากกาลเวลา และเนื่องจากกาลเวลา เขา(สิ่ง)ทั้งหลายพัฒนาเติบโตขึ้น เขา
(สิ่ง)ทั้งหลายย่อมหยุดลงในกาลเวลา กาลเวลามีรูปและไร้รูป (14)

เอโก หิ รุทุโร น ทฺวิตียาย ตสฺมฺน อยํ อิมํ ลฺโลกํ นิสฺสจฺจ อีศฺนํ ภิ
ปรตฺยจฺจ ชนํ ติษฺฐติ สํโกปํ น ตกาเล สํสฺถชฺย วิศฺวา ภูวานํ โคปํ ॥

(เศวตาศวตฺร๗III.2)

แท้จริงแล้วรูปหนึ่งเดียว ไม่มีที่สอง เป็นผู้ปกครองโลกทั้งหลายเหล่านี้ด้วยอำนาจ
อันยิ่งใหญ่ เขายืนอยู่ตรงข้ามกับประชากร(ของโลก) เขาผู้พิทักษ์ เมื่อได้สร้างโลกอันหลากหลาย
หลายย่อมถึงสิ่งทั้งหลาย(กลับมา)เมื่อสุดสิ้นกาล ।

สวภาวเมเก กวโย วทฺนติ กาลํ ตถาเนเย ปริมุหฺยมานาเส ।

เวทสฺสโยษ มหิมา ตฺว โลเก เยเนทํ ภาวํ ยเต พฺรหฺมจฺจกรมฺ ॥(เศวตาศวตฺร๗ VI.1)

เหล่ากวีที่ใจอยู่ในความหลงกล่าวถึงธรรมชาติภายในตน, คนอื่นๆกล่าวถึงเวลา (ว่า
เป็นสาเหตุแห่งการกำเนิด) ทว่าความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้านี้(ที่มีอยู่)ในโลก และด้วยสิ่งนี้แหละ
พหุมาจกร(วงล้อแห่งพหุมนุ)นี้ถูกทำให้หมุนเคลื่อนไป ।

พฺรหฺมวาทิโน วทฺนติ । กิํ การณํ พฺรหฺม กุตะ สฺม ชาทา ชีวาม เกน กฺว จ

สํปริตฺติชฺฐาเส । อธิษฺฐิตาเส เกน สฺสฺเชตเรชฺฐํ วรฺตามเห พฺรหฺมวิโท วฺยวสฺตาม ॥1॥

กาละ สวภาโว นียติรฺ ยทฺตจฺจา ภูตานิ โยนิํ ปฺรชฺช อิติ จินฺตยา ।

สํโยค เอษํ น ตฺวาทุมภาวาทมาปฺยนิศะ สฺสฺทชฺชเหโตเส ॥2॥

เต ฐฺยานโยคานฺนคฺตา อปฺสฺยนฺ เทวาทุมศกฺติํ สฺวคฺุณฺรํ นิฉฺฌาม ।

ยะ การณานิ นิชฺฌานํ ตานิ กาลาตุมยฺกฺตานิยติษฺฐตฺยเอกะ ॥3॥

(เศวตาศวตฺร๗ I.1,.2,.3)

ผู้แสดงเทศนาเรื่องพหุมนุทั้งหลายย่อมกล่าวว่า : อะไรคือสาเหตุ? พหุมนุละหรือ?
เราทั้งหลายเกิดขึ้นมาเมื่อไร? เรามีชีวิตอยู่ด้วยอะไรกัน? และ เรายืนหยัดอยู่ไต่บนสิ่งใดกัน ?
โอ้ผู้รู้พหุมนุ! พวกเราถูกคุมโดยใครกันเล่าให้ดำเนินชีวิตไปในสถานะต่างๆกันทั้งในความสุข
และในสิ่งอื่นๆนอกเหนือจากนี้ ? (1)

เวลา, ธรรมชาติในตน, ความจำเป็น, โอกาส, ชาติ(ที่ประกอบกันเป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต) สถานที่ให้กำเนิด(เป็นต้นว่า ครรรค์), บุรุษ ดังนั้นหรือที่ถูกพิจารณาว่าเป็นสาเหตุ ? ไม่ใช่เพราะความมีอยู่ของอาตมณที่จะทำให้สิ่งเหล่านี้เชื่อมรวมกันได้ แม้แต่อาตมณเองก็ไม่มีอำนาจที่จะเป็นสาเหตุแห่งสุข-ทุกข์ได้ (2)

ชนเหล่าใด ดำเนินตามสมาธิโยคะ ได้เห็นแล้วซึ่งพลังแห่งอาตมณของพระเจ้าที่ซ่อนอยู่ในคุณแห่งตน เขานั้นคือหนึ่งเดียวซึ่งปกครองเหนือสาเหตุ(การณ)ทั้งปวงที่เชื่อมไว้ด้วยเวลาและอาตมณนี้ (3)

นานตะปรชฌญ โน พหิะปรชฌญ โนภยตะ ปรชฌญ น ปรชฌญานจณ น ปรชฌญ นาปรชฌญม!
 อทฤษฏมฺ, อวยวหารมฺ, อคฺราหฺม, ลกฺษณมฺ, อจินฺตมฺ, อวยปเทศมฺ,
 เอกาตมปรตยสาร์ ปรปญฺโจปศมฺ ศานตํ คีตมทฺไวตํ จตฺรุตํ มนฺยนฺเต ส อาตมา
 ส วิเชญฺยะ|| (มาณจุกย 7)

(สิ่งนี้)ไม่ใช่สิ่งที่รู้วัตถุภายใน ไม่ใช่สิ่งที่รู้วัตถุภายนอก ไม่ใช่สิ่งที่รู้ทั้งสองอย่างนั้น ไม่ใช่กลุ่มความรู้ ไม่ใช่สิ่งที่รู้ ไม่ใช่สิ่งที่ไม่รู้ ไม่อาจเห็นได้ ไม่อาจกล่าวบอกออกมาได้ ไม่อาจฉวยคว้าได้ ไม่มีลักษณะปะบอกร ไม่อาจคิดคำนึงถึงได้ ไม่อาจเอ่ยนามได้ เป็นสาระความรู้อาตมณหนึ่งเดียวที่โลกกละลายกลับเข้าไปสงบนิ่งอยู่สงบ รุ่งเรือง ไม่มีความเป็นสอง เขาทั้งหลายย่อมคิดว่าเป็นส่วนที่สี่ เขาคืออาตมณ เขาพึงเป็นผู้ที่เราควรจะรู้!

อถาต อาตมาเทศ เอวาทโมวาชสฺตาท, อาตโมปรัชฺฐาท, อาตมา ปศฺจาท, อาตมา
 ปฺรสุตาท, อาตมา ทภฺษิตต อาตโมตตรต อาตโมเวทํ สรวมิติ ส วา เอษ เอวํ ปศฺยนฺเน
 ว มนฺวาน เอวํ วิชานนฺนาท มรตฺติราตมกฺริท อาตมมิกฺน อาตมานนฺทะ
 ส สรวาฑ ภาติ, ตสฺย สรวะฑ โลกะฑ กามจโร ภาติ อถ โย'นฺยตา'โต วิฑะ,
 อนฺยราชานสฺ,เต ฑษฺยฺยโลกา ภาวนติ เตษํ สรวะฑ โลกะฑวากมจโร ภาติ
 (ฉานโทคฺยฯ VII.25.2)

ต่อไปนี้เป็นการสอนเกี่ยวกับอาตมณ ดังนี้ : อาตมณแท้ที่เดียวอยู่เบื้องล่าง อาตมณอยู่เบื้องบน อาตมณอยู่เบื้องหลัง อาตมณอยู่เบื้องหน้า อาตมณอยู่ทางใต้ อาตมณอยู่ทางเหนือ อาตมณแท้ที่เดียวคือสิ่งทั้งปวงนี้ เขาผู้ที่เห็นเช่นนั้น คิดได้เช่นนั้น รู้เช่นนั้น ย่อมสนุกกับอาตมณ เล่นกับอาตมณ มีคู่คืออาตมณ ปิตุสฺวในอาตมณ เขาย่อมเป็นเจ้านายของตนเอง เขาย่อมเป็นผู้ที่ไปได้ตามใจชอบในโลกทั้งปวง แต่ผู้ใดก็ตามที่คิดเป็นอื่นออกไปจากนี้ มีผู้อื่นเป็นเจ้านายตน พวกเขาเหล่านั้นย่อมอยู่ในโลกที่เสื่อมสลาย เขาทั้งหลายนั้นย่อมไม่อาจไปได้ตามใจชอบในโลกทั้งปวง

พฺรหฺม ห วา อิทมคฺร อาสิตฺ,เอโก 'นฺนตะ ปฺรคณฺโต ทภฺษิตโต 'นฺนตะ ปฺรติจฺยนฺนต

อุทิจยนนต อรุรฐว จาวาญ จ สรวโต 'นุนตะ । น หุยสย ปราจยาภิกิหะ กลปนเต 'ถ
 ติรยควาไวรฐว วา 'นุหุย เอษ ปรมัตมา 'ปริมิโต 'โซ 'ตรกโย 'จินตย เอษ
 อากาศตมา เอวเษ กฤตสุนกษย เอโก ชาครตติ,เอตสมาทากาศาเทษ ขลวิท
 เจตามาตริ โพษยติ,อเนโนว เจท ฐยายเต 'สมิ'ศ จ ปฺรตยสฺถิ ยาทิ । อสฺโยตท ภาสวริ
 รูปิ ยทมนุมนินาทิตเย ตปติ,อคุเนา จาฐมเก ยช ฐโยติศ จิตฺตรม,อุทรสฺโส 'ถ วา ยะ
 ปจตยนฺนม,อิตฺเยว หุยท । ยศฺใจโซ 'คุเนา ยศฺ จายิ หุทฺทเย ยศฺ จาสาวาทิตเย ส
 เอษ เอกา อิตฺเยกสย ไหทฺวเมติ ย เอว เวท ॥ (ไมตรี ๗ VI.17)

แท้ที่เดียว ในตอนเริ่มต้น(จักรวาล)นี้มีพหุมนที่ไม่มีสิ้นสุดเพียงหนึ่งเดียว(พหุมน)ไม่
 สิ้นสุดทางตะวันออก ไม่สิ้นสุดทางใต้ ไม่สิ้นสุดทางตะวันตก ไม่สิ้นสุดทางเหนือ ไม่สิ้นสุดทาง
 เบื้องบนและเบื้องล่าง ไม่สิ้นสุดในทุกทิศทุกทาง ก็แหละ สำหรับเขา(พหุมน)แล้ว ไม่ว่าจะเป็น
 ทิศตะวันออกหรือทิศอื่นใด ย่อมไม่มีอยู่ แล้วก็ไม่มีทั้งแนวนอน(ทางขวาง)หรือแนวตั้ง(บนและ
 ล่าง) สิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้นี้แหละคือ อาตมณผู้สูงสุด ไม่มีจำกัด ไม่เกิด ไม่เป็นไปตามหลักตรรกะ
 ไม่อาจคิดคำนึงถึงได้ เขานี้แหละที่มีตัวตน(อาตมณ)เป็นอากาศ เมื่อมีการละลายหายของทุกสิ่ง
 ทุกอย่าง มีแต่เขาผู้เดียวเท่านั้นที่คงตั้งอยู่ ด้วยเหตุนี้ จากอากาศนี้เขาจึงปลุกสิ่งนี้ที่เป็นจิตเท่า
 นั้น(จิตล้วนๆ)ให้ตื่นขึ้น เขาเท่านั้นทำสมาธิถึงสิ่งนี้และสิ่งนี้หายกลับเข้าไปสู่เขา เขาคือรูปทรง
 อันสว่างเรืองนั้นซึ่งให้ความร้อนที่อยู่ในดวงอาทิตย์โพ้น เป็นแสงสว่างในไฟที่ปราศจากควันและ
 ก็เป็นไฟอันเดียวกันที่อยู่ในกระเพาะที่สันดาปและย่อยอาหาร ด้วยเหตุที่ว่านี้จึงได้กล่าวกันว่า
 เขาผู้ซึ่งอยู่ในไฟและเขาผู้ซึ่งอยู่ที่นั่นในหัวใจและเขาผู้ซึ่งอยู่ในดวงอาทิตย์โพ้น เขาเป็นสิ่งเดียว
 กัน บุคคลผู้รู้เช่นนี้ย่อมไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวของสิ่งที่มีสิ่งเดียวนั้น ।

นทฺวาวเร ปุเร เทหิ หิสฺส ลีลายเต พหิหะ । วตฺติ สรวสฺย โลกสฺย สฺถาวรสฺย จรสฺย จ

(เศวตาสูตรฯ III.18)

หงส์(อาตมณ)ที่มีร่างอยู่ในเมืองที่มีประตู 9 ประตู เคลื่อนไปอย่างสนุกสนานภายนอก
 เป็นผู้ควบคุมโลกทั้งปวงทั้งที่หยุดนิ่งและเคลื่อนไหว ।

ยตุ ททเทฺรศฺยม,อฺคราหฺยม,อโคตรม,อวฺรณฺม,อจฺกษะ โศรฺตฺริ ททปาณิปาหิ นิตฺยิ

วิภูํ สรวคตํ สฺสฺสฺกษมํ ททวยยํ ยท ภูตโยนิํ ปรีปศฺยนฺติ ธีระหะ । (มุนฺดกฯ I.1.6)

สิ่งนั้นคือสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ ไม่อาจคว้าเอาไว้ได้ ไม่มีโคตรตระกูล ไม่มีชั้นวรรณะ
 ไม่มีการเห็นและการได้ยิน สิ่งนั้นคือสิ่งที่ไม่มีย่อมไม่มีท่า เป็นนิรันดร์(มีอยู่เสมอ) แทรกซึมในทุก
 ที่ อยู่ในทุกหนทุกแห่ง ละเอียดยิ่ง สิ่งนี้คือสิ่งที่ไม่เสื่อมสลาย นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมประจักษ์
 ว่า สิ่งนี้นั่นเองเป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้งหลาย ।

ตทฺ ยถา มหาปถ อาตต อฺภูภา คุราเมา คจฺฉตีมิ จามิ จ,เอวเมวาทา อาทิตฺยสฺย รศฺมย

อุภกา โลกา จจณตัม จามุ จ, อามุฆมาทาหิตยาต ปฺรตายนเต ต อาสุ นาทีสุ สฎฺปะทา
 อาภโย นาทีภยะ ปฺรตายนเต เต ‘มุขมิณฺนาหิตเย สฎฺปะทา ॥ (ฉานุโทคฺยฯ VIII.6.2)

ประจวบถึงถนนใหญ่ที่เหยียดยาวออกไปสู่สองหมู่บ้าน (เชื่อม)หมู่บ้านนี้กับหมู่บ้าน
 ไกลโพ้น(เข้าด้วยกันได้)ฉันใด ลำแสงแห่งดวงอาทิตย์ก็ย่อมไปสู่โลกสองโลก (เชื่อม)โลกนี้กับ
 โลกไกลโพ้น(เข้าด้วยกันได้)ฉันนั้น ลำแสงทั้งหลายย่อมเริ่มจากดวงอาทิตย์โพ้นและเข้าไปสู่ใน
 เส้น(นาที)ทั้งหลาย(ของหัวใจ)และย่อมเริ่มจากเส้น(นาที)ทั้งหลาย(ของหัวใจ)เข้าไปสู่ในดวง
 อาทิตย์โพ้น ।

อต ยทตะ ปโร ทิว ชุโยติรุ ทิปฺยเต วิศฺวตะ ปฺฤษฐุสุ สฺรวตะ

ปฺฤษฐุสุวานุตฺตเมษุตฺตเมษุ โลเกษุ, อิทํ ตาว ตท ยทิตมสมินฺนตะ

ปฺรุเช ชุโยติระ ॥ (ฉานุโทคฺยฯ III.13.7)

อนึ่งแสงที่ส่องสว่างอยู่เหนือสวรรค์ เหนือจักรวาล เหนือสิ่งทั้งปวงในโลกที่ไม่มีสิ่งใด
 สูงกว่าอีกแล้ว แลละ แสงนี้คือแสงที่อยู่ภายในปฺรุชนี

อต ย อาตฺมา ส เสตฺรุ วิหฺฤติเรชา โลกานามสํภทาย ในตํ เสตฺมโหราตฺเร ตฺรตะ

น ชฺรา น มฤตฺยฺร น ไศโก น สุกฤตํ น พุชฺชฤตํ สฺรว ปาปฺมาโน ‘โต
 นินฺรตนฺเต, อปฺหตปาปฺมา พุเยษ พฺรหฺมโลกะ । (ฉานุโทคฺยฯ VIII.4.1)

อนึ่ง อาตมฺนคือสะพานเชื่อมกัน แยกโลกทั้งหลายเหล่านี้ไว้ กลางวันและกลางคืนไม่
 อาจข้ามสะพานเชื่อมกันนี้ได้ ไม่ทั้งความแก่ ไม่ทั้งความตาย ไม่ทั้งความโตก ไม่ทั้งกรรมดีและ
 ไม่ทั้งกรรมชั่ว บาป(ความชั่ว)ทั้งปวงย่อมหันหลังกลับ ก็เพราะว่า พฺรหฺมโลก(จักรวาลสัจภาวะ)
 เป็นที่ปราศจากบาป ।

ยสฺมินฺ เทยาะ ปฺฤถิวิ จานฺตฺริภฺษโมตํ มนะ สห ปฺราโณศ จ สฺรวะ ।

ตเมวไก ชานถ อาตฺมานมฺ, อนฺยา วาโจ วิมฺลฺยจถ, อมฤตสฺไยษ เสตฺระ ॥ (มฺถฺนฺทกฯ II.2.5)

ท้องฟ้า แผ่นดิน และบรรยากาศที่ถักทอสานกันอยู่พร้อมด้วยมนส(ใจที่คิด) และ
 ปฺราณ(ลมปฺราณ)ทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในสิ่งใด จงรู้ถึงสิ่งนั้นเท่านั้นว่าเป็นอาตมฺนหนึ่งเดียว จง
 ปลดเปลื้องถ้อยคำ(ที่เป็นความรู้)อื่นๆ นี่คือนสะพานข้ามไปสู่ความเป็นอมตะ ।

กามสฺยาปฺติ° ชฺดตะ ปฺรติษฺฐา กฺรโตรานนฺตฺยมภยสฺย ปารมฺ ।

สุโตมมหฺรฺคฺยา ยํ ปฺรติษฺฐา ทฺฤษฺฐวา ชฺฤตฺยา ชีโร นจิเกโต ‘ตฺยสฺรากฺษี(กฺฐฯ I.2.11)

เมื่อได้เห็นการได้รับสิ่งปรารถนา การค้าจุนโลก การไม่มีจุดสิ้นสุดแห่งผลของพิธี อีก
 ฟากฝั่งหนึ่งที่ปราศจากความกลัว ชื่อเสียงอันยิ่งใหญ่ การแผ่ออกไปไกล ความเป็นรากฐานแล้ว
 โอ! นจิเกตฺส เธอผู้จิตใจมั่นคงได้ปล่อยมันไปแล้ว

อถ โหนมตริระ ปปรจณ ยาชญวาลุกย ย เอโฆ ‘นฺโต ‘วฺยกต อาตมา ตํ กถมहि
 วิชาเนยามิติ ส โหวาจ ยาชญวาลุกย โส ‘วิมุกตะ อุปาสโย ย เอโฆ ‘นฺโต ‘วฺยกต
 อาตมา โส ‘วิมุกเต ปฺรติษฐิต อิติ โส ‘วิมุกตะ กสมินฺ ปฺรติษฐิต อิติ วรรณายํ นาศุยา
 จ มชฺเย ปฺรติษฐิต อิติกา ไว วรรณา กา น นาตีติ, สรวานินฺทฺรียกถถาน โทษาน
 วารยตีติ เตน วรรณา ภาวตีติ สรวานินฺทฺรียกถถาน ปาปานนาศยตีติ เตน นาตี
 ภาวตีติ กถํ จาสย สุตานํ ภาวตีติ ภารุโวร ฆฺรณสฺสย จ ยะ สัชฺเช ส เอษ เทยารุ โลกสฺย
 ปฺรสฺย จ สัชฺริ ภาวตีติ เอตทฺไว สัชฺเช สัชฺยา พฺรหมวิท อุปาสต อิติ โส ‘วิมุกต อุปาสย
 อิติ โส ‘วิมุกตํ ชฺญานมาจเขฏฺโฏ โย ไว ตทฺเว เวเทติ । (ชาพาลฯ 2)

คราหนึ่งอัคริผู้นี้ก็ไ้ถามยาชญวาลุกยว่า "ข้าพเจ้าจะรู้ถึงอาตมณที่ไม่สิ้นสุดและไม่
 ปรากฏรูป(อวฺยกต)นี้ไ้ได้อย่างไรกัน ?" เขา-ยาชญวาลุกยก็ไ้ตอบแล้วว่า "ต้องทำสมาธิถึงอ
 วิมุกต อาตมณที่ไม่สิ้นสุดและไม่ปรากฏรูปนี้สถิตอยู่ในอวิมุกตนี้" เขา(ถาม)ว่า "อวิมุกตนี้สถิตอยู่
 ที่ใด?" เขา(ตอบ)ว่า "เขา(อวิมุกต)สถิตอยู่ในกลางของวรรณาและ นาตี" เขา(ถาม)ว่า "ก็แล้ว
 วรรณา คืออะไร?และนาตี คืออะไร?"เขา(ตอบ)ว่า"เพราะความผิด(โทษ)ทั้งปวงที่อวัยวะรับสัมผัส
 (อินทริย์)กระทำถูกอาชณะโดยสิ่งนั้น สิ่งนั้นแหละเรียกว่าวรรณา ความชั่ว(บาป)ทั้งปวงที่อวัยวะ
 รับสัมผัส(อินทริย์)กระทำถูกทำลายลงด้วยสิ่งนั้น สิ่งนั้นแหละย่อมถูกเรียกว่านาตี" เขา(ถาม)ว่า
 "อะไรคือสถานที่อยู่ของวรรณาและนาตี ?" เขา(ตอบ)ว่า "คือที่บรรจบกัน(เชื่อมต่อกัน)ของจิตกับ
 จมูก นั่นคือที่บรรจบกัน(เชื่อมต่อกัน)ของโลกสวรรคกับสิ่งสูงสุด ที่บรรจบนี้ แ่นละ ผู้รู้พรหม
 ย่อมบูชาว่าเป็นสนฺชยา(จุดเชื่อมวันและคืน)ดังนี้อวิมุกตนี้ต้องไ้รับการบูชาดังนี้ แ่นละบุคคลผู้รู้
 สิ่งนี้ไ้ดังนี้ ย่อมไ้รับความรู้ที่ไ้ให้หลุดพ้น(อวิมุกต) ।

ยทฺไว ตทฺ พฺรหมเมตีหิ วาว ตทฺ โย ‘ยิ พหิริชา ปุรฺษาทากาโส

โย ไว ส พหิริชา ปุรฺษาทากาสะ ॥7॥

อยํ วาว ส โย ‘ยมนฺตะ ปุรฺษ อากาโส โย ไว โส ‘นตะ ปุรฺษะ อากาสะ

อยํ วาว ส โย ‘ยมนฺตรหฺตย อากาสะ, ตเทตตฺ ปุรฺณมปฺรารฺติ ปุรฺณมปฺรารฺตินํ ॥8॥

ศฺรียํ ลภเต ย เอวํ เวท ॥9॥ (ฉานุโทคยฯ III.12.7, 8, 9)

สิ่งที่เรียกว่าพรหมนุก็คือสิ่งเดียวกับอากาศ(ที่ว่าง)ภายนอกบุคคลนั้นแหละคืออากาศ
 ภายนอกบุคคลนั้นแหละ (7)

สิ่งนั้นก็แ่นละคืออากาศภายในตัวบุคคล สิ่งนั้นก็แ่นละคืออากาศภายในตัวบุคคล (8)

สิ่งนั้นก็แ่นละคือสิ่งเดียวกันกับสิ่งที่อากาศภายในหัวใจ สิ่งนั้นเต็ม(บริบูรณ์) นึง
 บุคคลผู้รู้เช่นนี้ ย่อมไ้รับสมบัติที่เต็ม ไม่เปลี่ยนแปลง (9) ।

ตเทชติ ตนุ ในชติ ตทฺ ทูเร ตทฺวทฺนติเก

ททฺทสฺย สรวสฺย ททฺ สรวสฺยาสฺย พหุหฺยเต | (อิตฺวาสุยฯ 5)

สิ่งนี้(พรหม)เคลื่อนที่ สิ่งนี้ไม่เคลื่อนที่ สิ่งนี้อยู่ไกล สิ่งนี้อยู่ใกล้ สิ่งนี้อยู่ภายในของ
สิ่งทั้งปวงและสิ่งนี้อยู่ภายนอกของสิ่งทั้งปวง ।

สรวาชีเว สรวสฺสเถ พุทฺทหนฺเต อสฺมินฺ หํโส ภาวามฺยเต พุรฺหมจฺกเร ।

ปฏฺถคาคฺตามํ เปรริตารํ จ มตฺวา ชุษฺภฺสฺส ตตฺสฺ เตนามฺฤตฺตวเมติ || (เสวตาศวตฺรฯ 1.6)

ในพรหมจกฺร(วงล้อพรหม)อันใหญ่โตซึ่งชีวิตทั้งปวงเติบโตและดำรงอยู่ในนี้ หงส์
(อาตฺมณฺ)ท่องเที่ยวไปอยู่ในนี้โดยคิดว่าตนเองกับผู้กระตุ้นผู้อื่น(พรหม)แตกต่างกัน และแล้ว
เมื่อได้รับความโปรดปรานจากเขา(พรหม) ผู้นั้นย่อมเป็นอมตะ ।

ย เอษํ สุปฺเตษุ ชาคฺรติ กามํ กามํ ปุรุโษ นิรมิมาณะํ ตทฺเว สฺกฺร

ตทฺ พุรฺหม ตทฺวามฺฤตมฺยเต । ตสฺมิลฺ โลกาหํ ศฺริตาหํ สรวเ ตทฺ นาทฺเยติ

กศฺ จนฺ เอตทฺ วั ตตฺ । (กฐ ๙ ||.2.8)

ปุรุषผู้ซึ่งตื่นอยู่ในคนที่หลับทั้งหลาย ประสงค์ความปรารถนาอยู่ครั้งแล้ว ครั้งเล่า ก็
คือสิ่งที่บริสุทธิ์นั่นเอง คือพรหมัน สิ่งนั้นนั้นแหละถูกเรียกว่าอมตะ โลกทั้งหลายทั้งปวง ได้
อาศัยอยู่ในสิ่งนั้น และไม่มีผู้ใดท่องเที่ยวไปเลยสิ่งนั้น นั่นละนี่คือสิ่งนั้น ।

ยหํ สรวชฺชํ สรววิฑฺ ยสฺสโยษํ มหิมา ภูวํ । ทิเวยฺ พุรฺหมปุเร หุเยษํ วุโยมฺนยาตฺมา

ปรตฺธิษฺฐิตะ । มโนมยะ ปฺราณศรีเรนฺดา ปฺรตฺธิษฺฐิตอ ‘นฺเน หฤทฺยํ สันนิชฺชา

ตทฺ วิชฺฌาเนน ปฺริปตฺยนฺติ ชีรา อานนฺทรูปมมฤตํ ยทฺ วิภาติ || (มฺฤตฺกฯ ||.2.7)

ผู้ใดที่เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง มีความรอบรู้ทั้งปวงซึ่งความยิ่งใหญ่ในโลกนี้เป็นของเขา, ใน
นครพรหมอันเป็นทิพย์,ในอากาศ(ที่ว่างในหัวใจ) ผู้นั้นก็คืออาตฺมณฺนั่นเองสถิตอยู่แล้ว । เขา
เป็นผู้ประกอบด้วยใจ เป็นผู้นำทางลมปราณ(ปราณ)และร่างกาย สถิตอยู่แล้วในอาหาร(ร่างกาย/
ชีวิต)เพื่อกิบาลหัวใจ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมเห็นอาตฺมณฺนั้นกระจ่างแจ้งโดยอาศัยความรู้ที่ว่า
คือความสูงส่งสุดอันไร้รูปและเป็นอมตะที่ส่องสว่างแจ้ง(ปรากฏ)।

อตฺ ใหนมฺษสฺตศฺ จากรายณะ ปฺปรจฺจ ยาชฺฌวาลฺกฺย,อิตฺติ โหวาจ

ยตฺ สากฺษาทปโรภฺษาทฺ พุรฺหม ย อาตฺมา สรวานฺตฺระ,ตํ เม วุยาจฺกฺษวติ,เอษ

ต อาตฺมา สรวานฺตฺระ, กตโม ยาชฺฌวาลฺกฺย สรวานฺตโร ยะ ปฺราณเณ ปฺราณิตฺติ ส

ต อาตฺมา สรวานฺตโร โย ‘ปาเนนาปานิติ ส ต อาตฺมา สรวานฺตโร โย วุยาเนน

วฺยานิตฺติ ส ต อาตฺมา สรวานฺตโร ย อุทาเนโนทานิตฺติ, ส ต อาตฺมา สรวานฺตฺร

เอษํ ต อาตฺมา สรวานฺตฺระ || (พฺฤทฺทธารณฺยก ๙ ||.4.1)

และแล้ว อุษสฺส จากระายณก็ถามเขาแล้ว "ยาชฺฐวลฺลภย," เขาได้เอ่ยขึ้น "โปรตอธบาย แก่ข้าพเจ้าถึงพุทฺทมฺนที่บุคคลเห็นด้วยตัวเองและอยู่ไม่ห่างไกลซึ่งเป็นอาตฺมณฺภายในสิ่งมีชีวิตทั้งปวง?" เขาตอบว่า "อาตฺมณฺ(ตัวตน)ของท่านเอง นั้นแหละอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง" (เขาถามว่า) "สิ่งไหนเล่า ยาชฺฐวลฺลภย, คือสิ่งที่อยู่ภายในสิ่งทั้งปวง?" (ยาชฺฐวลฺลภยตอบว่า) "สิ่งใดหายใจเข้า ด้วยลมหายใจเข้า(ปราณ)ของท่าน สิ่งนั้นคืออาตฺมณฺของท่านซึ่งอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง สิ่งใดหายใจออกพร้อมด้วยลมหายใจออก(อปาน)สิ่งนั้นคืออาตฺมณฺของท่านซึ่งอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง สิ่งใดหายใจพร้อมด้วยลมหายใจแพร่กระจาย(วฺยาน)สิ่งนั้นคืออาตฺมณฺของท่านซึ่งอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง สิ่งใดหายใจพร้อมด้วยลมหายใจขึ้น(อุทาน) สิ่งนั้นคืออาตฺมณฺของท่านซึ่งอยู่ภายในสิ่งทั้งปวง ।

เอษํ หิ ขลฺวาทฺมา ‘นฺตรหุทฺเท ‘ณฺนิยานิทฺโธ ‘คฺณิรว วิศฺวรูป ‘สฺยิวานฺนํมิตํ
สฺรวมฺสฺมินฺโนตา อิมะ ปฺรชาะ 1----(โมตฺรี ๙ VII.7)

ก็แหละ เขาคืออาตฺมณฺอยู่ภายในหัวใจ ละเอียดยิ่ง จูจตั้งไฟที่ถูกจุดขึ้น ก่อเกิดรูปอันหลากหลาย(ของจักรวาล)ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างนี้(จักรวาล)เป็นอาหารของเขาประชากร(ของจักรวาล)เหล่านี้ถูกถักทออยู่ในตัวเขานี้ ।

หุทฺทยาภาสํ ปเร โกเส ทิวโย ยมาตฺมา สวปีติ ยตฺร สฺวปีโต น กํ จน
กามํ กามยเต น กํ จน สวปฺนํ ปศฺยติ ----(สุพาล๙IV.1)

ในอากาศ(ที่ว่าง)แห่งหัวใจซึ่งอยู่ในสุดของฝัก อาตฺมณฺอันเป็นทิพย์หลับอยู่ เมื่ออยู่ในสภาวะหลับอาตฺมณฺไม่ปรารถนาซึ่งความปรารถนาใดๆเลย ไม่เห็นซึ่งความฝันใดๆเลย ।

อสุย โลกฺสุย กา คตฺติรฺตฺยาภาสํ อิติ โหวาจ สฺรวาณิ ห วา อิมานิ
ภูตานุภวาทฺตาเทว สมฺมุตฺตยฺทฺยฺนเต อากาเส ปฺรตฺยสฺสํ ยนฺตฺยาภาสํ
หฺยเอวโกโย ชฺยายานํ ,อากาตะ ปฺรายนมฺ । (ฉานฺโทคฺย๙ I.9.1)

อะไรคือจุดหมายปลายทางของโลกนี้? เขาก็ได้ตอบว่าเป็นอากาศ(ที่ว่าง) เพราะว่าสรรพชีวิตทั้งปวงในโลกนี้ ถูกทำให้เกิดขึ้นมาได้จากอากาศนั่นเอง แล้วก็กลับไปสู่อากาศก็เพราะว่าอากาศใหญ่กว่าสรรพชีวิตเหล่านี้ อากาศเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุด ।

ส เอว กาเล ภูวนฺสุย โคปฺตา วิศฺวาธิปะ สฺรวภูเตสุ คฺฤณะ ยสฺมินฺยุกฺตา พุทฺทมฺรฺษโย
เทวตาตฺ จ เตเมว ชฺฐมาตฺวา มฤตฺยฺปาตํสฺ จินฺตฺติ ॥ (เศวตาตฺตวตฺตร๙ IV.15)

เขานี้แหละเป็นผู้คุ้มครองของโลกในกาลเวลา(โลกกายวตฺต) ผู้เป็นเจ้าจักรวาล ได้ซ่อนอยู่ในสรรพสิ่งทั้งปวง พุทฺทม-ภวฺ(ผู้เห็นพุทฺทมฺน)ทั้งหลายและเทวตาทั้งหลายได้รวมกันอยู่ในตัวเขา เมื่อรู้แจ้งซึ่งเขาดังนี้แล้ว บุคคลย่อมตัดบ่วงของความตายทั้งหลาย(ที่มัดเขาไว้) ।

อสุย วิสฺรึสฺมานสุย ศรีรสุทสุย เทหิเนऽ

เทหาท วิมฺจุยฺมานสุย กิมตฺร ปรีติษฺยเต เอตท วา ตตฺ ॥4॥

น ปฺราณน นาปาเนน มรฺตโย ชีวติ กศฺ จน ।

อิตรเณ ตฺ ชีวนฺติ ยสฺมินเนตาวุปาศฺริเตา ॥5॥ (II.2.4-5)

อวยกฺตาทฺ ตฺ ประ ปฺรุโฆ วฺยาปโก ‘ลิจฺจ เอว จ ।

ยํ ชฺฌาตฺวา มฺจุยเต ชนฺตฺรมกฺตทฺวํ จ คจฺจติ ॥8॥

น สํกฺตเส ติษฺฐติ รุปมฺสฺย น จกฺษฺสา ปสฺยติ กศฺจโนนฺม ।

หฺฤทา มนึสา มนฺสา ภิกฺสฺโปโต ย เอตท วิทฺรฺมกฺตาสฺ เต ภาวนฺติ ॥9॥

ยทา ปณฺจาวตฺติชฺชนฺเต ชฺฌานานิ มนฺสา สห ।

พฺพุตฺติ จ น วิเจษฺญติ ตามาหุ ประมา คติมฺ ॥10॥

ยทา สรวฺ ประมฺจุยฺนฺเต กามา เย ‘สฺย หฺฤทิ ศฺริตาเย ।

อถ มรฺตโย ‘มฺฤโต ภวตฺยตฺร พฺรหฺม สมฺสฺนฺเต ॥14॥

ยทา สรวฺ ปฺรภิกฺยฺนฺเต หฺฤทฺยสฺเยหฺ อฺรณฺถเย ।

อถ มรฺตโย ‘มฺฤโต ภวตฺยตฺวาทฺชฺยฺนฺตาสฺนมฺ ॥15॥

(กรฺข II.2.4-5, II.3.8, 9, 10, 14, 15)

เมื่ออาตมณซึ่งอยู่ในร่างกายผละออกไปและหลุดพ้นจากร่างกาย อะไรเล่าที่ยังคงเหลืออยู่ สิ่งนี้ แน่ละคือสิ่งนั้น (4)

ไม่ใช่ด้วยลมหายใจเข้า(ปราณ) ไม่ใช่ด้วยลมหายใจออก(อปาน)ที่อะไรก็ตามที่ต้องตายมีชีวิตอยู่ได้ แต่ด้วยสิ่งอื่น(ต่างหาก)ที่สิ่งทั้งหลายมีชีวิตอยู่ได้ สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ทั้งปราณและอปานอาศัยพึ่งพิง (5)

เหนือสิ่งไม่ปรากฏรูป(อวยกต)ก็คือปุรุษซึ่งแผ่ขยายไปทั่ว และไม่มีเครื่องบ่งชี้ใดๆเลย ครั้นรู้ถึงผู้นี้แล้ว บุคคลย่อมหลุดพ้นและไปสู่ชีวิตอมตะ (8)

รูปทรงนี้ไม่ได้ตั้งอยู่ในทัศนวิสัย ไม่มีใครมองเห็นเขาได้ด้วยดวงตา เขาเข้าใจได้ด้วยหัวใจ ด้วยความคิด ด้วยใจ(มนสฺ) บุคคลผู้รู้ถึงเขานั้นย่อมกลายเป็นอมตะ(9)

เมื่อความรู้(จากประสาทรับรู้)ทั้งห้าพร้อมด้วยมนัส(ความนึกคิดจิตใจ)หยุดลง และพุทธิ(ความรู้ระดับโลก)ไม่ทำงาน เขาทั้งหลายเรียกสิ่งนั้นว่า การไปถึงที่สูงสุด (10)

เมื่อใดความปรารถนา(กาม)ทั้งปวงซึ่งอาศัยอยู่ในหัวใจของบุคคลนั้นหลุดพ้นออกไปจนหมดสิ้น เมื่อนั้นแหละ ผู้ที่ต้องตาย(ไม่เป็นอมตะ)ย่อมกลายเป็นผู้ไม่ตาย(เป็นอมตะ)และตรงนั้นเองเขาย่อมถึงซึ่งพหุมน (14)

เมื่อโคปมทั้งปวงที่มีคหฬใจถูกตัดขาดสะบั้นลง เมื่อนั้นแหละผู้ที่ต้องตายย่อมกลายเป็นผู้ไม่ตาย(เป็นอมตะ) คำสั่งสอนมีเพียงเท่านี้เอง (15) ।

ตสฺไม ส โหวจ । อโหวนตะศรีเร สามย ส ปุรุโช ยสฺมินฺเนตตะ

โษทส กเถ ประภาวตฺติติ ॥ (ปรศฺน ๙ VI.2)

เขาได้กล่าวกับเขาแล้วว่า "แน่คนดี! แม้ ณ ที่นี้(บนโลก) ในร่างกายนี้ เขาคือปุรุช ผู้ซึ่งในตัวเขามีส่วนทั้ง 16 ส่วนบังเกิดขึ้น ।

ตทฺ ยเถท กรฺมชิต โลกะ ภูมียต เอวเมวามุตร ปุณฺยชิต โลกะ ภูมียเต

ตทฺ ย อิทาตุมานมนฺนุวิหฺย วุรฺชนฺตเยตํศ จ สตุยานํ กามํสุ เตชํ สฺรวะ

โลเกชฺวากมจาโร ภวตฺยถ ย อิทาตุมานมนฺนุวิหฺย วุรฺชนฺตเยตํศ จ สตุยานํ

กามํสุ เตชํ สฺรวะ โลเกชฺว กามจาโร ภวติ ॥ (ฉานุโศคฺย ๙ VIII.1.6)

ณ ที่นี้โลกที่ได้มาด้วยการกระทำ(การงาน)ย่อมเสื่อมสลายไป ณ ที่นั้นโลกที่ได้มาด้วยบุญก็ย่อมเสื่อมสลายไปได้เช่นเดียวกัน ชนทั้งหลายเหล่าใดละจากโลกนี้(ที่นี้)ไปโดยไม่พบอาตุมนและความปรารถนาที่แท้จริง ชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นผู้เที่ยวไปตามใจชอบในโลกทั้งปวงไม่ได้ (แต่)ชนทั้งหลายเหล่าใดละจากโลกนี้(ที่นี้)ไปโดยพบอาตุมนและความปรารถนาที่แท้จริง ชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมกลายเป็นผู้เที่ยวไปตามใจชอบในโลกทั้งหลายทั้งปวง

อถ ยะ จาสฺยเอห ชีวํ ยะ จ เปรฺตยา ยจฺ จานฺยทิจฺจนํ น ลภเต สฺรวํ ตทฺตฺร คตฺวา

วินฺนุเท,อตุร หุยฺสยฺเต สตุยาะ กามะ อนุตฺตาปิชานะ,ตทฺ ยถาปี หิรณฺยนิริ

นิหิตมกุชฺเชตฺรชฺชญา อปรฺยุปริ สจฺจรฺนโต น วินฺเตยฺเรวเมวามะ สฺรวะ ปฺรชา

อหฺรหฺร จจฺจนฺตฺย เอตํ พุรฺหุํโลกํ น วินฺทนฺติ,อนุตฺเตน หิ ปฺรตฺยูณฺนํ ॥2॥

ส วา เอชฺช อาตุมา หุทฺธิ ตสฺยิตฺเตว นิรูกตํ หุทฺทฺยมิติ ตสฺมาทฺ ฐฏฺทฺยมฺ,อหฺรหฺร วา

เอวํวิตุสฺสวฺรค โลกเมติ ॥3॥ (ฉานุโศคฺย ๙ VIII.3.2-3)

อนึ่งชนเหล่าใดก็ตาม ไม่ว่ามีชีวิตอยู่หรือตายไปจากโลกนี้แล้ว และความปรารถนาใดก็ตามที่ยังไม่ได้รับ สิ่งทั้งปวงนี้บุคคลย่อมประสบได้เมื่อได้ไปสู่ที่นั้น(อาตุมน) ก็เพราะว่า ณ ที่นี้ (ในโลกนี้)ความปรารถนาที่แท้จริงทั้งหลายของเขานั้นถูกรอบคลุมไว้ด้วยความลวง(ความไม่จริง)จนเช่นชนทั้งหลายผู้ไม่รู้จักตำแหน่งแห่งที่ย่อมเดินย่ำอยู่บนทองคำที่(ฝัง)ซ่อนอยู่ แต่ไม่พบทองคำ ดังนั้นฉันเดียวกับประชากรทั้งหลายทั้งปวง ณ ที่นี้ (ในโลกนี้)ย่อมไปยังพหุหมโลกวันแล้ววันเล่า แต่ไม่พบ ก็เพราะว่า เขาทั้งหลายถูกพาออกไปด้วยความลวง(2)

และ อาตุมนนั้นอยู่ในหัวใจ อธิบายทางนิรุกติศาสตร์ได้ว่า สิ่งนั้นอยู่ในหัวใจเพราะฉะนั้นมันคือหัวใจ บุคคลผู้รู้เช่นนี้ย่อมไปสู่โลกสวรรค์ทุกวันทุกวันไป (3)

อถ ยทิทมฺสฺมินํ พุรฺหุํปฺเร ทหฺรํ ปุณฺตฺริกํ เวตฺม ททฺโร ‘สฺมินฺนฺนฺตฺรากาสฺ

ตสฺมินฺ ยทนตสฺ ตทณฺเวษฏายํ ตท วาว วิชฺชาสิตายมฺ ॥1॥

ตํ เจท พฺรยฺร ยทิทมสฺมินฺ พฺรหฺมปุเร ทหรํ ปุณฺหริกํ เวตม ททโร ‘สฺมินฺนตฺรากาตะ
กิํ’ ตเทตฺร วิทฺยเต ยทณฺเวษฏายํ ยท วาว วิชฺชญฺญาสิตายมิติ ॥2॥

ส พฺรยฺยาตฺ ยาวานํ วา อยฺมกาตาสฺ ตาวาเนโส ‘นตฺรหุทฺย อากาสํ । อุภอ อสฺมิน
ทฺยาวาปฏฺถิวิ อนตฺเรว สฺมาหิตํ อุภาวคฺคินฺสฺ จ วายุสฺ จ สฺสุรฺยาจฺจนฺทรมสฺสาฎฺเภา,
วิทฺยุณฺ นกฺษตฺราณิ ยจฺ จาสฺยเหาสฺติ ยจฺ จ นาสฺติ สฺรวํ ตทสฺมินฺ สฺมาหิตามิติ ॥3॥

(ฉานโทคฺยฯ VIII.1.1-3)

อนึ่ง ณ ที่นี้ในนครแห่งพหุมนนี้มีที่พำนักซึ่งเป็นดอกบัวเล็กๆ ภายในที่พำนักเป็น
อากาศ สิ่งที่อยู่ภายในนั้นควรเป็นสิ่งที่พึงได้รับการค้นหา ก็แน่ละ สิ่งนั้นกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่
ควรปรารถนาให้รู้เข้าใจ (1)

หากว่าเขาฟังกล่าวกับเขาว่า "ในนครแห่งพหุมนนี้มีที่พำนักซึ่งเป็นดอกบัวเล็กๆ
ซึ่งภายในที่พำนักนั้นเป็นอากาศแล้ว ณ ที่นั้น อะไรเล่าที่ควรถูกค้นหา ? หรือว่าที่ควรปรารถนา
ให้รู้เข้าใจ ?" (2)

เขาฟังกล่าวว่า "แน่ละ อากาศ(ของจักรวาล)นี้แผ่ขยายออกไปเพียงใด อากาศภายใน
หัวใจนั้นก็แผ่ขยายออกไปเพียงนั้น ภายในอากาศนี้ย่อมรวมเอาทั้งสวรรค์(ท้องฟ้า)และแผ่นดิน
ทั้งไฟและลม ทั้งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ทั้งสายฟ้าและดวงดาวทั้งหลาย และอะไรก็ตามของ
โลกที่มีอยู่ และอะไรก็ตามที่ไม่มีอยู่(ในโลก) ทุกสิ่งทุกอย่างรวมเอาไว้ภายในนี้ (3)।

ตเทเต โสฺลกกา ภวนฺติ । อดฺธะ ปนฺถา วิตตะ ปฺราโณ มํ สฺปญฺสฺสํ ‘นฺวิตฺโต มํโยว ।

เตน ชฺรียา อปิยนฺติ พฺรหฺมวิทฺตะ สฺวรคฺคํ โลกมิตํ อูรฺหฺวํ วิมฺภุตตะ । (พฺฤทฺทการณฺยกฯ IV.4.8)

ในเรื่องนี้ มีโศลกว่า "วิถีทางเล็กๆ แต่เก่าก่อนที่ยืดยาวออกไป ซึ่งฉันได้สัมผัสแล้ว
ซึ่งฉันได้ตระหนักแล้ว ด้วยวิถีนี้ทางนี้ นักปราชญ์ ผู้รู้แจ้งพหุมน ย่อมไปสู่โลกแห่งสวรรค์ ดังนี้
หลังจากที่หลุดพ้นแล้ว" ।

---เรวิมฺหฺเรยฺ สฺสฺสิตะ โสฺมะระ โสฺมมฺหฺเรยฺ หุตาตฺนะ । เตโฆมฺหฺเรยฺ สฺสฺสิตํ สฺตฺตฺวํ สฺตฺตฺวามฺหฺเรย
สฺสฺสิตํ ‘จฺยุตะ ।--- ॥ (โมตฺริ ฯ VI.38)

---। ในกลางดวงอาทิตย์มีดวงจันทร์สถิตอยู่แล้ว ในกลางดวงจันทร์มีไฟสถิตอยู่แล้ว
ในกลางไฟมีความตึงาม ในกลางความตึงามมีสิ่งที่ไม่อาจทำลายได้(อาตฺมณฺ)สถิตอยู่แล้ว ।

พฺฤทฺทสฺปติรฺวาจ ยาชฺญวฺลลฺกฺยํ ยทณฺ กุรฺุเกษฺตรํ เทวานํ เทวยชนํ สฺรวะหํ

ภฺวตานํ พฺรหฺมสฺถนมฺ । (ชาพาล ฯ)

พฤทสฺปติ ได้กล่าวแล้วกับยาชฺญวฺลลฺกฺยว่า กุรุเกษฺตร เป็นของเทวดาทั้งหลาย สถานที่
ที่บูชาของสรรพชีวิตทั้งหลายคือที่อยู่ของพหุมน ।

สรวภูตสฤตมาตมานํ สรวภูตานิ จาตุมนิ สปัศยน พุรหุม ปรมิ ยาติ นานยน เหตุนา
(ไกรลยฯ 10)

ผู้ที่เห็นอาตมณอยู่ในสรรพชีวิตทั้งปวงและเห็นสรรพชีวิตทั้งปวงอยู่ในอาตมณย่อมไป
ถึงซึ่งพหุมนสูงสุด มิใช่ด้วยเหตุอื่นเลย ।

ยสตุ สรวาณิ ภูตานยาตมณเยวานุปตยติ । สรวภูเตสุ จาตุมานํ ตโต น วิชคฺคุปฺสเถ||6||
ยสมินํ สรวาณิ ภูตานยาตฺไมวาภูทฺ วิชานตะ| ตตร โก โมหะ กะ โสภ
เอกตมณุปตยตะ ||7|| (อิตฺวาสุฯ 6-7)

และผู้ซึ่งเห็นสรรพชีวิตทั้งปวงในอาตมณ และอาตมณในสรรพชีวิตทั้งปวง ดังนี้แล้วเขา
ย่อมไม่รู้สึกรังเกียจเด็ดจันท์ เมื่อใดที่บุคคลได้รู้ว่า สรรพชีวิตทั้งปวงกลายเป็นหนึ่งเดียวกับ
อาตมณดังนี้แล้ว เมื่อนั้นความหลงผิด ความโศกเศร้าใดๆเล่า จะมาสู่เขาผู้ซึ่งเห็นแล้วซึ่งความ
เป็นหนึ่งเดียว ।

จักรวาลปรากฏการณ์ โลก สรรพสิ่ง ชีวิต มีกำเนิดและการสิ้นสุดที่ไหน? และ
เมื่อไร? ตามความในอุปนิษัตินั้นสอดคล้องกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์อย่างไร ทฤษฎีวิทยา
ศาสตร์ยังบอกไม่ได้ว่า ที่เรียกว่าจักรวาลดั้งเดิมหรือจักรวาลสมมาตรสมบูรณ์หรือมวลสารปฐม
ภูมิก่อนเกิดการระเบิดบิกแบงมาเป็นจักรวาลปรากฏการณ์นั้นอยู่ที่ไหน และมีอยู่มาตั้งแต่เมื่อไร
หากเทียบว่าสิ่งที่ว่ามาข้างต้นคือจักรวาลสัจภาวะหรือพหุมน อุปนิษัตก็กล่าวว่า ไม่อาจจะบรูว่า
อยู่ที่ไหนหรือมีมาแต่เมื่อไร เพราะจักรวาลสัจภาวะนี้มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทั้งนอกและในจักรวาล
ปรากฏการณ์รวมทั้งอยู่ทั้งนอกและในทุกสิ่งทุกอย่างของจักรวาลปรากฏการณ์ และมีอยู่แล้ว
เือกาลเวลามาจับไม่ได้ เพราะมีอยู่แล้วก่อนกาลเวลา และไม่ใช่อันอดีต ปัจจุบันหรืออนาคต

การกล่าวถึงการกำเนิดของจักรวาลปรากฏการณ์ว่าเริ่มพร้อมกับการเกิดกาล-
อวกาศ หรือ เมื่อมีเวลาและตำแหน่งแห่งที่นั้น เป็นเรื่องที่ตรงกันทีเดียวระหว่างอุปนิษัตกับ
ทฤษฎีจักรวาลขยายและทฤษฎีหลุมดำส่วนการสิ้นสุดจักรวาลปรากฏการณ์นั้น ตามทฤษฎีหลุม
ดำนั้นเสนอไว้เป็นสองแนวทาง ทางแรกคือ สิ้นสุดที่หลุมดำแล้วก็มีโอกาสเกิดเป็นจักรวาลขึ้นใหม่
อีก ทางที่สองคือ สิ้นสุดโดยไม่มีจักรวาลปรากฏการณ์อีก เป็นรังสีบริสุทธ์ ที่ไม่มีตำแหน่งแห่งที่
ใดๆ อุปนิษัตหลายอุปนิษัตก็แสดงให้เห็นว่า จักรวาลปรากฏการณ์มีแนวโน้มเป็นไปได้ทั้งสอง
อย่าง แต่ต้องการให้เป็นไปอย่างหลัง และอย่างหลังนั้นสัมพันธ์กับการสิ้นสุดจักรวาลลง ณ ที่ที่
เป็นหัวใจมนุษย์ หรือที่ตัวมนุษย์เองด้วย เพราะการเกิดจักรวาลสัจภาวะขึ้นมาแทนที่จักรวาล
ปรากฏการณ์ที่ถูกทำให้หมดไปหรือสิ้นสุดลงอย่างแท้จริงได้ก็อยู่ที่การค้นพบหรือเข้าถึงอาตมณ
ในตัวมนุษย์ทุกคนนี่เอง

ส่วนโลกกำเนิดและสิ้นสุดที่ไหนและเมื่อไรนั้น ทฤษฎีวิวัฒนาการกล่าวถึงโลกกายภาพหรือโลกที่เราอยู่นี้เท่านั้นและให้กำหนดเวลาสิ้นสุดตามการคำนวณที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงและสิ้นสุดของดวงอาทิตย์ อุปนิษัตกล่าวว่ โลกกำเนิดและสิ้นสุด ไม่ใช่เฉพาะในจักรวาลปรากฏการณ์ แต่กำเนิดและสิ้นสุดในจักรวาลสัจภาวะด้วย และโลกก็มีหลายโลก โลกใดจะอยู่ที่ไหนนั้น เป็นไปตามผลกรรมของมนุษย์ที่จะค้นพบหรือประจักษ์รับรู้โลกนั้น อุปนิษัตกล่าวไว้ด้วยเช่นกันว่า โลกที่มีกาลเวลาหรือโลกเรานี้สัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของดวงอาทิตย์ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการที่อธิบายจักรวาลกายภาพ ดังนั้นการจบสิ้นโลกกายภาพที่มีกาลเวลาจึงเป็นไปตามการสิ้นสุดหรือไม่มีดวงอาทิตย์ที่โคจรทำให้เกิดกาลเวลาเช่นที่เป็นอยู่แต่จริงๆ แล้วอุปนิษัตเห็นว่า โลกทั้งหมดรวมทั้งจักรวาลจะสิ้นสุดลงไ้ก่อน หากมนุษย์ค้นพบจักรวาลสัจภาวะที่อยู่ในตัวมนุษย์เอง สิ่งมีชีวิตกำเนิดขึ้นที่ไหนและเมื่อไรนั้นทฤษฎีวิวัฒนาการกำหนดไว้ให้เห็นจากผลการศึกษาโลกของเรา แต่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับชีวิตแรกเริ่มว่าชีวิตอาจเกิดขึ้นจากโลกอื่น ดาวดวงอื่น แล้วมายังโลกก็เป็นได้ ขณะที่อุปนิษัตชี้ให้เห็นว่า การเกิดชีวิตขึ้นบนโลกจะมีไ้ก็ต่อเมื่อ มีการคลี่คลายและรวมตัวกันของธาตุทั้ง 5 และมีอาตมบุข้ไปอยู่ในทุกสรรพสิ่งชีวิตก่อนจึงจะทำให้ชีวิตคงรูปและวิวัฒน์ต่อมาได้ อุปนิษัตแสดงให้เห็นว่า โลกนั้นมีหลายโลก และมีทั้งโลกที่ดีและต่อยกว่าโลกของเรา ชีวิตจึงสามารถ"เป็นอยู่"ในโลกเหล่านี้ได้ตามผลกรรมที่ทำไว้ขณะมีชีวิต ดังนั้นชีวิตจึงสามารถกำเนิดและสิ้นสุดไ้ในโลกต่างๆ เหล่านี้ และสุดท้ายอดแห่งชีวิตที่เป็นอยู่คือการไปสู่โลกพหุมนุ ซึ่งอุปนิษัตเปรียบว่า เหมือนการข้ามสะพานไปสู่อีกฟากฝั่งหนึ่งหรือเป็นอีกฟากฝั่งหนึ่งที่มีสะพานกันบาปและความชั่ว ความทุกข์หรือวิสัยอย่างโลกกายวัตถุไม่ให้ตามไปไ้ แต่โดยแท้จริงแล้ว โลกพหุมนุหรือจักรวาลสัจภาวะนั้นอยู่ ณ ที่ที่ไม่มีที่ไ้ไหนกำหนดไ้ และไม่มีเมื่อไรให้นับคำนวณไ้